

**ARAPÇA ÖĞRETİMİNDE METİNDİLBİLİM ÖLÇÜTLERİ İŞIĞINDA
METİN İNCELEMESİ "SA'DALLAH VENNÛS'UN TİYATRO ESERLERİ
ÜZERİNDE BİR UYGULAMA"**

SAMİ OKTAY DURUKAN

**DOKTORA TEZİ
YABANCI DİLLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

KASIM, 2014

TELİF HAKKI ve TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren(.....) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Sami Oktay
Soyadı : DURUKAN
Bölümü : Arap Dili Eğitimi Bilim Dalı
İmza :
Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Arapça Öğretiminde Metindilbilim Ölçütleri Işığında Metin
İncelemesi "Sa'dallah Vennûs'un Tiyatro Eserleri Üzerinde
Bir Uygulama"

İngilizce Adı : "A Practise on The Theatre Workarts of Sa'dallah Vennûs"
Text Studying in The Light of Standarts of Textlinguistics in
Teaching of Arabic Language

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı:

İmza:

Jüri onay sayfası

Sami Oktay DURUKAN tarafından hazırlanan “Arapça Öğretiminde Metindilbilim Ölçütleri Işığında Metin İncelemesi "Sa'dallah Vennûs'un Tiyatro Eserleri Üzerinde Bir Uygulama” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Gazi Üniversitesi Arap Dili Eğitimi Bilim Dalı’nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Nurettin CEVİZ

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İpek Üniversitesi

Başkan: Prof. Dr. Musa YILDIZ

Arap Dili Eğitimi, Gazi Üniversitesi

Üye: Doç. Dr. Halil ÇELTİK

Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi, Gazi Üniversitesi

Üye: Yrd. Doç. Dr. İbrahim ÖZAY

Arap Dili Eğitimi, Gazi Üniversitesi

Üye: Yrd. Doç. İbrahim Ethem POLAT

Arap Dili Eğitimi, Gazi Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi:/...../.....

Bu tezin Gazi Üniversitesi Arap Dili Eğitimi Bilim Dalı’nda Doktora tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Servet KARABAĞ

TEŞEKKÜR

Dil öğretiminde günümüze gelinceye kadar birçok dil öğretim yöntemi ortaya çıkmıştır. Bunlardan bazıları gelişim ve değişim göstererek günümüze kadar gelebilmiş, bazıları da artık geçerliliğini yitirmiştir. Ancak dil öğretimi için yeni arayışlar her zaman devam edecektir.

Dil becerilerinin geliştirilmesi, metinler aracılığı ile yapılan etkinliklerle sağlanır. Metni temel alarak onu inceleyen ve kuramlar geliştiren metindilbilim konusu bir bilim alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dil eğitiminde metindilbilimden yararlanmayı bir dil öğretim yöntemi olarak nitelemek herhalde yanlış olmayacaktır.

Bu çalışmada metindilbilim ölçütleri ışığında Arapça metinleri ele alarak metni anlama ve anlamlandırma aşamalarında metin çözümleme sürecini daha etkin ve verimli hale getirme yollarını göstermek amaçlanmıştır. Bu sürecin daha ilgi çekici ve öğretici olmasına katkıda bulunması amacıyla da Sa'dallah Vennûs'un tiyatro eserleri çalışma malzemesi olarak seçilmiştir.

Metindilbilim alanıyla ilk tanışmam doktora dersleri aşamasında Yrd. Doç. Dr. İbrahim ÖZAY hocam ile olmuştur. Konuya ilgi duymama ve sonuç itibariyle doktora tez konusu yapmama vesile olmasından dolayı kendisine teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bu alanda çalışma yapmaya beni teşvik eden, çalışma sürecinde yorgunluğa ve ümitsizliğe düştüğüm anlarda bana yol gösteren ve verdiği öğütlerle beni aydınlatan danışman hocam Prof. Dr. Nurettin CEVİZ'e ve Arap dili eğitiminde yetişmem konusunda üzerimde ciddi emekleri olan Prof. Dr. Emrullah İŞLER, Prof. Dr. Musa YILDIZ, Doç. Dr. Mehmet Hakkı SUÇİN, Yrd. Doç. Dr. Cihaner AKÇAY, Yrd. Doç. Dr. Erdinç DOĞRU ve diğer tüm hocalarıma şükranlarımı sunarım. Bir de manevi desteğini hiç esirgemeyen sevgili eşim Zeynep Sevde DURUKAN'a minnettarlığımı ifade etmek isterim.

**ARAPÇA ÖĞRETİMİNDE METİNDİLBİLİM ÖLÇÜTLERİ
IŞIĞINDA METİN İNCELEMESİ "SA'DALLAH VENNÛS'UN
TİYATRO ESERLERİ ÜZERİNDE BİR UYGULAMA"
(DOKTORA TEZİ)**

Sami Oktay DURUKAN

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

Kasım, 2014

ÖZ

Arapça metinler açısından metindilbilim ölçütleri ile metin incelemesini ele alan bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmada metindilbilim ölçütlerinin uygulanacağı metinler olarak tiyatro yazarı Sa'dallah Vennûs'un eserleri örnek alınmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünü oluşturan "Giriş" bölümünde, problem durumu, araştırmanın amacı, önemi, sınırlılıkları, sayıtları ve tanımlar başlıklarına değinilmiştir. Ayrıca Sa'dallah Vennûs hakkında bilgi verilmiş, Arap tiyatrosu ile genel olarak tiyatro konuları ele alınmış ve dil eğitiminde tiyatronun öneminden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde "Yöntem" başlığı altında araştırma modeli, evren ve örneklem, verilerin toplanması ve verilerin analizi aşamaları hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra, metindilbilim konusuna değinilmiş, ardından metindilbilimsel ilkeler Sa'dallah Vennûs'un tiyatro eserlerinden seçilmiş örnek metinler üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın son bölümü olan "Sonuç ve Öneriler" bölümünde ise, çalışma sürecinde edinilen deneyimler ve elde edilen bulgular ışığında varılan sonuçlar ortaya konmuş, bu bağlamda bu alanda araştırma yapmak isteyen araştırmacılara bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılmış ve metindilbilimin Arap dili eğitimine nasıl katkı sağlayacağına dair önerilerde bulunulmuştur.

Ek'te metindilbilim alanında kullanılan temel terimlere yer verilmiştir.

Bilim Kodu : Arap Dili Eğitimi Bilim Dalı

Anahtar Kelimeler : Yabancı dil öğretime, Arap dili eğitime, metindilbilim, tiyatro.

Sayfa Adedi : 191

Danışman : Prof. Dr. Nurettin CEVİZ

**"A PRACTISE ON THE THEATRE WORKARTS OF SA'DALLAH
VENNÛS" TEXT STUDYING IN THE LIGHT OF STANDARTS OF
TEXTLINGUISTICS IN TEACHING OF ARABIC LANGUAGE**

(Ph. D)

Sami Oktay DURUKAN

GAZI UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

November, 2014

ABSTRACT

This study, which examines text studying on Arabic texts with the perspective of standarts of textlinguistics, consists of three chapters. In the study, playwright Sa'dallah Vennûs' artworks are taken as the texts which will be used for practicing the standards of textlinguistics.

The introduction part forms the first chapter of the study with problem statement and purpose, significance, delimitations, assumptions of the research and definitions titles. In addition, Sa'dallah Vennûs is introduced, information is given about overall theatre subjects and Arabic Theatre, then importance of theatre in language education is mentioned respectively.

In the second chapter, information is given under the title of "Method" about research model, population and sample, data collection and data analysis phases. Afterwards, textlinguistics topic is mentioned, then the principles of textlinguistics are tried to be explained by sample texts which are selected among the theatre artworks of Sa'dallah Vennûs.

In the "Conclusion and Suggestions" chapter which is also last part of the study, conclusions are produced in the light of gained experiments and obtained findings in the process of study, in this context, it is tried to bring perspective to the researchers who wants to make research in this field and provided suggestions about how textlinguistics contributes Arabic Language Teaching.

Appendix presents the main terminology about the field of textlinguistics.

Science Code : Department of Arabic Language Teaching

Key Words : Foreign language teaching, Arabic language teaching, textlinguistics,
theatre.

Page Number : 191

Supervisor : Prof. Dr. Nurettin CEVİZ

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI ve TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU.....	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAYI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZ.....	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ.....	xv
BÖLÜM 1.....	1
GİRİŞ.....	1
Problem Durumu.....	3
Araştırmanın Amacı.....	3
Araştırmanın Önemi.....	4
Araştırmanın Sınırlılıkları.....	4
Araştırmanın Sayıltıları	5
Tanımlar.....	5
İlgi Araştırmalar.....	6
Sa'dallah Vennûs.....	14
Sa'dallah Vennûs'un Eserlerinin Konusu.....	28

Otorite.....	28
Toplum.....	30
Özgürlük.....	30
Aydın.....	32
Arap Tiyatrosu.....	33
Arap Tiyatrosunun Ortaya Çıkışı.....	33
Arap Tiyatrosunun Gelişim Süreci.....	34
Tiyatronun Tarihçesine Bir Bakış.....	36
Tiyatronun Tarihsel Evreleri.....	37
Tiyatro Türleri.....	41
Başlıca Tiyatro Terimleri.....	43
Tiyatro ve Dil Eğitimi.....	44
Tiyatro Kavramı.....	44
İnsan Hayatında Tiyatronun Önemi.....	46
Dil Eğitiminde Tiyatro.....	48
Dil Eğitiminde Tiyatronun Temel Dil Becerilerine Katkısı.....	50
Dinleme.....	51
Konuşma.....	53
Okuma.....	54
Yazma.....	57
BÖLÜM 2.....	61
YÖNTEM.....	61
Araştırma Modeli.....	61
Evren ve Örneklem.....	61
Verilerin Toplanması.....	61
Verilerin Analizi.....	62

Metindilbilim ve Metin.....	62
Metindilbilim.....	62
Metindilbilimin Gelişim Çizgisi.....	62
Metindilbilimin Genel Amacı.....	72
Metindilbilim ve Söylem Çözümlemesi.....	74
Metin.....	78
Metin Kavramı.....	78
Metin ve Söylem.....	81
Bağlam (Context/السياق).....	85
Arap Dilinde Metindilbilimin Temelleri.....	88
Metinsellik Ölçütleri (Standards Of Textuality/المعايير النصية) ve Sa'dallah Vennûs'un Tiyatro Eserleri Üzerinde Metindilbilimsel Bir İnceleme.....	96
Bağdaşıklık (Cohesion/الاتساق).....	96
Gönderim (الإحالة) Yoluyla Gerçekleştirilen Bağdaşıklık.....	98
Artgönderim (Anaphora/الإحالة البعدية).....	101
Öngönderim (Cataphora/الإحالة القبلية).....	103
Gönderim Öğeleri.....	103
Zamirler (Pronouns/الضمائر).....	103
İşaret İsimleri (Demonstrative Nouns/أسماء الإشارة).....	107
Bağlayıcı İsimler (Conjunctive Nouns/الأسماء الموصولة).....	112
Belirlilik Takısı (Definite Article/-أل-أداة التعريف).....	114
Eksiltili Anlatım (Ellipsis/الحذف).....	117
Değiştirim (Substitution/الاستبدال).....	119
Bağlama (العطف).....	122
Bağlantı Öğeleri (Conjunction/أدوات الربط).....	124

Belirticiler (العلامة).....	125
Karşıtlama İle Yapılan Bağdaşıklık.....	126
Nedensellik.....	127
Eşzamanlılık.....	128
Öncelik ve Sonralık.....	129
Koşul.....	130
Örnekleme.....	130
Sözlüksel Bağdaşıklık (الاتساق المعجمي).....	131
Yineleme (Reiteration/التكرار).....	131
Eşdizimsel Örüntüleme (Collocation/المصاحبة).....	134
Karşılaştırma (Comparison/المقارنة).....	137
Tutarlılık (Coherence/الانسجام).....	138
Metnin Konusu (موضوع النص).....	141
Bir Metindeki Olayların Sırası (ترتيب الخطاب).....	142
Metindeki Anlamsal ve Mantıksal İlişkilerin Belirlenmesi.....	142
Sebeplilik Bağıntısı (علاقة التعليل).....	143
Açıklama Bağıntısı (علاقة التفسير).....	143
Özetleme ve Ayrıntılı Anlatım Bağıntısı (علاقة الإجمال والتفصيل).....	144
Özelleştirme ve Genelleştirme Bağıntısı (علاقة العموم والخصوص).....	145
Karşılaştırma Bağıntısı (علاقة المقارنة).....	146
Tutarlılık Görünümleri.....	146
Yineleme.....	146
Betimleyici Anlatım.....	149
Anlamsal Uyum.....	150
Tümcelerarası Bağıntı.....	151

Gereksiz Söylemden Kaçınma.....	154
Amaçlılık (Intentionality/القصدية).....	156
Kabul Edilebilirlik (Acceptability/القبولية).....	157
Bilgilendiricilik/Bilgisellik (Informative/الإعلامية).....	157
Duruma Uygunluk/Durumsallık (Situationality/الموقفية).....	157
Metni/Söylemi Yorumlama Düzeyi (المستوى التأويلي للخطاب).....	158
Metinlerarasılık (Intertextuality/التناص).....	158
Metinlerarası Yöntemler.....	160
Metni/Söylemi Anlamlama Süreci.....	163
Metni/Söylemi Betimleme.....	164
Metni/Söylemi Çözümleme.....	164
Metni/Söylemi Yorumlama.....	164
Metnin Yapısı.....	165
Küçük Yapı.....	166
Büyük Yapı.....	166
Üst Yapı.....	166
Anlatısal Metin İncelemesi.....	166
Anlatı.....	166
Anlatının Genel Yapısı.....	167
Zaman.....	167
Mekân.....	167
Bakış Açısı ve Anlatıcı.....	168
BÖLÜM 3.....	171
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	171
Sonuç.....	171

Öneriler.....	172
KAYNAKLAR.....	175
EKLER.....	187
TERİMLER DİZİNİ.....	187

SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ

- b. : İbn (Oğlu)
Çev. : Çeviren
d. : Doğum tarihi
h. : Hicri
m. : Miladi
ö. : Ölüm tarihi
Tah. : Tahkîk
ts. : Tarihsiz
vb. : ve benzeri
vd. : ve diğerleri
yay. : yayınları

Sessizler

ء = '	ض = d
ب = b	ط = t
ت = t	ظ = z
ث = s	ع = '
ج = c	غ = g
ح = h	ف = f

خ	= h	ق	= k
د	= d	ك	= k
ذ	= z	ل	= l
ر	= r	م	= m
ز	= z	ن	= n
س	= s	ه	= h
ش	= ş	و	= v
ص	= s	ى	= y

Kısa Sesliler

َ = a, e

ُ = u

ِ = ı, i

Uzun Sesliler

آ = â

و = û

ي = î

- (ء) kelime başında olduğu zaman gösterilmemiştir.
- “Belirlilik takısı” (el-/ال) çalışmanın her yerinde küçük harflerle yazılmış ve başına geldiği sözcükler ister şemsî ister kamerî harflerle başlasın okunduğu gibi yazılmıştır: (ez-Zemahşeri/الزمخشري), (el-Curcânî/الجرجاني).

BÖLÜM 1

GİRİŞ

İnsanoğlunun yabancı dil öğrenme teşebbüsleri, insanlık tarihinin ilk dönemlerine kadar dayanır. Hatta denilebilir ki yabancı dil öğretim metodolojisi binlerce yıllık insanlık tarihi kadar eskidir. Doğal olarak bu uzun dönemin büyük bir çoğunluğu itibariyle, yabancı dil öğrenimi sistemli, bilinçli ve bilimsel çalışmadan mahrum bir ortamda gerçekleşmiştir. Dilbilgisi kurallarının incelenmesi bir tarafa, yazının bile kullanılmadığı bu uzun dönemde izlenen tek yol, o dili anadil olarak konuşan kişilerle doğal iletişim ortamına girmekten ibaretti (Krashen & Terrell, 1983, s. 7).

Günümüze gelinceye kadar birçok dil öğretim yöntemi ortaya çıkmıştır. Kimisi gelişim ve değişim göstererek günümüze kadar gelebilmiş, kimisi de artık geçerliliğini yitirmiştir. Ancak dil öğretimi için yeni arayışlar her zaman devam edecektir.

Dil öğretiminde dil becerilerinin geliştirilmesi, metinler aracılığı ile yapılan etkinliklerle sağlanır. Metni temel alarak onu inceleyen ve kuramlar geliştiren metindilbilim konusu bir bilim alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dil eğitiminde metindilbilimden yararlanmayı, bir dil öğretim yöntemi olarak adlandırmak herhalde yanlış olmayacaktır.

Metindilbilimin kendi başına bir bilim alanı olarak ortaya çıkışı, 1960'lı yılların sonunda gerçekleşen edimbilimsel dönüm noktası ile yakından ilişkilidir. Dil incelemelerinde dilin edimsel boyutunun, yani kullanım biçiminin de araştırılması ve dil kullanımını incelerken sosyolojik ulamların da dikkate alınması, dilbilimde tümceden büyük bir dilsel birimden yola çıkılması gerekliliğini doğurmuştur (Linke/Nussbaumer/Portmann, 1991, s. 215). Sonuçta tümceler de belli bir bağlam içerisinde, yani metinde kullanılmaktadır. Şenöz-

Ayata (2005: s. 21)'nın belirttiği üzere "tümcelerın birçok özelliğini, içinde buldukları bağlamsal koşullardan yola çıkarak açıklamak olanaklıdır".

Edimbilimin etkisiyle dilbilimsel araştırmalarda dilin toplumsal özelliği, çeşitli durumlara ve amaçlara bağlı oluşu da dikkate alınmaya başlanmıştır. Bu gelişmelere koşut olarak yapısalcı dilbilim ve "üretici-dönüşümsel dilbilgisi"nin tümceyi en büyük dilsel birim olarak gören anlayışına karşı metindilbilimciler, yalnızca tümce düzleminden yola çıkmanın, dilbilim içinde bulunan çok sayıdaki problemi çözümede yetersiz kaldığını ve bu nedenle bir üst düzlemden, yani metinden yola çıkılması gerektiğini belirtmişler; en büyük dilsel birimin tümce değil de metin olduğu tezini ileri sürüp savunmuşlardır (Brinker, 1988, s. 12-13, Beugrande, 1997, s. 1).

Metindilbilimin genel olarak amacı, metni oluşturan öğeleri tanımlamak, çözümlmek ve metin oluşturmanın genel koşullarını ve kurallarını ortaya koymaktır. Görevi ise, metnin metin olmayandan farkı ve özelliklerine göre dilsel bir metnin tanımını yapmaktır. Metinselliğin ölçütleri metindeki bağlamlardır, yani dilsel araçların metin olarak adlandırılması için gerekli olan cümleler ile içeriğin bağlamıdır. Bu özellikler yinelemeler, bağlaçlar, belirteçlerin kullanılması, semantik boyutlar vb. unsurlardır. Diğer önemli ölçütler ise metnin sınırlarının özelliklerini ortaya koyan metin konusu ve metnin işlevidir. Metin dilbilimin görevi çözümlme, metin türlerine göre sınıflandırma ve metni sınırlandırmadır. Ayrıca metnin iletişimsel işlevinin araştırılması ve metnin alınılması ile ilgilenir. Metin dilbilimsel araştırmalar belli metin türlerinin karakteristik biçimlerini belirler.

Tiyatro ile dil öğretiminin, kişilerin kendilerini açıkça ifade edebilmesi ve dil yetilerini geliştirebilmesi açısından önemli bir yeri vardır. Yabancı dildeki tiyatro metni ile yabancı dil ve kültüre karşı olan farkındalık arttırılabileceği gibi öğrencinin hayal gücü harekete geçirilir ve öğrenci yaratıcı düşünceye teşvik edilir. Tiyatro, dil eğitiminde eleştirel düşünme becerisini geliştirir, etkin dinleme becerisini arttırır, öğrenme sürecinin ayrılmaz bir parçası olan duyuları sürece dahil ederek, anlama ve öğrenmeyi güçlendirir, empati kurmayı ve başkalarına karşı duyarlılığı arttırır. Tiyatro ile dil eğitiminde iletişim becerileri ve edebî yaklaşım gelişirken, yaratıcılık, özgünlük, duyarlılık, akıcılık, esneklik, duygusal istikrar ve işbirliği de artmaktadır. Tiyatroda öğrenciler için sağlam bir temel sağlanarak onların kavrama ve üretme becerileri arasında bir köprü kurulmaktadır. Geleneksel öğrenme metotlarının aksine öğrenciler tiyatro sayesinde yeni bir kavrama ve öğrenme formu geliştirmektedir.

Suriyeli tiyatro metin yazarı Sa'dallah Vennûs (1941-1997), ülkesindeki tiyatronun gelişimine öncülük etmiş ve büyük katkıları olmuş; geride birçok eser bırakmış bir sanat adamıdır. Dil öğretiminde öğrenciye yeni bir bakış açısı kazandırmak ve dil becerilerini geliştirmeye katkıda bulunmak amacıyla “tiyatro metinleri” üzerinde inceleme yapmak üzere metindilbilimden yararlanmak, hem de bu süreci daha ilgi çekici kılmak ve dolayısıyla verimli hale getirmek amacıyla da Vennûs’un eserleri üzerinde yapılan bu çalışmanın faydalı olacağını göstermek amaçlanmıştır.

Problem Durumu

Yabancı dil eğitiminde metin çözümlemede genellikle klasik çeviri yöntemine başvurulmaktadır. Bunun da bir metnin metin olup olmadığını anlamada, metin türlerini belirleyip sınıflandırmada, metni anlama/kavramada ne derece yeterli olacağı tartışılabilir.

Metindilbilim, bir metni anlama ve tanımlamada gerekli ölçütleri geliştirebilmek için metinlerin yapılarını ve iletişimsel işlevlerini irdeler, böylece metni oluşturan genel kural ve koşulları belirler. Metinler ve metin türlerine özgü ortak ve farklı özellikleri saptayarak bunları betimleyip açıklar. Özellikle hedef dilden kaynak dile ya da kaynak dilden hedef dile çevirilerde metnin oluşum sürecinin de anlaşılması gerekir. Bundan dolayıdır ki metindilbilimde yer alan kurallar ve koşulların çeviriyi yapacak kişi tarafından da bilinmesi önemli bir konudur.

Metin incelemelerindeki yetersizliklerin giderilmesi amacıyla; bu çalışmada metindilbilimin verilerine başvurarak metni incelemenin, söz konusu eksikliklerin en aza indirgenmesinde bir çözüm olacağı ve daha verimli bir öğrenim sürecine olanak tanıyacağı gösterilmeye çalışılmıştır. Çalışmada metindilbilim verileri ışığında Sa'dallah Vennûs’un tiyatro metinleri üzerinde incelemelerde bulunulmuştur.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, metindilbilim verilerinden yararlanarak, metinlerin yapılarını, yani dilbilgisel ve içeriksel kurgulanış biçimlerini ve bildirişimsel işlevlerini ortaya çıkarmaktır. Buradan hareketle, Sa'dallah Vennûs’un tiyatro metinleri üzerinde yapılan

uygulamalı örneklerle bu amaç gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Çalışmada hedeflenen, herhangi bir metindilbilim kuramı geliştirmek değildir.

Araştırmanın bir amacı da, metindilbilimin verileri ışığında Arapça metin incelemelerine yeni bir bakış açısı getirmek, okuma ve çeviri sürecini ve hatta metin oluşturma çalışmalarını daha verimli ve keyifli hale getirecek yolu göstermektir.

Tiyatronun dil becerilerini kazandırmada önemli bir araç olduğu bilinmektedir. Bu sebeple, Arap tiyatro tarihinin yanı sıra dünya tiyatro tarihinde de önemli bir yere sahip olan Sa'dallah Vennûs'un tiyatro eserlerinin, çalışmanın uygulama malzemesi olarak seçilmesi, hem de bir kültür mimarı olarak kabul edilebilecek yazarın başarı öyküsü ile eserlerinde bütün canlılığıyla göze çarpan Arap kültürüne ait izleri Arapça öğrenen ve bu alanda çalışma yapanlarla buluşturmak da bu araştırmanın amaçları arasındadır.

Araştırmanın Önemi

Metin incelemelerinde metindilbilimin verilerine başvurmak, metni anlama ve anlamlandırma sürecine olumlu katkıda bulunacaktır. Bu çalışmada, bu sürecin nasıl işleneceği, kavramsal çerçevenin oluşturulmasıyla birlikte uygulamalı olarak anlatılmıştır. Uygulama sürecinde de tiyatro metinleri ele alınmıştır. Tiyatro dil eğitiminde kendisinden yararlanan bir alandır. Tiyatro duygusal zekâyı harekete geçirerek öğrenim sürecini daha eğlenceli ve verimli hale getiren bir unsurdur. Çalışma, hem metindilbilimin yabancı dil öğretimindeki rolünü göstermesi hem de bir kültür aktarıcısı olan tiyatro metinleriyle öğrenciyi tanıştırması açısından önemli görülmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada öncelikle metindilbilim öğeleri ele alınarak kuramsal çerçeve oluşturulması amaçlanmıştır. Gerekli tanımlama ve açıklamaların ardından metinler üzerinde uygulamalı anlatımlar gerçekleştirilmiştir.

Üzerinde metindilbilim ölçütlerinin uygulandığı örnek tümceler Sa'dallah Vennûs'un tiyatro metinlerinden seçmelerle sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın Sayıtları

Bu araştırma aşağıdaki varsayımlar üzerine kurulmuştur.

1. Bu çalışma, metindilbilim kuramlarından ve verilerinden Arapça eğitiminde nasıl yararlanılacağı hakkında bize bilgi verecektir.
2. Metin inceleme çalışmalarında metindilbilim yaklaşımları metni anlama ve anlamlandırma sürecinde olumlu sonuçlar verecektir.
3. Arap dili alanında benzer araştırmaların az olması nedeniyle bu çalışma bundan sonraki aşamalarda konu ile ilgilenen araştırmacılara örnek teşkil edecektir.

Tanımlar

Metindilbilim alanında kullanılan terimlerin sayısı oldukça fazladır. Aşağıda sıklıkla kullanılan temel kavramlara ve tanımlara yer verilmiştir.

- a. Metinbilim: Metnin dilsel yapısını incelemek, genel bir metin içinde tutarlılık ve anlam olgusunu ele almak, son olarak da değişik metinler arasında farklı ve ortak yönleri dilsel boyutta ve anlam yaratma açısından irdeleyen alandır.
- b. Metindilbilim: Dili cümlelerarası bağlantıları temel alarak inceleyen, dil kullanımını metin üretme olarak gören, metinleri bir bütünlük içinde ele alan dilbilim dalı.
- c. Söylem Çözümlemesi: Bazen metindilbilim teriminin yerine kullanılmaktadır. Taşdığı anlam itibarıyla metindilbilim için yapılan tanım ve işlevler ile örtüşmektedir.
- d. Bağdaşıklık: Bir metnin, kendisini oluşturan çeşitli bölümlerin ve öğelerin bir dilsel bütünlük, anlam bütünlüğü ve mantıksal bütünlük sağlayacak biçimde birbirlerine bağlanmaları durumudur.
- e. Tutarlılık: Metindeki kavramsal ilişkilerin nasıl kurulduğu, konunun nasıl inşa edildiğiyle ilgilidir. Örneğin mantıksal bağlantılar, sebep sonuç ilişkileri, söylemdeki olayların düzenleniş biçimi vb. tutarlılık kapsamında değerlendirilmektedir. Metin oluşturabilme özelliği bakımından metin parçaları arasında mantıksal düzen ve bağlantıya dayanır. Metin parçaları arasında dilbilgisel ilişkileri kapsayan bağdaşıklık yapılarına ihtiyaç duyar.

f. Metinlerarasılık: Bir metnin başka metinlerle olan ilişkisiyle ilgilidir (Hasaneyn, 2005, s. 226-233). Metnin kurucu ilkeleri olarak değerlendirilen ölçütler metnin küçük ve büyük yapısıyla, metin üretici ve alıcısıyla, bağlamla, metin türleri ve incelenen metnin diğer metinlerle kurduğu bağla ilgilidir. Bu ölçütlerden birinin bulunmamasının metnin iletişim değerinin düşmesine neden olacağı belirtilmiştir.

İlgili Araştırmalar

Kaynaklar bize, dilbilimsel anlamda *söylem çözümlemesi* (discourse analysis) terimini ilk kez *Harris* (1952)'in, *metindilbilim* (text linguistics) terimini ise *Coseriu* (1955)'un kullandığı bilgisini aktarmaktadır (Aksan, 1991, s. 91).

Şenöz-Ayata (2011)'nin da katılmış olduğu ve bize aktardığı Uluslararası Alman Dili ve Edebiyatı Derneği (IVG)'nin, 30 Temmuz – 07 Ağustos 2010 tarihleri arasında Varşova Üniversitesi'nde gerçekleştirilen ve 62 ülkeden 2750 bilimcinin katıldığı 12. Kongresinde, dilbilim, edebiyat bilim, çeviri, uzmanlık dilleri, kültürlerarası karşılaştırmalar gibi çeşitli alanları kapsayan 1500 bildiri sunulmuştur. Metindilbilim alanında yapılan çalışmalar ele alınmış ve bu alana ait kavramlar üzerinde tartışılmıştır.

Bildirilerin bir bölümü “söylem” ve “metin” kavramları üzerine kuramsal tartışmalardan oluşmaktadır. Giancarmine Bongo, Foucault'un “söylem” kavramından metindilbilimden nasıl yararlanılacağını açıklamıştır. Ingo Warnke “söylem” kavramını irdelemiştir. Wolfgang Heinemann ise “söylem” kavramına tarih, felsefe, sosyoloji, dilbilim ve medya alanında farklı yaklaşımlar sergilendiğini belirttiikten sonra, metindilbilimsel bakış açısıyla söylem çözümlemesi çalışmalarının nasıl yapılabileceği konusunda öneriler ortaya koymuştur.

Kuramsal yönü ağır basan diğer bildiriler, metindilbilimin önemli kavramlarının tartışıldığı bildiriler olmuştur. Christian Braun, Kohäsion (bağlaşıklık), Kohärenz (bağdaşıklık) gibi metindilbilim kavramalarını ele almıştır. Janina Wilfeuer filmlerdeki metinler ve sınırsız metinlerden (Hypertexte) yola çıkarak “metin” kavramını, Parvaneh Sohrabi de modern iletişim teknolojileriyle oluşan “sınırsız metin” (“Hypertext”) kavramını ele almıştır. Joanna Pedzisz, 2009 seçimlerinde Almanya'da oluşturulan Weblog'lardaki metinlerarası ilişkileri göstermiştir.

Jana Möller-Kiero, Almaya ve Finlandiya'daki gazetelerdeki ev ilanlarını metindilbilimsel ölçütlerle çözümlenip karşılaştırmıştır. Iwona Szwed ise Almanca ve Lehçe iş

mektuplarındaki farklılıkları göstererek iki kültür arasındaki iletişimin sağlıklı biçimde yürütülebilmesi için bu farklılıklara dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir (Şenöz-Ayata, 2005, s. 15).

Karataş (2008)'in metindilbilim alanı ile ilgili derlemiş olduğu ilgili çalışmalar aşağıda sunulmuştur:

Altunkaya (1987), Halliday ve Hasan (1976)'ın "Cohesion in English" (İngilizcede Bağdaşıklık) adlı eserindeki "gönderim", "değiştirim", "eksilteli yapılar", "bağlaçlar" ve "sözcük bağdaşıklığı" şeklindeki bağdaşıklık sınıflandırması doğrultusunda Türkçede Bağdaşıklık konusunu "Cohesion in Turkish" (Türkçede Bağdaşıklık) adıyla İngilizce olarak işlemiştir. Çalışmada, çeşitli Türkçe anlatı metinlerinden alınan kesitler üzerinde Türkçenin bağdaşıklık yapısı belirlenmeye çalışılmıştır.

Zeyrek (1990) "An Analysis of The Textual Pattern of The Turkish Folktale" isimli çalışmasında Türkçe masalları bir söylem türü olarak ele alıp masalların metinsel bağdaşıklığı ve Rumelhart'ın "anlatı grameri" Van Dijk'in "söylem çözümlemesi" gibi kavramlarından hareketle masalların anlatı yapısını belirlemeye çalışmıştır.

Pakkan (1991)'nin çalışmasında Beagurande ve Dressler'in görüşlerinden hareketle metindilbilimsel bir yaklaşım ortaya konularak bir kısım Türkçe hikâyeye incelenmiştir. Çalışmada Türkçe hikâyelerin kavramsal yapıları ve bağdaşıklık görünümleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Ülkü (1992)'nün "A Textual Analysis of News in The Turkish Press" (Türk Basımındaki Haberlerin Metinsel Analizi) adlı çalışmasında gazete haberi metinleri, tutarlılık, konu yapıları ve bağdaşıklık açısından incelenmiştir. Çalışmada başta Van Dijk olmak üzere Kintsch, de Beaugrande gibi araştırmacıların görüşlerinden yola çıkıldığı görülür.

Uzun (1995)'un "Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı" adlı çalışması, metindilbilim bulguları ışığında Türkçede yapılan önemli çalışmalardan birisidir. Çalışma, Orhon Yazıtları'nı metin bağdaşıklığı ve tutarlılığı bakımından değerlendirmiştir. Araştırmacının, bağdaşıklık konusunu işlerken, Halliday ve Hasan (1976)'ın konuyla ilgili yaklaşımından yola çıktığı ve inceleme nesnesine uygun gördüğü bazı eklemeler yaptığı görülürken, tutarlılıkla ilgili inceleme bölümünde ise V. Dijk'in tutarlılık için ön gördüğü tümcelerin birbiriyle bağlantısını kuran tümceler arasında özelleştirme, genelleştirme, nedene bağlama gibi mantıksal ilişkilendirmelerden yararlandığı görülür.

İşsever (1995)'in "Türkçe Metinlerdeki Bağlantı Ögelerinin Metinbilim ve Kullanımbilim Açısından İşlevleri" adlı çalışmasında Halliday'in "düşünsel, metinsel ve bireyler arası işlevler" olarak dile getirdiği dilin üç temel işlevini temel alarak hazırladığı bir sınıflandırmayla Türkçedeki bağlaçların kullanımsal işlevleri seçilen bir kısım konuşma metinleri üzerinde incelenmiştir.

Akçataş (2001) çalışmasında, "Dokuzuncu Hariciye Koğuşu" romanındaki kelimeler ve cümleler arasındaki ilişkileri, bağdaşıklık açısından ele alarak metindilbilimsel inceleme yapmıştır.

Ayrıca anlatı çözümlenmelerinde başvurulduğu görülen dikkat çekici örnekçelerden birisi Fransız dilbilimcisi A. J. Greimas (1917-1992)'a aittir. Savran (1997)'in "Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinin Kültür Yapılarının Değerlendirilmesi ve Greimas Göstergebilim Metoduna Göre Yapısal Özelliklerinin İncelenmesi" adlı çalışmasına ve Çevirme (1999)'nin "Murathan Mungan'ın Hikâyelerinin Kültür Yapılarının Değerlendirilmesi ve Greimas Göstergebilim Metoduna Göre Yapısal Özelliklerinin İncelenmesi" isimli çalışmasına Greimas'ın yazımsal göstergebilim kuramının temel teşkil ettiği görülür.

Metindilbilimin dil eğitimi açısından ele alındığı çalışmalar arasında; başta Ülkü (1984)'nün bağdaşıklık araçlarının okuma becerisine olan katkısını araştırdığı "Cohesive Devices in Improving Reading Comprehension" (Okuma Becerisini Geliştirmede Bağdaşıklık Araçları) adlı çalışması, Göktepe (1996)'nin yine bağdaşıklık araçlarını okuma eğitimi açısından değerlendirdiği çalışması, Mendoza (1998)'nin Türkiye'deki devlet okullarında kullanılan İngilizce ders kitaplarındaki okuma metinlerini metin bağdaşıklığı açısından değerlendirdiği çalışması ve Nejad (2002)'in İngilizceyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerde metin bağdaşıklığı bilgisinin okuma anlama becerisine olan katkısını araştırdığı çalışması yer almaktadır.

Yukarıda sözü edilen çalışmalarda araştırmacılar özellikle metin bağdaşıklığının okuma anlama becerisiyle ilişkisini sorgularken Ramadan (2003) çalışmasında, lise öğrencilerinin yazdıkları İngilizce kompozisyon metinlerindeki bağdaşıklık araçlarını kullanma düzeylerini araştırmıştır. Bu çalışmalarda Halliday ve Hasan (1976)'ın bağdaşıklık sınıflandırmasından yola çıkıldığı görülmektedir.

Coşkun (2005)'un "İlköğretim Öğrencilerinin Öyküleyici Anlatımlarında Bağdaşıklık, Tutarlılık ve Metin Elementleri" adlı çalışması Türkçede dil eğitimiyle ilişkisi kurularak metindilbilimsel bakış açısıyla yapılmış önemli bir çalışmadır. Araştırmacı, özellikle metin

bağdaşıklığı konusunu Türkçe açısından değerlendirirken Halliday ve Hasan (1976)'ın bağdaşıklık sınıflandırmasından yola çıkmakla birlikte konuyu örneklerle ayrıntılı ve tamamlayıcı bir biçimde ele almayı tercih etmiştir.

Okurowski (1987)'nin "Textual Cohesion in Modern Standard Chinese" adlı çalışması, Chen (1997)'in Amerikalı ve Çinli kolej öğrencilerinin yazılı anlatımlarındaki metinsel tutarlılığı sağlama becerilerini karşılaştırmalı incelediği çalışması ve Said (1988)'in "The Cohesive Role of Reference, Substitution and Ellipsis in Two Genres of Modern Literary Arabic" adlı çalışması da yine dünyada konu ile ilgili yapılan çalışmalar arasındadır.

Said (1988) çalışmasında, Modern Arap Edebiyatı'ndan dört deneme ve dört kısa öyküden oluşan iki farklı metin tipi üzerinde "gönderim", "değiştirim" ve "eksilteli anlatım"ın metin bağdaşıklığındaki rollerini incelemiştir. Yöntem olarak Halliday ve Hasan (1976)'ın sınıflandırmasını temel almasının yanı sıra Said (1988, s. 161)'in ulaştığı en ilgi çekici sonuçlardan birisi Halliday ve Hasan (1976)'ın sınıflandırmasının, diğer dillerin bağdaşıklık yapısını belirlemek için yeterli olamayacağı ve yalnızca bir çıkış noktası olarak görülmesi gerektiği yolundaki bulgusudur. Gönderimin, her iki metin tipinde olmak üzere Arapça metinlerde bağdaşıklığı ve metinselliği sağlamada oldukça işlevsel olduğu, değiştirim ögesine Arapça metinlerde çok az rastlandığı ve eksilteli anlatımın ise gönderim gibi Arapçada yaygın ve işlevsel kullanıldığı ve bu ögeye, deneme metinlerinden ziyade kısa öykü metinlerinde daha çok rastlandığı bulguları çalışmanın ulaştığı diğer dikkate değer sonuçlar arasındadır. Bu sonuçlar genel olarak Arapça metinlerin karakteristik yapıları hakkında fikir vermesi açısından önemlidir.

el-Batal (1985), "The Cohesive Role of Connectives in Modern Expository Arabic Text" adlı çalışmasında Arapçadaki bağlaçları metindilbilimsel bakış açısıyla incelemiştir. el-Batal (1985)'in çalışmasında bağlaçları Halliday&Hasan (1976, s. 242-3)'ın ekleme, karşıtlık, sebep ve zaman bildirenler olmak üzere dört temel tasnifinden yola çıkarak incelediği görülür. Çalışmada ulaşılan bağlaçların söylem, bağdaşıklık ve sözbilimsel işlevleriye ilgili bulguların, çoğu gramer kitapları tarafından ihmal edildiği belirtilmiştir. Okuyucunun/öğrencinin metin bütünlüğünü yakalayabilmesi için bağlaçların metinsel ve kullanımsal işlevlerinin üzerinde durulması önemlidir. Bu tür çalışmalar, öğrencinin metin anlama ve metin üretme sürecine katkı sağlayacaktır. Bu çalışma ayrıca Arapçadaki bağlaçların metinsel işlevlerini inceleyen ilk çalışma olması bakımından önemlidir (Karataş, 2008, s. 554-561).

el-Fakî (2000)'nin, el-Cerrâh (2002)'in, 'İvad (2002)'in, el-Vedâ'î (2005)'nin ve Ebu Delv (2002)'in çalışmaları, Arap dünyasında metindilbilim alanında yapılan önemli akademik çalışmalar arasında yer alır.

el-Fakî (2000) (التماسك النصي) metin bağdaşıklığı üzerinde durduğu “İlmu'l-Luğati'n-Nassî Beyne'n-Nazariyye ve't-Tatbîk, Dirâsetun Tatbîkiyye 'ala's-Suveri'l-Mekkiyye” (Kuramsal ve Uygulamalı Metindilbilim, Mekki Sureler Üzerinde Uygulamalı Bir İnceleme) adlı çalışmasında, Halliday&Hasan (1976) ve de Beaugrande&Dressler (1981) gibi batılı araştırmacıların yaklaşımlarından hareketle bir çerçeve oluşturmuş ve el-Curcânî (ö. 471-4 h.) ve ez-Zerkeşî (ö.794/1392) gibi klasik dönem Arap dili gramerci, sözbilimci ve tefsircilerinin görüşlerine değinmiştir. Araştırmacı metin bağdaşıklığı konusunu, (الضمائر) adillar, (التوابع) uyumlular (الصفة) sıfat, (العطف) bağlama, (البدل) açıklayıcı, (التكرار) tekrar ve (المناسبة) uygunluk ve (الحذف) eksiltili anlatım başlıkları altında işlemiştir. “Uyumlular” kavramı altında “pekiştirme” kavramına yer verilmediği görülürken “uygunluk” kavramı, Tefsir bilimcilerinin geliştirdiği kavram olarak dikkat çeker. Çalışmada “tutarlılık” kavramına ayrıca yer verilmemiş tutarlılık kavramı Halliday&Hasan'ın yaklaşımından hareketle metin bağdaşıklığı içinde ele alınmıştır.

el-Cerrâh (2002)'in “Mu'allakât Seb'a” (Yedi Askı) şiirlerini incelediği çalışmasında, metindilbilimin günümüz kavramlarına yer vermekle birlikte daha ziyade sözdizimi ve Arap dili ve belâgatı çerçevesinde oluşturulan bir inceleme biçimi dikkat çeker.

'İvad (2002)'in “Nahvu'n-Nass, Dirâsetun Tatbîkiyye (Sûratu'l-Bakara Numûzecen)”(Metin Grameri/Metindilbilim, Bakara Suresi Örneğiyle Bir Uygulama) isimli çalışmasında hem batılıların ve hem de Arapların konuyla ilgili görüşlerine yer vermekle birlikte en küçük metin biriminin paragraf olduğu varsayımından hareketle önce paragraftaki kelime bağdaşıklığının, (قانون التوسع) genişletme ilkesi altında (الإسناد) “özne yüklem ilişkisi”, (العطف) bağlama (التأكيد) pekiştirme, (البدل) açıklayıcı, (الحال) durum belirteci, (الوصف) niteleme, (الوصل) bağlama ve (التوضيح) açıklama kavramları ve (قانون) yetinme ilkesi altında (الحذف) eksiltili anlatım, (الإضمار) zamir kullanımı ve (الترميز) “kodlama” kavramlarıyla ele alındığı dikkat çeker. Sonra çalışmada metinlerin paragraflardan oluştuğu düşüncesiyle metin, Van Dijk gibi araştırmacılardan esinlenerek geliştirdiği görülen (مبدأ البدء الحر) “serbest başlama”, (مبدأ)

“uygun kesitleme” (مبدأ حسن التقسيم) ve “benzerlik” (مبدأ التشابه) “girişim” (التبادر) (التبادر) doğrultusunda incelenmiştir.

Ebu Delv (2002) “Tahlîlu’l-Hitâbi’l-Cedelî fi’l-Kur’ân. Dirâsetun fi Lisâniyyâti’n-Nass” (Kur’ân’daki Kanıtlayıcı Söylemin Çözümlemesi, Metindilbilimsel Bir İnceleme) isimli çalışmasında Şuarâ Suresi örneğiyle Kur’ân’daki kanıtlayıcı söylemin nasıl işlendiğini metin bağdaşıklığı (bağdaşıklık ve tutarlılık bir arada) açısından belirlemeye çalışmıştır. Araştırmacı, son bölümde, Kur’ân’ın kendi bütünlüğü içinde Musa peygamberin kıssası örneğiyle (التناص الداخلي) iç metinlerarasılık olgusuna yer vermiştir.

el-Vedâ’î (2005) “et-Temâsuku’n-Nassî, Dirâsatun Tatbikiyye fi Nehci’l-Belâğa” (Metin Bağdaşıklığı ve Nehcu’l-Belağa Üzerinde Bir Uygulama) adlı çalışmasını kuramsal çerçeveye ek olarak dört ana başlık altında ele almıştır. Hem “bağdaşıklık” hem de “tutarlılık” kavramını (التماسك النصي) metin bağdaşıklığı kavramı kapsamında ele almıştır. (التماسك المعجمي) sözcüksel bağdaşıklık kavramının altında tekrar ve eş anlamlılık eş dizimlilik öğelerine yer vermiş ve (التماسك النحوي) sözdizimsel bağdaşıklık kavramı altında “bağlama”, “niteleme”, “durum belirteci”, “gönderim”, ve “eksilteli anlatım” öğelerini ele almıştır. (التماسك الدلالي) anlamsal bağdaşıklık kavramı altında “konu”, “sebeplendirme”, “açıklama”, “genelleme”, “özele hasr etme” gibi anlamsal ilişkiler üzerinde durmuştur. Son olarak (التماسك التداولي) edimbilimsel bağdaşıklık üzerinde durmuştur.

eş-Şâvuş (2001)’un “Usûl Tahlîli’l-Hitâb fi’n-Nazariyyeti’n-Nahviyyeti’l-‘Arabiyye: Te’sîs Nahv en-Nass” (Arapça Sözdizim Kuramı Bağlamında Söylem Çözümlemesi Usulleri: Metin Grameri Oluşturma) isimli çalışmasında geçmişteki Arap ve batı dil teorilerinden öne çıkan örnekleri ele almakta, günümüz metindilbilim ve söylem çözümlemesi konusunda süregelen çalışmalara uzanan süreci bize açıklamaktadır (Karataş, 2008, s. 6-12).

Parlak (2009)’ın “Kutadgu Bilig’in Metindilbilimsel Yapısı” adlı çalışmasında, öncelikle metin kavramının tanımıyla başlamış, bunu dil, dilbilim ve metindilbilim kavramlarının ayrıntılı tanımları izlemiştir. Metindilbilimin tarihsel gelişiminden modern bilim alanları ile olan ilişkilerine ve konu üzerindeki işlevlerine kadar olan süreçlere değinen Parlak’ın bu kapsamlı çalışması metindilbilim alanında faydalanılacak bir kaynak olma özelliğine sahiptir.

Metindilbilim alanında araştırma yapmak isteyen kişilere kolaylık sağlayabileceği düşüncesiyle, bu alan üzerinde ayrıntılı incelemeler ortaya koymuş diğer bazı araştırmacılar aşağıda sırasıyla verilmiştir:

- 1- Coulhard, Malcom, An Introduction to Discourse Analysis, London, 1977.
- 2- Sowinski, Bernhard, Textlinguistik, Stuttgart, Berlin, Köln, 1983.
- 3- Brown, Gillian/ Yule, Georg, Discourse Analysis, Cambridge 1983.
- 4- Stubbs, Michael, Discourse Analysis, The Sociolinguistic Analysis of Natural Language, Oxford University, 1983.
- 5- Brinker, Klaus, Linguistische Textanalyse, Berlin, 1988.
- 6- Cook, Guy; Discourse, Oxford University, 1989.
- 7- Heinemann, Wolfgang / Viehweger, Dieter, Textlinguistik, Tübingen, 1991.
- 8- Vater, Heinz, Einführung in die Textlinguistik, München, 1992.
- 9- Clyne, Michael / Slade, Diana, Spoken Discourse Studies in Australia, 1994.
- 10- Widdowson Henry, Discourse analysis, 1995.
- 11- Stubbs, Michael, Text and Corpuse Analysis, Computer-assisted Studies of Language and Culture, Oxford University, 1996.
- 12- Antos, Gerd /Titz, Heike (haz.), Die Zukunft der Textlinguistik, Traditionen, Transformationen, Trends, Tübingen, 1997.
- 13- Meyer, Michael / Titscher, Stefan/ Vetter, Eva/ Wodak, Ruth (haz.), Methoden der Textanalyse, Opladen, 1998.
- 14- Antos, Gerd / Brinker, Klaus/Heinemann, Wolfgang/Sager, Seven F. (haz.), Text-und Gesprächslinguistik, Berlin. 2000.

Arap dünyasında Sa'dallah Vennûs ve eserleri üzerinde yapılan çalışmalar tarandığında konu ile ilgili bazı örneklere rastlamak mümkündür. Örneğin;

- 1- Reem Ehklif Abdullah, Maryat, Masrah Sa'dallah Wannûs, Ürdün, 2001.
- 2- İsmâ'îl, İsmâ'îl el-Fahd, el-Kalimah - el-Fi'l fi Masrah Sa'dallah Wannûs, Beyrut, 1981.
- 3- el-Muhlif, Hasan Ali, Tavzîf et-Turâs fi'l-Masrah: Dirâsah Tatbîkiyyah fi Masrah Sa'dallah Wannûs, Şam, 2000.

- 4- Ahmed, Sahseh, Uğniyat er-Rahîl el-Wannûsiyyah: Dirâsah fi Masrah Sa'dallah Wannûs, Kahire: ed-Dâru'l-Misriyyah el-Lübniyyah, 1998.
- 5- Savle, Muhammed, Temcîd el-Masrah: Kırâe fi Masrahiyyah (Sahra me'a Ebî Halîl Kubbanî) li'Sa'dallah Wannûs Wafka Huttati'l-Manzûrat es-Sittah li'Fîlen wa Şamîs, Fas, 2006.
- 6- Abdulkadir, Faruk, Karâsah Sa'dallah Wannûs, fi min Evrak et-Tis'înîyat: Karasah Sa'dallah Wannûs wa A'mâl Uhrâ, dirâsât edebiyah, Kahire: Mısır el-Arabiyah, 2000.
- 7- 'Abbûd, Mustafa, Sa'dallah Wannûs fi Mir'âti'n-Nakd, Şam: Manşûrât Wiz'arati's-Sakâfah, Müdriyyet-i'l-Madrasah wa'l-Mûsîka, 2008.
- 8- 'Azâm, Muhammed, Masrah Sa'dallah Wannûs: Bayna et-Tawzîf et-Turâsî wa et-Tecrîb el-Hadâsî, Şam, Dâr Alaaddin, 2003.
- 9- 'Ammâr, Fâtin 'Ali, Sa'dallah Wannûs fi'l-Masrahi'l-'Arabî el-Hadîs, es-Sıfah: Dâr Su'âd es-Sabâh, 1999.
- 10- Munîf, Abdurrahman, Sa'dallah Wannûs: el-İnsân el-Musakkaf el-Mubdi', Şam, Dâr Ken'ân, 2000.
- 11- Ofeish, Sami A. "Gender Challenges to Patriarchy: Wannûs Tuqus el-Isharat wa't-Tahawalat", In Colors of Enchantment: Theater, Dance, Music and the Visual Arts of the Middle East, edited by Sherifa Zuhur. Cairo: The American University in Cairo Press.
- 12- Allen, Roger, "Arabic Drama in Theory & Practice: The Writings of Sa'dallah Wannûs", Journal of Arabic Literature 1984.
- 13- Swairjo, Manal A., "Sa'dallah Wannûs: A Life in Theater", Al Jadîd, 1996.
- 14- el-Âli, Raşa Nâsir, Tatavvur et-Tekniyat el-Fenniyyah fi Masrah Sa'dallah Wannûs, Risâlah Majester, Cami'ah 'Ayn Şams, 2004.
- 15- en-Naşşâr, Husnî Muhammed Abdullah, "Munemnemât Târihiyyah wa Te'sîrat İçtima'iyyah wa Tukûs el-İşârât el-Fenniyyah wa et-Tahavvulat el-İbda'iyyah fi Masrah Sa'duddîn Wahba wa Sa'dallah Wannûs", Risâlah Majester, Câmî'ah 'Ayn Şams, 2007.
- 16- Zayed, Halid Salahaddin, et-Turas wa'l-Bahs 'an Sîgah Masrahiyyah 'Arabiyyah bayna Alfred Farag wa Sa'dallah Wannûs, Risâlah Doktorah, Câmî'ah el-Kâhîrah, 2008.
- 17- Sâbir, Yusra Abdullah, ed-Drama es-Siyasiyyah 'inde Sa'duddîn Wahba wa Sa'dallah Wannûs: Dirâsah fi't-Teşkil el-Fennî, Risâlah Majester, Câmî'ah Helwan, 2005.

18- Rahûmah, Muhammed Mahmud, en-Nassu'l-Ğaib: Dirâsah fi Masrah Sa'dallah Wannûs, Maktabatu's-Şabab, Universtiy Michigan, 1991.

Sa'dallah Vennûs

Metindilbilim alanındaki bu çalışmamızda, temel kaynak olarak eserlerinden yararlandığımız Sa'dallah Vennûs hakkında tanıtıcı birkaç bilgiye değinmek faydalı olacaktır.

Sa'dallah Vennûs 1941 yılında Suriye'nin kuzey kesiminde yer alan Tartus kentinin Husayn el-Bahr köyünde dünyaya gelmiştir. Babası 1900 doğumlu, özgürlüğüne düşkün, hayata bağlı, ticaret ile bağnaz olmayan sade bir dini hayat arasında yaşam süren mütevazı bir çiftçi olan Ahmet Sa'dallah Vennûs'tur. Vennûs'un karakter gelişiminde ve kişisel özelliklerinin belirginleşmesinde, içerisinde yetiştiği bu çocukluk dönemindeki aile ortamının büyük etkisi olduğu ortadadır.

Çocukluk yıllarını Vennûs, 'hüzün, açlık ve yoksunluk yılları' olarak betimler. Aile kıt kanaat geçinmektedir.

Sa'dallah Vennûs ilkokulu köyünde bitirdi. Ortaokulu ve liseyi de Tartus kentinde tamamladı. Derslerinde çok başarılıydı. Okumak onun için bir tutkuydu. Ancak babası kitap alması için ona para vermek istemiyordu. Çünkü paraları yoktu. Vennûs da kitapları veresiye olarak kitapçıdan alıyor, sonra da kitapçı kitapların parasını bu durumdan hiç memnun olmayan babasından tahsil ediyordu. Babasının çok masraf ettiği kitapların başında ünlü Arap yazarlar Cubran Halil Cubran ve Mihail Nuayma'nın kitapları gelmektedir.

1959 yılında liseden mezun olan Vennûs aynı yıl eğitim bursuyla Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Gazetecilik Bölümünde lisans okumak amacıyla Mısır'ın başkenti Kahire'ye gitti. 1963 yılında lisans diplomasını aldı. Bu dönem Vennûs'un fikrî hayatını zenginleştiren çeşitli gelişmeler olmuştur. Bu çeşitliliğe Muhammed Mandur, Louis Awad, Abdurrahman el-Hamisi gibi zamanının büyük yazarlarının düşünsel tartışmalarını yakından takip etmek gayreti eklenmektedir. İşte bu sıralarda Vennûs'ta tiyatroya karşı bir meyil oluşmuştur. Bu dönemde kısa hikâyeler, tiyatro öyküleri, eleştirel makaleler yazmış ve Beyrut Edebiyat Dergisi ile Şam en-Nasr Gazetesi'nde yayınlamıştır.

1961 yılında en önemli tiyatro eserlerinden biri olan **الحياة أبدا** "*Hayat Sonsuza Kadar*"ı kaleme almıştır. Yine aynı dönemde Beyrut Edebiyat Dergisi'nde Suriye ile Mısır arasında birleşme ve ayrılma konularında birçok makale yazmıştır.

Sa'dallah Vennûs üniversite eğitimini tamamladıktan sonra 1963 yılında Suriye'ye döndü ve başkent Şam'daki Kültür Bakanlığı'nda memur olarak çalışmaya başladı. 1964'te Baas Gazetesi'nde editörlük görevini üstlendi. 1965 yılında Kültür Bakanlığı'nın yayımları olarak kaleme aldığı kısa tiyatro öyküleri yazmaya başladı.

Vennûs 1966 yılında eğitim ve araştırma ödülü olarak Paris'e gitti. Paris Sorbonne Üniversitesi Tiyatro Araştırmaları Enstitüsü'nde bulunduğu süre içerisinde köklü değişimler yaşamakta olan batı tiyatrosu ile tanıştı. Bu dönemde karşılaşmış olduğu yeni düşünüş ve görüşleri ustaca kavrayarak benimsedi. John Villar ve Bernard Dort gibi ileri gelen Fransız tiyatrocu ve yapımcıları ile tanışma ve onlardan istifade fırsatları buldu. Vennûs, bir yandan batı tiyatrosunu özümserken, diğer yandan da edindiği bilgi ve tecrübeler ışığında Arap tiyatrosunun kimliğini bulması ve gelişimine nasıl katkıda bulunacağını düşünmekteydi. Bu konuda kendisinde büyük sorumluluk hissediyordu. Bundan dolayıdır ki Fransız tiyatrocu ve yapımcılar ile Arap tiyatrosunun durumu konusunda fikrî tartışmalara girişmiş, hemen hemen bütün tiyatro türlerini derinlemesine incelemiş ve fikrî kazanımlar elde etmiştir. Bu kazanımlarını da, Suriye'ye döndükten sonra kaleme almıştır.

Vennûs, Fransa'da bulunduğu dönemde ünlü Alman yazar Peter Weiss ile tanıştı. Weiss, belgesel tiyatronun temellerini atmış ve Brecht epik tiyatrosunu geliştirmiştir. Vennûs'un Weiss'in etkilerini taşıdığı tiyatro sanatının ilk örneklerinden biri olan 1967 trajedisinden sonra kaleme aldığı **حفلة سمر من أجل 5 حزيران** "*5 Haziran İçin Gece Partisi*" eseridir.

Yaratıcı ve eleştirel düşünce kimliği de eserlerinde açıkça görülmektedir. Tiyatro ve kültür hakkındaki düşünceleri **بيانات لمسرح عربي معاصر** "*Çağdaş Arap Tiyatrosu Açıklamaları*" ve **هوامش ثقافية** "*Kültür Notları*" eserlerinde belirgin bir şekilde yer almaktadır. Logan Villar'ın **حول التقاليد المسرحية** "*Tiyatro Gelenekleri Hakkında*" adlı Arapçaya tercüme ettiği eseri Arap kültür tiyatro hareketine önemli katkı sağlamıştır. Yine bu bağlamda, 1990 yılından itibaren, roman yazarı Abdurrahman Munif ve eleştirmen Faysal Darraj'ın yardımlarıyla **قضايا وشهادات** "*Sorunlar ve Tanıklıklar*" adında süreli yayın çıkarmıştır.

1967 yılında kendisini derinden etkileyen Arap-İsrail Savaşı sırasında artık ailesi ile birlikte yaşamak üzere Suriye'ye geri dönmüştür. Bu çalkantılı dönem Sa'dallah Vennûs'un fikrî ve siyasî hayatı üzerinde büyük etki bırakmıştır. Bu etki eserlerinde de göze çarpmaktadır. Yaşamı boyunca Vennûs, ülkesinin ve halkının sorunlarını aşabilmesi için kültür ve sanata bağlı kalınması gerektiğini savunmuştur.

Vennûs, 1969 yılında **مجلة أسامة للأطفال "Usame Çocuk Dergisi"** baş editörlüğüne atandı. Kendi ilgi ve uzmanlığı dışındaki bu istemediği görevden bir an önce ayrılmak için çabalasa da 1975 yılına kadar bu görevde kaldı. Buradan ücretsiz izinle ayrılarak Lübnan'da yayınlanan **السفير "es-Sefir"** gazetesinde yazar olarak çalışmaya başladı. Lübnan iç savaşının patlak vermesiyle birlikte Şam'a döndü ve orada el-Kabbânî tiyatrosunda deneysel tiyatro uygulamalarının başına geldi. 1976 yılında Suriye Kültür Bakanı Vennûs'un görev yaptığı yeri ziyaret etti. 1 yıl sonra da Vennûs **الحياة المسرحية "Tiyatro Hayatı"** adlı tiyatro dergisinin baş editörlüğüne gelmiştir.

Sa'dallah Vennûs, **مغامرة رأس المملوك جابر "el-Memlûk Câbir'in Başının Serüveni"** isimli eserinin tiyatro eğitimlerini takip etmek üzere eserin 1973 yılında eserin sahnelendiği Fransa ve Almanya'ya gitmiştir. Ancak ziyareti bununla sınırlı kalmamış, Vennûs, Almanya ve Fransa'daki tiyatro ve sanat alanında üne kavuşmuş önemli isimlerle bir araya gelmiştir. Bu süreçte edindiği deneyimler ışığında yurda döndükten sonra ürün vermeye devam etmiştir.

Sa'dallah Vennûs'un edebiyat arenasında verdiği ürünler çeşitlilik arz eder. Kısa hikâyeler, eleştirel makaleler, tiyatro eserleri ve tercüme faaliyetleri gibi konularda edebî ürünler ortaya koymuştur. 1963 yılında **فصد الدم "Kan Alma"**, **ميدوزا تحديق في الحياة "Medusa Hayata Bakıyor"**, 1964 yılında **جثة على الرصيف "Kaldırımındaki Ceset"**, **مأساة الرسول المجهول في ماتم انتيجونا "Fakir Pekmez Satıcısının Dramı"**, **بائع دبس الفقير الجراد "Antigone'nin Cenazesindeki Meçhul Elçi"** tiyatroları ile 1965 yılında **الجراد "Çekirge"** adlı tiyatro eserini yayımlamıştır.

Sa'dallah Vennûs'un 1969 yılında Suriye'de Tiyatro Eğitimi Enstitüsü'nün kurulmasında katkısı olmuştur. Bu enstitüde "Arap Tiyatrosu Araştırması" adı altında bir dizi dersler vermiştir.

1978 yılında **حكايات جوقة التماثيل "Tiyatro Öyküleri"** başlığı altında ilk kısa tiyatro koleksiyonu yayımlandı. 1967 yılında **حفلة سمر من أجل ٥ حزيران "5 Haziran İçin"**

Gece Partisi" ve *عندما يلعب الرجال "Erkekler Oynadığı Zaman"*, 1969 yılında *الفيل يا* *el-Memlûk Câbir'in Başının Serüveni*" isimli eserleri yayımlanmıştır.

Vennûs yeni ürünler vermeye devam etmektedir. 1976 yılında Logan Villar'ın *حول التقاليد المسرحية "Tiyatro Gelenekleri Hakkında"* adlı kitabını Arapçaya tercüme etmiştir. Aynı yıl *"Suriye'de Tiyatro Hayatı Dergisi"*ni çıkardı. 1977 yılında *الملك هو الملك "Kral Kraldır"*, 1978 yılında *رحلة حنظلة من الغفلة إلى اليقظة "Hanzala'nın Gafletten Uyanıklığa Yolculuğu"* adlı tiyatro eserlerini yayımladı. 1979 yılında ise Vennûs *العائلة توت "Aile Tût"* adlı eseri Arapçaya tercüme etmiştir. Ayrıca Arap tiyatrosu hakkında da birçok makale kaleme almıştır.

1982 yılında İsrail'in Lübnan'a savaş ilan etmesinden sonra Vennûs 'sahne'den çekilmiştir. Bir müddet yazmaya ara veren Vennûs 90'lı yılların başında yeniden yazmaya başlamıştır.

1988 yılında Vennûs'un *بيانات لمسرح عربي جديد "Yeni Arap Tiyatrosu Açıklamaları"* ve *هوامش ثقافية "Kültür Notları"* eserleri yayımlandı. Vennûs bu eserleri ile tiyatro ve kültür alanında düşünsel doygunluğa ulaştığını göstermektedir. Yine bu tarihler Vennûs, *الحياة المسرحية "Tiyatro Hayatı"* adlı bir tiyatro dergisi çıkarmış ve baş editörlüğünü yapmıştır. 1989 yılında, Arap-İsrail çatışmasını konu aldığı *الاغتصاب "Tecavüz"* adlı tiyatro eserini kaleme aldı. Vennûs bu eserleriyle deneysel tiyatro dalında Mısır ve Tunus'ta ödül almıştır.

Sa'dallah Vennûs 1990 yılında ilk dönem tiyatro alanında Sultan el-Owais ödülünü aldı. Bu başarının ardından *يوم من زماننا "Zamanımızdan Bir Gün"* adlı tiyatro oyununu yazdı. Bu eseri *منمنمات تاريخية "Tarihî Minyatürler"*, *طقوس الإشارات والتحويلات "İşaretlerin Ritüelleri ve Dönüşümler"*, *أحلام شقية "Kötü Düşler"*, *ملحمة السراب "Serâb Destanı"* ve *الأيام المخمورة "Sarhoş Günler"* adlı tiyatro eserleri izlemiştir. Ayrıca Suriye'nin başkenti Şam'da temeli atılan Tiyatro ve Sanat Yüksek Enstitüsü'nün kurulmasında büyük katkısı oldu ve orada öğretmenlik yaptı.

Son nefesine kadar eser ortaya koymaya devam eden Vennûs 1992 yılında kansere yakalandı. Beş yıl süren kanser hastalığı ile mücadelesinin ardından 15 Mayıs 1997 yılında son nefesini verdi. Ölümüyle birlikte bütün Arap sahasında edebiyat dünyası büyük bir sanat adamını kaybetmelerinden dolayı yasa boğuldu.

Sa'dallah Vennûs, yazın hayatının en olgun ürünlerini bu hastalığı zamanında vermiştir. Bu dönem eserlerinde özellikle insan boyutu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Toplum içerisindeki bireyin durumu ve varlığı konuları dikkat çekmektedir. Bireyin haklarını savunan, özgürlükçü bir tutum izlemektedir. Eserleri birçok dile çevrilmiştir.

Vennûs vefatından önce 1989 yılında iki önemli tiyatro etkinliğine katılmıştır. Bunlar Mısır'da düzenlenen Kahire Tiyatro Festivali ve Tunus'ta düzenlenen Kartaca Tiyatro Festivali'dir. Deneysel tiyatro örneklerinin sergilendiği bu festivaller Vennûs için önemli deneyimlerdir.

Belki de Sa'dallah Vennûs için en onurlandırıcı olay ise, UNESCO tarafından kendisinin, 27 Mart Dünya Tiyatro Günü'nde konuşma yapacağı metni hazırlamaya ve Beyrut'taki el-Hamra Tiyatrosu'nda düzenlenen büyük şenlikte konuşmacı olmaya aday gösterilmesidir. Vennûs bu şenlikte yaptığı konuşmada modern dünyada kültür ve tiyatro konularını ele almıştır.

1960'lı yıllardaki Arap dünyasının tiyatro ve kültür hareketinin en önemli simalarından biri olarak üne kavuşan Sa'dallah Vennûs yaşamı boyunca mücadelesini özgürlük üzerine yoğunlaştırmıştır. O hep Arap dünyasında özgürlüğün savunucusu olmuştur. Fakirlik, baskı ve zulüm karşısında mücadelesini demokratik bir yol olarak sanat ve kültür aracılığıyla verme yolunu seçmiştir. Yazdığı sanat eserleri ile siyaseti ve toplumu demokratik eleştiri yöntemi ile yönlendirmek, karanlık dönemlerden geçmekte olan Arap dünyasını aydınlığa taşımak arzusu onun karakteristik özelliğini gözler önüne sermektedir. Eserlerinde sürekli olarak o günün Arap dünyasında mevcut olan siyaset ve sosyal yaşam özelliklerini eleştiri konusu yaptığı görülür.

Sa'dallah Vennûs'un edebî kişiliğinin gelişimine baktığımızda, ilkökul dönemlerine kadar uzanırız. Erken yaşlarda okumaya başladı. Okumaya karşı bağlılığı o kadardı ki, zorunlu bir durum olmadıkça evden dışarı çıkmazdı. Eline ne geçerse okuyordu. İlkokulda bir yıl geçtikten sonra Vennûs çeşitli konularda yazmaya başladı ve yazdıklarını da sınıftaki arkadaşlarına okurdu.

Vennûs'un henüz 11 yaşını geçmemişken satın aldığı ilk kitap Cubran Halil Cubran'ın **دمعة وابتسامة "Gözyaşı ve Tebessüm"** adlı kitabıdır. Daha sonra Cubran'ın diğer kitap koleksiyonunu da temin etmiştir. Devamında Vennûs tanıdığı büyük yazarların kitaplarını derlemeye başlamıştır. Taha Hüseyin, el-Akkad, Mihail Nuayma, Necip Mahfuz, Yusuf es-Sıbaî, İhsan Abdulkuddûs ve diğer ünlü Arap yazarların eserlerini okumuştur.

1959-1963 yılları arasında üniversite eğitimi için Kahire'de bulunduğu dönemde, üniversite kütüphanesi Vennûs için büyük bir şans olmuştur. Düzenli olarak kütüphaneye devam etmiştir. O dönemde önemli yeri olan Mısır'da yayımlanan **روز اليوسف** **Rose el Yûsuf** dergisi ile Lübnan'da yayımlanan **دار الآداب** **Dâru'l-Âdâb** dergilerini takip etmiştir. Varoluşçu kültürü bilme ve anlaması bakımından Vennûs için bu dergiler verimli olmuştur. Vennûs ayrıca Avrupa ve Amerika'dan tercüme edilmiş tiyatrocuların eserlerini de okumuştur. Bu okumalarından edindiği fikirler onu üniversite mezuniyetinden sonra da meşgul etmiş ve eserlerini yazarken bu etki devam etmiştir.

Sa'dallah Vennûs'un tiyatroya yönelmesinde onun üniversite hocası Muhammed Mandur etkili olmuştur. Dr. Mandur'un derslerini ve konferanslarını düzenli olarak takip etmiştir. Dr. Mandur onu tiyatroya teşvik etmiştir.

Vennûs üniversite eğitimini tamamladıktan sonra Suriye'ye dönmüş ve Şam'da Kültür Bakanlığı'nda tiyatro alanında çalışmaya başlamıştır. Bu dönemde makaleler ve eleştirel yazılar kaleme almış, periyodik olarak **مجلة الآداب** "**Edebiyat Dergisi**", **مجلة الموقف** "**Durum Dergisi**" gibi dergiler yayımlamıştır. 1962'de Edebiyat dergisinde ilk tiyatro denemesi olan **ميدوزا تحديق في الحياة** "**Medusa Hayata Bakıyor**" eserini yayımlamıştır. Ardından bu eseri kısa tiyatrolar takip etmiştir.

Sa'dallah Vennûs, 1966 yılında eğitim bursuyla Fransa'ya gitti. Orada bulunduğu süre içerisinde, edebiyatçı ve aydınların katıldığı ve düşünce ve görüşlerini sergiledikleri edebiyat akımları ve yönelimleri takip etti. Bu alanda dünya edebiyatına etki eden ve yönlendiren, Avrupa'da modern edebiyat alanında izler bırakan birçok önemli isimle tanıştı, onların eserlerini, düşüncelerini izledi.

Vennûs özellikle, İkinci Dünya Savaşı'nı yaşayan insanlığın içine düştüğü boşluk havasını, toplumda yaşanan bocalamaları ve yaşamın saçmalıklarını sergilemeye çalışmak gibi bir rol üstlenen Absürd Tiyatroyu yakından tanıma fırsatı buldu. Savaştan sonra bir umutsuzluk dönemi yaşanmaktadır. İnsan düşüncesi anlayamadığı güçler karşısında felce uğramıştır. Milyonlarca insanın ölmesi, kitle kıyımları, atomun parçalanması, kentlerin yakılıp yıkılması dehşet uyandırmaktadır. Korku ve güvensizlik gibi, nedeni az çok bilinen duygular yerini nedensiz bir endişeye, bunalıma, boşunalık duygusuna bırakmıştır. Daha iyi bir dünya ülküsünün yerini onarılmaz bir biçimde parçalanmışlığın kabul edilmesi almıştır.

Absürd Tiyatro, bütün kalıplara karşı çıkar, alışılmış ve yaşanmakta olan düzeni yerer, mantık sınırlarını tanımaz. Geleneksel tiyatro anlayış ve kurallarını tanımaz. Absürd Tiyatro anlayışına göre her şeyi belli bir sıralama ve düzen içinde anlatmaya, canlandırmaya gerek yoktur. Tiyatro ses ve hareket düzeninden ibarettir. Olaylar arasında bağ kurmak gereksizdir. Birbirleriyle ilgisiz olayları çarpıcı olarak vermek yeterlidir. Absürd Tiyatroda ele alınan olay, olgu ya da kişi ne olursa olsun alay konusudur. "Sahne, perde düzeni, giriş-çıkışlar; serim, düğüm, çözüm bölümleri umursanmaz. Eser bilmeceler, semboller ve saçma denilecek tasarımlarla doludur. Önemli olan, bir sevinç veya kaygının sebeplerini belirtmek değil, sadece o sevinç ve tasanın biçimini, oluşunu göstermektir." (Kabaklı, 2002, s. 446).

Absürd Tiyatroda öne sürülen tez veya verilmek istenen mesaj açıklanmaz, onu herkes istediği gibi anlar ve yorumlar. Haksız kadar haklı, kötü kadar iyi, zalim kadar mazlum da çoğu kez aynı ölçüde gülünç edilir. Absürd Tiyatroda kahraman, anti kahramandır. Suçlu, zavallı, bilgisiz, eylemsiz ve zayıftır. Absürd Tiyatroda amaç; seyirciyi düşündürmek, tedirgin etmek, onun suratına, iç çirkinliklerini gösteren bir ayna tutmaktır. Absürd tiyatro eski, hatta arkaik geleneklere dönüştür. Yeniliği, öncellerinin karmaşık bileşiminde yatar ve incelenecek olurlarsa, hazırlıksız izleyiciyi tabuları yıkan ve anlaşılmaz bir yenilik olarak etkileyen şeyin, yalnızca çok az farklılık gösteren bağlamlarda tanıdık gelen ve kabul edilebilir uygulamaların genişletilmesi, yeniden değerlendirilmesi ve geliştirilmesi olduğu görülecektir. Koltuğunda oturan seyirci, yalnızca doğalcı ve öykücü tiyatrodan hazır beklentileri nedeniyle Ionesco'nun Kel Şarkıcı'sı gibi bir oyunu şaşırtıcı ve anlaşılmaz bulacaktır. Aynı seyirciyi bir müzikhole oturtun, komedyenin ve yardımcıının bir izlek ve öyküden yoksun, eşit ölçüde saçma gevezeliklerini ses çıkarmadan kabulleneceklerdir. Oysa çocuklarını Alice Harikalar Diyarında'nın her yerde yapılan gösterilerinden birine götürdüğünde orada da geleneksel Absürd Tiyatronun saygın örneğini, son derece keyifli ve anlaşılabilir bir biçimde bulacaktır. Bunun tek nedeni ise; alışkanlık ve kökleşmiş geleneğin halkın gerçek tiyatrodan beklentisini iyice daraltmış olmasıdır ve böylece tiyatronun alanını genişletme çabaları, kesin çizgilerle belirlenmiş bir eğlenceyi izlemeye gelen ve azıcık farklı bir yaklaşımın üzerlerinde etki bırakmasına izin verecek açıklıkta bir düşünceden yoksun olanların öfkeli tepkileriyle karşılaşır. Absürd tiyatro yazarları ikinci dünya savaşını yaşamış olanların ruhsal durumunu dile getirirler (Esslin, 1999, s. 151).

Samuel Beckett ve Eugene Ionesco'nun liderliğini üstlendiği absürd tiyatro Sa'dallah Vennûs'un dikkatini çekmiş bu alanda incelemelerde bulunmuştur. Sa'dallah Vennûs, absürd tiyatronun temsilcilerinden özellikle Eugene Ionesco'ya hayrandı. Ionesco eserlerinde daha çok gurbet temalarını işlemekteydi. Ancak bu durum izleyiciyi hüzne ve karamsarlığa sürüklüyordu. Bundan dolayı Vennûs, bu tiyatro tarzından vazgeçerek politik tiyatroya yönelmiştir. Politik tiyatronun kurucusu Erwin Piscator'dur. Piscator tiyatrosunu tam olarak siyasî ve sosyal propaganda temeli üzerine tesis etmiştir. Fikrî ilkeler ve madde felsefesi analizlerini işlemektedir. Toplumsal değişimden, toplumun bilinçlenmesinden ve sorunları görerek kötü düzene karşı ayaklanmaya giden yolda hareketlenmesinden yana olan Vennûs, Piscator'un bu yönünden etkilenmiştir.

Fransa'nın düşünce iklimi Sa'dallah Vennûs'a daha rahat ve açık hareket etme imkânı sağlıyordu. Vennûs, o zamanın Avrupa'sında yaygın olan çeşitli fikir ve tiyatro akımlarını yakından tanıma fırsatı buldu. Farklı yönelimlere liderlik eden ileri gelen batılı aydınların tartışmalarını takip etti. Bu durum daha önce sahiplenmiş olduğu varoluşçu ve absürd fikirlerden uzaklaşmasına imkân vermiştir.

Vennûs Fransa'da bulunduğu dönemde, tiyatro alanında yeni tecrübeler edinmek üzere çevre ülkelere seyahatlerde bulunmuştur. Bu seyahatlerde her çeşit tiyatro tarzını görmüş ve bu durum kendisine çok şeyler katmıştır.

Vennûs, Fransa'daki kültür hareketleri sırasında, okuma, seyretme ve tartışmalar yoluyla dünya çapında düşünce hareketlerine katılımı ile bilgi ve deneyimini oldukça zenginleştirmiştir. Bu etki onun eserlerinde, üslubunda, fikrî yapısında göze çarpmaktadır. Vennûs, Sorbonne Üniversitesi Tiyatro Araştırmaları Enstitüsü'nde bulunduğu süre içerisinde Fransa'daki ileri gelen tiyatro yapımcılarından istifade etme fırsatını yakalamıştır. John Villar ve Bernard Dort öne çıkan isimlerdir. Fransa'da tiyatrodan ne istediği ile ilgili niyeti belirginleşirken önünde duran tiyatro akımlarına karşı eleştirel gözle bakmayı öğrenmiştir.

Bu dönemde Vennûs'un genel olarak tiyatro ile ilgili görüşleri şekillenmeye başlamıştır. Vennûs'un düşünce seyri iki yönde şekillenmekteydi: Genel olarak kültür ve özel olarak da tiyatro. İlgi tek bir alanla sınırlı değildir. Toplumsal sorunlar, sosyal kültür ve birey üzerinde derinleşmektedir Vennûs.

Sa'dallah Vennûs'un bu dönemde en çok etkilendiği isim Avrupa'da modern çağdaki güçlü kalem ve epik tiyatronun ileri gelenlerinden Bertolt Brecht'tir. Brecht, kısaca Bert Brecht.

Asıl adı Eugen Berthold Friedrich Brecht (d. 10 Şubat 1898 Augsburg - ö. 14 Ağustos 1956 Berlin) 20. yüzyılın en etkili Alman şairi, oyun yazarı ve tiyatro yönetmeni olarak nitelendirilir. Eserleri uluslararası alanda da saygı ile kabul görmüş ve ödüllendirilmiştir. Daha önce Erwin Piscator tarafından adı konulan epik tiyatronun, diğer bir deyişle "Diyalektik Tiyatro"’nun kurucusudur.

Brecht, eserleri ile toplumsal yapıyı şeffaf hale getirmeyi, özellikle yapının değiştirilebileceğini göstermek istiyordu. Ona göre edebî metinler bir işe yaramak zorundaydı.

Brecht, oyunlarını genelde sahnelemelerinden etkilenerek biçimlendiriyordu. Böylece basılı metinler, en azından sürgünden önceki zamanlardaki sahnelemelere göre ortaya çıkıyordu. Bu deneyimler metinlere yansıyor. Brecht, 1918-1933 yılları arasında sahnenin sağladığı olanaklar çerçevesinde çeşitli sanatsal deneyler yaptı. Almanya’yı terk etmek zorunda kaldıktan sonra bu tutumunu değiştirdi. Bazı istisnalar dışında sahnelenip sahnelenmeyeceğine bakmaksızın sadece üretiyordu. "İkinci Dönem" olarak adlandırılan bu evrede Brecht kendi tarzını, "Epik Tiyatro"sunu oluşturdu. Oyunlarının yeniden elden geçirilmesi gündemdeydi. Brecht, değişen politik koşulları oyunlarına yansıtıyordu. Burada *Galilei'nin Yaşamı*'nin Amerikan versiyonu, gerek başrol oyuncusu Charles Laughton'un replik ve sahne yetenekleri, gerekse II. Dünya Savaşı'nda atılan Amerikan atom bombasının yarattığı, topluma karşı bilim adamlarının sorumluluğu sorusunun ertelenmesi açısından, örnek olarak gösterilebilir. Savaştan sonra Avrupa'ya döndüğünde, diğer yazarların eserlerinin de üzerinde çalıştığı tiyatro çalışmalarına ağırlık verdi.

Brecht, 48 oyun ve yedi tanesi oynanabilir durumda olan yaklaşık 50 oyun taslağı yazdı. Küçük işlerin dışında *Baal* Brecht'in ilk oyunuydu. Bunu 1919'da, eleştirel bir oyun olan *Gecede Trampet Sesleri* oyunu izledi. En büyük başarısı, *Üç Kuruşluk Opera* 1928 yılında ortaya çıktı. Kurt Weill'in müziği olmasaydı bu başarı elde edilemezdi. 1930 yılında *Mahagonny Şehrinin Yükselişi ve Çöküşü* oyunu Leipzig'de izleyicilerin karşısına çıktığında, büyük bir ihtimalle politik karşıtlarının kışkırtmaları sonucu yapılan ayaklanma benzeri gösteriler yüzünden, Almanya'nın en büyük tiyatro skandallarından birisi ortaya çıktı. Brecht'in sürgündeki oyunları klasik tiyatro kurumu çerçevesinin dışına çıkmazken, operaları ve öğretici oyunları avangart olarak değerlendirilir.

Şiirlerine baktığımızda Brecht, çok sık alıntı yapılan *400 (Dört yüz) Genç Şair Üzerine Kısa Bir Rapor (Kurzer Bericht über 400 (vierhundert) junge Lyriker)* başlıklı yazısında, bir şiirin "kullanım değeri" olması gerektiği üzerine görüşlerini açıklıyordu. Brecht'in

şiiirleri olağanüstü kapsamlıydı. *Großen kommentierten Berliner und Frankfurter Ausgabe* kitabında, bazıları değişik versiyonlarda yazılmış, yaklaşık 2300 şiir vardı. Açıkça görülüyor ki, Brecht için her önemli olay ve düşüncelerin şiir formunda yansıtılması bir gereksinmeydi. Ölümünden kısa bir süre önce bile yirmi yeni şiir yazmıştı. Şiiirlerin formları da olağanüstüydü. Şiiirleri, kafiyesiz metinlerden, çift kafiyeli klasik destanlara kadar uzanan bir çeşitliliğe sahipti.

Sa'dallah Vennûs'un ilk eserlerinde kullandığı yazın tarzında Bertolt Brecht'in yukarıda anlatılan özelliklerinin yansımalarının görüldüğü söylenebilir.

Genel olarak eserlerinde Vennûs'un, hikâye yolu ile anlatım tekniğini kullandığı görülmektedir. Alıcıya vermek istediği fikrî olaylar yardımıyla anlatır. Anlatımında canlı, akıcı ve somut bir dil kullanmaktadır. Anlatılmak istenen ile anlatma öğeleri arasındaki yapının güçlü ve tutarlı olduğu göze çarpmaktadır. Teşbih, kinaye, istiare, tariz ve mübâlağalı anlatım gibi birçok edebî sanata başvuran Vennûs, eserlerinde konu edindiği olayları hikâyelerken dram ve mizah unsurlarını başarılı bir biçimde içiçe kullanmıştır. Ayrıca Vennûs'un, gerçeği olduğu gibi yansıtmak yerine onu farklı biçimlerde ele alarak insanın içinde yaşadığı dünyaya olan alışılmış bakış açısını değiştirme yoluyla gerçekleri göstermeyi amaç edinen yabancılaştırma tekniğine de bağlı kaldığı görülmektedir.

Sa'dallah Vennûs'un kişiliğini oluşturan öğelere baktığımızda iki boyutu hemen görürüz. Bu iki boyut edebî ürünlerinde de göze çarpmaktadır: Ulus bilinci ve sanat boyutu.

Ulus bilinci Sa'dallah Vennûs'ta erken yaşlarda belirmeye başlamıştır. Kendisi Arap kökenlidir. Çocuk yaşlarda Filistin sorununa şahit olmuş ve her yerde zulme uğrayan Arap milletinin, millet düşmanlığı karşısında yapılacak işin kendini savunmak olduğu fikrine sarılmıştır.

Vennûs güçlü bir vatan sevgisiyle yetişmiştir. Bütün bir Arap coğrafyasının bir parçası olarak kendi vatanının da kalkınmaya ihtiyacı olduğunu düşünür. Bunun için de halkın bilinçlenmesi gerekir. Vennûs aktivist bir yapıya sahip olduğundan halkı bilinçlendirme konusunda bir dizi işe koyulmuştur. Bunlardan biri, yapımcı arkadaşı Suriye sinemasının uluslararası alanda tanınan muhalif belgesel yönetmeni Ömer Emiralay ile birlikte 1971 yılının başlarında bir sinema filmi çekmek amacıyla köylere gitmişlerdir. Gittikleri kırsal kesimde bir Suriye köyündeki günlük yaşamı izleyeceklerdir. Buradaki amaç bölgede yaşayan insanların çektikleri sıkıntıları perdeye yansıtmaktır. Aynı zamanda ülke

aydınlarının dikkatini de kendi çevrelerine çekebilmeyi başarmaktır. Bu filmin çekimleri iki yıl sürmüştür. Arkadaşı ile birlikte Vennûs iki yıl köy yaşamını sıkıntılarıyla birlikte yaşadılar. Bu süre içerisinde Vennûs, içinde kabaran milliyetçi duygularını tercüme etme arzusu ile yanıp tutuşmaktadır. Değiştirme ve dönüştürme iradesinin ancak konjonktürü sebepleri ile birlikte anlayarak derin ve pratik bir bilgi ile fiiliyata dökülebileceğine inanmaktadır.

Vennûs'un vatan sevgisi, bilinci ve çevresinde olup bitenlere karşı hassasiyeti onu siyasetle ilgilenmeye itmiştir. Ancak bu yöneliş onu sanat ve yazından alıkoymamıştır. 1950'li yılların ortalarında Arap milliyetçiliği en hareketli dönemindedir. Vennûs da bu dönemde siyasetle ilgilenmiştir. Aslında bu dönemde etrafında olup bitenlere karşı kayıtsız kalamayan hiç kimse yoktur ki siyasetle ilgilenmemiş olsun.

1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra Arap dünyasında hüküm süren siyasî sıkıntılar, demokratik anlayışın olmayışı, baskının yaygın oluşu ve birçok engel Arap kültürünün gelişimine büyük darbe vurmuştur. Düşünce ve kültür hareketinin sınırlanması toplumsal zulmün daha da kötüye gitmesine neden oluyordu. İnsanlarda duygularını bastırma ve iç kapanıklık meydana geliyordu.

Bu dönemde Vennûs, *حفلة سمر من أجل ٥ حزيران* "5 Haziran İçin Gece Partisi" adlı eserini kaleme almıştır. Eserinde savaş sonrası yenilgi duygusunun nedenlerini ve boyutlarını insanları bilinçlendirmek amacıyla ele almıştır.

Savaştan sonra uzun bir dönem sessizlikte kalan ve vaktinin çoğunu kitap okumak ve düşünmekle geçiren Vennûs, Filistin intifadası ile birlikte bu sessizliğini bozmaya karar vermiştir. Fiiliyatla ve kelimeyle savaşmanın kendisi için en doğru yol olacağına kanaat getirmiştir. Bu duygu ve düşünceyle Vennûs 1989 yılında *الاغتصاب* "Tecavüz" tiyatro oyununu yazmıştır. Bu eserde Arap-İsrail Savaşı konu edilmektedir. Körfez Savaşı'ndan sonra ise Vennûs, eserlerinde daha çok Arap toplumunun sorunlarını ele almıştır. Vennûs Arap coğrafyasındaki söz konusu sorunları kendi içinde derinden yaşamış ve bir arkadaşının da dediği gibi, Vennûs'u bu sorunlar kanser etmiştir. Vennûs Körfez Savaşı'ndan sonra kanser hastalığına yakalandığını öğrendiğinde arkadaşının sözlerini teyit etmiştir. Körfez Savaşı Vennûs'un sağlığı bakımından ve onun deyişle son darbeyi oluşturmaktadır. Sa'dallah Vennûs, Arap bölgesinin içinden geçtiği siyasî olayların tamamından hayatı boyunca derinden etkilenmiştir.

Sa'dallah Vennûs'un duygularını harekete geçiren ve bunu eserlerine de yansıtan olgu, vatandaşın, özgürlüğünü sınırlayan düzene karşı baş kaldırmasıdır. Eserlerinde de görüldüğü üzere Vennûs'un mücadelesi özgürlüğü için yaşayan bireyin mücadelesidir. Onun için hürriyetsiz bir yaşam yaşam değildir.

Sa'dallah Vennûs, hayatı boyunca ülke sorunları ile ilgilenmiştir. Yaşamında ve sanatında halkın sorunlarını içtenlikle ele almıştır.

Sanatsal yönü; 20. yy.lın ikinci yarısında Arap coğrafyasının birçok kesiminde büyük siyasî ve toplumsal değişimler meydana geliyordu. Sa'dallah Vennûs içinde yaşadığı bu buhranlı dünyanın ıslahı için sürekli bir şeyler yapmak gayreti içinde olmuştur. Tiyatro onun için gerçek dünyaya bir alternatif ve onu dengeleyici bir dünya olmuştur. Kişi tiyatroya gittiği zaman orada kendisiyle tanışır ve dertleriyle yüzleşir. Vennûs'un, sanatında sahne ile salon arasındaki iletişime büyük önem verdiği görülmektedir. Vennûs'u anlayabilmemiz için onun toplumsal ve insani boyutlardaki geniş vizyonunu kavramamız gerekir. Vennûs sanatı ile Arap kültürünün sıkıntılı aşamalardan geçtiği, toplumun yenilgiler ve başarısızlıklar yaşadığı bu dönemde birbirine kenetlenmiş toplumsal bir yapı meydana getirmeyi hedeflemektedir. Ona göre ihtiyaç duyulan en acil şey direniş ve değişim düşüncesidir. Bu bağlamda Vennûs tiyatroya yazmayı yol tutmuştur. Çünkü o yazarken hem direnmektedir hem de hayal ettiği dünyayı yaratmaktadır.

Tiyatro protestoya, tartışmaya, reddetmeye ve toplumun temel dinamiklerini ele almaya açık bir alandır. İnsanların, sözün, eğlencenin bir araya geldiği bayramlar, şenlikler, karnavallar gibi tiyatro da insani bir zorunluluktur. Vennûs tiyatroya sadece bir eğlence olarak bakmamakta, onu bir ihtiyaç olarak görmektedir. Vennûs'un anlayışına göre tiyatronun temel görevi toplumu değiştirmektedir. Burada siyasî gelişmeleri konu edinerek insanların daha iyi yaşamalarını savunan, izleyicinin duygusundan çok aklına yönelen tiyatro anlayışı olarak siyasî tiyatro kavramı ortaya çıkmaktadır. Evet, siyasî kültür, demokrasiden beslenen sivil toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilecek yeterlilikte olmalıdır. Tiyatronun önündeki engelleri kaldırabilmelidir. Genel anlamda kültür ve özel anlamda tiyatro hassas alanlardır. Bu unsurların varlığı ve gelişmelerinin sürdürülebilmesi için gerekli şartlar sağlanmalıdır. Bunların başında da özgürlük olgusu gelmektedir. Öncelikle toplumun bizatihi kendisi özgür olmalıdır. Kendi sorunlarını ve gidişatını özgürce kendisi ele alabilmelidir. Tiyatro da bu toplumun kültür hayatı içinde yaşayan zaruri bir fenomen olmalıdır.

Sa'dallah Vennûs, tiyatrolarında doğrudan izleyiciye hitap etmeye gayret gösterir. Çünkü toplum, onsu tiyatronun var olamayacağı temel unsurdur. Tiyatro demek temsil eden ve izleyici demektir. Bu iki unsurdan biri olmadığında tiyatrodan söz etmek mümkün değildir. Her ikisinin varlığı da birbirine bağlıdır. Tiyatro diliyle özellikleri yansıtılacak toplumun, onu oluşturan etmenlerin iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Topluma hitap edecek olan tiyatro dilinin de toplumun yapısına uygun olması şarttır. Böyle olduğu takdirde tiyatro ile halk arasında tam bir iletişim sağlanabilir. Böylece tiyatro amaçlanan rolünü gerçekleştirebilmiş olur. Vennûs'a göre toplumdaki fiili değişim buradan geçmektedir. Arap toplumunda meydana gelecek değişimler için ise sanatsal ifadeler gerekecektir. Halihazırdaki sorunlar için yeni araştırmalar ve bunların iyi bir şekilde analizi, sanatsal iletişim kanallarının keşfi ile birlikte zevk alma yetisi dejenere olmuş izleyiciye ulaşmak amaçlanmaktadır. En temel hedef izleyicide istenilen bilinci oluşturmaktır. Yeni ve gelişmiş iletişim yollarına ulaşılmadıktan sonra gerek Arap tiyatrosu gerekse dünya tiyatrosu olsun, içinde ilerici siyasî içerik barındırsa da başarılı olamayacaktır.

Sa'dallah Vennûs sanatın görevi olarak, Avrupa ve Amerika'daki görevi ile Arap dünyasındaki görevinin aynı olamayacağını çünkü Arap toplumunun sorunlarının ve şartların diğerlerinden farklı olduğunu vurgulamaktadır. Arap toplumunun standartları, ihtiyaçları ve konumu daha farklıdır. Vennûs'un tiyatrosunun farkı da burada ortaya çıkmaktadır. O içinde bulunduğu toplumun mevcut sorunlarını iyi tespit etmekte ve iyi temsil etmektedir. Baskı, otorite, özgürlüğün olmayışı, sivil toplum, gericilik, tutuculuk, bölücülük ve Filistin sorunu gibi etmenler Vennûs'un anlayışına göre tiyatroyu siyasî olarak ortaya çıkarmaktadır.

Toplumda siyasete ve halka dair bir bilinç uyandırmadıkça harekete geçirme ve dönüştürme eylemleri gerçekleştirilemez. Vennûs, bir tiyatro oyunu sergilenirken izleyicisinden uyanık ve dikkatli olmalarını ister. Tiyatro sahne ile salonu kucaklaştıran aktif kültürel ve sosyal bir iletişim alanıdır. Buradaki gayeyi yansıtabilmek için Vennûs Haziran savaşı yenilgisinden sonra "*5 Haziran İçin Gece Partisi*" adlı tiyatro eserini kaleme almıştır. Vennûs'un bu eserle amaçladığı şey, söz konusu yenilgi ve yaşanan gerçeklere karşı çıkararak topluma moral vermektir. Vennûs bu eseriyle izleyiciyi bir şenlik havası içerisinde içine düşmüş olduğu sessizlikten kurtulmaya ve verimli bir diyalog ortamına katılmaya davet etmektedir.

Sa'dallah Vennûs "**Gece Partisi**" oyunu ile modern Arap tiyatrosuna yeni bir tür getirmiştir. O tür ise doğaçlama tiyatrodur. "**Gece Partisi**" oyunu kısa süre içerisinde her kesimden kabul görmüş ve beğenilmiştir. Çünkü bu oyunda siyasî olay düz bir şekilde tartışılmamakta siyasî gelişmeleri meydana getiren sebepler irdelenmektedir. Tarafgirlik yoktur. Bu durum izleyiciyi yanına çekmiş ve oyuna dâhil etmiştir.

Vennûs'un 1977-1989 yılları arasındaki sessizlik döneminde edebî deneyiminde bir olgunlaşma görürüz. **الملك هو الملك** "**Kral Kraldır**" tiyatrosu izleyicinin oyuna dahil olduğu bir gösteridir. Geleneksel özelliklerin göz ardı edildiği bu oyunda oyuncu ile izleyici arasında serbest diyalog formu göze çarpar. Vennûs'a göre tiyatro, mevcut otoriteden başlayarak her türlü baskıcı etmenler arasında sıkışmış toplumu tek başına politize edemez. Gerçek hayatta olduğu gibi tiyatrodaki doğaçlamada da halkın kültür ve bilinç yönünden donanımlı olmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Vennûs, salon ve sahne arasındaki ilişkiye yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. İzleyici oyundaki karakterlerin iç dünyalarına dahil olur. Buradaki engel gerçek izleyicinin siyasî bilincindeki eksiklik değildir. Bilakis kişinin farklı toplumsal katmanlara olan aidiyetidir. Vennûs'a göre bir sorun sahneye atılıp da sadece orada üzerinde tartışma yapılmaz. Aynı zamanda bu tartışmaya salon da dahil olur. Önünde cereyan eden olaya izleyici de tepki verir.

1990'lı yıllarda Sa'dallah Vennûs tiyatro metinlerini yazarken gerçek izleyici temelli yazmaya başlamıştır. İzleyicinin dahil olduğu tartışma metinlerini duruma uygun şekilde kaleme almıştır. Vennûs doğaçlama formundaki diyalog içerisinde gerçek izleyiciye serbestiyet tanımaktadır. Böylece uzayıp giden kişisel ideolojik monologlar başlar ve hayali karakterler ile gerçek kişilikler birbirine yakınlaşır. Dışarıdaki hayat ile tiyatro arasındaki çizgiye yakınlaşma olur. **منمنمات تاريخية** "**Tarihî Minyatürler**" ve **الاغتصاب** "**Tecavüz**" oyunlarında bu durum açıkça görülmektedir. Burada da gerçek ve hayal arasında bir sınır vardır. İzleyici ait olduğu gerçek dünyayı tam olarak unutmaz. Yazar da izleyicinin, hayal dünyasına tamamen girmesine izin vermez. Vennûs "**Tarihî Minyatürler**" adlı eserinde ortak bir tarihe sahip olduğundan dolayı özellikle izleyiciyi de oyuna dâhil etmeyi amaçlamıştır.

Sa'dallah Vennûs'un **يوم من زماننا** "**Zamanımızdan Bir Gün**" ve **أحلام شقية** "**Kötü Düşler**" eserlerini de yine salon ile sahneyi birbirine yaklaştıran, hayal ile gerçek dünyayı yüz yüze getiren eserler sırasına koyabiliriz. **طقوس الإشارات والتحويلات** "**İşaretlerin Ritüelleri ve Dönüşümleri**" oyununda ise Vennûs, yeni bir teknik ortaya koymaktadır. Bu

teknikte yazar izleyicinin tabularına dokunan durum ve ibareleri kullanmaktadır. Yazar ile izleyici arasındaki ilişkiyi tesis etmede Vennûs böyle bir yol izlemektedir. İzleyicinin tabularına dokunmadaki amaç onlarda bilinç uyandırmadır. Kişinin kendi gerçekliği ve içinde bulunduğu gidişatı üzerinde düşünmeye sevk etmektir. Vennûs'a göre insan olaylar karşısında verdiği tepkileri muhakeme etmelidir.

Vennûs sürekli olarak tiyatroya dair deneyimler edinmek üzere bilindik kalıplardan uzaklaşmaktadır. Dünya ve Arap tiyatrolarını takip ederek onlardan istifade etmiştir. Eski ve yeni formları incelemiş ve uygun olanlarını seçip almıştır. Ayrıca Vennûs estetik değerleri de korumaktadır. Zamanın ilerlemesi ile birlikte gelen yenilikleri Vennûs'un ısrarla ve dikkatle takip ettiği görmekteyiz. O başlangıçtan beri soyut destansı hikâyelerden uzak durmuştur. Çünkü bu tür hikâyeler salon ile sahne arasında aktif bir diyalog sağlayamamaktadır.

Vennûs'un anlayışına göre, tiyatro eseri yazmak amacı insanlara etki ederek toplumu ıslah etmek olan milli kültürel bir projenin bir parçasıdır. Ayrıca toplum Vennûs tiyatrosunun ve siyasileşmenin en temel unsurudur.

Sa'dallah Vennûs'un Eserlerinin Konusu

Sa'dallah Vennûs'un tiyatro eserleri incelendiğinde konu bakımından genel olarak dört ana başlığın öne çıktığı görülür. Bunlar:

- Otorite
- Toplum
- Özgürlük
- Aydın

Bu ana başlıklar altında toplanan konulara kısaca değinmekte fayda görülmektedir.

Otorite

Sa'dallah Vennûs'un eserlerinde o zamanın ve mekânın otoritesi ele alınırken, aslında genel olarak Ortadoğu'daki yöneticiler ve yönetilenlerin karakteristik özellikleri yansıtılmaktadır. Yani otorite ile ilgili genel karakteristik gönderimlerde bulunmaktadır.

Bu bağlamda yönetenler ve yönetilenler (devlet ve toplum) arasındaki ilişkilerin yoğun bir kurgulanma biçiminde Vennûs'un eserlerinde ele alındığı görülmektedir. Kral ya da hâkim şahsiyetler olarak konu edilen otorite toplum düzeninden soyutlanmış kopuk bir izlenim taşımaktadır.

Otorite ve toplum arasındaki ilişkilerin üç dayanakta toplandığı görülmektedir. Bunlar; ekonomi (sermaye sahibi büyük tüccarlar), din (şeyhler ve ulema) ve güvenlik (düzenin koruyucuları olan polis ve muhbirler ve bazı aydınlar) olarak sınıflandırılabilir.

Otoriter kişi kendini varlıklar arasında ayrıcalıklı kişi olarak görmekte ve kendisini 'yönetme' dürtüsüyle tatmin etmektedir. Çevresindeki her şeyin kendi çıkarına hizmet etmekle yükümlü olduğunu zannetmektedir.

Otorite kendini güçlü kılacak kadrolaşma için sürekli çalışmaktadır. Bu yüzden bunu gerçekleştirmek için her yolu kendine mübah görür. Baskı ve zulüm ise bu yolların başında gelmektedir. Baskı siyaseti insanları korkutma ve onları itaat ettirme üzerine kuruludur. Böylelikle toplum düzeyinde adalet, özgürlük ve eşitlik unsurlarından bahsetmek mümkün olmamaktadır. Otorite kendi varlık gücünü baskı ve cezalandırma yoluyla ayakta tutmaya çalışmaktadır.

Yazara göre otorite bu tutumuyla, toplumdan kopuk ve toplumun karşı cephesinde duran bir 'diktatör' konumundadır. Bu kutuplaşma da vatandaş ve otorite arasında çatışma meydana getirmektedir. Söz konusu çatışma hem maddi hem de manevi yönden dikkat çekmektedir. Maddi yönden kasıt, fakir, maddi gücü olmayan vatandaşların otoritenin baskı ve zulmüne karşı direnememesi ve gördüğü fiziksel işkencelerdir. Manevi yönden kasıt ise; halkın zalim otorite karşısında korku ile sindirilmesi ve zorla itaatkâr kılınmasıdır. Böylece halk otoritenin verdiği emirlere hiçbir şekilde karşı çıkamayacak ya da isyan edemeyecektir. Dolayısıyla otoritenin güvenliğini tehdit eden her türlü şüpheli duruma şiddetle müdahale edilmekte ve vatandaşın kalbine korku salınmaktadır. Vatandaş etrafında olup bitenleri sorgulamaya cesaret edememektedir.

Otorite ve baskı konusu, çağdaş Arap tiyatro yazarları arasında çok kabul görmektedir. Zira vatandaşlarla yönetim arasındaki ilişki hastalıklıdır. Otorite, yalnızca baskı ve şiddet üzerine kuruludur. Baskının cihazları vatandaşı sindirmek, özgürlük ve iradesini elinden almak, onun menfaatlerini ve hayatını düşünmeksizin kendi menfaati uğruna onu kullanmak üzere daima hazırdır (Ergül Keskin, 2011, s. 17).

Toplum

Sa'dallah Vennûs'un eserlerinin tamamında öne çıkan en önemli unsur Arap toplumunun sosyal yaşantısına gösterdiği özendir. Özellikle toplumsal sınıflara dikkat çekmektedir yazar. Alt tabakaya ait bireyi tasvir ederken onun sosyal, siyasî ve ekonomik şartların ağırlığı altında nasıl ezildiğine vurgu yapmaktadır.

Vennûs için hangi sosyal tabakada olursa olsun insan ve onun yaptığı iş önemlidir. Ekmek parası için çalışan fakir insanlar, onların otoritenin baskısı ve zulmü altındaki zayıf düşen halleri, karamsarlık ve tükenmişlik hisleri yazarın ele aldığı konulardır.

Yazarın, toplumsal tabakalar arasındaki farkları göz önüne sererken zengin ile fakir karşılaştırması ve otoritenin zenginin yanında yer almasını gösteren anlatımları vardır. Örneğin **جثة على الرصيف "Kaldırıldaki Ceset"** adlı eserinde köpeğine yiyecek almak isteyen bir zengin ile yoksul bir dilenci arasında geçen diyaloglar dikkat çekicidir. Burada polis (otorite) konuya dâhil olur ve zenginin tarafını tutar. Fakir vatandaş hem üst tabaka hem de otorite tarafından ezilen tarafı temsil etmektedir.

Dilencilik olgusuna da dikkat çeken yazar, dilencilik olgusunun toplumsal sorumluluğun yokluğuna işaret ettiğini vurgular. Zenginin yoksula olan insani duyguları yok olmuştur. Yoksul sürekli ezilen bir tabakaya, zengin de üstün ve otorite tarafından desteklenen bir tabakaya aittir. Zenginlerin dünyasında kendi çıkarlarına hizmet etmeleri haricinde fakir insanlara yer yoktur. Otorite de kendi çıkarı için zenginlerle ittifak halindedir ve onların işlerini kolaylaştırır. Vennûs'un eserlerinde söz konusu sosyal tabakalar arasında periyodik geçişler göze çarpmaktadır.

Vennûs alt tabakaya ait bireylerin çektiği sıkıntılara dikkat çekmek için "insanlığın büyük derdi" tabirini kullanmaktadır. Çünkü toplumdaki bütün ümitsizliği, kahrı, üzüntüyü, tükenmişlik hislerini, ezilmişliği aşağı tabakadaki insanlar çekmektedir. İnsanlık değeri burada sükût etmektedir. Bu da insanlık açısından büyük bir handikaptır. Toplum düzeyinde zengin ile fakir arasındaki boşluk büyümekte ve her iki tabaka arasındaki çatışma artmaktadır.

Özgürlük

Sa'dallah Vennûs'un düşünsel yapısı özgürlük meselesi üzerinde odaklanmaktadır. Eserlerinin tamamında genel insanlık sorunu olarak tüm boyutlarıyla özgürlük konusu

dikkat çekmektedir. Toplusal adalet ile iç içe olan özgürlük kavramı Vennûs için yüce bir olgudur. Otoritenin hürriyet kavramına zıt tutumu ve uygulamalarını sürekli ve sistemli bir şekilde eleştiren Vennûs, özgürlüğün toplumdaki tesisinin zorunlu olduğunu eserlerinde vurgulamaktadır.

Vennûs özellikle ilk eserlerinde otoritenin baskıcı tutumunu eleştirirken özgürlük kavramı üzerinde çokça durmaktadır. Toplum içerisine sızan gizli devlet görevlileri halkı gözetlemekte ve halk tabakasında gizli açık neler yaşandığını öğrenmeye çalışmaktadır. Halkın otoriteye karşı niyetleri nedir sorusu gereğince toplumun damarlarına nüfuz etmektedir hâkim güç. Tabi bu gizli niyetleri öğrenme çabalarında siyasetle dahi ilgisi olmayan masum vatandaşlar da suçsuz yere takibe alınmakta ve hatta tutuklanmaktadır. Örneğin Vennûs'un *مأساة بائع الدبس الفقير "Fakir Pekmez Satıcısının Dramı"* adlı eserinde muhaberrattan "Hasan"ın pekmez satıcısı olan masum vatandaş "Haddur"u takibi, tutuklaması ve işkencelere kadar varan süreci anlatılmaktadır. Masum vatandaşın zalim otorite karşısında özgürlüğünü yitirmesi trajik bir şekilde ele alınmaktadır. Hapisten çıktıktan sonra da "Haddur" eski gücünü bulamaz ve hayatta kalma iradesini kaybetmiştir. O artık özgür değildir, hiç olmamıştır ki.

Vennûs özgür olmayan toplumun, etrafında olup bitenler hakkında da bir iradesinin olmayacağını savunur. Toplum içerisinde olagelen hadiseler karşısında pasiftir hürriyetsiz halk. Bir söz söylemeye cesareti yoktur insanların, susarlar. Kaderine boyun eğen insan tiplmesi dikkat çekicidir.

Özgürlüğün olmayışını "insanlığın hezimetini" olarak niteler Vennûs. Özgür olmayan insan hayat mücadelesi karşısında yenilmiştir. Vennûs bu trajik durum karşısında çözüm de önermektedir. Yaşanılan şeyler karşısında insanın bilinçli olması ve bilinçli hareket etmesini destekler. Vennûs'a göre insan ne yaparsa, ne söylese, ya da susarsa bu yaptığının eseridir ve esiridir. Özgürlüğü için mücadele etmelidir insan. Vennûs *أحلام شقية "Kötü Düşler"* adlı eserinde hem fikir hem de mekân olarak kapalı bir ortamda yaşam süren ve özgürlüklerini arayan iki kadının özgürlüğe kavuşma yolunda kocalarını öldürmeye teşebbüs gibi bir yola başvurmaları ve başarısızlıkla sonuçlanan özgürlük mücadeleleri anlatılmaktadır.

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü üzere özgürlük olgusu ve toplumdaki yansıması Vennûs'un üzerinde özellikle durduğu bir konu olmuştur.

Aydın

Sa'dallah Vennûs kaleme aldığı eserlerinde, kendi halkına karşı baskıcı ve diktatör, hak, adalet ve demokrasiye hizmet etmeyen rejime karşı duracak en önemli iki direnç unsurunun bilinç ve kültür olduğunu savunmaktadır. Bu iki unsurun varlığı toplumun kalkınması için de zaruridir. İnsan kendini gerçekleştirebilmek, topluma hizmet edebilmek ve insanlık uygarlığına katkıda bulunabilmek için akfî ve ruhî dengeye ulaşmalıdır.

Vennûs, Arap toplumlarında aydınların öncelikli görevlerini yerine getirmediklerini vurgular. Baskıcı bir rejim karşısında yazdıklarıyla söyledikleriyle aydın dönüştürücü bir ses olma özelliğine sahiptir. Hapisler, sürgünler, zindanlar elbette bir toplumun kültürünü ve aydınını tehdit eden unsurlardır. Yazar eserlerinde ana temalardan biri olarak bu konuları ele almaktadır.

Vennûs'a göre; kültür, tarihi bilişsel bir üründür. Bir değerler bütünüdür. Toplumdaki zevkleri, renkleri oluşturur. Akla dayalıdır ve toplumları kalkındırır. Dolayısıyla değişim, dönüşüm hareketleri ve gelişim üzerinden çağların uğrayıp geçtiği kültür yoluyla olmaktadır. Kültür, yaşamdaki insanın durumunu yansıtan toplumsal bilincin bir yansımasıdır. İnsanın içerisinde yaşadığı şartlar karşısındaki tutumu birçok açıdan ele alınabilir ve tanımlanabilir. Yanlışları düzeltme, doğruyu tutup kaldırma ve düzeni sağlama gibi sorumlulukları ile insan kendini bu kültür deryasında tanıtır.

Bu noktada aydınının rolü devreye girmektedir. Vennûs'a göre kültür, aydınının sözel ve hatta eylemsel olarak içerisinde savaştığı bir unsurdur. Aydının hedefi akılları özgürleştirmek ve toplumu yenilemektir. Vennûs'a göre Arap toplumlarındaki aydınlar, Arap bilincini benimsemiş kişiler olmalıdır. Onlar kelime ile eylemi bir arada ellerinde bulundurur ve fiiliyata dökerler.

Vennûs kültürü tanımlarken en uygun tabirin 'kavga' olduğunu düşünmektedir. Çünkü aydın vatandaş içinde bulunduğu zaman diliminde karanlık bir ayırım ortasında yaşamaktadır. Bu ayırım yerel ve evrensel mekânın ortasındaki alandır. Aydın bu ayırında dengeyi sağlayabilecek gücü kendinde bulabilmesi gereken şahsiyettir.

يوم من زمننا "*Zamanımızdan Bir Gün*" adlı eserinde Vennûs, tek bakış açısının egemenliğini eleştirmektedir. Otorite tek bakış açısı olan tek tip insan örneği yaratmaya çalışmakta ve böyle bir halkı kendi sancağı altında topamaya çalışmaktadır. Otorite nasıl düşünüyorsa halk da öyle düşünmek zorundadır. Vennûs burada hâkim gücü ve sultasını,

halkın bu zalim güce boyun eğmek zorunda kalışını eleştirmektedir. Halk baskıcı otorite ile nasıl mücadele edeceğini bilmemektedir ve mücadele ruhunu yitirmiştir.

Vennûs'a göre kültür sürekli olarak özgürlük kavramıyla düşünsel olsun eylemsel olsun irtibat halindedir. Özgürlüğün olmadığı yerde aydının işi elbette zordur. Ancak tam da bu noktada aydına şiddetle ihtiyaç vardır.

Bu çalışmanın bir malzemesi olarak tiyatro eserlerinden örnek kesitler aldığımız ve burada genel olarak değinmeye çalıştığımız Sa'dallah Vennûs ve eserleri hakkında daha detaylı bilgi için Aysel Ergül Keskin'in "Sa'dallah Vennûs ve Tiyatroları" adlı çalışmasına başvurulabilir.

Araplarda tiyatronun ortaya çıkışı ve gelişimi konusunda bazı bilgilere değinmekte fayda görülmektedir.

Arap Tiyatrosu

Arap tiyatrosu bölümünde Arap tiyatrosunun ortaya çıkışı ve gelişim süreci konularına değinilecektir.

Arap Tiyatrosunun Ortaya Çıkışı

Arap dünyasında, modern tiyatronun ilk kurucusu olarak Mârûn b. İlyâs b. Mîhâîl en-Nakkâş (1817-1855) kabul edilir. Lübnan'ın Sayda kentinde dünyaya gelen en-Nakkâş, babasının ticaretle uğraşmasından ötürü, ailesi ile birlikte 1825 yılında Beyrut'a gelir. Burada Arapça okuma, yazma ve dilbilgisi konularında kendini geliştirir (Necm, 1967, s. 31). İyi derecede Türkçe, İtalyanca ve Fransızca bilen en-Nakkâş ticaret için 1846 yılında Mısır'a gider ve oradan da İtalya'ya geçer. İtalya'da geçirdiği süre içerisinde batı kültürünü tanır ve tiyatro onun ilgisini çeker. Ülkesine geri döndükten sonra tiyatro ile ilgilenmeye devam eder ve ilk olarak kendi evinde tiyatro sahnesi kurarak bazı tiyatro eserlerini sahneler. Fransız oyun yazarı Moliere'den etkilenen en-Nakkâş bazı tiyatro eserlerini kaleme alır. *البخيل "Cimri"*, *أبو الحسن المنفل أو هارون الرشيد "Budala Ebu'l-Hasen veya Hârûn er-Reşîd"* ve *الحسود السليط "Kıskanç Küstah"* isimli bu oyunları sahnelemesiyle birlikte en-Nakkâş, Arap dünyasında tiyatronun ilk temellerini atmış olur (el-Fâhûrî, 1986, s. 108-109).

Arap Tiyatrosunun Gelişim Süreci

Arap dünyasında tiyatro ilk olarak 19. yüzyılın ortalarında Lübnan'da başlamıştır. Mârûn en-Nakkâş'ın öncülüğünde başlayan tiyatro meşalesini daha sonra Mârûn'un kardeşinin oğlu olan Selim en-Nakkâş devralmıştır. Selim en-Nakkâş Beyrut'ta bir tiyatro grubu kurmuş, 1876 yılında aralarında yazar İshâk ve Yusuf el-Hayyât'ın da bulunduğu ekibi ile birlikte İskenderiye'ye gelmiştir. Böylece ilk tiyatro ekibi Mısır'a ulaşmış olur (Sirâceddîn, 2006, s. 26).

en-Nakkâş'tan sonra, Suriye'de tiyatroyla meşgul olanların en eskisi ise Sa'dullah el-Bustânî'dir. el-Bustânî, gençlerden oluşan bir grup kurmuş, ancak yetenekli oyuncular çoğunlukla, biraz tanındıktan sonra Mısır'a gitmişlerdir. Arap tiyatro sanatının ilk defa o dönemde Lübnan, Filistin ve Ürdün'ü de kapsayan Suriye'de başladığını söylemek mümkündür. Ancak bu sanat Suriye topraklarında gelişip parlamamış, birçok sebepten dolayı Mısır'a taşınmıştır (Ergül Keskin, 2011, s. 3).

Arap tiyatrosunun gelişiminde büyük rolü olan bir isim de Suriye'de Arap tiyatrosunun öncüsü sayılan ve aslen Konyalı bir Türk ailesine mensup olan Ahmed Ebû Halîl el-Kabbânî (1836-1902)'dir. el-Kabbânî, ilk tiyatro denemelerini 1866 yılında dedesinin Şam'daki evinde sahnelemiş ve daha sonra halkın karşısına çıkmıştır. Suriye'de gördüğü baskılar sonucunda el-Kabbânî, 1884 yılında Mısır'a gelerek burada Ahmed Ebû el-'Adl, el-Kardâhî, Süleyman el-Haddâd, şarkıcı Lebîbe ve sanatçı Meryem Semmât gibi önemli isimlerle bir araya gelir ve tiyatro grubunu kurar (el-Fâhûrî, 1986, s. 32). el-Kabbânî, tiyatrolarını şarkı ve danslarla süslemiştir ve böylece Arap dünyasında operetin ilk tohumları da atılmış olur (er-Râî, 1979, s. 68).

Özellikle Lübnan ve Suriye'den Mısır'a gelen tiyatro grupları burada tiyatrolarını sergileme ve yeni eserler üretme konusunda uygun bir ortama kavuşmuşlardır. Ayrıca giderek gelişim gösteren tiyatro halk tarafından da ilgiyle karşılanmış ve benimsenmeye başlamıştır. Arap dünyasından tiyatroya yönelik bu yoğun ilginin bir sonucu olarak dönemin Mısır valisi olan İsmail Paşa tarafından 1869 yılında Kraliyet Operası inşa edilmiştir. Opera binasının açılması ve tiyatro gruplarının burada oyun sergilemeleri toplum üzerinde büyük etki meydana getirmiştir (el-Fâhûrî, 1986, s. 32-33).

Mısır'da grup kuranlardan biri de Süleyman el-Kardâhî'dir. 1882 ile 1907 yılları arasında Mısır'ın çeşitli bölgelerinde ve 1907'den vefat ettiği tarih olan 1909'a kadar da Tunus ile Cezayir'de oyunlar sahnelemiştir (Necm, 1967, s. 104-107).

1886 yılında İskender Farah, aralarında eş-Şeyh Selâme Hicâzî'nin de bulunduğu bir tiyatro grubu oluşturmuştur. Grup için, eş-Şeyh Necîb el-Haddâd, eş-Şeyh Emîn el-Haddâd, Tanyûs 'Abduh ve İlyâs Feyyâd gibi isimler senaryolar yazmışlardır. Arap tiyatrosu alanında bu grubun etkisi büyük olmuştur. Ayrıca tiyatro metni yazma konusunda eş-Şeyh Halîl el-Yazıcı (1856-1889), eş-Şeyh Necîb el-Haddâd (1867-1899) ve pek çok oyunun yazarı olan Farah Antûn (1874-1922) da önemli isimlerdendir (el-Fâhûrî, 1986, s. 33).

Mısır'da Arap tiyatrosunun oluşumunda ilk adımı Ya'kûb Sannû' (1839-1912) atmıştır. Sannû', tiyatrosunu 1870 yılında **التياترو الوطني** "*Millî Tiyatro*" ismiyle kurmuş ve burada kendi telif ettiği otuz iki eserle birkaç tercüme eseri sahneye koymuştur. Eserleri, sosyal, ahlakî ve siyasî problemleri ele alır. Bir kısmı komedi, bazıları farce ve opera türündedir (Güler, 2004, s. 9-10).

Şu nokta dikkat çekicidir ki, tiyatronun başlangıcı eski Yunan'da trajediyle olmasına rağmen, Mısır tiyatrosu komediyle başlamıştır. Bunun nedenlerini, tiyatronun doğuşu sırasındaki Mısır'ın siyasal ve toplumsal durumunda aramak belki daha doğru olacaktır (Er, 1990, s. 131).

Mısır tiyatrosunda boy gösteren bir isim de Lübnan asıllı Cûrc Ebyad (1880-1950)'tir. Cûrc, tiyatro sanatını okulunda öğrenen ilk kişi olma özelliğine sahiptir. 1904 yılında dönemin Mısır valisi Abbas Hilmi Paşa tarafından Fransa'ya tiyatro eğitimi almak üzere gönderilmiştir. Eğitimini tamamlayan Cûrc, 1910 yılında bir Fransız tiyatro grubunun başında ülkeye geri dönmüştür. Bir süre temsiller veren Cûrc daha sonra eş-Şeyh Selâme Hicâzî'nin ekibiyle birleşerek tiyatro alanındaki faaliyetlerine devam etmiştir. Cûrc'un da katkısıyla tiyatro sanatı önemli derecede gelişim göstermiştir (er-Râ'î, 1979, s. 76).

Türk asıllı Ahmed Şevkî (1868-1932) ve Tevfik el-Hakîm (1898-1987) de Mısır'daki ve dolayısıyla Arap dünyasındaki tiyatro hareketine büyük katkıları olan isimlerdir. Ahmet Şevkî yedi tiyatro eseri ortaya koymuştur. Tevfik el-Hakîm ise yirmiden fazla tiyatro eserini kaleme almıştır (Sirâceddîn, 2006, s. 26).

Lübnan'da ise çeviri, uyarlama ve taklitler eşliğinde ilerleyen ve dinsel bilinç, ulusal ruh ve kahramanlık duygularını konu edinen tiyatro Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal gerçekliğe doğru yön almaya başlamıştır. Sa'îd 'Akl, 1935 yılında ortaya koyduğu ve üst tabakalardaki fikir ve edebiyat erbâbının beğenisini kazanan **قدموس** "*Kadmûs*" adlı trajedisiyle Arap tiyatrosunu klasik bir boyuta taşımıştır. Böylece Arap tiyatrosu

taklitçilikten, dönüştürme aşamasına ve oradan da sosyal gerçekçiliğe doğru yol almıştır (el-Fâhûrî, 1986, s. 34-35).

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yazar ve şairlerin bağlı kaldıkları sosyal gerçekçilik akımının etkisi Suriyeli tiyatro yazarı Sa'dallah Vennûs (1941-1997)'un eserlerinde belirgin bir şekilde görülmektedir. Sadulah Vennûs ve tiyatroları konusuna daha önce değinilmiştir.

Arap tiyatrosu ve gelişimi hakkında burada genel bir bakış açısı verilmeye çalışılmıştır. Daha detaylı bilgi için konuyla ilgili olarak Rahmi Er'in "Modern Mısır Tiyatrosu" adlı makalesi ile Zafer Kızıklı'nın "Arap Tiyatrosu" adlı makale çevirisine bakılabilir.

Tiyatronun Tarihçesine Bir Bakış

Tiyatro bir öyküyü, sahne olarak ayrılmış bir yerde, oyuncuların söz ve hareketleriyle canlandırma sanatıdır. Tiyatro sözcüğü Yunanca'da "seyirlik yeri" anlamına gelen theatron'dan türetilmiş, dilimize İtalyanca'daki teatro sözcüğünden geçmiştir. Günümüzde modern bir tiyatro binası başlıca üç bölümden oluşur.

- 1- İzleyicilerin oturarak oyunu izlediği oditoryum;
- 2- Oyunun sergilendiği sahne;
- 3- Sahnenin iki kenarında ve arkasında, çeşitli dekor ve gereçlerin bulunduğu sahne arkası ya da kulis.

Tiyatro da başka sanatlar gibi dinsel törenlerden doğmuş, sonra dinden bağımsızlaşarak sanatlaşmıştır. Kökeninde, ilkel insanın doğa olaylarını kendi bedensel hareketleriyle simgesel olarak temsil etme çabaları yatar. Avrupa'da Üst Paleolitik Çağ'dan (M.Ö. 40-10 bin yıl önce) kalma mağara resimlerinde, ellerine ve yüzlerine hayvan postları geçirmiş insanların ritmik hareketler yaptığı görülmektedir. Bunlar, maske ve kostüm kullanımının, dolayısıyla tiyatronun ilk örneği sayılır. Maske, kişinin kendi kimliğinin aşarak başka kimlikleri ve daha genel varlık biçimlerini temsil etmesinin en etkin yollarından biridir.

İlkel toplulukların animist inançlarına göre, yinelenen doğal olayların ruhları, kişilikleri vardı; bu kişiler, sonradan tapınma nesnelere, tanrılara dönüştü. İnsanlar, belli zamanlarda yapılan törenlerde bu tanrıları temsil eden maskelere bürünerek kendi yaşamlarını etkileyen doğa olayları üzerinde denetim kurmaya çalıştılar. Yağmur yağdırmak ya da avda başarılı olmak için yapılan törenler danslar, kurallı oyunun ilk

örneğiydi. Eski inançların hemen hepsi görülen "ölme ve yeniden dirilme" teması da, insanlara verdiği kılık değiştirme ve kişileştirme olanaklarıyla, tiyatronun çıkış noktalarından biriydi. Mevsimlerin dönüşü, kışın bahara dönüşmesi gibi yinelenen doğa olayları, eski yılı temsil eden kralın yeni yılın kralın karşısında yenik düştüğü bir törensel boğuşmayla temsil ediliyordu. Başlangıçta canlı insanların kurban edildiği bu boğuşma ve ölümler zamanla simgeleşti, iki ayrı gücün çatışması da yerini tek bir gücün ölüm ve yeniden dirilme törenine bıraktı.

Bazı başka kuramlara göre ise tiyatronun kaynağı Şamanist inançlardır. Şamanist törenlerin özelliği, izleyici ya da katılımcılara, tanrısal gücün simgesi yerine kendisini göstermesiydi. Bu törenlerde belirli kurallara uygun davranışlarla kendinden geçen şaman, öte dünya ile bu dünya arasında bir aracı rolü üstlenmektedir. Tiyatro, bugün de kökenindeki bu iki eğilimin izlerini taşır, bu iki eğilim arasındaki gerilimden güç alır: Bir yanda doğa güçlerini simgesel olarak canlandırma, temsil etme işlevi; öte yanda, doğaüstü güçlerin görünmesine aracılık etme işlevi. Doğaya öykünme kuramına göre, tiyatronun en önemli öğesi kılık değiştirmedir.

Tiyatronun Tarihsel Evreleri

Tiyatronun tarihsel evrelerine baktığımızda bu evreleri Antik çağ, Roma, Ortaçağ, Rönesans, orta sınıf tiyatro, 19. yüzyıl ve romantizm ve çağdaş tiyatro olarak sınıflandırabiliriz.

Tiyatro ilk kez M.Ö. 6. yüzyılda Yunan toplumunda dinsel törenden özerkleşerek bir sanat türü haline geldi; dinsel ya da pratik ölçütlerle değil, estetik ölçütlerle değerlendirilen bir "oyun"a dönüştü. Yunan toplumunda tiyatronun öncülü, şarap, bereket ve bitkiler tanrısı Dionysos'u kutsamak için yapılan Bacchanolia şenliklerinde bir koronun söylediği dithyrambos şarkılarıydı. Koro, bu şarkılarda, farklı kişilerin konuşmasını canlandırmak için söz ve tavır değişikliğinden yararlanıyordu. Daha sonra, oyuncu ve oyun yazarı Thespis, koronun karşısına, farklı kişilikleri farklı maskelerle temsil eden bir oyuncu koydu. Böylece daha karmaşık konular ele alınabiliyor, farklı anlatım biçimleri denenebiliyordu. M.Ö. 534'te Atina'daki ilk tiyatro şenliğinde, Thespis'in bir tragedyası ödül kazandı. Bu tarihten sonrada tragedyalar Dionysos şenliklerinin bir parçası olarak gelenekselleşti. M.Ö. 5. yüzyılın ilk yarısında, Aiskhylos, koroyu 50 kişiden 12 kişiye indirerek ve ikinci bir oyuncu ekleyerek bugünkü Batı tiyatrosunun da temelini attı. Artık

birden fazla kişi arasında yaşanan bir olayın, bir ilişkinin, sahnede canlandırılması olanağı doğmuştu.

Eski Yunan tiyatrosunun önemli bir özelliği kamusalılığıdır. Oyunları ortalama 10 bin ile 20 bin seyirci aynı anda izleyebiliyordu. Eski Yunan oyunları, Sophokles'in trajedileriyle teknik yetkinliğe ulaşmıştır. Sophokles oyunlarında dekor kullanan ilk tiyatro yazarıdır. Aiskhylos, Sophokles ve Euripides konularını mitolojisinden alan oyunlar yazmıştır. Bu üç yazar, sonradan Aristo'nun Poetika adlı yapıtında belirlediği kurallara uygun oyunlar yazmışlardır. Bu kurallardan biri zaman, yer ve eylemde birliktir. Eski Yunan komedisinin tanınmış yazarlarından Aristophanes, oyunlarında dönemin siyaset adamlarının ve düşünürlerinin yanlış tutumlarını alaya almıştır.

Roma tiyatrosuna gelindiğinde, Roma, tiyatroya özgü bir katkı yapmaktan çok Yunan tiyatrosuna öykünmekle yetinmiştir. Bununla birlikte, Roma toplumunun estetik bir eğişi aşamayan, ama belli bir canlılığı sürdüren yöresel bir oyun geleneği vardır. Bunlardan biri, yöresel hasat şenlikleri ve evlilik törenlerinde hokkabaz-oyuncu- şarkıcıların söylediği ve belli bir temsil ögesini de barındıran Carmina Fescenninay'dı. Güney İtalya'da doğan ve M.Ö. 3. yüzyılda Roma'da yaygınlaşan bir başka yöresel tür de Fabula Atellanay'dı. Fars, parodi ve siyasal taşlama öğelerini içeren bu oyunlar, İtalyan tiyatrosuna palyaço Maccus ve budala Bucca gibi tipler kazandırdı.

Ortaçağ tiyatrosuna bakacak olursak, Hıristiyanlık, geleneğin sürekliliğinin parçalandığı bir ortamda, kendi tiyatrosunu yoktan var etmiş, kendi inançlarından yeni bir tiyatro üretmiştir. Ortaçağ, kilise tiyatrosunun yanısıra akrobatların, soytarıların, hokkabazların tek kişilik ya da grup halinde yaptığı gösterilerde hem halk arasında hem de saraylarda ilgi görüyordu. Ama tiyatroyu yeniden kurallı bir oyuna, yani sanata dönüştüren, oyunun yazılı ögesini vurgulayan kilise oldu. Bunun ilk örnekleri, Kitabı Mukaddes'ten belli bölümlerin sahne etkileri de gözetilerek seslendirilmesi idi. Bu seslendirme daha sonra 10. yüzyılda oyuncular ve diyaloglarla gerçek bir canlandırmaya dönüştü.

Rönesans tiyatrosu İtalya'da başlamış ancak en önemli ürünlerini Rönesans'ı geç yaşayan İngiltere gibi ülkeler vermiştir. 15. yüzyılda İtalya'da Plautus, Terentius ve Seneca'nın oyunları yeniden okunmaya başlamıştır. Yüzyılın sonuna doğru bu yazarların oyunları önce Roma, sonra Ferrara'da sahnelenmiştir. İtalyan Rönesans tiyatrosu, mimarlık açısından da klasik tiyatroya öykünüyordu. 1414'te, Romalı mimar Vitruvius'un Mimarlık Üzerine adlı kitabı keşfedildi ve Avrupa dillerine çevrildi. Bu yapıta dayanılarak İtalya'da Roma tiyatroları inşa edilmeye başladı. Bu çalışmaların ürünü olan Venedikli mimar

Andrea Palladio'nun tasarlayıp 1585'te Vincenzo Scamozzi'nin tamamladığı Vicenza'da ki Olimpico Tiyatrosu, Avrupa'nın günümüze ulaşan en eski kapalı tiyatrosudur. Scamozzi, geri plandaki kemerlerin arkasına, sokak sahnelerini gösteren üç boyutlu perspektif panoları yerleştirmişti.

18. yüzyılın Avrupa tiyatrosuna getirdiği en büyük yenilik, yükselmeye başlayan orta sınıf için üretilen burjuva oyunlarıydı. Bu türün öncülüğünü Fransa'da Diderot, Almanya'da da Lessing yaptı. Orta sınıf tiyatrosu, ahlakçılığıyla Rönesans öncesi dinsel tiyatroyu andırıyor, ama konularını aile yaşamından alması ve duygusallığı ile daha modern bir ruh halini yansıtıyordu. İngiltere'de Georg Lillo, *The London Merchant: or the History of George Barnwell* (1731; Londralı Tüccar ya da George Barnwell'in öyküsü) adlı yapıtında orta sınıftan kişilere yer vererek bir orta sınıf trajedisi yaratmayı denemiş, İtalya'da da Vittorio Alfieri oyunlarında eski Yunan öykülerinin içini güncel orta sınıf tutkularıyla doldurmuştu. Bu dönemde, klasik trajedi ve komedi, varlıklarını daha çok operada sürdürdüler. John Gay'in *The Beggar's Opera'sı* (1728; Dilenci Operası) popülerliğini daha sonra da koruyan bir şarkılı komedydi.

Komedi, 18. yüzyılın en başarılı tiyatro yapıtlarının verildiği türdür. İngiltere'de Richard Steele'in, *Nivelle de La Chausee'nin acıklı komedileri* bugün de bulvar tiyatrolarınca sürdürülen bir türün ilk örnekleriydi.

19. Yüzyıl romantizm çağıydı. Romantizmin başarılı olduğu edebiyat türü ise tiyatro değil şiirdi. Bununla birlikte, Almanya'da daha 18. yüzyılın sonlarından başlayarak oldukça iddialı bir romantik tiyatro ortaya çıktı. Yeni tarzın en başarılı değilse bile en sevilen örneklerini Friedrich Schiller verdi. Goethe de başlangıçta bu akım içinde yer almış ve ilk oyunu *Götz von Berlichingen* (1773; *Demir Elli Şövalye von Berlichingen*, 1933) ile coşkunluk akımının, yeni ruh halini yansıtan en güçlü belgelerden birini ortaya koymuştu.

19. yüzyılda tiyatrodaki daha hafif tarzlar da ortaya çıktı. Burlesk, burletta (şarkılı fars) ve vodvil bu dönemin en yaygın türleriydi. Eugene Scribe karakter gelişiminden çok entrikaya uyarak yazdığı için "iyi kurulu oyun" olarak adlandırılan 400'e yakın yapıtıyla Paris sahnelerinde geniş bir seyirci kalabalığı toplayabildi.

19. yüzyıl sonunda tiyatrodaki yeniden daha "ciddi" eğilimler ortaya çıktı. Norveç'te Ibsen'in, İsveç'te Strindberg'in, Rusya'da Çehov'un oyunlarıyla tiyatro edebî değerini yeniden kazandı. Her üç yazar da edebiyata gerçeklik akımının içinde başlayıp daha sonra simgecilik, izlenimcilik ve dışavurumculuk gibi modernist akımların ilk örnekleri sayılan

yapıtlar verdiler. Gene aynı dönemde Almanya'da Gerhart Hauptmann ile Rusya'da Maksim Gorki, kapitalizmin insan yaşamında yol açtığı yıkımı gösteren oyunları ile tiyatrodaki doğalcılığın başlıca temsilcisi oldular. Varoluşun karanlık yüzüne işaret eden bu tür oyunlar kolayca seyirci çekmediği için, 19. yüzyılda Fransa, Almanya ve İngiltere'de, gişe hâsılatını gözetmeyen bir "bağımsız tiyatro" hareketi doğdu. 1887'de Fransa'da Andre Antoine'ın kurduğu Theatre-Libret (Özgür Tiyatro), Almanya'da Otto Brahm'ın Frei Bühne'si (Özgür Sahne) ve İngiltere'de Jacob Grein'in Independent Theatre Club'ı (Bağımsız Tiyatro Kulübü) başta Ibsen olmak üzere, Hauptmann, Strindberg, Lev Tolstoy ve George Bernard Shaw gibi eleştirel ve karamsar yazarların oyunlarını sahnelemeyi üstlendi. Tiyatrodaki doğalcılığın bir başka önemli ürünü de Rusya'da 1898'de kurulan Moskova Sanat Tiyatrosuydu. Çehov'un oyunlarını sahnelemesiyle ünlenen bu tiyatronun kurucusu Konstantin Stanislavski, son derece ayrıntılı ve planlı bir hazırlığa ve uzun prova süresine dayalı yönetim anlayışıyla tiyatrodaki "gerçeklik yanılsamasını" kusursuzlaştırdı.

Çağdaş tiyatroya geldiğimizde, batı tiyatrosu bugün de genel olarak Stanislavski'nin sahne düzeni ve oyunculuk anlayışına dayalı bir gerçekçiliği sürdürmekle birlikte, 20. yüzyılın ilk yarısında dışavurumculuk, gelecekçilik ve Bertolt Brecht'in epik tiyatrosu gibi gerçekçilik karşıtı akımlar da etkili oldu. Bu akımların hepsi farklı amaçlar ve yöntemlerle de olsa, sanatın gerçeği yansıttığı düşüncesine karşı çıktılar; doğallık yanılsamasını kırarak sanatın doğal değil yapılmış bir şey olduğunu savundular. Geliştirdikleri deneysel teknikler tiyatroyu bir vakit geçirme ve eğlenme aracı olmaktan çıkardığı için de çoğu zaman seyirci çekemedi, hatta skandallara yol açtı.

20. yüzyıl tiyatrosundaki bir başka önemli eğilim de, insanla dünya arasındaki uyumsuzluğu hem insanın, hem de dünyanın anlamının silindiği noktaya kadar götüren uyumsuzluk tiyatrosuydu. Beckett'in sıkıntılı ve hüznü kuklalara dönüşmüş insanların dünyasını anlatan tiyatrosu, Arthur Adamov ve Eugene Ionesco'nun daha fantastik denemeleri, İngiltere'de Harold Pinter'in oyunları, eleştirmenlerce bu akım içinde değerlendirilir. Tarzın kökenleri, Fransız yazarı Alfred Jarry'nin 15 yaşındayken yazdığı kukla oyunu Ubu Roi'ya (1896; Übü, 1963) değin götürülebilir.

Tiyatro Türleri

Tiyatro eserleri müziksiz (trajedi, komedi, dram) ve müzikli (opera, operet, müzikal, pandomim bale, revü, skeç) olmak üzere iki grupta toplanır. Edebî türler içinde en canlı ve yaşama en yakın olanı tiyatrodur.

Trajedi, kişilere korku, heyecan ve acındırma telkinleriyle ders vermek amacı veren en eski tiyatro çeşididir. Şiirsel olarak yazılması ve değişmez kurallara bağlı olması sebebiyle öbür tiyatro çeşitlerinden kolayca ayrılır. Yunan tanrısı Dionysos'un şenliklerinde yapılan yarışmalarda sahnelenen oyunlarla varolagelmiştir.

Klasik trajediler genellikle beş perdelik oyunlardır. Eski Yunan'da başlayan bu eserler 3 veya 6 perdelik olurdu. O zamanki tiyatrolarda dekor bulunmaz, ancak sahnenin bir köşesinde olayların sebep ve sonuçlarını anlatan bir koro yer alırdı. Yine klasik trajedilerde, kahramanlar, kral, kraliçe, prenses, Eski Yunan'ın tanrı ve yarı tanrıları gibi en üst tabaka kişilerden seçilirdi. Orta tabaka ve basit halk adamlarına rastlanmazdı. Kahramanları arasında geçen olaylar insanların ruhsal zayıflıklarını, tutkularını, iradeye bağlı yüce davranışlarla çakıştırdı. Özellikle karakterlerin bir "katharsis", yani arınma sürecinden geçmeleri gerekirdi. Bu da ancak farkında olarak ya da olmadan kahramanın büyük bir hata yapması, bu nedenle acı çekmesi ve bu süreç sonunda arınmış olarak doğru bir özü bulmasıyla olabilirdi. Klasik trajedi Aristoteles tarafından kuramsallaştırılmıştır. Bu kurama göre olay, zaman ve çevrede birlik demek olan "üç birlik kuralı" benimsenmiştir. İç içe girmiş karışık olaylar bulunmaz. Ayrıntıya girmeden tek bir olay gösterilir. Olayın ön ve son tarafları, sebepleri ve sonuçları gerektiğe konunun ağzından halka duyurulur. Buna "olay birliği" denir. Trajedi olayının bir günde (24 saat) olup bitmiş gibi gösterilmesine "zaman birliği", tek bir şehrin belli bir köşesinde başlayan olayın yine orada bitmesine de "çevre (mekân) birliği" denir.

Trajedilerde parlak söylevleri andıran yüksek ve asil bir üslup kullanılır. Kaba, çirkin ve niteliği düşük sözler bulunmaz. Trajedi şairleri mısralarının derin manalı ve bilgelik dolu olmasına önem vermişlerdir. Trajedilerde kadere, ahlak, töre ve geleneklere üstün bir değer verilmiştir. Trajedinin amacının, "insanın acılarının ifade edilerek seyircilerin ruhunda korku ve merhamet uyandırılması" olduğu kabul edilmektedir. Bazı klasik trajedi örnekleri, Aiskhylos'un Titan Prometheus'un hikâyesini anlattığı Zincire Vurulmuş Prometheus'u, Sophokles'in Kral Oidipus'u ve Euripides'in Andromakhe'ı sayılabilir. Yunan ve Roma dönemi trajedilerinin kuramsallaştırdığı bu kurallar daha sonra modern

tiyatrodaki değiştirilmiştir. Bazı oyun yazarları özellikle bu kurallarla oynayarak farklı türler yaratmıştır. Bunlara örnek olarak Bertolt Brecht ve Epik Tiyatro verilebilir.

Drama, trajediyle komediyi bir araya getiren tiyatro çeşididir. Modern tiyatrunun sürekli olarak aristokrat zümrenin yaşayışını veya sadece hayatın gülünç taraflarının sahneye konmasını yeterli bulmayarak hayatı birçok tarafla temsil etme arzusundan doğmuştur. Dram, düzyazı ve şiirsel halde yazılabildiği gibi üç perdeden beş perdeye kadar olabilir. Üç birlik kuralını tamamen reddeder. İnsani temalardan çok toplumcu ve milli konuları işler. Konular da çok çeşitli olabilir. En kanlı ve çirkin ya da gerçekçi olayları seyirciye göstermekten çekinmez. Konuları tarihten ve hayatın acıklı veya gülünç, çirkin veya güzel hemen her olayından alınabilen dramda kader, umut, neşe, kuşku, tasa, facia ve komik davranışlar bir arada bulunabilir. Kahramanları her sınıftan (halk/soylu ayrımı gözetmeksizin) seçilebilir. Her türlü karaktere yer verilir. Dram eserleri gerçekleri göstermeyi amaçlamışlardır.

Dramın ciddi ve ağırbaşlı yazılmış şekline “piyes”, duygulandırıcı ve fazla heyecan verici olanına “melodram” denir. Melodram müzikli oyun demektir, yalnız günümüzde müzik kısmı atılmıştır. Bununla birlikte yine dram türlerinden olan "feeri" ise bir masalın sahneye konulmuş şeklidir. Kahramanları cin, peri, dev gibi düşsel varlıklardır. Olayın geçtiği yer ve zaman belli değildir.

Komedi ya da hayatın ve insanların gülünç yanlarının sergilenmesine dayanan komedyada amaç, seyirciyi güldürürken düşündürmektir. Güldürmek esasına dayanıldığından üslûpta bir serbestlik göze çarpar. Her türlü kaba söze ve şakaya yer verilir. Kahramanlar genellikle halkın arasından seçilir. Konular günlük hayattan alınır. Kavga, yaralama gibi eylemler sahnede canlandırılır. Eski Yunan’ da komedi türünde ön plana çıkan şairler, Aristophanes ve Mennadros’tur. Latin edebiyatında Plautus, komedi türünde eserler yazmıştır. Moliere ise bu türde çok başarılı ürünler vermiş Fransız oyuncudur.

Opera, insanların konuşmak yerine tiyatro oyununu şarkı söyleyerek sahneye koymasidir. Operanın tiyatrodan ayrılan başlıca özelliği, bir müzik bölümünün de bulunmasıdır.

Pantomim/Pantomima, düşünce ve duyguları müzik veya türlü eşyalar eşliğinde bazen dansla, bazen de gövde ve yüz hareketleriyle yansıtmayı hedefleyen sözsüz oyun türüdür. Yüz mimikleri, el, kol ve beden hareketleri kullanılarak tema anlatılmaya çalışılır. Pantomim, evrensel bir tiyatro dili sayılır.

Tuluat, tiyatro türlerinden biridir. Sanatçılar, oynadıkları eserin konusuna bağlıdırlar; ama oyundaki sözleri içlerinden geldiği gibi söyleyerek, doğaçlama yaparlar. Yazılı esere uymak mecburiyetleri yoktur. Perdeli orta oyunu da denir.

Operet, sözlerinin müziksiz kısımları müziklerden çok olan tiyatro eserleridir. Halka hitap etmek için yazılır. Operetlerde renk, ışık, kıyafetler ve dans en göze çarpıcı şekilde kullanılır.

Müzikal, kendine özgü, yalın bir olay örgüsü olan, müzik, dans ve diyalogların olaylarla bütünleştiği duygusal ve eğlendirici sahne gösterisi ya da oyundur.

Bale, müzikli dansın daha çok öne çıktığı, daha çok lirik ve dram arası bir temada oynanan oyunlardır. Diğerlerine nazaran estetiğe daha çok önem verilir.

Revü, olaylı eleştirili yapılan tiyatro türüdür. Konu açısından bir bütünlüğü olmayan, birbirlerine gevşekçe bağlanmış, kendi başlarına anlamlı olan, tablolarla kurulu, ezgi, monolog, skeç, dans ve karşılıklı nükteli konuşmalardan oluşan bir gösteri biçimidir.

Skeç, beş-altı dakikaya sığdırılan tablolar şeklinde kısa, müzikal oyunlardır. Skeçlerin bir diğer çeşidi ise radyo skeçleridir.

Feeri, kahramanları doğaüstü varlıklar olan, olağanüstü olayların anlatıldığı tiyatro türüdür.

Fars, komedinin sanat yönü az, kaba bir türüdür.

Kabare, genelde güncel konuları (siyasal, toplumsal, kültürel) taşıyıcı biçimde ele alan skeçlerin oynandığı, monologların, şarkıların ve şiirlerin söylendiği küçük tiyatro. Kanto: Tanzimat döneminde, tiyatro sahnesinde azınlık aktristlerince başlatılan oyunlu ve neşeli şarkılar.

Başlıca Tiyatro Terimleri

Perde: Olayların gelişmesine göre oluşturulan bölümler.

Sahne: Olayların geçtiği, oyunun oynandığı yer.

Dekor: Tiyatroda sahneyi eserin konusuna göre döşeyip hazırlamada kullanılan eşyanın genel adı.

Kostüm: Oyuncuların giydikleri kıyafet, giysi.

Aktrist: Kadın oyuncu.

Aktör: Erkek oyuncu.

Rejisör (Yönetmen): Oyunu sahneye koyan, hazırlayan kişi.

Makyaj: Oyuncuların rol gereği yüzlerinde, saçlarında yaptıkları değişiklik.

Jest: Oyuncuların her türlü el, kol ve vücut hareketleri.

Mimik: Oyuncuların kaş, göz ve yüz hareketleri.

Rol: Oyuncuların sahnedeki görevleri.

Suflör: Oyuncuların unuttukları sözleri seyircilere duyurmadan hatırlatan kişi.

Kulis: Sahne arkası.

Dramatize etmek: Bir düşünceyi, duyguyu veya olayı canlandırarak anlatmak.

Epizot: Ana olayın içindeki ikinci olay. Mizansen: Oyunun sahneye konması düzeni.

Diyalog: Karşılıklı konuşma. Monolog: Oyuncunun tek başına konuşması.

Tirat: Sahnedeki uzun konuşmalar.

Replik: Oyunda, konuşanların birbirlerine söyledikleri sözlerden her biri.

Tiyatro ve Dil Eğitimi

Tiyatro ve dil eğitimi konusu tiyatro kavramı, insan hayatındaki önemi ve dil eğitimine katkısı gibi alt konular şeklinde gelecek başlıklar altında ele alınacaktır.

Tiyatro Kavramı

Yaşanmış ya da yaşanması mümkün olayları benzetme ve taklit etme yoluyla, belli bir mekânda ve seyirci önünde canlandırma sanatına tiyatro diyoruz (Şimşek, 2005, s. 9). Genellikle bir edebiyat türü olarak tanımlanan tiyatro, oyuncular tarafından temsil edilen ve seyircilerin izlediği yazılmış veya tasarlanmış eser, oyun anlamlarına gelir. Mimari, müzik, edebiyat ve resim gibi birçok sanat dalından da yararlanmakla birlikte kendine özgü sunuşuyla ve anlatımıyla en önemli görsel sanatlardan bir tanesidir. Tiyatro hem göze, hem de kulağa hitap etmesi bakımından eğitimde en çok kullanılan görsel sanatların başında gelmektedir. Şimşek (2005, s. 9) “Metin boyutu tiyatronun edebî yönünü, sahne

boyutu ise görsel yönünü temsil eder. Roman hikâye gibi edebî türlerde anlatma, tiyatrodaki ise gösterme esastır.” diyerek tiyatronun diğer sanatlardan ve edebî türlerden ayrılan yönüne dikkat çekmiştir.

TDK Sözlük’te tiyatro, (2005: 1986); “1. Dram, komedi, vodvil vb. edebiyat türlerinin oynandığı yer. 2. Bu türleri izleyiciler önünde sahnede oynayan grup. 3. Oyun yazma sanatı. 4. Sahnelenmek için yazılmış oyunların tümü.” olarak açıklanmıştır. Bu anlam ve içerik zenginliğinden ötürü tiyatroya sadece sahnede oynanan oyun ya da yazılmış eser gözüyle bakmak çok da yeterli bir tanım olmayacaktır. Bu şekilde bir anlayış da tiyatronun yeterince anlaşılmasına neden olmaktadır. Tiyatro hayatın sahnede canlandırılmasıdır ve tiyatrodaki temel unsur rol yapmaktır.

Bir rol oynama katılanlara, her davranışın bir nedeni olduğu, nedenlerin genel olarak çok çeşitli olduğu ve bu davranışın ortaya çıktığı koşulların nedenlerden biri olduğu düşüncesine ulaşmasına yardım eder (Hesapçioğlu, 2011, s. 337). Bu nedenle yaşamın ayrılmaz bir parçası olan tiyatronun sadece sahne sınırlarına ya da edebî bir metnin sınırlarına bağlı tutulması ve bu şekilde tanımlanması yeterli değildir.

Tiyatro sınırsız bir hayal gücünün ötesine taşınabilen bir sanattır. Eğitimde tiyatro daha çok kazanımların gerçekleştirilmesi ve temel dil becerilerinin zenginleştirilmesi amacıyla kullanıldığı gibi, aynı zamanda öğrencilerin birey olarak hayata bakış açılarının değişmesi ve dünyayı farklı gözlerle görmelerini sağlamak amacıyla da kullanılmaktadır. Tiyatrodaki temel olan bazı kavramlar vardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: insan, rol ve eser.

Hayatı meydana getiren, anlamlı kılan, yaşamın en önemli ve değişmez parçası olan insan, tiyatrodaki da aynı zamanda en önemli unsurdur. Tiyatro bir başka deyişle insanla başlayan ve yine insanla sona eren sanatsal bir etkinliktir. Varlığının başlangıcı insanla olmuştur. Yazılmış, sergilenmiş her türlü eser insan içindir. Bu nedenle tiyatro insanı içine alan ve insanı doğrudan yansıtan bir sanattır.

Bir rol oynama, katılanlara, davranışı, sadece “iyi” ya da “kötü” olarak değil, anlaşılır olarak değerlendirmeyi mümkün kılar (Hesapçioğlu, 2011, s. 337). Rol yapma bir kişinin olduğundan başka bir şekle bürünmesi ve büründüğü role uygun tutum geliştirip, davranışlarda bulunmasıdır. Rol yapmada esas olan farklı davranmak ve bireyin kendi kişiliğinin dışında olan davranışlar sergilemesidir. Rol yapmaya dayalı çalışmalar hem eğitimde hem de bireysel çabalarla geliştirilen öğrenmelerde önemlidir ve bireylerin

toplumsal duyarlılığının artırılmasının yanı sıra zihinsel ve sosyal becerilerinin geliştirilmesinde de kullanılır.

Tiyatro, toplumsal ve bireysel dayanışmayı, toplumsal sorumlulukları, bireyin kendi kişiliğini korumayı, başkalarının kişiliğine zarar vermemeyi, düşünceleri özgürce uygulamaya sokmayı öğretirken, kişisel gelişime de katkı sağlar (Yalçın ve Aytaş, 2002, s. 1). Her tiyatro eseri bir metinle ilişkilidir. Gerek sahnelenmek için yazılmış, gerekse okunmak için yazılmış tiyatro metinleri edebî bir metindir ve tiyatronun esas unsurlarındandır. Bu eserlerde konular tarihi, epik, komedi vs. olabilir. Her tiyatro metni konusu ne olursa olsun dil becerilerine katkıda bulunur ve eğitimde her seviyeye uygun metinlerin kullanılması gereklidir. Çünkü tiyatro metinleri aynı zamanda eğiticilik ve öğreticilik niteliği de taşır. Doğrudan insan yaşamını anlattığı ve bireyin kendini farklı bir bakış açısıyla değerlendirmesini sağladığı için her bireyin bu eserlerden çıkaracağı ortak bir pay mutlaka vardır.

İnsan Hayatında Tiyatronun Önemi

Şimşek (2011, s. 313)'in belirttiği üzere "tiyatronun amaçlarından biri, izleyicinin duygu ve düşüncelerinde değişiklik meydana getirmek, zevk ve tutumlar üzerinde etkiler yaparak davranış değişikliğine zemin hazırlamaktır". Tiyatro insan yaşamının ve insanın kendi benliğinin bir bakıma dışı vurumudur. Bireyin kendine eleştirel bir gözle bakmasını ve kendini tarafsız olarak değerlendirip kendi hatalarını ve noksanlıklarını görmesini sağlar. İnsanın kendini tarafsız olarak değerlendirmesi genellikle çok mümkün değildir ve değerlendirmeler hep bir ölçüde öznel olur. Tiyatro ise nesnel değerlendirmeye olanak sağlayan tek sanat dalıdır. Çünkü her insan tiyatrodaki kendini izliyormuş gibi hisseder ve tiyatrodaki kendi hayatından izler bulur. Bu nedenle insanların diğer sanatların yanı sıra tiyatroya daha özenle yaklaşmaları gerekmektedir. Toplumsal bilincin oluşması, birlik ve beraberliğin sağlanması, empati kurulması vb. gibi konularda en önemli buluşma noktası tiyatrodur. Milli bilincin uyanması gibi konularda insanların bir araya gelmesi ve ortak bir paydada buluşmaları gerekir. Bunun da sağlandığı en güzel yer yine tiyatrodur.

Eğitimin sadece bilişsel alan üzerinde değil de devinışsel ve duyuşsal alanları geliştirmeye yönelik hizmetini de göz önünde bulunduracak olursak, tiyatronun eğitimde kullanılması gereken önemli bir araç olduğunu söyleyebiliriz (Şimşek, 2011, s. 313). Tiyatro sağlıklı bireyler yetiştirirken empati, eleştirel düşünce, yaratıcı düşünce, toplum değerlerine sahip ve saygılı olma, evrensel bakış açısı kazandırma gibi özellikleri kazandırır. Hayatla iç içe

ve hayatın her cephesiyle ilgili olan tiyatro insana, insanı insanca anlatır (Taş ve Karakuş, 2007, s. 9).

Eleştiri ve değerlendirmelerin daha rahat yapılabilirdiği tiyatro etkinliklerinde sorunların çözümüne ilişkin daha akılcı, yapıcı ve olumlu sonuçlar alınabilir. Tiyatronun bireyin yaşamına ve dil becerilerine genel olarak katkısı şu şekilde sıralanabilir:

- Tiyatro bireylerin duyuşsal, bilişsel ve sosyal özelliklerinin geliştirilmesine katkıda bulunur.
- Aynı zamanda eğitici olan tiyatro ile birçok değer öğretilir.
- Kültürel bir birikim sağlar.
- Eleştiri ve değerlendirme becerilerini geliştirir.
- Analiz etme ve yorumlamayı geliştirir.
- Temel dil becerilerinin (okuma, yazma, konuşma, dinleme) geliştirilmesini sağlar.
- Duygusal açıdan motive eder. Mutlu ve ruhsal açıdan sağlıklı kişiliklerin oluşmasına katkıda bulunur.
- Akademik alanda da bireylerin daha başarılı olmalarını ve özgün eserler ortaya koymalarını sağlar.
- Yaratıcı düşünmeyi geliştirir.
- Kişilik gelişimini sağlar. Gerek izlenen tiyatrolarda gerekse bizzat oynan tiyatrolarda farklı roller bireylerin farklı özelliklerinin ortaya çıkmasına ve kişiliklerinin çok yönlü gelişmesine zemin hazırlar.
- Kendini daha iyi ifade etme becerisi kazandırır. Tiyatro ile düşüncelerin rahatça ifade edilebildiği ve nesnel değerlendirmelerin yapılabilirdiği ortamlar oluşturulur.
- Tiyatro psikomotor becerilerin de gelişmesini sağlar. Böylece bireylerin tek yönlü yetişmelerinin önüne geçilmiş olur.
- Toplumsal birlik ve beraberliğin sağlanmasında, herkesin ortak bir paydada buluşmasına zemin hazırlar.
- Canlandırma sanatına dayalı olduğundan verilmek istenen mesajların alıcıya doğrudan ulaşmasına olanak verir.
- Empatiyi geliştirir.

- Kişisel ve mesleki olarak bireylerin gelişimine olanak verir. Yapılan işten daha çok verim alınmasını sağlar.
- Hitabet yeteneğini geliştirir, dil becerilerini ve dili kullanma kabiliyetini artırır.
- Üst düzey dil becerilerinin kullanıldığı ve dilin bütün imkânlarının sergilendiği bir sanat olması bakımından önemlidir.

Dil Eğitiminde Tiyatro

Güneş (2007, s. 124)'in dediği gibi, "zihinsel, duygusal ve sosyal gelişmenin temel aracı dildir. İletişim kurma, duygu ve düşünceleri ifade etme, etkileşme, dış dünya ile bütünleşme, kültürü aktarma gibi süreçlerde dilin önemli bir yeri vardır". İnsan, ihtiyaçlarından isteklerine, düşüncelerinden inanışlarına kadar her şeyi dil ile anlamlandırır ve aktarır. Zamanla insan yaşamında gereklilikler ve zorunluluklar ihtiyaçların yeniden gözden geçirilmesini ve yeni ihtiyaçların belirlenmesini sağlar. Bu ihtiyaçlar çağa, topluma, kültüre ve hatta bireylere göre farklılıklar gösterir. Günümüzdeki en önemli ihtiyaç ise bireylerin değişen teknolojik ve bilimsel gelişmelerden haberdar olan, kendilerini çağa uygun nitelikte yetiştirebilen, araştırmacı, sorgulayıcı kimlikte bireyler olmasıdır. Aynı zamanda değişime ve gelişime açık, evrensel olaylardan haberdar olma ve kendi geleceğini ve çevresini buna uygun hale getirme en önemli ihtiyaç halini almıştır. Bu noktada en önemli konu ise her bireyin varlık gerekçesine uygun olarak kendini tanıması, kendi beklentilerinden ve ihtiyaçlarından haberdar olmasıdır. Bu şekilde bir bilince sahip olan bir birey aynı zamanda toplumdaki yerini ve görevlerini de iyi tanımlayacak, buna uygun hareket edecektir. Her çağda toplumların bireylerinden beklentisi farklı olmuştur. Günümüzde hem ana dilin hem de birkaç yabancı dilin öğrenilmesi ve farklı kültürlerin tanınması bireylerden beklenen en önemli görevdir.

Dil öğrenimi ve öğretimi sadece ülkemizde değil, tüm dünyanın üzerinde durduğu ve ciddi politikaların oluşturulduğu bir alandır. Gelişmiş ülkelerde bu konuyla ilgili olarak ülke politikalarının oluşturulduğu ve hassasiyetle uygulandığı bilinmektedir. Oysa henüz ülkemizde sağlam bir dil politikasının uygulanabilirliğinden bahsedemiyoruz.

Türk dili sorunu yurdumuzun büyük sorunları arasında yer almaktadır. Büyüklüğü üç ana nedene bağlanabilir: birinci neden zaman ve mekân içinde süreklilik göstermesidir; ikincisi, halkımızın tümünü ilgilendirmesidir; üçüncü neden, toplumun kültür değişmelerine paralel bir doğrultu izlemiş olmasıdır. Tarihin çok eski devirlerinde

başlayan bu sorun üzerine, bugün de yurdumuzda tartışmalar sürüp gitmektedir (Karal, 1994, s. 7). Ülkemizde küçük yaşlardan itibaren verilmeye başlanan dil eğitiminin istenen seviyeye ulaştığı ve bu alanda başarı sağlandığını söylemek bu nedenlerden ötürü çok güçtür. Sorunun çözümü için çok değişik yollar izlenmektedir. Anadilimiz için belirtilen bu hususlar yanında zaten her dilin mevcut yapısının karmaşık olması kendi içinde var olan toplumsal ve kültürel özelliklerin fazlalığı dil öğreniminde ortaya çıkan önemli noktalardandır.

Dil öğrenme ve öğretme iki açıdan değerlendirilebilecek bir konudur; bireyin ana dilini öğrenmesi ve öğretmesi, yabancı bir dili öğrenmesi ve öğretmesi. Ana dilin öğretimi doğrudan toplumun ve bireylerin düşünce dünyası ve muhakeme yeteneğini ilgilendirdiğinden önemlidir. Yabancı dil öğrenme ise bir başka milletin dil yapısının bilinmesi, tanınması ve doğrudan ya da dolaylı olarak aynı zamanda o kültürün de bilinmesini kapsamaktadır. Günümüzde dil öğrenmek ve öğretmek bu açıdan düşünüldüğünde çok yönlü bir alan olarak ifade edilebilir. Çünkü farklı dillerin bilinmeden değişen değerlerin bilinmesi, toplumların yapısının incelenmesi ve kendimiz hakkında doğru değerlendirmenin yapılması mümkün değildir. Aksi bir durum olayların ve durumların tek taraflı olarak değerlendirilmesine neden olacaktır. Bireysel gelişim açısından da bakıldığında kitle iletişim araçlarının ve özellikle internet ile dünyanın aslında sanıldığı kadar büyük olmadığı, insanların düşündüklerinden daha çok birbirlerine yakın olduğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle uzak mesafelerin göz açıp kapayıncaya kadar aşıldığı günümüzde dışa kapalı bir durumdan bahsetmek ve bireylerin kendini var olan bu gelişim ve değişimlerden soyutlamaları çok da akıllıca olmayacaktır. Bu noktada ortaya bir de dil edinimi ve dil öğrenimi/öğretimi kavramları ortaya çıkmaktadır.

Özbay (2011, s. 10-11)'ın belirttiği üzere, "dil edinimi, Türkçe öğretimi alanında yeni bir kavram olarak nitelenebilir. Dört temel dil becerisinin edinimi, doğal süreç içerisinde dinleme ve konuşma ile başlamakta, okulda bunlara okuma ve yazma becerileri de eklenmektedir". Yani bir bakıma dil edinimi bireyin yaşantısı içerisinde doğal olarak gelişir de denilebilir. Her birey kendi ana dilini bu şekilde öğrenir.

Dil öğrenimi ve öğretimi ise tamamen bireyin bilinçli bir çabasını gerektirir. Bireylerin kendilerini geliştirebilmek, kişisel gelişimlerini sağlayabilmek ve zenginleştirebilmek için dil öğrenimine yöneldikleri ve buna bağlı merkezlerin, kaynak materyallerin her geçen gün arttığı bilinmektedir. Buradan da günümüz toplumlarının dil öğrenimine ne kadar önem verdikleri görülebilir. Unutulmamalıdır ki, dil öğrenimi insanın eğitim ve öğretiminin bir

parçasıdır. İster bireysel çabalarla, isterse eğitim kurumlarıyla gerçekleşsin, dilin etkili öğrenimi bireyin kişisel gelişimini üst seviyelere taşıyabilmesinin bir parçasıdır. Bu nedenle belli bir plan ve sistematik yaklaşımla ele alınmak zorundadır. Plansız ve sistemsiz bir eğitimle gerçekleştirilmeye çalışılan dil öğrenmeleri ise bu nedenle çoğu kez başarıya ulaşamaz.

Dil öğretim alanı incelendiğinde günümüze kadar çeşitli yaklaşımların olduğu görülür. Dil öğretim yaklaşımları geleneksel, davranışçı, aktarıcı, iletişimci, bilişsel, yapılandırıcı, etkileşimsel, gelişimsel vb. isimlerle bilinmektedir (Güneş, 2007, s. 7). Eğitimde görülen bireysel farklılıklar, bireylerin kişisel ve zihinsel gelişimleri, geçmiş yaşantıları, onların aynı yöntem veya tekniklerle öğrenemeyeceklerini ortaya koymuş ve bu nedenle eğitimde her birey kendine uygun yöntem ve teknikle öğrenme sürecini tamamlamıştır. Günümüzde dil öğretimi konusunda temel yaklaşım olarak yer almayan ancak her öğretim kademesinde az ya da çok uygulanan tiyatro veya tiyatroya dayalı öğrenme yaklaşımı, üzerinde durulması ve düşünülmesi gereken konuların başında gelmektedir. Dil öğretiminde yeni bir yaklaşım olarak sayılabilecek tiyatro ile öğretim zaman, maddi olanaklar, gerekli malzemelere ulaşma zorluğu vb. nedenlerle çok sık tercih edilmemekte; ancak dil becerilerini geliştirici etkiye sahip olduğu bilinmektedir.

Yöntem veya teknik dil öğrenirken çok önemlidir. Her bireyin aynı şekilde öğrenmesinin mümkün olmadığı gerçeğinden yola çıkılacak olursa eğitim-öğretimde farklı yöntem ve tekniklerin kullanılması bir zorunluluktur. O halde bilinçli her birey çalışırken ve dil öğrenirken kendini tanımlamalı ve kendi öğrenmesine en uygun yöntemi seçmelidir. Eğitimde ise öğretmenlerin öğrenme esnasında olabildiğince çok duyu organını harekete geçirip öğrenmeyi etkili hale getirmek için birden çok öğrenme yöntemini kullanmalıdır. Öğrenme ortamının zenginliği dil öğreniminin sonucunu olumlu etkileyecektir. Birden çok duyu organına hitap ederek başarıyı ve verimi artıracak nitelikte bir yöntem olan tiyatro ile öğrenme bu açıdan önemlidir. Konu ile ilgili çalışmalar sınırlı olmakla beraber Yıldırım (2007), Zerey (2008) gibi araştırmacılar da tiyatro ve dil öğretimi arasındaki ilişkiye değinerek konuyu temel alan çalışmalar yapmışlardır.

Dil Eğitiminde Tiyatronun Temel Dil Becerilerine Katkısı

Sanatsal işlevinin yanı sıra en önemli işlevi iletişim ve bildirişim olan dilin, aynı zamanda toplumsal değerleri aktarma, gönderge vs. gibi işlevleri de vardır. Günümüzde dilin her

işlevi üzerinde ayrı ayrı durulmakta ve her işlevine önem verilmektedir. Fakat bunların arasında hiç şüphesiz en çok iletişim ve haberleşme işlevi öne çıkmaktadır. Dil bireyleri birbirine bağlayan, bir toplumu gelişigüzel insan yığını olmaktan çıkarıp birbirine kenetleyen en önemli etkenlerden biridir. Ana dil eğitimi bu açıdan ne kadar önemliyse, farklı toplumların tanınmasını sağlayan, onlara kaynaklık eden, bilginin paylaşılmasını sağlayan yabancı dil öğrenimi ve öğretimi de o açıdan önemlidir.

"Bir dili kullanmada her isteyen ustalığın en yukarı mertebesine ulaşamaz." diyen Gemalmaz (2010, s. 6) dil kullanımının tıpkı zanaatta olduğu gibi doğuştan gelen yetinin geliştirilmesine bağlı olduğunu öne sürmüştür. Dili kullanma becerisi sürekli bir çaba ve çalışmayla birlikte uygun yöntem-teknik seçimini gerektirir. Dil öğreniminde kullanılan gerek geleneksel, gerekse modern çeşitli yöntem ve teknikler vardır. Türk eğitim sisteminde eğitimin hemen her kademesinde zaman zaman kullanılan tiyatro eğitimi gelişmiş ülkelerde üzerinde titizlikle durulan bir yaklaşımdır. İnsan, yaşamın en önemli parçasıdır. Tiyatro da doğrudan insanı yansıtan, insan yaşamını ele alan ve her bireyin kendinden bir şeyler bulabileceği bir sanat dalıdır. Bu nedenle tiyatroyu insan, kendi varlığının bir aynası olarak kabul edebilir.

Arslan (2008, s. 5)'ın belirttiği üzere, "dil öğretimi, etkinlikler yardımıyla yapılmalıdır. Dilsel eylem, konuşma, okuma, yazma, düşünme, dille deney yapma, bir problemi dil yoluyla aşabilme vb. gibi dilsel etkinliklerin tüm biçimlerini ifade etmektedir". Bu nedenle dil öğrenimini sadece belirli alanlarla sınırlandırmak, diğer beceri alanlarını görmezden gelmek doğru değildir. Tiyatronun dil öğreniminde ve öğretiminde temel dil becerilerine katkısı çok yönlü olup şu şekilde incelenebilir:

Dinleme

Dinleme, bilgi edinme yollarından bir tanesi olup son yıllarda üzerinde en çok durulan ve eğitimde en çok ele alınan konuların başında gelmektedir. Dil, insana ait bir niteliktir. İnsan dil becerileri içinde önce dinleme yetisini kullanır. Fizyolojik olarak sağlıklı her birey öğrendiklerinin büyük bir çoğunluğunu çevresinden duyarak öğrenir ve hatta daha dünyaya gelmeden bireyin seslerle tanışmaya ve onları tanımaya başladığı da bilinen bir gerçektir.

İnsanlar, birbirleriyle sürekli olarak iletişim kurma ihtiyacı hissederler. Bunun için de çeşitli iletişim kurma yöntemleri kullanırlar. Bu yöntemlerden en yaygın olanı, konuşma

yoluyla kurulan iletişimdir. Bu durumda bireylerden birisi konuşur, diğeri ise dinler. Bu iki beceriden birisi eksik olduğunda sağlıklı bir iletişim kurulamaz (Özbay, 2011, s. 41). Bütün bunlara rağmen, dinlemenin her seviyedeki okullarımızda büyük ölçüde ihmal edilmiş bir beceri olduğunu biliyoruz. Günlük hayatta iletişim konusunda karşılaşılan problemlerin başında doğru ve iyi dinleme alışkanlığının kazanılmamış olması gelmektedir (Calp, 2005, s. 137).

Dinleme sağlıklı bir iletişimin gerçekleşmesinde önemli bir noktayı oluşturur. Dinleme geliştirilebilen bir beceridir. Ana dil eğitiminde dinleme eğitimi ne kadar önemliyse yabancı dil öğrenirken de en az o kadar önemlidir. Bir yabancı dil öğrenen bireyin dilin kelimelerinin telaffuzunu, ses yapısını, cümle kuruluşunu, vurgu ve tonlamasını en iyi dinleyerek öğrenir. Televizyondan, internetten, çeşitli yoğun disklerden vs. yararlanılarak dinleme yetisi geliştirilebilir. Ancak sahnelenmiş bir tiyatro eserindeki sözlü anlatım becerilerinin dinlenip bunlardan yararlanılması elbette en faydalı olan çalışmalardandır. Dinleme bilgi edinmede, iletişimde, kişisel gelişimde önemli bir beceridir. Çok başarılı ve iyi konuşan bireylere bakıldığında bunların aynı zamanda dinleme becerilerinin de yüksek olduğu, iyi birer dinleyici oldukları görülür. Dinleme becerisinin gelişiminde bir diğer önemli nokta ve hatta sorun teşkil eden konu da dinlemeye dayalı öğrenmenin yeterince ölçülememesidir. Yabancı dil öğrenimi esnasında dinleme ile daha çok bilgisayar aracılığı ile çok kısa diyaloglardan veya seslendirilmiş metinlerden yararlanılmakta, ancak tiyatrodaki dinleme etkinliği ile öğrenmeye çok rastlanmamaktadır.

Sahnelenmiş bir tiyatro eseri dinleyicilerde kulağa ve göze hitap etmesi açısından önemlidir. Ana dili ve yabancı dili öğreniminde sahnede bir tiyatro eseri dinleyenlerde kelimelerin vurgusundan tonlamalarına, telaffuzdan sesin kullanımına kadar birçok unsurun doğru algılanmasına katkıda bulunur. Bu nedenle dil öğreniminde hedef kitlenin seviyesine uygun olarak düzenli aralıklarla çeşitli konularda tiyatro izlenmesi dinleme becerisinin gelişimine katkıda bulunmakla beraber öğrenmeyi de hızlandıracaktır. Ayrıca dinleme esnasında öğrenilen yeni bir kelimenin, kavramın, bilginin vs. unutulması da kolay olmayacak, birey gerektiğinde izlediği tiyatro eserinden hareketle kolayca çağrışım yapabilecektir. Dinleme/izleme amaçlı tiyatro eserlerinin seçici ve eğitici olması, amaca hizmet etmesi ve hedef kitleye hitap etmesi önemlidir. Konuyla ilgili olarak Demirel (1999, s. 33) "İşitmek ve dinlemek birbirinden çok farklıdır. İşitme isteğimiz dışı gerçekleşirken, dinleme belli bir amaç doğrultusunda yapılmaktadır." diyerek dinlemenin bilinçli bir çaba olduğunu vurgulamaktadır. O halde tiyatronun izlenmesi/dinlenmesi dil

öğrenmeye çalışan bireylerin yoğun çabasını gerektirir, bu da algının ve zihinsel faaliyetlerin dinlemeye odaklanması demektir. Tiyatro, ana dil ve yabancı dil öğreniminde dinleme becerilerinin geliştirilmesinde önemli bir araçtır.

Konuşma

Üçok (2004, s. 17) konuşmayı, “En aşağı iki kişinin yaptıkları işi, düşündüklerini cümle dediğimiz kalıplar içerisinde şu veya bu şekilde, fakat daima ses halinde birbirlerine anlatmalarının, kalplerini dökmelerinin, içlerini boşaltmalarının adıdır.” şeklinde tanımlamıştır. Konuşmanın temel işlevi iletişimi sağlamaktır. Konuşma eyleminin zihinsel, fizyolojik ve fiziksel boyutları olan bir oluşumdur (Deliveli, 2008, s. 163). Konuşma, bir konunun sözlü olarak ifade edilmesi şeklinde de tanımlanabilir. Konuşma bir anlatma aracıdır. İnsanlar okuduklarını, duyduklarını, izlediklerini ya da konuştuklarını tekrar bir başkasına anlatma ihtiyacı hissedebilir. Bunu gerçekleştirmenin en kolay yolu ise konuşmadır. Konuşma, aynı zamanda bilginin paylaşımının da bir yoludur. Konuşmada kullanılan iletişim dili çok önemlidir. İyi eğitim almış bireylerin sözel dili kullanımı daha etkilidir. Bunda eğitim dışında fizyolojik ve psikolojik özellikler ile içinde bulunulan çevrenin, yaşın, deneyimlerin vs. de konuşma becerisi üzerinde etkisi vardır. Ancak sadece eğitim almış bireylerin değil, bazen iyi eğitim almamış bireylerin de dil becerilerinin çok ileri düzeyde olduğuna rastlanmaktadır. Dil becerilerinin gelişmiş olması düşünce gücünün gelişmiş olmasına, kelime haznesinin zengin olmasına ve konuşulan dile hâkim olunmasına bağlıdır. Ana diline veya öğrenilen yabancı dile hâkim olan bireyler dili etkili bir şekilde kullanabilirler.

Dil, bir milletin en kutsal malıdır. O, bir dil birliğine mensup insan topluluklarının fertlerini birbirine bağlayan, atalarından miras kalmış çelik bir bağ olduğuna göre, bu toplulukların gelenekleri, dünya görüş tarzları, tarihleri, kısaca kültürleri kendini öz dillerinde gösterir (Üçok, 2004, s. 44). Aynı zamanda bir anlama ve anlatma aracı olan dil ise, bu özellikleri de kapsayarak tiyatrodaki daha çok ön plana çıkar. Tiyatro ile dil becerileri gelişeceği gibi yabancı dil öğreniminde de dil becerilerinin gelişmesine katkı sunar. Sahnede gerçekleştirilen tiyatro etkinliği konuşmanın geliştirilmesinde önemli bir etkidir. Rol yapmanın esas olduğu tiyatrodaki öne çıkan temel nitelik konuşma ve buna bağlı olarak anlatmadır. Karakteristik ya da tipolojik olabilen bu dil, bireylerin dili kullanma becerilerine göre değişir.

Tiyatro insanı en çok etkileyen unsurlardandır. Dili kullanma, dile ait unsurları (söz kalıplarını, anlam olaylarını, örtük ve örtülün anlamları, mecaz anlamları vs.) kullanma ancak tiyatrodaki çok net bir şekilde görülebilir ve hissedilebilir. Kullanılan dile bakılarak karakterlerin yapısı, sosyo-ekonomik özellikleri, kültürel yapısı vs. hakkında bilgi edinilebilir. Bu noktada tiyatrodaki biçimlendirici dil öne çıkar. Dinleme, gözleme ve uygulama ile gerçekleştirilen bu etkinlik konuşma ile tamamlanınca bir bütünlük oluşturur ve anlamlı kılınır. Ana dilin geliştirilmesinde ve yabancı dil öğreniminde tiyatro bireylerin iki şekilde konuşma becerilerini etkiler: Dil öğrenmeye çalışan bireyler dinleme yoluyla sahnedeki kişilerin konuşmalarını özümser ve kendi konuşmalarını buna göre şekillendirebilir veya kendileri doğrudan tiyatro sahneye aktif görev alırlar ve konuşma becerilerini geliştirirler. Özellikle topluluk karşısında konuşmaya çekinen ya da yabancı dilde akıcı konuşamayan bireyler için bu bulunmaz bir fırsattır. Çalışmalar esnasında sürekli tekrarlar ile bireyler dili biçimlendirebilir, ona kendilerinden bir şeyler katabilirler. Bu, tiyatronun daha zevki olmasını sağlamakla beraber konuşma becerisinin daha da geliştirilmesini sağlayacaktır.

Okuma

Akyol (2007, s. 15)'un belirttiği üzere, "okuma, okuyucu ve yazar arasında uygun bir ortamda gerçekleşen görüş alışverişidir. Bu süreçte okuyucu metni anlamaya uğraşmakta ve anladıklarıyla ön bilgilerini birleştirerek yeni anlamlar ortaya koymaya çalışmaktadır". Okuma gerek eğitim-öğretim sürecinde, gerekse bireyin özel yaşantısında başvurduğu en önemli bilgi edinme yollarından biridir. Binlerce yıldır süregelen okuma alışkanlığı zamanla yöntem ve teknik olarak değişse de okuma eylemi varlığını ve önemini hep korumuştur. Genel olarak gözlerin veya ses organlarının yazılı veya görsel bir metni anlamasından oluşan zihinsel süreçleri kapsayan karmaşık bir etkinliktir.

Okuma aynı zamanda çok yönlü bir etkiliktir. Bu nedenle amaca göre yapılan okuma çalışmalarında kullanılan yöntem ve teknikler değişiklik gösterir. Okuma bilgi edinmenin yanı sıra dil becerilerini de geliştirmenin bir başka yoludur. Başka bir ifadeyle düzenli okuma çalışmalarının sonunda doğal olarak dil becerileri de gelişecektir. Dil öğreniminde bu nedenle edebî metinlerin okunmasının ve bu metinlerin değerlendirilmesinin önemi büyüktür, ayrıca dil öğreniminde temel dil becerilerinin geliştirilmesinde tiyatronun da önemli bir unsur olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu nedenle gerek sahnelenmiş gerekse sahnelenmemiş tiyatro eserlerinin okunması ve anlamlandırılması hem dil becerilerini

geliştirecek hem de öğrenilen dile ait kültürel unsurlarla birlikte sözcük hazinesi de birey tarafından öğrenilecektir. Ana dilde yapılan okuma etkinliklerinin kazandıracığı her türlü fayda yabancı dil öğreniminde ve öğretiminde de geçerlidir. Bu tür çalışmalar aynı zamanda dili geliştirici özelliğe sahiptir.

Birey okudukça ve okuduklarını zihninde tasarladıkça kelime hazinesi ile birlikte dile olan hâkimiyeti de artacaktır. Bu noktada önemli olan tiyatro metinlerinden nasıl ve ne kadar yararlanılacağına doğru tespit edilmesidir. Tiyatro metinlerinin yabancı dil öğrenimindeki en önemli faydası, üst düzey dil becerilerinin ve anlatımların yer aldığı metinler olarak okunması ve bunlardaki estetik unsurların bireye kazandırılmasıdır.

Dil öğrencilerin çevrelerindeki olayları sorgulayarak karar vermesine, farklı açılardan bakarak olayları değerlendirmesine, sosyalleşmesine ve çağdaşlaşmasına büyük katkı sağlamaktadır. Bu nedenle öğrencilerin; dinleme, konuşma, okuma, yazma, görsel okuma ve görsel sunu ile ilgili temel becerilerini kazanmaları gerekmektedir (Arslan vd., 2008, s. 9). Yabancı dil öğreniminde de bu temel alanların kazanılması aynı amaçların yerine getirilmesini sağlayacaktır. Ancak dil öğrenimi başlı başına büyük bir konudur ve beraberinde birtakım sorunları da getirir. Yabancı dil öğrenenlerde görülen en büyük sorunların başında öğrenilen dilin doğru telaffuz edilememesi ve sözcüklerin söylenişinde görülen bozukluklardır. Bununla birlikte özellikle Türkçenin yazıldığı gibi okunması ancak konuşmada görülen farklılıklar ağız özellikleri de yabancı dil öğrenenlerde bu farklılıkların anlaşılmasını güçleştirmektedir. Okuma esnasında bu olumsuzluklar ve aksaklıklar olabildiğince en aza indirilir. Bu nedenle dil öğrenen bireylerin öğrendikleri dile ait en seçkin tiyatro metinlerini okumaları onlara dil öğreniminde sayısız fayda sağlayacaktır. Temel tiyatro metinlerinde en genel anlamıyla dilin söz dizimi, cümle yapısı, ses ve şekil özellikleri en doğru şekilde yer alır. Bunun dışında kelime dağarcığının zenginleştirilmesi, farklı söyleyişlerin ve anlam inceliklerinin belirlenmesi, anlam olaylarının (anlam daralması, anlam genişlemesi vs.) görülmesi ve tespit edilmesi tiyatro metinleri ile daha kolay bir şekilde gerçekleşir. Dil, insanın duygularını ifade edebileceği bir araçtır. Tiyatro ise dilin anlam inceliklerinin ve dilin bütün beceri alanlarının sergilendiği bir alandır. Bu nedenle tiyatro metinleri dil öğrenenler için önemli birer kaynaktır.

Tiyatro yaşamın bir parçasıdır. Yaşama dair tüm güzellikler, yaşamın içinde yer alan bütün konular tiyatrodadır ve tiyatro ile bütün bunlar tekrar insan gözünde canlanır, bilinçli olarak ele alınır. Tiyatro metinleri bu açıdan yaşama dair bütün unsurların yer alabileceği,

ancak konu olarak farklılaşan edebî metinlerdir. Okunması ile dil becerilerinin yanı sıra sözcük dağarcığının ve dolayısıyla düşünce dünyasının zenginleştirilmesine katkı sunarlar. Böylece yabancı dil öğrenen bireyler aynı zamanda başka bir dilde de ana dillerinde olduğu gibi düşünebilir, fikir üretebilirler. Anlamı bilinmeyen kelimeler tiyatro metinlerinde bağlamdan çıkarılmaya çalışılarak sözcüklerin öğrenilmesi sağlanır. Bu nedenle yazılı tiyatro metinleri dil-anlama-anlatma-anlamlandırma becerilerinin gelişiminde önemli bir materyal sayılabilir.

Okuma çalışması gerek sesli gerekse sessiz yapılabilir. Eğer yabancı dilde vurgu ve telaffuzda sorun yaşıyorsa metnin sesli okunması, kaydedilmesi ve daha sonra tekrar dinlenip eksiklerin veya hataların tespit edilmesi gerekmektedir. Bu tür bir çalışma, bireyin kısa zamanda doğru telaffuz etmesine yardımcı olacaktır. Bu nedenle sesli okuma hem ana dil ediniminde hem de yabancı dil öğreniminde çok önemli bir okuma yöntemidir. Ancak yabancı dil öğrenenlerin okudukları tiyatro metinlerini daha iyi anlayabilmeleri ve bu becerilerini daha çok geliştirebilmeleri için kendilerine okuma öncesinde, okuma sırasında ve okuma sonrasında birtakım sorular yönelmeleri gerekmektedir. Anlama, var olan metnin yazılış amacının ve mesajının net bir şekilde anlaşılması ve kavranmasıdır. Birey okuduğunu doğru değerlendirebilmeli ve doğru bir şekilde anlamlandırabilmelidir. Bu nedenle tiyatro metinlerini okuma aracı olarak kullanan bireyler dil öğreniminde okuma öncesinde kendilerine şu soruları yönelmelidir:

Bu metnin kazandıracığı dil becerileri nelerdir?

Metinde hangi kültürel ve dilsel unsurlar yer almaktadır?

Okuma sırasında;

Anlamı bilinmeyen kelime ve kelime grupları nelerdir?

Bilinmeyen kelimelerin anlamı metnin bağlamından hareketle çıkarılabilir mi?

Metindeki olay akışı doğru anlaşıldı mı?

Okuma sonrasında,

Metnin ana düşüncesi anlaşıldı mı?

Metnin üslubu anlaşılır mıydı?

Bu sorular yardımıyla hem tiyatro metinleri daha iyi anlaşılacaktır, hem de okuyucunun bilinçli bir şekilde okuma eylemini gerçekleştirip metne hâkim olması sağlanacaktır.

Edebî metinlerin özellikle de tiyatro metinlerinin okumasında unutulmamalıdır ki bu tür metinlerin anlaşılması belli bir birikimi gerektirir. Herkes her metindeki anlam inceliklerini ve üst dil yapısını anlamayabilir. Bu nedenle yabancı dil öğrenirken bireylerin kendi seviyelerine uygun metinleri seçmeleri daha doğru olacaktır. Dil gelişiminin üzerinde seçilen metinler anlaşılacak gibi bireyin de zevk almamasına ve çabucak sıkılmasına yol açacaktır. Tiyatro dil becerileri ve tiyatroyu oluşturan bütün unsurları ile birlikte ele alınmalı, metnin sadece yüzey yapısı değil aynı zamanda derin yapısı da çözümlenmelidir.

Okuma esnasında söz varlığı zenginleştirilir ve geliştirilir. Bireylerin metinden öğrendiklerini pekiştirmek amacıyla bu bilgileri yer yer kullanmaları gereklidir. Metnin seçimi kadar uzunluğu da önemli bir konudur. Her birey yabancı dil öğrenirken kendi seviyesine ve dili kullanma becerisine uygun uzunlukta metin seçmelidir. Bunun için ilk aşamada daha kısa ve daha sade tiyatro metinleri seçilmelidir.

Yazma

Yazma beyinde yapılandırılmış bilgilerin yazıya dökülmesidir. Yazma sürecine, beyinde yapılandırılmış bilgilerin gözden geçirilmesiyle başlanmaktadır. Yazının amacı, yöntemi, konu ve sınırları belirlenerek yazılacak bilgiler seçilmektedir. Seçilen bilgiler çeşitli zihinsel işlemlerden geçirilerek düzenlenmektedir. Bu işlemler sıralama, sınıflama, ilişki kurma, eleştirme, tahmin etme, analiz-sentez yapma, değerlendirme vb. olmaktadır. Bu işlemler sonucunda düzenlenen bilgiler harflere, hecelere, kelimelere ve cümlelere dökülerek aktarılmaktadır (Güneş, 2007, s. 159). Akyol (2011, s. 107)'un dediği gibi "yazma, yirmi birinci yüzyıla girerken de kişisel ve toplumsal açılardan önemini korumaya devam etmektedir".

Yazma insanlığın ortak eseri olup var olma ve edebî kalma çabasının bir ürünüdür. Kendini yazılı olarak ifade edebilmek, dil becerilerini kullanabilmek, yaratıcı yazabilmek sanıldığı gibi sadece yetenekle gelişebilen bir eylem değildir. Yazmak, yazdıkça gelişebilen ve eğitim gerektiren bir beceridir. Dil öğreniminde yazma önemli bir çalışmadır. Öğrenilen her yeni kelimenin not edilmesi veya konuyla ilgili notlar alınması önemlidir. Aynı zamanda yazılan veya tutulan notların düzenli olması daha sonra çalışmak için önemli birer kaynak oluşturabilir. Dil edinmenin yollarından biri de yazmaktır. Edinilen dili geliştirmek ve o dilde özgün eser vermek de yazmaktan geçer. Yazma

etkinlikleri sayesinde de dil gelişimi daha kolay ve çabuk olmaktadır. Ayrıca yazmanın psikolojik faydası da bulunmaktadır (Yıldız, 2010, s. 205).

Şurası unutulmamalıdır ki yazı kaleme almak ciddi bir iştir; dili konuşan herkes kendisini yazıyla ifade edemez. Emek ister, sabır ister. Bunun da ilk basamaklarından biri, belki de en önemlisi dili tanımak, onun özelliklerini bilmektir (Aktaş ve Gündüz, 2003, s. 63). Yazmada en önemli unsur bireyin yazacağı ya da not edeceği konuya olan ihtiyacıdır. Daha sonra kullanılmak üzere tutulan notlar, çalışmada kolaylık sağlar. Bilindiği gibi ana dili eğitimi yazma çalışmalarıyla başlamaktadır. Yazma bu nedenle ana dil ve yabancı dil öğreniminde önemli bir etkinliktir. Not etme, özetleme vs. gibi yazma çalışmaları tiyatro ile öğrenmelerde de kullanılabilir aktif öğrenme çalışmalarıdır. Tiyatro ile öğrenmelerde yazma, çok çeşitli olabilir. Birincisi, edebî metin olan tiyatro metninin okunması ve gerekli görülen yerlerin not edilmesiyle gerçekleşebilir. Metin üzerinde yer yer kısa notlar tutulabilir. Genellikle anlamı bilinmeyen kelimelerin varsa eş anlamlıları, zıt anlamlıları veya kelimenin kendi anlamı yazılır. Bunlar daha sonra kelimenin anlamının hatırlanması açısından kolaylık sağlar. İkinci olarak sahnelenen tiyatronun izlenmesi esnasında notlar tutulabilir. Burada da yine izlerken gerekli görülen yerler, zihinde oluşan sorulara cevap bulabilmek ve daha sonra araştırmak üzere anlaşılmayan bölümler not edilebilir. Bu çalışma, yabancı dilde tiyatro izlerken tiyatronun eleştirisi şeklinde de olabilir. Tiyatroda karşılaşılan kültürel farklılıklar bireyin kendi kültürüyle karşılaştırılarak önemli veya farklı görülen yerler de not edilerek ya da daha sonra kullanmak amacıyla özetlenerek yazma çalışmaları yapılabilir.

Kültürler arasındaki farklar ve bunların tespiti ile birlikte not edilmesi dil öğreniminde zihni becerilerin geliştirilmesinde önemlidir. Özetleme çalışmaları da dil öğreniminde veya öğretiminde kullanılabilir temel yazma çalışmalarındandır. Bir konunun esas noktalarıyla ve bireyin zihninde bıraktığı etki kadarının kâğıda dökülmesi yazma alanında en sık başvurulan tekniklerdendir. Bireyin okuduklarını, duyduklarını ya da izlediklerini kendi cümleleriyle özetlemesi ve yazması dil öğreniminde/öğretiminde yazmayı geliştirici etkinliklerdir. Bu, aynı zamanda zihinsel faaliyetleri geliştirici bir etkiye sahiptir. Dil öğreniminde izlenen veya dinlenen tiyatronun zihinde bıraktığı etkinin kâğıda dökülerek somutlaştırılmasının sağlanması tiyatro ile öğrenmede yapılabilecek bir diğer yazma çalışmasıdır.

Sonuç olarak, dil öğreniminde ve öğretiminde tiyatro diğer yöntem ve tekniklerden farklı olarak önemli bir yere sahiptir. Dile ait unsurların sergilendiği ve birçok duyu organına

hitap edilebilen tiyatrodaki temel dil becerilerinin (dinleme, konuşma, okuma, yazma) bütün olarak yer alması bu sanatın önemini daha da artırmaktadır. Tiyatro aynı zamanda etkili bir kültür aktarımı aracıdır. Tiyatro, dil yeterliklerinin görülmesi, eksiklerin giderilmesi ve dili kullanma becerisinin geliştirilmesi açısından önemli bir sanat olmakla beraber dil öğreniminde ve öğretiminde kullanılan yeni bir yaklaşımdır. Yabancı dil öğrenmeye çalışan bireyler ile ana dili yeterliklerini geliştirmeye çalışan bireyler, kendi seviyelerine uygun tiyatro metinlerinden yararlanmalı ve zaman zaman tiyatro izlemelilerdir. Bu metinler kelime öğretiminden, cümle yapısına kadar ve hatta dilbilgisi ve dile ait özel kullanımların da yer aldığı metinler olduklarından dil öğreniminde ve öğretiminde başvurulması gereken temel kaynaklar arasında gösterilebilir. Sadece dil becerileri açısından değil aynı zamanda sanatsal ve edebî zevkin, buna bağlı olarak estetik duygusunun gelişmesi için de tiyatrodan yararlanılabilir.

BÖLÜM 2

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırmada öncelikle metindilbilim ile ilgili alan taraması yapılarak veriler toplanmıştır. Ayrıca üzerinde incelemelerde bulunulacak örnek metinler olmak üzere yazılı tiyatro eserleri arasından Suriyeli tiyatro yazarı Sa'dallah Vennûs'a ait tiyatro metinlerinden seçmeler yapılmış ve bu metinler üzerinde metindilbilim ölçütleri ışığında metindilbilimsel bir çalışma yapılmıştır.

Evren ve Örneklem

Çalışmadaki evrenimiz Arap dilinde yazılmış tiyatro eserleri ile metindilbilim konusudur. Örneklem olarak Sa'dallah Vennûs tarafından yazılmış olan tiyatro eserlerinden örnek metinler seçilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmada ilk olarak, araştırma konusunun genel hatlarını belirleyen kavramsal çerçevenin oluşturulması için literatür incelemesi yapılmıştır. Alanda yazılmış Türkçe ve yabancı kaynaklardan başlanarak en yakın tarihli eserlere gelinmiştir. Alanda yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmaları da bu incelemeye dahil edilmiştir. Üniversite kütüphaneleri, internet adresleri ve Ulusal Tez Merkezi kaynakların sağlandığı temel birimler olmuştur.

Ayrıca veri toplama yöntemi olarak, öncelikle metindilbilim konusunda bir literatür taraması yapılmış ve elde edilen veriler tasnife tabi tutulmuştur. Daha sonra genel olarak

tiyatro alanıyla ilgili kaynaklar derlenmiştir. Türk ve Arap tiyatroları gözden geçirilmiştir. Son olarak metindilbilim ölçütleri ışığında incelenecek olan Arapça tiyatro metinleri malzeme olarak seçilmiştir.

Verilerin Analizi

Farklı ve eğlenceli olabilecek bir alan olan tiyatro metinleri ile yine Arap dili alanında yeni sayılabilecek bir yöntem olan metindilbilimsel incelemeler bir araya getirilerek elde edilen bulgular sonucunda bu çalışmanın Arapça eğitimindeki yeri ve katkısı sonuç bölümünde değerlendirilmiştir.

Metindilbilim ve Metin

Metindilbilim, çağdaş dilbilim araştırmaları sonucu dil çalışmalarında tümcenin ötesine geçilmesini olanaklaştıran ve metin yapısını temel alarak metin-içi anlam üretimini inceleyen bir disiplin olarak gelişmiştir. Metindilbilime göre iletişimsel bir ortamda doğal dil kullanımının birimi 'metin'dir, çünkü dilsel iletişimin işlevi ya da anlam, tek tek tümcelerde değil metni oluşturan tümceler arası ilişkilerde gizlidir (Dilidüzgün, 2008, s. 5).

Bu nedenle Arapça öğretiminin metindilbilimsel bir yaklaşımla desteklenmesi gerektiğini savunan bu çalışmanın birinci bölümünde öncelikle metindilbilim alanı ayrıntılı bir şekilde incelenmiş, daha sonra da bu alanın çalışma nesnesi olan metin kavramı üzerinde durulmuştur.

Metindilbilim

Metindilbilim başlığını taşıyan çalışmanın bu bölümünde sırasıyla metindilbilimin kendi başına bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasına yol açan çalışmalar ve gelişmeler irdelenerek, metindilbilimin genel amaçları belirtmeye çalışılmış ve anlam olarak birbirleriyle ilişkili olarak düşünülen, bazen de birbirleriyle örtüşen 'metindilbilim' ve 'söylem çözümlemesi' kavramları alanla ilgili çalışan uzmanların görüşleri doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Metindilbilimin Gelişim Çizgisi

Metinlerle ilgili ilk çalışmalar, geçmişi M.Ö. 5. yüzyıla dayandırabilecek, batıda retorik, doğu dünyasında ise belâgat adı verilen sözlü anlatıma yönelik çalışmaların yapıldığı

'sözbilim' alanında gerçekleştirilmiş ve 18. yüzyıla kadar metinlerin düzenlenişi ile ilgili kurallar ve özellikler yalnızca sözbilim kapsamında sözlü uygulama düzleminde ele alınmıştır. İnsanlar dil aracılığı ile iletişimde buldukları süreç boyunca düşüncelerini yetkin ve etkileyici bir biçimde söze ve yargıya dönüştürmeyi amaçlamışlardır. Antik Çağ'da Yunanlılar ve Romalılar tarafından gerçekleştirilen sözbilimsel çalışmalarda, özellikle siyasî amaçlı olarak topluluk önünde anlaşılır, duruma uygun, etkileyici ve ikna edici konuşmaları gerçekleştirmek için kavramlar, kurallar ve düzenlemeler oluşturulmaya çalışılmıştır.

Sözbilimde sözlü metinleri oluşturma modeli şöyleydi: "Düşünce üretme (buluş), düşünceleri düzenleme (düzen), düşünceleri ifade etme biçimlerini belirleme (söyleyiş), öğrenme ve hatırlama (ezberleme), konuşma anında metni sözlü olarak sunma (sunuş)" (de Beaugrande ve Dressler, 1981, s. 15). Bu bağlamda, "sözlü anlatımda başarıya ulaştıracak ilkelere yönelmiş olması, bir konuyu belli bir düzene göre, ses açısından da uyulması gereken birtakım kurallar koyarak söze dönüştürmeye yönelmiş bulunması dolayısıyla sözbilim, metindilbilim konularının hiç değilse bir bölümünün ele alındığı, 'metin' kavramının dikkati çektiği ilk çalışmalar olarak düşünebilir" (Aksan, 1993, s. 258). Sözbilimin aşağıda belirtilen özellikleri incelendiğinde metindilbilim ile birtakım ortak konular içerdiği de görülmektedir.

- Düşünceleri üretme ve düzenleme sistematik olarak kontrol edilebilir.
- Düşünceler ve ifadeler arasındaki geçiş, bilinç eğitimi gerektirir.
- Düşüncelerin bir ifadesi olan çeşitli metinler arasında bazıları diğerlerinden daha niteliklidir.
- Metinler dinleyiciler üzerindeki etkileri doğrultusunda değerlendirilebilir.
- Metinler belli amaçlar için gerçekleştirilen etkileşim araçlarıdır (Beaugrande ve Dressler, 1988, s. 15).

Diğer yandan, 'filoloji' alanında da M.Ö. 2. ve 3. yüzyıllarda İskenderiye döneminde geçmiş kültürlerin yeni nesiller tarafından tanınması, kültürün gelişip zenginleşmesine katkı sağlanması amacıyla Homeros gibi Antik Çağ'a ait şair ve yazarların yapıtlarının yazılı dile aktarıldığı metin çalışmaları yapılmıştır. Bu yapıtların özgün biçimlerinin korunması, yanlış ve eksik aktarımlara neden olunmaması için bir metin eleştirisi de geliştirilmiştir. Bu yöntem daha sonra 15. ve 16. yüzyıllarda Rönesans döneminde Antik Çağ'a ait metinlerin biçim ve anlam olarak özgünlüklerini olabildiğince kaybetmeden bir

dilden diğeri bir dile çevrilmelerini sağlamak için çeviri alanında da kullanılmıştır (Şenöz-Ayata, 2005, s. 15). Filoloji alanı, tarihi zamanlarda dil sesleri ve formlarının gelişimi ve düzenlenmesi ile ilgili çalışmalarla da çağdaş dilbilim alanında dönüm noktası oluşturmaya katkı sağlamıştır. Yine de metinleri yalnızca içerik ve biçim olarak inceleyen bu filolojik yöntemin, metinlerin işlevsel, yapısal ve anlamsal açılardan bir bütün olarak incelenmesini sağlayan metindilbilimsel çözümlere göre eksik yönleri vardı.

18. yüzyıldan sonra sözbilimden esinlenen ‘biçembilim’ alanında gerçekleştirilen metin çalışmalarında metinlerin dilsel olarak düzenleniş biçimleri ve tümce üstü özelliklerini belirleyen anlamsal ve işlevsel kurallar ele alınmaya başlanmıştır. Böylece, metin oluşturmada iletişimsel amaca uygun dilsel öğelerin doğru kullanımını inceleyen biçembilim, etkili ve başarılı bir konuşma yapmanın kurallarını saptamaya çalışan sözbilim ile yazılı veya sözlü bir metni yapısal, işlevsel ve anlamsal bir bütün olarak çözümlen metindilbilim arasında bir köprü görevini gerçekleştirmiştir. Biçembilim, var olan ya da o yeterliğe sahip biçem belirtecilerin tanımlanmasında metinleri kullanırken, metindilbilim de metin çalışmalarında biçembilime gereksinim duymaktadır. Başka bir söyleyişle, metin teorileri ve modelleri de farklı söylemsel özelliklerin dilin biçem ve işlevleriyle nasıl karşılıklı ilişki içinde olduğunu ve nasıl biçembilimsel değerlendirme ve etkilere yol açabileceklerini açıklamak durumunda kalabilmektedir (Enkvist, 1978, s. 176).

Metinler, aynı zamanda insanlar tarafından oluşturulmuş kültürel ürünler olduklarından ‘antropoloji’ incelemelerine de kaynak oluşturmuşlardır. Bu nedenle antropoloji alanında yapılan metin incelemeleri de bir anlamda metindilbilimin gelişmesine katkı sağlamıştır. Örneğin, Bronislaw Malinowski 1923 yılında yayımladığı *The Problem of Meaning in Primitive Languages* (İlkel Dillerde Anlam Sorunu) adlı yazısında ‘anlam’ kavramını çalışmak için, dili bir insan aktivitesi olarak gözlemlemenin önemini vurgulamıştır. Daha sonra Vladimir Propp, Bremond, Todorov ve Lèvi-Strauss gibi bilim adamları, bu bağlamda, mitlerin ve halk masallarının anlatı yapısı üzerine önemli çalışmalar yapmışlardır (Beaugrande ve Dressler, 1988, s. 18). 1928’de Vladimir Propp ‘Masalın Biçimbilimi’ adlı kitabında, Rus masallarında yer alan kahramanların gerçekleştirdikleri eylemleri inceleyerek belli, değişmez işlevleri saptamış ve bunların şemalarını çıkarmıştır, çünkü masal içindeki kişilerin adları ve özellikleri değişse bile yaptıkları eylemler aynıdır (Şenöz-Ayata, 2005, s. 16). Bu nedenle yapısalcılığın metin çözümlemesine uygulanmasının ilk örneğini Propp’un verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Antropologlar az bilinen kültürleri araştırırken dilbilimde 1967’de Pike tarafından

geliştirilen dizilimbilim (tagmemics) yöntemini kullanmışlardır. Dizilimbilim yaklaşımı, antropoloji ve dilbilimi bir araya getirerek, hızla yok olan dillerle ilgili değeri biçilmez belgeler elde edilmesine olanak sağlamıştır.

‘Sosyoloji’ alanında da metin çalışmaları sosyal düzenleme ve etkileşimlerde iletişim biçimi olarak ‘konuşma’ metinleri kapsamında ele alınmış, örneğin konuşmada insanların konuşmaya katılım süreçleri içinde gerçekleşen dilsel eylemler üzerine çalışmalar yapılmıştır.

Bütün bilgiler metin biçiminde somutlaştırılarak sunulabildiği ve biriktirilebildiği için -fen bilimleri olsun ya da sosyal bilimler olsun- bütün bilim dallarında bilgiyi aktarmak için metin oluşturmak, bilgiyi almak için de metin çözümlenmek gerekmektedir. Dolayısıyla bu bilim alanlarında yapılan metin çalışmaları metindilbilimin gelişmesine katkı sağlarken, dilbilim alanında da tüm alanlarla ilgili metinlerin incelenmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmektedir. 1960’ların başlarında Dell Hymes ‘Language in Culture and Society (Kültür ve Toplumda Dil)’ başlıklı kitabında özellikle insanbilimcilerin ve toplumbilimcilerin görüşlerine yer vererek disiplinlerarası yaklaşımın en iyi örneklerinden birisini vermiştir (Kocaman, 1996a, s. 3).

‘Dilbilim’ alanında da 1950’lerden sonra Amerika’da Harris’le birlikte başlayan yeni bir akım tümceden daha büyük birimler üstünde çalışarak metin incelemelerine daha ileri bir biçimsel kesinlik kazandırmış ve metindilbilimin temelini oluşturmuştur. Kıranlar (2003, s. 272)’ın aktardığı gibi L. Hjelmslev “dil göstergeler dizgesinden çok bir ilişkiler dizgesidir.” diyerek dizge içindeki öğelerden çok öğeler arasındaki ilişkilerin önemini vurgulamış ve dilbilimsel çözümlenmelerde metinden yola çıkılması gerektiği konusunda dolaylı bir sav ortaya atmışsa da dil kullanımının tümcelerle değil metinle gerçekleştiği ilk kez Harris tarafından dile getirilmiştir. “Tümceyi daha geniş bir çerçevede içinde, yeni bir görüşle ele alan Harris, dilin yapısı üzerinde dururken bildirişmeyi sağlayan bir birim olarak tümcenin, dilin çeşitli kesimlerinde değişik nitelikler taşıdığına, bir düşüncüyü eksiksiz anlatmadaki yetersizliğine dikkati çekmiş, tümceden büyük birimler üzerinde çalışmanın gereğine işaret etmiştir” (Aksan, 1980, s. 131). Harris, çalışmalarında dilin sesbirim, biçimbirim, tümce gibi birimlerini değişik kullanımlarda çevrelerine göre ve çevrelerindeki öğelerle olan ilişkilerine dayanarak çözümlenmiştir. ‘Dağılımsal’ adı verilen bu yöntem, Harris’in öğrencisi Chomsky ile özdeşleşen ve sözdizime yönelmiş tümce merkezli üretimsel dilbilimin kaynağını oluşturmuştur. ‘Dilce analizi’ olarak adlandırılan görüşe göre, her dilce belli bir yapı özelliği taşır ve her dilin tümceleri birkaç biçime

indirilebilir. Aynı şekilde birkaç biçimden hareket edilerek bütün tümceler de üretilebilir (Vardar, 1968, s. 61).

Metin çözümlemelerinde dilbilgisel ve içeriksel yapı önemsenmesine karşın tümceler arası dilbilgisel bağlantılar ve bu işlevi yerine getiren dilsel öğeler incelendiği için bu çalışmalar metindilbilimdeki ilk çalışmalar sayılır. Harris'in dilbilim çalışmalarını tümce ötesine taşıma önerisi, dönemin dilbilim çalışmalarında belirleyici olan üretici-dönüşümsel modelin tümce merkezli yaklaşımı dolayısıyla Amerikalılar tarafından benimsenmez. 1960'ların ortalarında Alman dilciler bu görüşü ilginç bulurlar; özellikle Hartmann ve öğrencileri metindilbilime yönelik ilk çalışmaları oluştururlar ve Hartmann'ın 1964'teki "Text, texte, Klassen von Texten" makalesi metindilbilimin mihengi taşıyıcı oluşturur (Aksan, 1991, s. 93). Metindilbilimin, dili genel olarak tümceyle, tümce üretimiyle sınırlandıran dönüşümlü üretimsel dilbilime tepki olarak doğduğu da kabul edilmektedir (Aksan, 1993, s. 257). Hartman ve öğrencileri tarafından Avrupa'da geliştirilen ve daha sonra metin dilbilgisi ve metindilbilim adıyla anılacak olan bu akım tarafından gerçekleştirilen çalışmaların tümce ötesi yapısal ilişkilerin, metnin ve söylemin niteliğinin anlaşılmasında önemli katkıları olmuştur. Metindilbilim alanındaki bu ilk çalışmaların üç özelliğinden söz edilmektedir: Bu dönemde metindilbilim çalışmaları 1. Betimlemeci, 2. Masal, öykü gibi yerli ve gözde söylem türleri ile ilgili ve 3. Üretimsel-dönüşümlü dilbilgisinden bağımsız olarak yapılmaktaydı (Kocaman, 1996, s. 2).

Disiplinlerarası bir etkileşim sonucu gelişen metindilbilime katkısı olan diğer bir alan da 'göstergebilim'dir. Göstergeyi oluşturan gösteren (ses ya da yazı imgesi) ve gösterilen (kavram) arasındaki ilişkinin yalnızca bir göstergeye bağlı değil tüm metin içinde ele alınması gerektiği düşüncesiyle metin, göstergelerin gruplaşması ya da gerçek sistemi olarak kabul edilmiştir. Bu düşünceye göre, bir gösterge yalnızca bağlam içinde, katılanların dünya bilgisi ve sosyal uzlaşmaların bütünleşmesi sonucu metin işlevi görebilir. 1960'ların başlarında Barthes, Greimas, Bremond gibi Fransız dilbilimci ve göstergebilimciler iletişimi dil içi ve dil dışı öğeler bütünlüğü içinde ele alarak söylem çalışmalarının özellikle yazın incelemelerine katkılarını göstermeye çalışmışlardır. Daha sonra, bu kuramları tamamlayıcı olarak, dilin içyapısıyla beraber dilin dış yapısıyla ilgilenen ve sözcükleri sözdizimsel çözümleme dışında, metinsel bağlamı ve dil-dışı çevreyi dikkate alarak inceleyen bir dilbilim olan sözcelem ve edimibilim ortaya çıkmıştır (Kıran, 2001, s. 175).

1960'lı yılların sonunda paradigma değişimi diye adlandırılan dönüm noktasında, alımlama estetiği kavramıyla yazınsal yapıtlarda okurun önem kazanması, sanatsal ve doğru anlamın dışında, bir yapıtın okuyucusu kadar yorumu olduğunun kabul edilmesi, okurun bir yapıtı okurken yazarın bıraktığı boş alanları doldurarak yapıtla bir iletişim içinde olması gerektiği gerçeği ile 'yapıt' kavramının yerini 'metin' kavramı almıştır (Sayın, 1999, s. 41). Melikoğlu (2004, s. 76) bu iki kavramın ayrılığını Barthes'ın düşünceleriyle şöyle vurgular: "Yapıt yazarın malıdır ve tek bir düşünceyi, söylemi barındırır, metin ise yazarından arındırılmış farklı söylemlerden oluşur." Barthes'a göre okurlar da aynı şekilde ikiye bölünür: Yapıtı tek bir anlam bulmak amacıyla okuyan tüketici okur ve metni çözümlerken çoksesliliğini ortaya çıkaran, metni başka metinlerle ilişkilendirirken kendisi bir tür yazar olarak ortaya çıkan gerçek okur. Böyle bir anlayış, metnin özelliğini araştırırken geleneksel yazın eleştirisinde öteden beri başlıca çıkış noktası olagelmış yazınsal tür kavramının dışına taşmaya başlar, yazınsal olmayan dil kullanım biçimlerini de göz önüne alır. İşlevi tümcenin sınırında sona eren geleneksel dilbilim, yazılı metinlerin kuruluşunda tümce ötesi dilsel yapılarla ilişkilerin incelenmesine de yönelir. Böylece metin-dilbilimi doğar" (Göktürk, 1980, s. 25). Diğer bir deyişle, dilbilim ile yazınsal çözümlemenin örtüştüğü ara bölgede, son otuz yıldan beri, dilbilimin yeni bir dalı olarak metindilbilim gelişmiştir. Bu aşamadan sonra metnin somut yüzeysel yapısıyla ilgili çözümlerin, okuru derin yapının gizemindeki anlamlara yönelteceği kabul edilmektedir. Metin çözümlemesi, metnin ne anlama geldiği ile değil, metnin nasıl anlam kazandığı ile ilgili bir çalışmadır. Metnin ne anlama geldiği metinden anlamlar bulma ve çıkarmadır; yazar ya da konuşucu tarafından metne koyulan anlamları çıkarmanın okuyucu/dinleyici/çözümlemeci/eleştirmenin görevi olduğu teorisine dayanır; metnin nasıl anlam kazandığı ise, çok daha dinamik bir çalışma gerektirir. Anlamın yazar/konuşucu tarafından metne konmadığı okuyucu/dinleyici tarafından yapılandırıldığı teorisine dayanır. Bir metin, bir okuyucu tarafından her okunduğunda yeni bir metin oluşur. Bir metnin içindeki düşünce belirtilemez, bir metin için oluşturulan düşünce belirtilebilir. "“Anlamı bulmak’, niyetin (okurun öznel niyeti) ölçüsüne bağlı olarak, sorun olarak ele alınan metnin arkasında kaybolan metni bulmak değil, metnin önünde, metnin açtığı ve keşfettiği evreni bulmaktır." (Kıran, 2003, s. 54). Bireyler bir yapıtı okurken toplumsal, kültürel, ideolojik ve kurumsal güçler tarafından yapılandırılan dillerini kullanmayı engelleyemezler; yazın da okuyucunun deneyimleri dışında var olamaz.

Bu bağlamda, dilbilim çalışmalarında da iletişim olgusu önem kazanarak sözdizimsel düzlemde tümce incelemeleri yerini anlam, eylem ve metin çalışmalarına bırakmıştır ki bu döneme edimsel dönüm noktası denmiştir. Dilin işlevsel boyutu ve toplumsal yanı ön plana çıkarılmış, bağlam ve iletişimsel durum metnin kendisi kadar önem kazanmıştır. Demircan'ın (1990, s. 100) Wienold'dan yaptığı alıntısında da belirtildiği gibi, “edimbilimin gelişmesi metindilbilimin gelişmesini sağlamış, bu da yazılı sanat yapıtlarına metin-dilbilimsel yaklaşımı doğurmuştur.” Metindilbilimle birlikte yalnızca yazınsal değil, gazete haberleri, dilekçeler, başvuru formları, davetiyeler gibi günlük yaşamda karşılaşılan toplumsal yaşamı düzenleyen kullanımlık metinler de metin çalışmaları kapsamına alınmıştır. Metindilbilimciler, belirli amaç ve durumlar için dil kullanımlarının değiştiğini, bu nedenle dil çalışmalarında dilsel birim olarak tümcenin incelenmesinin, dilbilim bağlamında pek çok soruyu yanıtsız bıraktığını vurgulamışlardır. Dil kullanımının incelendiği çalışmalarda, dilin edimsel yani kullanımsal boyutunun da, toplumsal uzlaşmalar bağlamında ele alınması gerekmektedir; bu da ancak en büyük dilsel birimin tümce değil ‘metin’ olarak kabul edilmesiyle gerçekleştirilebilir.

Ne yapısalcı ne de üretimsel dilbilim temelli çalışmalarda kimin, nerede, ne zaman, kiminle, hangi koşullar altında iletişim kurduğu boyutu olan ‘bağlam’ bir bileşen olarak alınmıştır. Ancak daha sonra geliştirilen ‘sözcelem kuram’ıyla, belli bir zamanda belli bir yerde ve belli koşullarda gerçekleşen ve bireyin söylemi olan ‘söz’ün incelenmesi önem kazanmıştır. Dilin bireysel kullanımına ağırlık veren sözcelem kuramı oluşturulması yolunda ilk çalışmaya başlayanlar R. Jakobson ve 1960’lı yıllardan sonra E. Benveniste’dir. Sözcelemi ‘konuşucunun dili kendi hesabına kullanımı’ olarak değerlendiren Benveniste, konuşucu-dil-bağlam arasındaki karşılıklı ilişkilerle gerçekleşen iletişimi sözcelem olarak belirler. Konuşucu dili sadece bir araç olarak kullanarak somut bir iletiye (sözce) diğer bir deyişle ‘söylem’e dönüştürür. Sözcelem, ‘sözce’yi üretme edimidir ve bir sözcenin üretildiği koşullar, yani kimin, nerede, ne zaman, kiminle konuştuğu sözcenin kendisinden daha anlamlıdır. Sözce; tek bir sözcük, eksik ya da tam bir tümce, bir tümceler dizisi ya da roman, gazete makalesi gibi bir metin de olabilir. Dilin işlevlerinin, özellikle sözcelem olgusunun ele alınması, gerek dilbilimcileri, gerekse felsefecileri, dilin bir edimsel boyutu olduğu, her dilin çeşitli edimler gerçekleştirdiği görüşünde birleştirmiştir (Kıran, 2001, s. 212). Bir sözcenin gerçek amacı, onun edimbilimsel değeridir, bu da ancak sözcelem durumunun bilinmesiyle anlaşılır.

Edimbilimsel bakış açısına göre, metinler dilsel eylemlerdir ve her metnin bir yapısal bir de edimsel boyutu vardır; bu bağlamda biçim-işlev ilişkisine dikkat çekilir. Metinler, amaçlara yönelik bir düzenle eklenilen sözeylemlerden oluşmuştur. Metnin bir sözeylem olduğu, edimsel bir boyut taşıdığı düşüncesi, İngiliz dil düşünürü J.L. Austin'in ölümünden sonra yayımlanmış "How to do Thing with Words, Oxford, 1962" adlı yapıtıyla önem kazanmıştır. Bir tümce ya da herhangi bir söz, ancak dile getirdiği edimle geçerli bir anlam kazanabilir. Başka bir söyleyişle, bir sözün anlamı, o sözün hangi durumda ne türden bir davranışlar bağlamında kullanıldığı ile koşulludur. Örneğin, Göktürk (1980, s. 39), "Çok esiyor" sözünü örnek olarak vermiştir. Bu söz yerine göre bir saptama, bir yakınma ya da "Pencereyi kapa!" buyruğuna bir gönderme olabilir. Austin sözceleri, "Dünya yuvarlaktır" gibi 'saptayıcı sözceler' ve bir edimi bildiren 'edimsel sözceler' olarak ikiye ayırmış ve çalışmalarını edimsel sözceler üzerine yapmıştır. Austin'e göre bir sözcenin ifade edebileceği üç ayrı eylem vardır:

'Sözce'nin belirttiği eylemler:

- Düz söz: Fiziksel olarak bir sözcenin üretilmesi eylemi.
- Edimsöz: Bir sözcenin üretilmesi sonucu oluşan eylem; uyarı, tehdit, söz verme vb.
- Etkisöz: Düz söz ve edimsöz sonucu dinleyicide yaratılan etki; dinleyicinin bir emri, bir ricayı yerine getirmesi ya da reddetmesi.

"Söz-eylem kuramının hedefi, bir konuşucunun ne tür sözeylemler ortaya koyabileceğinin ve bu eylemlerin ne tür durumlarda başarıya ulaşacağına saptanması olmaktadır" (Doğan, 1996, s. 124); yani dilin, yalnızca dünya ile ilgili saptamalarda bulunmak için değil, yeni durumlar yaratabilmek için de kullanılabilmesini sağlamaktır. Austin'in öğrencisi olan Searle tarafından amaçlanan kuram budur ve bütün sözeylem türlerini sınıflayarak belirlemek hedef olarak alınmıştır. Searle, 1976'da yaptığı çalışmada sözeylem türlerini aşağıda belirtilen büyük ölçekli sınıflara ayırmıştır:

Sözeylem türleri:

- Bildirimler (declarations);
- Tanımlamalar (representatives); betimleme (describing), talep etme (claiming), varsayımda bulunma (hypothesing), ısrar etme (insisting) ve kestirim (predicting);
- Üstlenmeler (commissives); söz verme (promising), teklif etme (offering), tehdit etme (threatening), reddetme (refusing), adama (vowing), gönüllü olma (volunteering);

- Yönlendiriciler (directives); emir verme (commanding), rica etme (requesting), davet etme (inviting), yasaklama (forbidding), önerme (suggesting) (Cutting, 2002, s. 16-17).

Sözeylem Kuramı, iletişim süreci içinde konuşucunun/yazarın amacından çok sözcenin sözeylem türünün anlaşılmasını önemsendiği için, metin türleri de sözeylem incelemelerinin ışığı altında belirlenip sınıflandırılabilir. Bununla birlikte, Doğan (1996, s. 126), “bildirişim sırasında aktarılmaya çalışılan anlamları, sadece sözcelerin sözeylem türlerine bakarak belirlemeye çalışmak, açıklayıcı bir bildirişim kuramı olabilmek için yeterli olmamaktadır.” diyerek, bir kalecinin topu yakalaması için mutlaka vuruşun adını (vole, röveşata, plase vb.) bilmesinin gerekmediği gibi güzel bir örnek vermiştir. Austin ve Searl’ün geliştirdiği sözeylem kuramı ve sonuçlarının dilbilim çalışmalarında daha etkili olmaya başlamasıyla yapı-biçim merkezli yönelimdeki metin/söylem araştırmalarının iletişim bağlamı göz önüne alınmadan sürdürülemeyeceği görülür (Aksan ve Aksan, 1991, s. 94).

Dil işlevsel bağlamda düşünüldüğünde, dil çözümlemesi yapan bireyler yalnızca dilin ne olduğu, niçin olduğu ya da ne anlama geldiği ile değil, dilin nasıl anlam kazandığı ile ilgilienirler (Birch, 1996, s. 167). İletişim temelli metin anlayışlarında, metnin oluşumuna etki eden dil dışı etkenler; örneğin metni üreten kişinin metinde gerçekleştirmeye çalıştığı iletişimsel amaç, yani metnin işlevi (bilgilendirme, çağrıda bulunma, ilişki kurma, vb.), metni okuyan kişilerin beklentileri, iletişim durumu, iletişimin gerçekleşme biçimi (sözlü/yazılı) gibi özellikler incelenmeye başlanmıştır (Şenöz-Ayata, 2005, s. 25). Bu nedenle edimbilim ile birlikte metnin yapısından çok işlevinin önem kazandığı söylenebilir.

Edimbilimle aynı yıllarda ortaya çıkan metin dilbilgisi çalışmalarında tümcelerarası ilişkileri açığa çıkarma konusundaki çabalar, tek tümcelerin ötesine geçme, tümceüstü birimlere uzanma gereksinmesinin bir sonucudur. Dijk’in da aşağıda belirttiği gibi kuramsal ya da uygulama boyutunda tümce sınırları dışına çıkmanın birtakım gerekçeleri vardır:

- Bir tümcenin yalnızca biçimbilimsel, sesbilimsel ve sözdizimsel özellikleri açıklanabiliyorken anlambilimsel ve edimbilimsel özellikleri, söylem ya da konuşma içindeki diğer tümcelerin yapıları anlaşılmaksızın açıklanamıyordu.

- Tümcelerin sıralanmasının metinlerde bağlaşıklık ve bağdaşıklık oluşturma, konu sürekliliğini sağlama ve konuları değiştirme, konuşmaya katılım sistemini (turn taking system) belirleme vb. özgün önemli dilbilimsel özellikleri olduğu belirlendi.

- Dilin yalnızca tümce ve tümcelerin sıralanması olarak tanımlanmasının yeterli olmadığı ve bir bütün olarak metin ve söylem kavramlarıyla daha kabul edilebilir tanımlarının yapılması gereği ortaya çıktı.

- Söylem çözümlemesinin çeşitli düzeyleri ve boyutları sadece dilbilim ve dilbilgisi kapsamında olmasa bile söylem çözümlemesi anlatı, biçem ve sözbilimsel vb. bu alanlara özgü terimlerle tanımlanmalıdır (Dijk, 1981, s. 1-26).

Dil incelemelerinde yeni bakış açıları oluşunca geleneksel dilbilgilerinin dilin bugün amaçlanan işlevsel, toplumsal ve anlamsal boyutunu irdeleme görevini yerine getirmek için gerekli donanımlara ve kavramlara sahip olmadıkları görülmektedir. Demircan, Petöfi'den yaptığı alıntısında metindilbilim alanındaki araştırmaları şu nedenlere dayandırmaktadır:

1) Kullanılmakta olan tümce dilbilgileri, içinde adlar yerine adılların, öteki sözcükler yerine geçen başka yapısal öğelerin (pro-form) kullanılmasını veya konu-yorum ilişkisi gibi, bilinen dil olgularını benzer yolla ele alamamaktadırlar.

2) Dahası, betimlemeye eğilimli metin dilbilimcilerinin gönderme yaptıkları öteki dilsel olgular: “eş-gönderim (co-reference)”, “çapraz gönderim (cross-reference)”, eylem zamanı ile gerçek zaman göndermeleri, kuramsal göndermeler, tümceler arası anlam ilişkileri, bağlayıcılar vb. bugünkü tümce dilbilgileri çerçevesinde açıklanamamaktadır (Demircan, 1990, s. 96).

Dil çalışmalarında birim olarak kabul edilen ‘metin’ incelemelerinde bağlaşıklık, büyük ölçekli yapılar, diğer metin ilişkileri tümce ötesi ilişkilerin anlaşılmasında temel kavramlar olmuşlardır; özellikle Almanya ve öteki Avrupa ülkelerindeki Dressler, Petöfi, van Dijk, Halliday ve Hasan gibi dilbilimcilerin konu ile ilgili yayınları 1970’lerin başlarında yoğunlaşmıştır (Kocaman, 1996a, s. 5). Bu bilim adamları yaptıkları çalışmalarla metindilbilimin temelini oluşturmuşlar ve bu alana önemli katkılarda bulunmuşlardır. Dijk tarafından ortaya atılan ‘büyük yapı’ kavramı metni tümcelerin sıralanması olarak kabul eden bir bakış açısıyla yapılan çalışmaların oldukça dışına kaymış önemli bir kavramdır. Van Dijk, metnin çekirdeğini oluşturan ana düşüncenin diğer bir deyişle anlamsal büyük yapının tümcelerle ayrıntılandırılarak genişletildiğini vurgulamıştır. Bir metin

sunulduğunda üretim aşamasındaki bu işlem tersine işler ve silme, genelleştirme ve yapılandırma gibi bilişsel işlemlerle yine metnin çekirdeğine, ana düşüncesine ulaşılır. Dijk, süreç merkezli bir metin modeli için bilişsel psikolojiye yönelir. İnsanların uzun metinleri özetlerken kullandıkları uygulamaları inceler; tipik bir özet metnin büyük yapısını temel alması gerektiği sonucuna varır. Igor Mel’cuk da açıklama sistemlerinin yapılandırılması konusunda çalışmıştır. ‘Metin dilbilgisi’ üzerinde çalışan Petöfi, van Dijk ve Mel’cuk üretici-dönüşümsel dilbilgisinin yeniden yönlendirilmesi konusunda son zamanlarda çalışma yapan bilim adamlarıdır (Beaugrande ve Dressler, 1981, s. 26-28). Bulut (2002, s. 11) da Hatim’den yaptığı alıntısında kuramsal dilbilimin Bloomfieldçi yapısalcılık, Chomskyci dönüşümsel dilbilgisi gibi akımları, durum dilbilgisi ve işlevsel dilbilim kuramı (Malinowski, Firth, Halliday), bir toplumdilbilim kuramı olarak bağlama (yer+zaman, duruma ve kuruma) uygun dil kullanımını irdeleyen kesim (register) kuramının uygulamalı dilbilimin alt alanı olarak tanımlanan metindilbilimin temellerini oluşturduğunu belirtmektedir.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, dili işlevsel, toplumsal ve anlamsal açılardan bir bütün olarak incelemenin yalnızca dilbilim ve dilbilgileri verileri altında gerçekleştirilemeyeceği görülmüştür. İşlevsel dilbilim, sosyoloji, felsefe, budunbilim gibi alanlarda yapılan gelişmeler ışığında disiplinlerarası bir dil çalışması yapılabilmesi için yeni bir alan gerekmiştir. Metindilbilim, dil çalışmalarını, dil-içi ve dil-dışı olguların beraber yorumlanabileceği bir platforma yerleştirmeyi amaçlayan yeni bir alan olarak hızla gelişmeye başlamış ve bu alanda elde edilen verilerden yazın alanında ve dil öğretiminde yararlanılmaya başlanmıştır. Dil öğretimi ders kitaplarının içeriğinin hazırlanması sürecinde yer alan çalışmalara da bu alanın kavramları ve terimleri yön vermeye başlamıştır.

Metindilbilimin Genel Amacı

Metindilbilim çalışmalarının en önemli amaçlarından biri, metin olan ile olmayanın ayırt edilmesini sağlayan ölçütler geliştirmektir. Metindilbilim, bu ölçütleri geliştirebilmek için metinlerin yapılarını ve iletişimsel işlevlerini irdeler, böylece metni oluşturan genel kural ve koşulları belirler. Bir metin bilimi, metinler ve metin türlerine özgü ortak ve farklı özellikleri saptayarak bunları betimleyip açıklayabilmelidir (Beaugrande ve Dressler, 1988, s. 3). Bunun için Şenöz-Ayata (2005, s. 22)’nın Sowinski’den aktardığı gibi Hartman’ın 1968’de Konstanz’da yapılan ilk metindilbilim toplantısında metindilbilimin

bakış açıları ve görevleriyle ilgili ortaya koyduğu 12 savdan biri; “metindilbilimin ilk çözümleyici adımı, metin türlerini belirlemeye ve sınıflandırmaya yönelik olmalıdır.” ifadesi olmuştur. Bunun yanı sıra, metin anlayışında işlevci yaklaşıma geçilmesiyle metin dışı özellikler de metin çalışmaları kapsamına alınmış, bu nedenle metindilbilim için metnin üretimi ve alımlanması süreçlerini irdelerken dilbilim, biçembilim, yazınbilim, sosyoloji, psikoloji vb. bilim dallarıyla disiplinlerarası bir çalışma yapma zorunluluğu doğmuştur.

Metindilbilimi disiplinlerarası bir çalışmaya iten diğer bir zorunluluk da her alandan metni çalışma kapsamına almak durumunda olmasıdır. Bu nedenle, metindilbilim diğer uzmanlık alanlarının tersine yalnızca belli bir alanın metinleriyle değil ders kitapları, kullanım kılavuzları, yönetmelikler, hukuk metinleri, romanlar, reklâm metinleri gibi çeşitli alanlara ilişkin her türlü metin ile ilgili çalışmalar yapar. “Tüm veya belli metinlerdeki ortak bildirişimsel ve yapısal özellikler, metindilbilimin araştırma kapsamına girer.” (Şenöz-Ayata, 2005, s. 58).

Metinlerin yapılarını, işlevlerini, kurgulanış biçimlerini, konusal gelişimlerini inceleyen ve bu verilerle metin türlerini belirlemeyi amaçlayan metindilbilimin altı temel düzeyi olduğu düşünülmektedir:

1. Edimbilimsel düzey: Özel bir bağlamda metin ile metni kullananlar arasındaki ilişki tanımlanır.
2. İzleksel düzey: Metnin izleksel gelişimini ve izleğini sınırlandırmak gerekir. Temel izlek, ikincil izlek, kanıtlar, örnekler, alıntılar vb. birbirini izleyen tümce ya da sözcelerin sözdizim, anlam ve kullanım bakımından, metin içinde çelişmezlik ilkesine uygun bir biçimde bir arada bulunuşu olan tutarlılık ilkesine dikkat etmek gerekir.
3. Anlamsal düzey: Metnin, tümcenin ve sözcüğün anlamının etraflı bir biçimde incelendiği düzeydir.
4. Sözdizimsel düzey: Metnin sözdizimsel düzenlenmesinin araştırıldığı bu bölümde, sözdizimi ve tutarlılık, sözdizimi ve sözedimi ilişkilerine dikkat etmek gerekir. Çünkü metinsel tutarlılık ve dil edimleri kavramları metin çözümlemelerinin özünü oluşturur.
5. Sözbilimsel düzey: Yineleme, karşıtlama, tersinleme (ironi), düzdeğişmece, eğretileme, uyak, ses yinelemesi (alliteration) vb. söz sanatlarının metindeki varlığı ve bunların incelendiği düzey.

6. Düşünyapısal düzey: Dili kullanan ‘metin üreticisi’ her birey, dile yerleşmiş düşünce ve değerleri başkasına aktarır. Dil ile düşünyapı arasındaki bu eytişimden (diyalektik) metin çözümlemesine düşünyapı boyutunun eklenmesi zorunluluğu doğar (Kıran, 2001, s. 280).

Metindilbilimin altı düzeyi irdelendiğinde izleksel, anlamsal, sözdizimsel, sözbilimsel ve düşünyapısal düzeylerin metinlerin dilsel, dilbilgisel ve metinsel özelliklerini kapsadığı gözlemlenirken edimbilimsel düzey ile de daha çok dil-dışı özelliklerin belirlendiği bağlam ele alınmaktadır.

Metindilbilim ve Söylem Çözümlemesi

"Metindilbilim, İngilizce konuşulan ülkelerde çoğunlukla söylem çözümlemesinin bir parçası olarak algılanmış, İngilizcede söylem kavramının dil dışı bağlamı daha iyi ifade ettiği düşüncesi egemen olduğu için ‘metindilbilim’ yerine ‘söylem çözümlemesi’ terimi tercih edilmiştir." (Şenöz-Ayata, 2005, s. 37). Şenöz’ün bu açıklamasına şu şekilde açıklık getirilebilir: ‘Söylem çözümlemesi’; İngiltere, Amerika ve Fransa’da işlevsel dilbilim (Halliday, Sinclair), budunbilim (Bronislaw Malinowski) ve sosyoloji (Basil Bernstein), Fransa’da daha felsefe kaynaklı (Faucault) olarak gelişmiştir. Almanya ve Hollanda’da ise metindilbilim, üretici dilbilgisi ve anlambilim ve özellikle Petöfi’nin ‘metin yapısı ve dünya yapısı kuramı’ gibi biçimsel dilbilimin kavramlarıyla gelişmiştir (Beaugrande, 1991, s. 61). Beaugrande (1985, s. 41), bu iki alanın bazen özdeş, bazen karşıt bazen de ilişkisiz olarak düşünülmesine rağmen 1970’lerden bu yana bu iki alanın ortak etkileşimlerle birleşmekte olduğunu, aslında söylem çözümlemesi teriminin Almanca ‘Textlinguistik’ teriminin çevirisi olarak kullanıldığını belirtmiştir. Önceleri daha ağırlıklı bir biçimde dilbilgisel yapılarla ilgilenen metindilbilimi, Beaugrande’a göre bu yaklaşımı bırakarak söylemi birbirleriyle ilintili bir metin kümesi olarak tanımlamıştır ve bugün için artık gerek metin, gerekse söylem çalışmalarını kapsayacak daha genel bir çalışma programının gerekliliği üzerinde bir uzlaşma sağlanmaktadır (Aksan ve Aksan, 1991, s. 92). Dijk da, metindilbilimi, 1960’larda Avrupa’da başlangıç olarak da özellikle Doğu ve Batı Almanya ve bunlara komşu ülkelerde ortaya çıkan özellikle yazılı metinlere dilbilimsel açıdan yaklaşan söylem çözümlemesinin bir dalı olarak tanımlamaktadır (Dijk, 1988, s. 21). Ona göre, metindilbilim, metinlerin dilbilimsel araçlarla çalışıldığı bilimsel etkinlik türlerini kapsamaktadır; bununla birlikte söylem çözümlemesinin diğer dallarıyla kaynaştığını da kabullenmektedir. Söylem çözümlemesi Brown ve Yule’da (1983), sosyal etkileşim bağlamında sözcelerin çözümlemesini gerektirmektedir.

Bhatia (2004, s. 3-18), metindilbilim ve söylem çözümlemesi kavramlarını söylem çözümlemesinin tarihi gelişimiyle ilişkilendirerek yukarıdaki görüşlere daha netlik kazandırmıştır. Bhatia'ya göre söylem çözümlemesinin gelişimi üç evreden oluşmaktadır ve her evrede söyleme sırasıyla şu açılardan odaklanılmıştır:

- sözlüksel ve dilbilgisel öğelerle metinselleştirme (textualization)
- söylem düzenleme (organization of discourse)
- söylemi bağlamaştırma (contextualization)

İlk evreyi oluşturan metinleştirme sürecinde, dil kullanımının ilk çözümlerinin yapıldığı 1960 ve 1970'lerdeki çalışmalarda tümce kapsamında, dilin yüzeysel yapı özellikleriyle sınırlı kalınmış, sözcüksel ve dilbilgisel özellikler üzerine yoğunlaşarak söylemde işlevsel farklılıklar açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra Dijk (1977), Beaugrande ve Dressler (1985) ile Brown ve Yule (1983) gibi sözlüksel ve dilbilgisel öğelerin belli formlarda söylem düzenlemesi yapmak için seçilerek kullanıldığını vurgulayan çalışmalar yapan bilim adamları, anlambilim ve edimbilim doğrultusunda söylem ve metnin kavramlaştırılması için girişimlerde bulunmuşlardır. Metin ve söylem düzenlemesi terimleri kullanılmasına karşın çalışmaların odağını çoğunlukla bağdaşıklık, bağdaşıklık ve büyük ölçekli yapılar oluşturmaktaydı. Özellikle Beaugrande ve Dressler ile Dijk gibi bilim adamları dil çalışmalarının tümce sınırları içinde yapılmasına tepki olarak doğan metindilbilimin gelişimi için daha çok dilbilim ve ruhdilbilime dayanmışlardır. Bu girişimlerde gerçek bağlamlarda dil kullanımı olarak görülen özgün metinler üzerine çalışılarak söylem çözümlemesinin gelişiminde önemli bir adım atılmıştır. Yine de bu çalışmalar belirli metin türlerinden çok söylem üzerine yoğunlaşmıştır. Yine aynı evrede felsefe, insan bilimi, sosyoloji, psikoloji ve özellikle söylem kuramı üzerine yoğunlaşan dilbilim çalışmalarının söylem çözümlemesine disiplinlerarası bir yaklaşım getirmesi ve dil kullanımının yalnızca dilbilimsel temelli açıklanamayacağına belirlenmesi diğer önemli adımı oluşturmaktadır.

Söylemin düzenlenmesi üzerine yoğunlaşılacak ikinci evre, çeşitli söylem tiplerinin daha genel yapısının belirlenmesine olanak sağlamıştır. 1970 ve 1980'lerde, bir yandan Widdowson bilimsel söylemin sözbilimsel yapısı, van Dijk haber metinlerinin üstyapı kategorileri ile çözümlenmesi üzerine çalışırken, Coulthard, van Dijk ve Hoey gibi bilim adamları çeşitli söylem tipleri ve türleri için genel düzenleme kalıpları olduğunu vurgulamışlardır. Yine de, söylem düzenleyicileri, sözbilimsel süreçlere gönderimde

bulunularak açıklanan yapı öğeleri kullanılarak belirlenebiliyordu. Söylem yapılarını söylem türünün iletişimsel işleviyle ilişkilendirerek söylemi, tür (genre) olarak 'çözümleme'nin ilk olarak bu evrede telaffuz edildiği söylenebilir. Söylemi, tür olarak analiz etme; geleneksel metin türlerinin, belli söylem toplumu üyelerinin iletişimsel amaçlarını gerçekleştirme amacıyla bu türleri nasıl oluşturdukları, yorumladıkları ve kullandıklarını anlamak için, belli kurum ve disiplinlerin uygulama, işlem ve kültürlerinin oluşturduğu bağlam içinde irdelenmesini sağlayan popüler bir çerçeve oluşturmuştur.

Söylemin bağlamlaştırılması üzerine odaklanılan üçüncü evrede, bu profesyonel ve geleneksel türlerin oluşumunu etkileyen amaç, metin türleri, işlem ve süreç, söylem toplumu üyelerini kapsayan özellikle dış öğeler göz önünde tutulmuştur. Tür çalışmaları yapan bazı bilim adamları profesyonel ve disiplin bağlamlarına yoğunlaşırken, amacı, toplumsal kontrolü sağlamak, kimlik edindirmek, ideolojileri aktarmak, toplumsal süreçleri, yapıları ve ilişkileri etkilemek ve korumak için söylemin ne kadar güçlü bir araç olduğunu araştırmak olan bazı söylem analistleri toplumsal bağlamı da katarak bağlamı genişletme yoluna gitmektedirler. Bütün bu çalışmalar, bugün 'eleştirel söylem çözümü' diye anılan alanın merkezini oluşturmaktadırlar.

Bu evreler boyunca, söylem çözümlerinde, söyleme farklı şekilde yaklaşıldığı ve çözümlerinin de bu doğrultuda gerçekleştirildiği söylenebilir. Söylem, çalışmaların amacına göre metin olarak, tür olarak, profesyonel ya da toplumsal bir uygulama olarak çözümlenebilmektedir. Metindilbilimsel bakış açısının benimsendiği bu çalışmada söylem, 'metin' ve 'tür' olarak ilk iki evreyi kapsayacak şekilde ele alınmış ve bu çalışmanın amacı doğrultusunda, üçüncü evrenin odak noktasını oluşturan 'bağlam', çalışma kapsamı dışında kalmıştır. Bu nedenle, yapılan metin çözümlerinde ve oluşturulan etkinliklerde, 'metinleştirme' evresi kapsamında, metin-içi dilsel öğelerden yola çıkılarak metnin bağlaşıklık düzenekleri gözlemlenmiş ve anlambilimsel ve edimbilimsel açıdan metinlerin yapı ve işlev ilişkisi irdelenmiştir. 'Düzenleme' evresi kapsamında ise metin türlerine özgü sözbilimsel yapılar, büyük ölçekli yapılar ve üstyapı kategorileri belirlenmeye çalışılmıştır.

Metin çözümü, yazınsal ya da diğer metin türlerini, söylem olarak kabul etmeyi, Saussure'ün terimleriyle metni 'söz' temelli düşünmeyi gerektirir. Dilbilimcilerin tüm metinlerin çok seviyeli, çok katmanlı ve çok anlamlı olduğunu ve anlamın yazarın ya da konuşanın malı olmayıp iletişimsel etkileşimde yapılandırıldığını ve üretildiğini kabul etmeleri gerekir. Metin üretirken ya da metni anlamlandırırken kullanılan yargılar ve

seçenekler tesadüfî değil; gelenekseldir; metnin yapısı ve içeriği arasındaki ilişki kültürel, toplumsal ve ideolojik olarak kurumsal yapılanmanın gücüyle belirlenir. Bu nedenle, “metin çözümlemesi bir söylem çözümlemesidir.” (Birch, 1996, s. 169). Söylem çözümlemesi de bağlam çözümlemesini gerektirir. Kısaca söylemek gerekirse, metnin yüzeysel yapısında yer alan dilsel/dilbilgisel öğeler bağlam açısından da ipuçları oluşturmaktadırlar. Metin çözümlemelerinin bu şekilde ele alınması, metnin söylem açısından sorgulanmasını gerektirir. İdeal bir söylem çözümlemesiyle metindeki dil kullanımını yorumlamak ya da dili kullanarak söylem oluşturmak için sorulması gereken soruları Gee, şu ulamlar altında toplamıştır:

- Göstergebilimsel kurgu: Yazılı ya da sözlü ifadelerden, mimik ve jestler gibi gösterge sistemlerinden; bilgi sistemlerinden ve anlama sistemlerinden; sosyal dil kullanımlarından hangileri uygundur ya da değildir ve bu sistemler nasıl ve hangi yollarla anlam sağlamak için kullanılırlar?

- Evren kurgusu: Durum için önemli olan sözcük ve sözcük gruplarının duruma uygun olarak kullanılan anlamları nelerdir? Duruma uyan zaman, uzam, cisim, kişi ve kurumlara hangi anlamlar ve değerler yüklenir?

- Olay kurgusu: Durum içinde en önemli olay ya da olaylar nelerdir? Hangi alt olaylar bunları oluşturur? Hangi eylemler (sebepleri öğrenmek için ricada bulunma gibi) bu alt eylemleri oluşturur?

- Sosyo-kültürel kurgu: Hangi ilişkiler ve kimlikler (roller, pozisyonlar), bunlarla beraber bireysel, sosyal ve kültürel bilgi ve inançlar, duygular, değerler duruma uygundur? Bu ilişkiler ve kimlikler duruma uygun olarak nasıl dengelenir ya da dönüştürülür? Kimlikler, olaylar ve ilişkiler bağlamında hangi söylemler duruma uygundur ya da değildir? Hangi yollarla uygun duruma getirilir?

- Politiksel kurgu: Statü, güç, ırk ve cinsiyet gibi sosyal olgulardan hangileri duruma uygundur ya da değildir ve uygun olarak nasıl kullanılır? Bu sosyal olgular durum içinde kültürel modeller ve geçerli söylemlerle nasıl bağlanır?

- Bağıntılama kurgusu: Sözcükler içinde ya da karşılıklı sözcükler arasında ileriye ya da geriye yönelik ne gibi bağıntılar kurulmuştur? İçinde bulunulan durumun dışındaki geçmiş ya da gelecek etkileşimlerle, insanlarla, düşüncelerle, metinlerle, kurumlarla ve söylemlerle hangi bağıntılar kurulmuştur (metinlerarasılık ile ilgili), metin-içi ve metin-

dışı kapsamında kurulan bu bağıntılar nasıl ve ne tür bir ‘tutarlılık’ oluştururlar? (Gee, 1999, s. 93).

Görüldüğü gibi, metinleri yapısal, işlevsel ve anlamsal boyutlarıyla ele almayı amaçlayan metindilbilim alanının yalnızca dilbilimsel araçlarla sınırlı çözümler yapması bu amacın gerçekleştirilmesi için yeterli olmayacaktır. Bu nedenle yukarıda Gee’nin belirttiği söylem oluşturan dil kullanımlarının da metindilbilimsel çözümler kapsamına alınması zorunluluğu metindilbilim ile söylem çözümleri arasındaki çizginin ortadan kalkmasına neden olacaktır. Ayrıca bu kullanımların çalışmada değinilen metindilbilimin altı temel düzeyinden olan edimbilimsel düzey kapsamında yer alabileceği bu iki alanın kaynaştığının bir göstergesidir.

Metin

Dilsel öğelerin hangi koşullar altında metin oluşturabileceklerinin irdeleneceği çalışmanın bu bölümünde önce metin kavramı üzerinde durulmuş ardından ‘metin’ ve ‘söylem’ arasındaki anlamsal ilişki irdelenmiştir. Daha sonra metinle ilgili olarak bağlam konusuna değinilmiştir. Son olarak da iletişim işlevini gerçekleştirmek için dil kullanımına yönelik metin oluşturma ölçütleri olan bağdaşıklık, tutarlılık, amaçlılık, kabuledilebilirlik, bilgilendiricilik/bilgisellik, duruma uygunluk/durumsallık ve metinlerarasılık kavramları örneklerle açıklanmıştır.

Metin Kavramı

Dil, içinde seçenekler bulduran sanal bir sistem iken, metin, dil repertuarlarında bulunan seçeneklerin belli bir yapı içinde kullanıldıkları gerçek bir sistemdir (Beaugrande ve Dressler, 1988, s. 35). Dil kullanımı ise, bu sistemi gerçekleştirme süreci boyunca oluşturulur. Yapısal ve dönüşümsel dilbilgisinde yapılan çalışmalar daha çok sanal dil sistemi ile sınırlı kaldıklarından son zamanlara kadar sözü edilen gerçekleştirme süreçleri, daha doğrusu bu gerçekleştirme süreçlerinin sonucu oluşan ‘metin’ kavramı üzerinde çalışan bilim adamlarının ve bu alanda yapılan çalışmaların sayıları azdır. Daha sonra edimbilimin gelişmesi ile dil incelemelerinde dilin işlevleri ve dil kullanımı da çalışma çerçevesi içine alınmış, böylelikle en büyük dilsel birim olarak kabul edilen ‘metin’ kavramı, metin algılama ve üretme koşulları, metin türleri üzerine yapılan araştırmalar hız kazanmıştır ve metindilbilim alanı doğmuştur. Aksanlar (1991, s. 99)’ın metindilbilimin

ortaya çıkmasına neden olan Hartmann'dan aktardıkları metin tanımı da dil ve kullanımı birleştirir niteliktedir: “Metin bildirişim amaçlı kullandığımız, bildirişim ortamındaki dildir. Hiçbir zaman dil diğer yapılarda metin yapısındaki kuruluşuyla ortaya çıkmaz. Kısaca, metin dilsel işlevi vurgulanarak açıklanmalıdır.”

Gündelik dilde metin, geleneksel olarak birçok tümceden oluşan yazılı bir bütünlük olarak kabul edilir ve günlük yaşamda romanlar, tiyatro ve karikatür metinleri, kutsal kitaplardaki metinler, ders kitaplarındaki metinler, gazete metinleri gibi çok çeşitli dil kullanımları ve metin türleri ile karşılaşılır. Metin kavramının tek bir tanımı üzerine uzlaşmak kolay değildir yine de “ ‘tümcenin üstünde bir birim’ ya da ‘tümceler dizisi’ gibi tanımlar eksik ve uygun değildir, çünkü metnin iletişimsel bir olgu olarak işlevi atlanmış olur” (Beaugrande, 1985, s. 48). Beaugrande, metindeki dil öğelerinin birbirine biçimsel olarak bağlı ve içerdiği görüşlerin birbirleriyle tutarlı olması gerektiğini de vurgulamaktadır; nelerin bağlı ve tutarlı olduğu da, iletişime katılan kişilerin metni amaçları doğrultusunda kabul edip etmemeleri konusundaki tavırlarına bağlıdır.

Biçimbilimsel açıdan sözlüksel birim olarak sınıflandırılan sözcüklerin, dil düzleminde kavramsal tanımları olmasına karşın, bu sözcüklerin ya da sözcüklerin eklenmesiyle oluşan tümcelerin söz düzleminde bağlam dışı kullanıldıklarında kullanımsal, diğer bir deyişle, iletişimsel değerleri yoktur. Beaugrande (1985, s. 42)'a göre dili anlamaya başlamak için tek yol, sözcük ve tümcelerin özellik ve anlamlarını gerçekleştirildikleri, dil-içi ve dil-dışı olanın kaynaştığı sosyal bağlamdan çıkarmaktır. Çünkü metin olma özelliği yalnızca dilbilimsel bir özellik ya da bunların tümü değildir, iletişimin gerçekleştiği noktada çeşitli bileşenlerin oluşturduğu ‘çoklu bir yapı’ vardır. Tek tümce hatta tek sözcükten oluşan sözcüklerin bile metin olup olmamaları konusunda yorum yapmak için kullanıldıkları bağlamda anlamlarının araştırılması gerekir. Şenöz-Ayata bu durumu ‘ateş’ sözcüğüyle şu şekilde örneklendirmiştir:

‘Ateş’ sözcüğünden oluşan bir sözcüğe anlam yükleyebilmemiz için onun hangi bağlamda kullanıldığını bilmemiz gerekir. Eğer ‘ateş’ sözcüğü bir atış talimi sırasında söylenmişse, bu bağlamda ‘hedefe ateş etmek’ anlamında kullanıldığını çıkarırız. Sigarasını yakmak isteyen bir kişi çevresinde bulunanlara ‘ateş’ diye seslendiğinde ise ‘ateş’ sözcüğü artık bir hedefe silahla ateş etmek anlamı yerine sigarayı yakacak kibrit ya da çakmak gibi bir nesneden çıkan ateş anlamını taşımaktadır.” (Şenöz-Ayata, 2003, s. 19).

Aksan (1993, s. 257)'in “bir iletişim sırasında gerçekleşen, birbirleriyle ve dil dışı etkenlerle bağlantılı bir sözcükler bütünü” olarak yaptığı metin tanımlaması yukarıda

anlatılanları özetleyici niteliktedir. İster tek sözcükten oluşsun ister bir roman olsun, “bir metin, gerek toplumsal, gerek dilsel bağlamıyla sürekli olarak yeni anlamlar, boyutlar kazanır” (Göktürk, 1980, s. 34). Halliday (1977, s. 194)’in de belirttiği gibi, “bir metin tümcelerden oluşmamış, ama tümcelerle gerçekleştirilmiş anlamsal bir birimdir.”

İletişimin gerçekleşme koşulu metin oluşturmaktır. Göstergibilim metni iletişimin gerçekleştirilmesini sağlayan dilsel bir gösterge olarak tanımlarken iletişimsel işlevleri olan resim, tablo, çizim gibi nesnelere de metin olarak kabul etmektedir. Bu nedenle, romandan trafik ışıklarına kadar uzanan bir yelpaze içinde, iletişim kurmaya hizmet eden her olgu metin niteliği taşımaktadır. Bununla birlikte dil metinlerde gerçekleştiği için genel olarak dilsel bir birim olarak düşünülen metinde bilgi toplumsal uzlaşım kurallara bağlı kalarak dil aracılığıyla kurgulanır ve düzenlenir. Bu bağlamda, ‘metin’, dilsel iletişimin temel birimidir ve mantıksal, anlamsal ve dilbilgisel olarak bağıntılı bir bütünlüktür. Bu bütünlüğün oluşturulması için bir ‘metinleştirme’ sürecinin gerçekleştirilmesi gerekir. “Metinleştirme ise öncelikle ileti içinde aktarılabileceklerin mantıksal-anlamsal açıdan, ardından da iletiyi taşıyacak olan dilsel kodlamanın biçimsel, dilsel/dilbilgisel açıdan bağıntılı kılınmasıdır” (Keçik ve Subaşı, 2003, s. 11).

Her metin yalnızca bir kez oluşturulur. Dilsel olarak aynı öğeler kullanılsa bile anlamsal-mantıksal bağlamda aynı metni ikinci kez oluşturmak olası değildir. Bu düşünce aşağıda anne ile çocuk arasında gerçekleşen bir iletişim süreciyle şöyle örneklendirilebilir: Dersleri sürekli annesi tarafından izlenen bir çocuğa, annesi “Ödevini yaptın mı?” diye sorduğunda, çocuk, “Yaptım. (“Merak etme!” anlamında)” diye yanıtlayacaktır. Anne ısrarla soruyu bir kez daha tekrarlarsa, bu, çocuk için ‘sana inanmıyorum’ anlamına gelebilir. Çocuk ikinci kez “Yaptım” diye yanıtladığında, aynı dilsel öğelerle aynı kişiye cevap vermesine karşın, bu, birinci yanıtından çok farklı bir anlam, örneğin ‘artık bana karışmasan nasıl olur!’ gibi bir anlam taşımaktadır. Aynı sorunun ‘baba’ tarafından sorulması durumunda, farklı kişilerle, farklı mekânlarda, farklı zamanlarda, farklı ilişkiler içinde olunacağı için, “Yaptım (örneğin, söz verilen paranın verileceği umuduyla neşeli),” yanıtı da daha farklı bir anlam taşıyabilir. Bu örnek ile “Yaptım” yanıtına, burada belli anlamlar yüklenmiştir. Ama unutmamalıdır ki; ne kadar çok anne, baba ve çocuk varsa, o kadar çok farklı anlamda ödevlerin yapıldığını belirten “Yaptım” yanıtı vardır.

Metin ve Söylem

Metin ve söylem sözcükleri bazen aynı kavramı karşılamak için birbirlerinin yerine kullanılabilirdiği gibi, iki ayrı olgu olarak da değerlendirilebilmektedir. Türkçede metinle ilgili dilbilimsel araştırmalar, tarihsel gelişim çizgisine göre incelendiğinde, 1990'lı yılların başında söylem ve metin sözcüğü arasında bir ayırım yapılmadığı ve bu iki kavramın beraber kullanıldığı görülmektedir (Şenöz-Ayata, 2005, s. 49). Beaugrande (1985, s. 47), 1970'lerde metnin iletişimsel bir ortamda üretilen dil, söylemin ise karşılıklı olarak birbirleriyle bağıntılı metinlerin bir kümesi olduğu konusunda uzlaştığını belirtmiştir. Gerçekte, sosyolojik bağlamda yapılan tartışmalarda 'söylem', dilbilim alanında yapılan çalışmalarda 'metin' sözcüğünü kullanma eğilimi olduğu görülmektedir (Kress, 1985, s. 27). Metin sözcüğünün genel olarak söyleme göre daha sınırlı olduğu görüşü de yaygındır. Çünkü "söylem çözümlemesi alanında metin kavramı, dilsel iletişimin materyal yönünü, anlamlı seslerin birleşimi olarak kabul edildiği göstergebilimsel yönünü oluşturmaktadır; belli dilsel öğelerin düzenlenmesiyle oluşan anlamlı birliklerdir" (Georgakopoulou ve Goutsos, 2003, s. 3). Bu nedenle metin kavramının dil içi özelliklerle sınırlı kaldığı düşünülmektedir. Metnin iletişim bağlamında kullanımı söz konusu olduğunda söylem kavramı ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde söylem kavramından anlaşılan da "bağlam içinde metin"dir, metin ile bağlam arasında bir madalyonun iki yüzü gibi bir ilişki vardır. Bağlam metindeki dilsel öğeleri belirlerken, metindeki dilsel öğeler de bağlam hakkında bilgi sunarak söylemin çözümlenmesine yardımcı olurlar. Başka bir deyişle; Zeyrek'in de (1996d, s. 65) belirttiği gibi, "kimi yaklaşımlarda bağlamın içine aldığı bir öğe olan metin, anlamları gerek sözlü gerek yazılı biçimde dilbilgisi yapılarıyla sunan öğedir." Metin, söylemin aracıdır, metinsiz bir söylem dilsel bir aktivite olarak görülemez. Bir metni oluşturan dilbilimsel düzenlemeler, o metni içine alan söylemin özellikleri doğrultusunda belirlenir ve seçilir; aynı şekilde söylem de, metinlerin içinde ve metinler boyunca oluşan, "metin ve bağlam arasındaki ilişkilerle anlam kazanan, dolayısıyla her iki öğeyi de içine alan bir kavramdır" (Zeyrek, 1996, s. 66). Söylem çalışması metinden yola çıkılarak yapılan bir bağlam çalışması niteliğindedir.

Bu bakış açısıyla, bazı dilbilimciler metin ve söylem ilişkisini 'yumurta ve tavuk' ilişkisine benzetirler. Herhangi bir metin, kendi içinde bir bütün olabilir; ama tek başına bir söylem oluşturamaz. Söylem de metin, metin üreticisi, bağlam ve toplumsal durumlar arasındaki ilişkilerle oluşan bir bütündür. Bu olgular da devamlı değişim içinde olduğu

için, söylem tek anlamlı değil, devamlı değişen devingen bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle söylemin gözlemlenebilir bir kavram olduğu düşünülürken, metin, kuramsal bir kavram olarak ele alınmaktadır (Dijk, 1980, s. 29). Dil kullanımı ve bilişsel süreçten söz edildiğinde ise, doğal dil söylemlerinin kuramsal dilbilgisel yapılanması olarak görülen metin terimi değil, söylem terimi kullanılmaktadır. Ruhi (1996, s. 24), Beaugrande ve Dressler'in söylemin ne olduğunun araştırılmasının metin türlerinin tanımlanmasını gerektirdiği görüşünü belirtirken, gerekçelerini de onlardan yaptığı şu alıntıyla belirtmiştir: "Söz konusu türlerin tanımı, metnin bilgilendirmede seçtiği işlemlerden hangilerinin yoğunluk gösterdiğine ve gerçek dünya ile kurduğu ilişkiye göre değişir; ancak metnin türünü esas belirleyen iletişimdeki işlevidir."

Harris, 1952 yılında yayımlanan Discourse Analysis adlı yapıtıyla 'söylem' terimini kullanan ilk dilbilimci olmasına karşın, söylemi tümcelerden oluşan bir birim olarak almış, 'yapısalcı' bir tutumla bağdaşıklık, bağlaşıklık gibi metnin dilsel özelliklerini araştırmıştır, yani yine metin ile sınırlı kalmıştır. Oysa söylem çözümlemesinde dilsel öğelerle birlikte, metnin olduğu 'bağlam' da araştırma kapsamına girmiştir. Ancak son zamanlarda yapılan metin çözümlemesi çalışmalarında metnin oluşumuna etki eden dil dışı özellikler yani nerede, ne zaman, niçin, kim tarafından kime iletildiğini kapsayan bağlam da irdelendiği için metin ve söylem tanımları arasında bir çizgi çekmek zorlaşmaktadır. Bununla birlikte metin ile söylemin birbirinden ayrıldığı noktayı Kocaman (1996a, s. 13); "konuşur-okur ve bağlam ilişkileri söylemin bir sonuç değil bir süreç olduğunu gösterir. Durağan olan, sonuç diye nitelenen metindir (sözlü ya da yazılı). Söylem sürekli bir oluşumdur, bir devingenliktir; dil düzeneği ile bağlamın (iletişime katılanlar da içinde) etkileşimi sonucu ortaya çıkar." sözleriyle belirtmiştir.

Dijk tarafından tanımlanan aşağıdaki söylem yapılarının Kiran tarafından belirlenen metindilbilim düzeyleri ile koşutluk göstermesi söylem ve metin terimlerinin yapı ve anlam olarak birbirinden farklılık gösterdiklerini söylemeyi güçleştirmektedir. Dijk'ın belirlediği söylem yapıları şunlardır:

1. Görece dilbilgisellik: Tümceler tek başlarına dilbilgisine uygun ya da aykırıdır diye değerlendirilemezler, dilbilgisellikleri aralarında buldukları tümcelerin yapılarına bağlıdır. Bu nedenle 'dilbilgisi görece bir kavramdır'. Anlambilimsel düzeyde bu görecelik, tümceler kendilerinden önceki bağlama göre yorumlandıkları için en üst düzeye ulaşır.

2. Ardılık yapıları: Bağlaçlar, tümce ya da önermelerin bağıntılı ve tutarlı bir şekilde sıralanmasını sağlarlar. Ancak; tutarlılık genel dünya bilgisi ve iletişimsel bağlam bilgisiyle bu önermelerin değerlendirilmesi sonucu sağlanabildiğinden dilbilimsel ve bilişsel anlambilim arasında bir ilişki söz konusudur.

3. Büyük ölçekli yapılar: Bu yapılar, sezgisel olarak genel anlamın, içeriğin kavranmasına, metinlerin izleğinin tanımlanmasına yardımcı olan büyük ölçekli kuralların uygulanmasını gerekli kılarlar. Böylece ilgisiz olan bilgiler silinir, ardıl tümcelerden temel önermelere ulaşılır, normal durumlardan, bileşenlerden ya da bütünden genel önermeler yapılandırılır; ancak, büyük ölçekli kurallar dünya bilgisi kapsamında uygulanabilir.

4. Edimbilimsel yapılar: Söylem yapıları yalnızca biçimsel sesbilim, sözdizim ve anlambilim düzeyleriyle anlaşılabilirler. Tutarlılık yalnızca içlem (ameaning semantics) değil, kapsam (relevance semantics) da gerektirir. Tümceler belli sosyal durumlarda söz eylemleri oluştururlar. Metinsel sıralama edimbilimsel düzeyde tanımlanmalı, tümceler değil, söz eylemler ardı ardına sıralanmalıdır. Kısacası; söz eylemler arasındaki bağıntılar, aralarındaki işlevsel ve durumsal ilişkilere bağlıdır ve büyük ölçekli yapılarla düzenlenir.

5. Biçembilimsel ve sözbilimsel yapılar: Biçembilim sözdizimi ve sözcük kullanımına bağlı dilin değişik kullanımlarını bilişsel ve sosyal bağlama dayalı olarak ele alarak metinlerde biçembilimsel bir tutarlılığın da olması gerektiğini savunur. Sözbilimsel yapılar; tekrarlar, eksiltme, yer değiştirme ve değiştirim gibi sözbilimsel dönüştürümler bağlamında tanımlanır.

6. Üst yapılar: Temel şematik yapılarıdır, içeriği değil, söylemin temel şeklini tanımlarlar. Bir hikâyenin anlatısal yapısı ya da bir konuşmanın, tartışmanın kanıtlayıcı yapısı üst yapıların tipik örneklerindedir.

7. Karşılıklı konuşma: Karşılıklı konuşmalarda konuşma sırasını alma ya da verme gibi özgün özellikler vardır. Her konuşma sırasını alışı, belli bilişsel ve sosyal ulamları ifade eden bir söz eylemdir. Sosyal etkileşimde karakteristik işlevsel ulam 'katılım (move)'dır. Katılım, bir söz eylemin ya da konuşma sırasının işlevsel ilişkisini aynı kişi ya da diğer bir konuşucunun söz eylem ya da konuşma sıralarına bağlı olarak açıklar (Dijk, 1981, s. 1-26).

Bütün bu söylenenlerin ışığında kısaca özetlemek gerekirse; bir söylem oluşturmak için, iletişimin amaçlarına, metnin sunulacağı durum bağlamının özelliklerine, alıcının beklentilerine uygun olarak metnin düzenlenmesi sağlanır. Bu nedenle söylem tasarımı

yapılırken Uzun-Subaşı'nın (2003a, s. 24) Halliday'den alıntılıdığı 'söylem çözümlemesi yaklaşımı içindeki üç ögenin' değerlendirilmesi gerekir.

- Söylem alanı: Metnin üretildiği ve sunulduğu anda alıcıya ulaştığı ortam, metinde belirli bir planlama içinde aktarılan düşünceler, söyleme katılanlar.

- Söylem deyişi: Metnin üreticisi ve alıcısının rolleri, konumlarına göre metindeki dil kullanımı ve etkileşim biçimine yönelik biçimsel özellikler.

- Söylem kipi: Metnin yazılı ya da sözlü olarak sunulması ve metin türüyle ilgilidir. Söylem kavramı ve söylem çözümlemesi, disiplinler tarafından da farklı olarak değerlendirilmektedir. İnsan bilimleri ve sosyal bilimler gibi alanlarda yapılan çözümlemelerde yukarıda sayılan söylem öğeleri olduğu gibi inançlar sistemi, sosyokültürel ve ideolojik faktörler de göz önünde bulundurulurken, metindilbilimsel bir çözümlemede ise 'metin' üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu da sosyolojik bağlamda 'söylem' kullanımı yaygınken, dilbilim alanında neden 'metin' kavramının kullanıldığını açıklamaktadır. Georgakopoulou ve Goutsos, metindilbilimin, söyleme yaklaşımını şu maddelerle belirtmişlerdir:

- Çözümlemelerin temel birimi metindir.

- İncelemelerin odak noktası metinde kullanılan dildir.

- Metin yapılandırılır.

- Metinler, anlamları kullandıkları durumlarda üretilen anlamlı dil birlikleridir.

- Özel olarak oluşturulmuş metinler yoktur; yalnızca özgün, kullanılmış metinler çözümlemenin temelini oluşturabilir (Georgakopoulou ve Goutsos, 2003, s. 5).

Metin, söylem çözümlemesi için temel kavramdır, tanımlanabilen en küçük dilsel oluşumdur. Metnin varlığı, söylemi sesbilimsel, sözdizimsel, sözcüksel ya da diğer bakış açılarından değil, söylem niteliğinde irdelemeyi sağlamaktadır. Metnin, çalışma birimi olarak alınması metindilbilimsel bakış açısıyla yapılan çalışmaları etnografi, antropoloji ve sosyoloji gibi diğer dallarda yapılan söylem çalışmalarından ayırmaktadır (Georgakopoulou ve Goutsos, 2003, s. 7). Nitelikli bir Türkçe öğretimi için metindilbilimi bilimsel bir dayanak olarak alan bu çalışmada da söyleme metindilbilimsel bir bakış açısıyla yaklaşılacak ve çalışmaların temel birimini 'metin' oluşturacaktır.

Yukarıdaki tanımlarının dışında söylem sözcüğü, ayrıca, Türkçe gündelik dilde ve yazılı metinlerde büyük bir anlam zenginliğine sahip, popüler bir sözcüktür.

Kocaman (1996, s. 7) söylem sözcüğünün diğer anlamlarını şöyle sıralamıştır: sözbilim; anlatım biçimi, felsefe, görüş açısı, öğreti; ideoloji, öğreti, kavramsal dizge; sözlü, yazılı anlatım türü, iletişim değerli birim; birey dil (idiolect), anlatım biçimi, biçem; dil, bakış açısı, anlatım biçimi; sav, görüş.

Bağlam (Context/السياق)

Söylemin/Metnin incelendiği tümce üstü çalışmalarda bağlam ve iletişim ortamı oldukça önemli görülmektedir. Bağlam “bir dilsel biçimin önünde ya da ardında bulunan, onunla yakından bir ilişki içinde olan ve anlamın oluşmasına yardım eden unsurların toplamı” ya da “bir göstergenin, birlikte bulunduğu öteki göstergelerle oluşturduğu ve anlamını aydınlatan bütün” olarak tanımlanmaktadır (Çakır, 2004, s. 59). B. Malinowsky (1923) tümce üstü çalışmalarda bağlamın önemine ilk dikkat çeken isimlerden birisidir. Aslında daha önceki dil çalışmalarında bağlama yer verilmiştir. Bu çalışmalarda bağlam kavramından kasıt, tümcenin öncesi ve sonrası arasındaki kurduğu ilişkiler bütünü olmuştur. Malinowsky, durum bağlamı (context of situation/السياق المقامي) kavramıyla metnin oluşturulduğu dil dışı olguların dil çalışmalarındaki önemini gündeme getirmiştir. Malinowsky'nin durum bağlamı kavramı sırasıyla J. R. Firth ve M. A. K. Halliday tarafından geliştirilmiş ve bu çalışmalar doğrultusunda günümüz söylem çalışmalarında önemli görülen dilin üç temel işlevinden bahsedilir olmuştur (Uzun, 1995, s. 28).

Bireyler arası işlev (interpersonal): Bireylerarası ilişkilerin kurulmasına yardım eder.

Düşünsel işlev (ideational): Düşüncenin anlamlı bütünlerle aktarılmasını sağlar.

Metinsel işlev (textual): Metnin örgüsünü gerçekleştirir (Halliday&Hassan, 1976, s. 26-27).

E. Durkheim'in etkisi görülen Malinowsky'nin durum bağlamı kuramının açılımının görüldüğü önemli isimlerden birisi de Roman Jakobson'dur. Jakobson, geliştirdiği bildirişim kuramı çerçevesinde konuşucu, dinleyici, düzgü (kod), bildiri (ileti), bağlam, oluk (kanal) olmak üzere altı öğeyi öne çıkarmıştır (Halıl, 1990, s. 30).

Araştırmalarda bir sözcenin anlamının yalnızca o sözcüyü meydana getiren dilsel birimlerin anlamlarıyla sınırlı olmadığı üzerinde durulmuş ve sözcenin anlamının etkisinde kaldığı tüm etkenler bağlam olarak değerlendirilmiştir. Birbirinden farklı bağlamlar tanımlanıp bağlam kavramının özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Dil dışı etkenler dil

dışı bağlamı/durum bağlamı (context of situation), dilsel etkenlerin ise dil içi bağlamı (co-text) oluşturduğuna dikkat çekilmektedir. Firth, durum bağlamını oluşturan öğeleri şöyle sınıflandırmaktadır: (İşsever, 1995, s. 13).

- a) Katılımcıların ilgili özellikleri: bireyler, bireysel eşyalar
- b) Katılımcıların sözel eylemi
- c) Katılımcıların sözel olmayan eylemi
- d) İlgili nesnelere
- e) Sözel eylemin etkisi

Hymes'e göre ise durum bağlamını oluşturan unsurlar arasında, konuşmacı (addressor), dinleyici (addressee), seyirci (audience), konu (topic), ortam (setting), kanal (channel), kod/düzgü (code), ileti-biçimi (message-form), olay (event), anahtar (key), amaç (purpose) yer almaktadır (Brown ve Yule, 1983, s. 8-37).

Hassân (2001, s. 370-372), Malinowsky'nin, meşhur durum bağlamı (context of situation/السياق المقامي) kavramının, لكل مقام مقال (her durumun/yerin, [söylenecek] bir sözü vardır) şeklinde benzer doğrultuda nerdeyse bin yılı aşkın süredir sözbilimciler tarafından işlendiğine değinmektedir. Benzer durum, günümüz edimbilim çalışmalarının üzerinde durduğu edimin amacı (غاية الأداء) kavramıyla, Arap dili sözbilimcilerinin vurguladığı durumun gereği (مقتضى الحال) kavramı arasında söz konusudur. “Bağlam” kavramı çerçevesinde görülebilecek çalışmaların nüveleri el-Cahiz'de (ö. 255/869) görülebilmektedir. el-Câhiz (2006, s. 91-92), anlamın değerinin sözün değeriyle doğrudan ilgili olduğunu belirtmiş ve sözün değerinin ise doğruluk ve duruma uygunluktaki yararın gözetilmesiyle doğru orantılı olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda el-Cahiz'in ilgi çekici görüşlerinden birisi konuşmacının gözetmesi gereken “üçlü denge” formülüdür. Konuşmacının “anlamın incelikleri”, “dinleyicinin düzeyi” ve “durumun gerekleri” arasında dengeyi tutturması öngörülmüştür (Karataş, 2008, s. 46).

Bağlam (السياق), genel dil çalışmalarındaki önemini yanı sıra Kur'an araştırmalarında da başvurulan ve başvurulması gereken önemli bir kavram olarak dikkat çeker. Lyons'un “bana sözcüğün bağlamını verin, size anlamını vereyim” ya da Wittgenstein'in “sözün anlamını araştırmayın kullanımını araştırın” şeklindeki ifadelerinden anlaşıldığı gibi araştırmalarda sözcüklerin tek tek sözlük anlamlarından ziyade kullanımları odak noktası olmalıdır. İşler (2001) bu duruma, sözlük anlamı “yol gösterme, rehberlik etme” olan

(الهدى) sözcüğünün Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli bağlamlarında kazandığı farklı anlamlarını ortaya koyarak işaret etmiştir. Ünver (1996) ise Kur'ân araştırmalarında bağlam bilgisinin önemini müstakil bir çalışmayla ele almıştır (Karataş, 2008, s. 47).

Araştırmacılar bağlamsız bir metinden bahsedilemeyeceğini belirtmişler ve metin içi ve metin dışı bağlamın metnin bağdaşıklık yapısına katkılarına işaret etmişlerdir (el-Fakî, 2000, C.1, s. 107).

Bu arada bağlam çalışmaları çerçevesinde tümce üstü çalışmalarda önemli açılımlar sağlayan söz eylem kuramına değinmek yararlı olacaktır. Söz eylem kuramı (speech act theory/نظرية الأفعال الكلامية) 1960'larda J. L. Austin'in temelini attığı ve J. R. Searle'in geliştirdiği bu kuramda dil, düz söz (locutional), edim söz (illocutional), etki söz (perlocutional) olmak üzere üç kavram çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu kuramın edimbilim ile yakın ilişkisi vardır. Sözcelerin nasıl yorumlanacağı ve metnin içinde bulunduğu gerçek dünya ile ilişkisi bu kuramın üzerinde durduğu konular arasındadır (el-Fakî, 2000, C.1, s. 43).

Kapı zili çalıyor! - جرس الباب يدق

Ben banyodayım - أنا في الحمام

Örneğe bakıldığında ilk bakışta diyalog bir bağlantısızlık izlenimi veriyor olabilir. Ancak sözceler ve metinler, bağlamları ve kullanım amaçları dikkate alındığında tutarlı ve bağdaşık bir yapıda olduğu görülebilmekte ve doğru anlaşılabilir. Dolayısıyla örnekteki diyalogun "etki söz" işlevi görmüş olup şöyle anlaşılabilir: "Ben uygun değilim, sen açar mısın?" (Karataş, 2008: 48).

Ahmet: Haydi caddeye çıkalım - أحمد: هيا نخرج إلى الشارع

Selim: Yağmur yağıyor - سليم: ينزل المطر

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü üzere ilk bakışta iki tümce arasında bir bağ yokmuş gibi görünüyor. Ancak bu iki tümceye bağlam açısından bakıldığında diyalogun tutarlı ve bağdaşık bir yapıda olduğu görülmektedir. "Haydi, caddeye çıkalım" önerisine karşılık olarak "Yağmur yağıyor" yanıtından, "Çıkarsak ıslanırız" ya da "Nasıl çıkacağız" gibi anlaşılır ve bağdaşık anlamları bağlamdan çıkarmak mümkündür.

Doğal dillerin yapıları, bir topluluğun üzerinde hem fikir olduğu ve benimsediği kurallara dayanmaktadır. Dilbilgisi, toplumların üzerinde uzlaştığı bu kuralların kuramsal yapısını

oluşturmaya çalışır. Bu kuramsal yapı ise çeşitli soyutlamaları, genellemeleri ve iyi oluşturulmuş örnekler içerirken aynı zamanda anlambilimsel bir çözümlemeyi gerektirir (Van Dijk, 2000, s. 18). Sözcelerin anlamı sözdiziminin bir parçası değilse bile biçimsel yapının anlamını belirlemekle ilgilenir ve biçimsel ve morfolojik özelliklerin anlambilimsel yapıyla olan ilişkilerini açıklamaya çalışır (Van Dijk, 2000, s. 18). Görüldüğü gibi burada öne çıkan kuramsal yapının biçimsel ve anlamsal düzeyidir. Van Dijk (2000, s. 18-19) bu iki düzeyi tamamlaması için üçüncü bir düzey olarak söz edimlere vurgu yapar. Sözüün üretim aşamasıyla ilgilenen bu düzey, doğrudan biçimsel ve anlamsal yapıyı oluşturan şartları hazırlamakta ve sözüün iletişimsel bağlamına bakarak duruma uygun olmasını sağlamaktadır. Başka bir deyişle dil kullanıcısı sözceleme esnasında edimbilimsel kuralların etkisindedir.

Arap Dilinde Metindilbilimin Temelleri

Aksan (2007, s. 16)'ın belirttiği gibi, "yeryüzünde dil çalışmalarını başlatan en önemli etkenlerden birisi dindir. Dini metinlerin doğru okunması ve anlaşılması insanları dil konusuna ve dilin işleyiş biçimini incelemeye yöneltmiştir". İlk dönem Arap dili alanındaki çalışmalarının en başta gelen sâiki de Kur'ân-ı Kerim'i doğru okuyup anlama kaygısı olmuştur. Müslüman dilciler, geçmişten günümüze bu uğurda çok ciddi emek vermiş ve arkalarında hep ciltler dolusu eserler bırakmışlardır. Dilbilim açısından bakıldığında aslında bu çalışmalar ya bir söylem/metin çözümlemesine hazırlıktır ya da bizatihi çözümmeden öte bir şey değildir. Belki sesbilim, sözlükbilim, biçimbilim ve gramer çalışmaları söylem çözümlemesi için yardımcı bilim dalları olarak görülebilir. Ama Arap Dili Belâgatı (Sözbilimi) ilminin doğuşunu ve gelişimini doğrudan etkileyen "yazılı bir metni" çözümleme ve anlama çabasıdır (Saraç, 2007, s. 29).

Metindilbilimin önde gelen isimlerinden Van Dijk, "sözbilim, metinbilimin tarihsel arka planı, geçmiştir" diyerek (Fadl, 1996, s. 252) günümüz metindilbilim çalışmalarında sözbilimin katkılarının olabileceğine işaret etmektedir. Dil ve dilbilim çalışmaları arasında söylembilim/metinbilim, seçtiği inceleme konusu açısından en eski, müstakil bir alan olarak ortaya çıkışı dikkate alındığında oldukça yeni bir bilim dalıdır (ez-Zinâd, 1993, s. 18). Bu açıdan özellikle geçmişin dil mirası içinde kendine yer bulmuş metinsel çabalara işaret etmek ve bunları değerlendirmeye çalışmak önemli olacaktır.

Günümüz söylembilim çalışmalarında üzerinde çokça durulan bağlam konusu klasik dönem Arap dili çalışmalarında varlığını önemli derecede hissettirmektedir. “Şeyhu’l-Belâğa/Sözbilimin Babası” lakabıyla tanınan ve “edimsel/bağlamsal sözdizim” olarak çevrilebilecek (علم المعاني)’nin kurucusu el-Curcânî (ö. 471/1078-9)’nin bir tümcenin öğelerinin yerlerinin değişimini edimbilimsel bir kaygıyla açıklamaya çalıştığı görülür. Bilgin, bir soru tümcesinde bir fiilin belirsiz bir isimden önce gelmesiyle ilgili konuya şöyle açıklık getirmektedir (el-Curcânî, 2004, s. 142):

(Sana bir adam geldi mi?) (أجاءك رجل؟)

(Sana bir adam mı geldi?) (أرجل جاءك؟)

Birinci soru tipinde, adamlardan birinin gelişi sorulmak istendiği, ikinci tipte ise soru soranın birinin gelişi hakkında bilgi sahibi olduğu ancak gelenin kadın mı erkek mi olduğunu bilmediği dolayısıyla gelenin cinsini sormak istediği belirtilmiştir. Başka bir deyişle birinci soruda eylem öne çıkarken ikinci soruda eylemi gerçekleştiren öne çıkmaktadır. Bilgin’e göre ikinci soru, aşağıdaki örnekle aynı paraleldir.

(Sana Zeyd mi yoksa Amr mı geldi?) (أزيد جاءك أم عمرو؟)

O halde birinci tipte, isim fiilden önce gelemez, ismin fiilden önce gelmesi, öznenin cinsini ve bizatihi kim olduğunu öğrenmek için olabilmektedir.

(أرجل طويل جاءك أم قصير؟)

(Sana uzun boylu bir adam mı yoksa kısa boylu bir adam mı geldi?)

Üç bölümden oluşan Arap dili sözbilim kitaplarının “edimsel/bağlamsal sözdizim” (علم) bölümü, “tümcenin öğelerinin yer değiştirmesi” (التقديم والتأخير), “eksilteli anlatım” (المعاني), “bağlama ve ayırma” (الوصل والفصل) ve “söz kısıltma ve söz uzatma” (الإيجاز) (الحذف) ve “özelleştirme” (القصر) gibi söylembilim çalışmalarına açılım olabilecek konuları işlemektedir. Buhayrî (1997, s. 134), bu konuların tümce düzeyinde değerlendirilebileceğini belirtmekle birlikte, tümceler ve tümceler dizileri arasındaki derin anlamsal bağlantılarla ilgili ince ayrıntılar üzerinde durduklarını göz ardı etmemektedir (Karataş, 2008, s. 57).

el-Curcânî’nin (2004, s. 81) “dizim” (النظم) kavramı, metin dokusu ve metin oluşumu çerçevesinde değerlendirilmesi mümkün bir kavram olarak karşımızdadır. Aslında el-

Curcânî “dizim” kavramıyla gramer ve gramer kurallarının anlamın üretilişindeki rollerini somutlaştırmaktadır (Khalîfât, 2004, s. 111):

“Bil ki; “Dizim”, sözünü gramer ilminin gereklerine uygun inşa etmen, kural ve usullerine göre işleme ve tespit edilmiş deyişlerini (anlatım biçimlerini) bilip ondan sapmaman ve ortaya konmuş örnekçeleri koruyup onları bozmamandan başka bir şey değildir. Dolayısıyla biz, sözü inşa edenin, söz “dizimi”yle (ilgili) her konunun değişik görünüm ve farklılıklarını düşünmeksizin bir şey istediğini bilmiyoruz. Örneğin sözü üreten “yüklem” (الخبر) ile ilgili şu görünümlere dikkat ediyor olmalı” (el-Curcânî, 2004, s. 81):

1 "زيد مُنطلق" و 2 "زيد ينطلق" و 3 "ينطلق زيد" و 4 "مُنطلق زيد" و 5 "زيد المنطلق" و 6 "المنطلق زيد" و 7 "زيدُ هو المنطلق" و 8 "زيدُ هو منطلق"

1 (Zeyd [kendisi] ayrıldı[ayrılındır]), 2 (Zeyd ayrılıyor [ama kesin değil]), 3 (Ayrılıyor Zeyd), 4 (Ayrılan Zeyd'dir.), 5 (Zeyd ayrılan [kişi ama bu durum kendisinden mi kaynaklandı yoksa başkasından mı belli değil.]), 6 (Ayrılan [kişi] Zeyd'dir [kendisinden ya da başkasından kaynaklanan bir durum]), 7 (Zeyd [evet o] ayrılan [kişi]dir.), 8 (Zeyd [evet o] ayrılan birisidir.) (Khalîfât, 2004, s. 154).

Bu örneklerle, Arapçada farklı biçimlerde gelebilen “yüklem”in her bir görünümünün farklı anlama geldiğine dikkat çekilmektedir. Görüldüğü gibi örneklerde bir sözcedeki kelimelerin yerlerinin değişimine bağlı olarak sözcedeki vurguların değişimi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tabii el-Curcânî (2004, s. 81-86) “dizim” kavramını farklı konular çerçevesinde işlemektedir. Şart ve cevap tümcesinin farklı biçimleri, durum belirteci (الحال), bağlama ve ayırma (الوصل والفصل), bağlama edatları, tümcede belirli-belirsiz isimlerin kullanımı, tümcede öğelerin yer değişimi (التقديم والتأخير), eksiltili anlatım (الحذف), tekrar (التكرار), adıl kullanıp kullanmama (الإضمار والإظهار) gibi konular dilin kullanımını öne çıkaran ve günümüz söylembilim çalışmalarının da üzerinde durduğu konular arasındadır.

Metin üreticinin, tercih edeceği her bir “deyiş” (أسلوب) doğrudan söylemin anlamını ve metin koyucunun amacının en belirleyici unsurudur. Sözcüklerin diziliş ve birbirleriyle eklemlenmiş biçimleri kumaş dokumaya benzetilmiş, söylemin tutarlı olması kadar dokusu ve örgüsünün nasıl gerçekleştiği önemli görülmüştür (el-Curcânî, 2004, s. 36).

Khalîfât (2004, s. 143)’a göre el-Curcânî’nin geliştirip son şeklini verdiği “dizim kuramı” (نظرية النظم) müslüman ve Arap dilcilerin ortaya attıkları en kapsamlı anlam kuramıdır.

Kuram, günümüz terimleriyle bağlam, biçimbilim, sözdizim ve anlambilim vb. dilbilim dallarının konularını kapsamaktadır.

el-Curcânî, (2004, s. 6-45) sözcüklerin dizilişi ve birlikte kullanılan sözcüklerin uyumu (eş dizimlilik) olgusuna şu örnekle dikkat çekmektedir:

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ
وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ 11/44

(“Ey yer, suyunu yut! ve “ey gök, [yağmurunu] durdur!” denildi ve sular çekildi, [Allah’ın] hükmü yerine geldi ve [gemi] Cûdî dağına oturdu ve böylece zulmeden bu halk için “uzak olsunlar”! [canınız cehenneme] sözü söylenmiş oldu.)

el-Curcânî (ö. 471/1078-9)’ye göre yukarıdaki ayetteki “benzersizlik” (الإعجاز) sözcüklerin birbiriyle bağlantılı olmasından başka bir şey değildir. Bilgin ayetle ilgili tespitlerine şöyle devam eder: “Ayetteki sözcüklerden birini çıkarıp aldığında acaba aynı işlev gerçekleşir mi? Yeryüzüne seslenilip emredilmesi, bu çağrıda nidâ harflerinden (يا)’nin tercih edilmesi, su (الماء) sözcüğünün yalın kullanılmasının yerine (ماءك) iyelik adıyla kullanılması bir amaca yöneliktir. Sonra aynı çağrının gökyüzüne yapılması, bir emrin yerine getirildiğini öne çıkarmak için “çektî” fiilinin “çekildi” edilgen yapıda kullanılması, bu durumun tekrar (قُضِيَ الْأَمْرُ) edilgen yapısıyla vurgulanması, (استوتت) eyleminin öznesinin adıyla ifade edilmesi (metnin) başında ve sonunda (قيل) sözcüğünün aynen tekrar edilmesi, ... bütün bunlar, sözcüklerin anlamlarının şaşırtıcı bağdaşıklıkla değil midir?”

Görüldüğü üzere el-Curcânî (ö. 471/1078-9)’nin bu açıklamaları oldukça isabetli bir söylem çözümlemesi örneğidir. Araştırmacılar el-Curcânî’nin “Delâilu’l-Î‘câz/Benzersizliğin Delilleri” (دلائل الإعجاز) isimli kitabıyla söylem çözümlemesinin ilkelerini belirlemeye çalıştığına dikkat çekerler (bkz. Hattâbî, 2006, s. 100-110; el-Fakî, 2000, C.1, s. 125-128; Ebu Delv, 2002, s. 94).

Metindilbilim konusunda görülebilecek ve yararlanılabilecek Arap dili sözbiliminin en önemli konularından birisi de “bağlama ve ayırma” (الوصل والفصل) konusudur. el-Curcânî (2004, s. 222)’ye göre “bağlama ve ayırma” ilminden maksat tümcelerin birbirine atfedilip edilemeyeceğidir. Başka bir ifadeyle bu ilim, hangi tümcelerin kendisinden önceki bir tümceye bağlanabileceği hangilerinin bağlanamayacağı üzerinde durur. Bu yönüyle

“bağlama ve ayırma” konusu tümce üstü bir incelemedir. Metnin anlaşılıp yorumlanmasında ciddi etkisi vardır. Konunun önemini vurgulamak için bazı bilginler “sözbilim bağlama ve ayırma bilgisidir (معرفة الفصل والوصل البلاغة)” demişlerdir (el-Merâğî, 2004, s. 138).

“Bağlama ve Ayırma” konusu bağdaşıklık ögesinin işleneceği bölümde “bağlama” (العطف) başlığı altında geniş bir biçimde ele alınacak olmakla birlikte burada konuyu örneklerdirmek yerinde olacaktır:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِن لَّا يَشْعُرُونَ 2/11-12

(Onlara “yeryüzünde yozlaşmaya ve çürümeye yol açmayın!” denildiğinde “biz sadece düzeltmeye ve iyileştirmeye çalışıyoruz” diye cevap verirler. Gerçekte onlar yozlaşmaya ve çürümeye yol açan kimselerdir, ama bunun farkında değildirlirler.)

“Bağlama ve Ayırma” (الوصل والفصل) konusuyla ilgili en temel ilkelerden biri doğrudan bir anlatım üslubunun mesela bildirme kipindeki bir tümcenin dolaylı anlatıma atfedilemeyeceğidir. Örnekte {إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ} tümcesi olaylı anlatım üslubunda olmasından ve {إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ} ise Allah’a atfedilen bildirme kipinde bir doğrudan anlatım yapısı taşıyor olmasından ikinci tümce birinciye atfedilmemiştir (el-Curcânî, 2004, s. 232).

Söylembilim çalışmalarında üzerinde durulan önemli konulardan birisi de metnin bütünlüğünün belirlenmesidir. Hatta söylembilimin en temel sorusu “bir metnin bütünlüğünün nasıl oluşturulup metnin bu bütünlük çizgisinde nasıl çözümlenebildiği” sorusu olmalıdır. Bunun için araştırmalarda metnin ilk sözcüğü, ilk tümcesi, metnin başlığı ve hatta metnin ilk harfinin önemine işaret edilmiştir (el-Fakî, 2000, C.1, s. 9-68). Bu çerçevede müslüman yorumbilimcilerin ve Kur’an ilimleri üzerinde çalışan ilim adamlarının görüşlerine bakmak yararlı olacaktır.

er-Râzî ([ö. 604/1207], (ts.), C.1, s. 186) Fatiha suresiyle ilgili olarak surenin diğer isimlerinden birisinin “Kur’ân’ın özü” (أُمُّ الْقُرْآنِ) olduğuna işaret etmiş ve bir anlamda bu surenin Kur’ân’ın özeti olduğunu vurgulamıştır. Bilgin, görüşünü bu sureden sonra gelen ve hatta metnin ilk harfinin önemine işaret edilmiştir (el-Fakî, 2000, C.1, s. 9-68). Bu çerçevede müslüman yorumbilimcilerin ve Kur’an ilimleri üzerinde çalışan ilim adamlarının görüşlerine bakmak yararlı olacaktır.

Müfessirlerin ve Kur’ân bilginlerinin üzerinde durduğu konulardan birisi de zamirlerin kullanımı, gönderim işlevi ve zamirlerin metni anlamaya katkıları olmuştur.

35/10 إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ

(Bütün güzel sözler O’na yükselir; **bütün doğru ve yararlı işleri O yüceltir.**) (Esed, 2002, s. 732).

(O’na ancak güzel sözler yükselir (ulaşır), Onları da Allah’a amel-i sâlih ulaştırır.) (Karaman vd., 2007, s. 434).

Yukarıdaki ayetin farklı şekillerde çevrilmesi gönderim unsurlarının nasıl anlaşıldığıyla ilgili bir durumdur. es-Suyûtî [ö. 905/1505], (1996/C.2, s. 9-48), ayetteki gönderim olgusunda bu farklılığı, Kur’ân-ı Kerim’in başvurduğu özetleme (الإجمال) üslubu çerçevesinde değerlendirmiş ve ayetin sonundaki zamirin kendisinden önce gelen üç isme işaret edebileceğini belirtmiştir.

Yine aşağıdaki ayetle ilgili olarak ez-Zemahşerî [ö. 538/1143], ([ts.]/C.1, s. 162) benzer bir görüşü dile getirmiştir:

2/45 وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ

(Sabır ve namazla yardım dileyin. **Bu** tam bir sığınma duygusu içinde yürekten Allah’a yönelenler dışında [herkes için] zor bir iştir.)

Bilgin “bu/o” zamirinin hem “namaz”a hem “yardım isteme” eylemine hem de kendisinden önceki beş ayeti kapsayan metne gönderimde bulunabileceğine işaret etmiştir. Burada ez-Zemahşerî’nin zamirin gönderimde bulunduğu unsurlardan birisini tümceye diğerini bir metne/söyleme yöneltmesi önemlidir (Hattâbî, 2006, s. 173).

Zamirler gibi metin bağdaşıklığını oluşturan araçlar arasında yer alan “eksilteli anlatım” (الحذف) olgusunun da, Arap dili gramercilerinin, sözbilimcilerinin ve Kur’ân ilimleri üzerinde çalışan bilginlerin üzerinde durduğu önemli konular arasında olduğu görülür. Konuyla ilgili bir örnek üzerinde değerlendirme yapmak yerinde olacaktır:

16/30 وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا

(Allah’a karşı sorumluluk bilinci taşıyanlara “Rabbiniz ne indirdi?” diye sorulduğunda **“katıksız iyiliği”** diye cevap verirler.)

Örneğe dikkat edilirse cevap tümcesinin hem öznesi hem de yüklemi eksiltirmiştir. Cevap tümcesinin (muttakilerin verdiği cevabın) soru tümcesinden yola çıkarak (أَنْزَلَ رَبُّنَا) خيراً/Rabbimiz “iyilik” indirdi) şeklinde olması beklenmektedir. Burada (خَيْرًا) sözcüğünün eksilitili bir yapıda ve tümleç formunda gelmesiyle soruda geçen (أَنْزَلَ) eyleminin açık seçik nesnesi olmuş ve soruyla cevap birleşerek tek bir tümce (önerme) oluşturmuştur. Aşağıdaki ayette ise durum farklıdır:

{وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ} 16/24

(Onlara [inkârcılara] “Rabbiniz ne indirdi” diye sorulduğunda “**eskilerin masallarını/efsanelerini**” derler.)

Bu ayette aynı soruya inkârcıların verdiği cevap (أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ) şeklinde eksiltirmiş bir isim tümcesinin yüklemi (الْخَبْر) formunda gelmesiyle soruda geçen (أَنْزَلَ) eylemiyle bir bağ kurulmamıştır. Cevap tümcesi inkarcıların alaycı yaklaşımları yansıtan bir sözle sınırlandırılmıştır (bkz. ez-Zemahşerî, [ts.]/C.2, s. 563; er-Râzî, [ts.]/C.20, s. 23-24; Tantâvî, 1990, s. 9-348). Görüldüğü gibi yapılan bu çözümler tümce üstü bir çözümleme olup adı konulmamış olsa da metin düzeyinde ve metni anlamaya yönelik çalışmalardır.

Müfessirlerin ve Kur’ân ilimleri üzerinde çalışan bilginlerin “uygunluk” (المناسبة) kavramı da söylembilim çalışmalarıyla paralellik arzeden kavramlar arasındadır. “Uygunluk” (المناسبة) kavramını ilk kez kullanan bilginin Ebu Bekr en-Nisâbûrî (ö. 261 h.) olduğu söylenir. Bu ilim, ayetlerin ve surelerin birbiriyle olan ilişkisini belirlemeye yöneliktir. Sözün bölümlerinin birbirine bağlanması sonucu sağlam ve birbiriyle uyumlu, tutarlı bir yapı oluşmaktadır (ez-Zerkeşî, 1977/C.1, s. 36).

Bilginler konuyu surelerin sırası, her surenin kendisinden önce gelen bir sureyi açıklıyor olması, surelerin başlarıyla sonlarının ilişkisinin kurulması, ayetlerin sırası, surelerin adları gibi başlıklarla ayrıntılı biçimde ele almışlardır (el-Fakî, 2000/C.2, s. 5-94).

“Uygunluk” (المناسبة) bir metnin doğru anlaşılmasında, metin bağdaşıklığının ve tutarlılığının gerçekleştirilmesi açısından oldukça önemlidir.

Örneğin Mu’minun suresinin ilk ayetiyle 23/11 {فَقَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ} sonunda yer alan {إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ} ayetleri arasındaki zıtlık ilişkisi, surenin başıyla sonu arasında ilgi kurmaktadır (ez-Zemahşerî, [ts.]/C.3, s. 209). Bu açıdan bakıldığında “uygunluk” (المناسبة)

aslında günümüz söylembilim çalışmalarının üzerinde durduğu “eş dizimlilik” kavramıyla benzerlik arzettiği açıkça görülür.

Arap dilinin erken dönemden itibaren edebî eleştiri çerçevesinde yapılan çalışmaların günümüz metin bağdaşıklığı ve tutarlılığıyla ilgili yapılan tümce üstü çalışmalarla ilgili görülebilecek bazı yaklaşımlarına değinmek yararlı olacaktır.

el-Câhiz [ö.255/869], (2006, s. 1-50) iyi şiiri “şiirin bölümlerinin birbiriyle bağdaşık ve sözcüklerin/harflerin mahreçlerinin kolay olması” (متلاحم الأجزاء وسهل أجود الشعر ما رأيتَه) (المخارج) şeklinde tanımlamaktadır. Bilgin, sözün harflerinin ve beyitin bölümlerinin birbiriyle uyumunu ve akıcılığını oldukça önemli görmekte ve bu uyum ve akıcılığın aynı zamanda söyleyişteki kolaylığın “beyitin tamamının bir kelime ve kelimenin tamamının bir harf” gibi görülmesini sağladığı görüşündedir. Konuyla ilgili verdiği örneklerden biri şudur:

من كان ذا عَضِدٍ يُدْرِكُ ظُلَامَتَهُ إن الدليل ليست له عَضِدُ
تنبو يدها إذا ما قلَّ ناصرُه ويأنف الضيم إن أثري له عدُّ

Gücü ve desteği olan, hakkını alır [hakkını kimseye bırakmaz.]

Düşkün kişinin ise desteği yoktur.

Alçağın destekçisi olmaz

Yardımcılar azaldıkça eller boşa yumruk sallar,

Yardımcı artınca zulüm kişiden uzak durur.

Görüldüğü üzere beyitteki bağdaşık yapı hemen göze çarpmaktadır. Khalîfât (2004: 99), el-Curcânî'nin “dizim kuramı” (النظم) 'nın temellerinin el-Câhiz'e kadar uzandığını belirtmiştir. Diğer yandan belirtmek gerekirse bilginin “parçaların birbiriyle bağdaşık olması” ile ses açısından bir bağdaşıklık olduğu belirtilmiştir (Hattâbî, 2006, s. 4-143). Aslında araştırmacıların “ses uyumu bağdaşıklığı” gibi bir bağdaşıklık türü üzerinde durmadıkları görülmektedir. Ses uyumunun özellikle şiirde oldukça önemli bir bağdaşıklık işlevinin olduğu ortadadır. Zaten sözbilimin eş seslilik/eş adlılık (homonym/الجناس) kavramı çerçevesinde ele aldığı konu “ses uyumu bağdaşıklığı”ndan başka bir şey olmasa gerektir.

Edebî eleştiri alanında metin bağdaşıklığı ve tutarlılığı açısından en dikkat çeken isimlerden birisi de Hâzım el-Kartâcanî'dir. Bilgin, özellikle el-Kindî, el-Fârâbî, İbn Sînâ

ve İbn Rüşd gibi filozoflardan yararlanarak şiirde tutarlılığın nasıl sağlanabileceği üzerinde durmuştur. Şiiri iki ya da en fazla dört beyitten oluşan bölümlere ayırıp incelemeyi öngördüğü yaklaşımında her bölümde kullanılan kavramların kendi aralarında bir uygunluk arz ettikleri gibi ve kavramların bölümde işlenen konuyla uygun olmasının önemi üzerinde durmaktadır. Bir anlamda sözbilimcilerin vurguladığı “sözün duruma uygun olması” مطابقة الكلام لمقتضى الحال ilkesini öne çıkarmaktadır. Yine bilgin iki beyit arasında açıklayıcılık, sebeplilik ve karşılaştırma gibi ilişkilerin kurulmasını önemli görmektedir. Şiirin bölümlerinin ise her bölümün son beyitinin bir sonraki beyitin ilk beyitle ilgili olmasıyla bağlantılılık sağlanabileceği görüşündedir. Bölümler arasındaki ilişkilerin özellikle parça-bütün, özelleştirme-genelleştirme gibi ilişkiler doğrultusunda oluşturulabileceği üzerinde durmuştur (Hattâbî, 2006, s. 149-161).

Yüzyılların birikiminin tabii ki böyle değinmelerle değerlendirilebileceği düşünülmemektedir. Ancak burada, geçmişte Arap diliyle ilgili çalışma yapan bilginlerin arasında belki çoğu kez adını koymadan tümce üstü çözümler yapan ve kuramlar geliştiren önemli bilginlerin olduğunu ve onların yaptıkları çalışmaların günümüz çalışmalarına ciddi katkılar sağlayabileceğine dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Metinsellik Ölçütleri (Standards of Textuality/المعايير النصية) ve Sa'dallah Vennûs'un Tiyatro Eserleri Üzerinde Metindilbilimsel Bir İnceleme

Çalışmanın bu bölümünde Sa'dallah Vennûs'un tiyatro metinlerinden örnek kesitler alınarak metindilbilim ölçütleri açısından bu parçalar üzerinde incelemelerde bulunulmuştur.

Metinlerde bildirişimsel işlevler üzerinde duran Beaugrande&Dressler (1981)'in metinlerin iletişim değerini belirlemek için geliştirdikleri temelde (7) metinsellik ölçütünün çoğu araştırmacı tarafından kabul gördüğünü söylemek mümkündür. Bu ölçütler metinleri süreç olarak gören yaklaşımın bir örneğini teşkil etmektedir:

Bağdaşıklık (Cohesion/الاتساق)

"Bağdaşıklık, bir yazının metin olmasını sağlayan tümceler arasındaki ilişkiyi metin içi bir dille sağlayan özelliklerin tümüne verilen addır." (Günay, 2007, s. 71-74).

Bir metni oluşturan birimler (tümceler) arasında çeşitli bağlar bulunur. Bir metinde, tümceler sadece yan yana sıralanmaz. Bir metindeki tümceler arasındaki bağlar, metin oluşumunda tümcede kullanılan herhangi bir birimin daha sonraki tümcelerde ya aynen karşımıza çıkması ya da yerini kendisiyle anlamsal veya dilbilgisel ortaklığa sahip başka bir birime bırakmasıyla gerçekleşir. Bu bağların, metindeki görünüşleri, art arda gelen tümcelerde görülen sözcükbirimlerin yinelenmesi, biçim ve içerik açısından da bu sözcükbirimlerin tek ve aynı dil dışı gerçeğe gönderme yapmaları vb. sonucu ortaya çıkar. Tümceler arasında ilişkiyi sözlükbirimlerin belli bir sözlüksel alanın üyeleri olmaları da sağlar (Oraliş ve Ozil, 1992, s. 38-40).

Bağdaşıklık ölçütü, “önergelerin birbirlerine bağlanması ve metnin çizgisel biçimde düzenlenmesi sonucunda ortaya çıkar” (Maingueneau, 2000, s. 16). Başka bir deyişle, bir metnin uyumlu olabilmesi için, kendisini oluşturan çeşitli bölümlerin bir dilsel bütünlük sağlayacak biçimde birbirlerine bağlanmaları gerekmektedir.

Bağdaşıklık (cohesion), söylemde bir ögenin yorumunun, bir başka ögeye bağlı olduğu durumlarda ortaya çıkar. Bir metni, metin olmayan ifadelerden ayıran, metnin bölümlerini bir arada tutmayı sağlayan, metindeki anlam ilişkilerini düzenleyen şey bağdaşıklığıdır (Halliday ve Hasan, 1976, s. 3-4). Bağdaşıklık, metindeki küçük dilsel birimler arasındaki ilişkileri kapsamaktadır. Metindeki kelime, ifade ve cümleler rastgele bir araya gelmez, birbiriyle ilgili, uygun bağlantılarla birlikte bir bütün oluşturur.

Bağdaşıklık, metnin yüzeysel yapısındaki unsurların birbiriyle bağlantısının nasıl kurulduğuyula ilgilidir. Söz öbeklerinin ve cümlelerin oluşturulması, adılların kullanımı vb. konuları kapsamaktadır. Bağdaşıklık sadece metin üreticisiyle ilgili bir kavram değil aynı zamanda alıcıyla/okuyucuyla da ilgili bir kavramdır. Örneğin;

a. (yavaşla... çocuklar oynuyor) (تمهل... الأطفال يلعبون)

(أيها السائق، تمهل في هذه المنطقة، فهي منطقة يلعب فيها الأطفال)

b. (Şoför bey, bu bölgede yavaşla! Burası çocukların oynadığı bölgedir.)

Otoyolda (a) şeklinde bir uyarı levhasıyla karşılaşan bir şoförün bu sözceyi, (b) sözcesine benzer şekilde tamamlaması beklenir (Karataş, 2008, s. 49).

Bağdaşıklık, diğer metinsel ölçütlerden biri olan tutarlılık ile kimi yönlerden karıştırılmaktadır. Bu iki metindilbilimsel ölçüt arasındaki ayrımı şöyle belirtmek mümkündür: Tutarlılık, metin oluşturabilme özelliği bakımından metin parçaları arasında

mantıksal düzen ve bağlantıya dayanır. Bunun için ise bağdaşıklık'a ihtiyaç duyar. Yani, metin parçaları arasında dilbilgisel ilişkilerin bulunması gereği vardır (Aksan,1999, s. 150). Diğer taraftan, bir metinde, metin parçaları arasındaki dilbilgisel ilişkiler bağdaşıklık denilen yapılarla oluşturulmaktadır. Bağdaşıklık ise, bir metinde gönderimler ve diğer dilsel yapılarla gerçekleşir. Gönderim ilişkisinde, bu ilişkiyi sağlayan gönderim öğelerinin (reference items), metinle ilgili salt kendilerine ait anlamsal yorumları yoktur. Gönderim öğeleri, anlamsal yorumlarını bir diğer öğeyle kurdukları gönderim ilişkisi yoluyla kazanır.

Bağdaşıklık konusunda dünya literatüründeki en önemli eserlerden biri "Cohesion in English" adlı çalışmadır. Bu eserde bağdaşıklık şu başlıklar altında değerlendirilmiştir: Gönderim (reference), değiştirim (substitution), eksilteli yapı (ellipsis), bağlama öğeleri (conjunction) ve kelime bağdaşıklığı (lexical cohesion).

Gönderim (الإحالة) Yoluyla Gerçekleştirilen Bağdaşıklık

Metindilbilimde gönderim konusu en çok üzerinde durulan konular arasındadır. de Beaugrande (1998, s. 320)'a göre gönderim, bir metindeki sözcükler, nesnelere, olaylar ve durumlar arasındaki ilişkidir ve bir unsurun aynı metin dünyasında başka bir unsura bağlı olarak anlaşılabilmesidir. Gönderim metin oluşturulmasını ve kesitlerinin birleştirilmesini sağlayan önemli unsurlar arasındadır. Alıcı, okuduğu metindeki gönderim unsurları hakkında zihninde bir temsil oluşturamazsa metinle etkileşime geçemez ve metni anlayamaz. Okuyucunun, metin içi gönderimleri kolay belirleyebiliyor olması gerektiği gibi metnin konusu ve metin dışı gönderimler hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir. Gönderim unsuru, metin bağdaşıklığı ve tutarlılığının oluşumunda diğer unsurların başında gelmektedir.

Ayrıca gönderim konusu, gramercilerin zamir/adıl (الضمير) başlığı altında ayrıntılı olarak ele aldıkları temel konular arasındadır. Gramer çalışmaları çerçevesinde özellikle zamir kullanımının şartları ve zamirin tümce içi unsurları birbirine bağlamadaki işlevi üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda bu çalışmalarda adıl kullanımının, sadece konuşmacı/yazarın tek başına karar verip gerçekleştirdiği bir süreç değil dinleyicinin/okuyucunun da konuya dahil olduğu ortak bir süreç olarak görüldüğü dikkat çeker. Adılın metinde ya da konuşmada önceden bilinen belirli bir isme işaret ettiği belirtilmiştir. Yazar/konuşmacı, muhatabın kendisinin neyden ve kimden bahsettiğini

bildiği sonucuna bağlı olarak adıl kullanmaktadır (Sibeveyh [ö. 180/796], 2004/C.2, s. 6). Başka bir deyişle gönderim tarafların bildiği ve üzerinde uzlaşmanın olduğu düşünülen isme, nesneye ve olaya yönelik gerçekleşmektedir. Ancak gramercilerin zamir ve onun işlevlerine yönelik yapılan çalışmalar tümce düzeyinde sınırlı kalmış ve zamirlerin metin oluşumundaki rolleri ele alınmamıştır.

Gönderim öğelerinin genel olarak tek başlarına, bağlamdan kopuk olarak düşünüldüklerinde sözlüksel bir anlamları yoktur, gönderimde buldukları ad ya da ad öbeklerine göre anlam kazanırlar. Bununla birlikte, gönderim öğelerinin metnin hangi öğelerine gönderimde buldukları belirsizliğe yol açmayacak, kolayca anlaşılabilir şekilde açık olmalıdır. ‘Metin içindeki dilsel ya da dil dışı birimlerden hangisine gönderimde bulunulduğu, gönderim ögesiyle gönderimde bulunan birim arasında kurulan özel ilişki ve bu iki öge arasında bulunan ‘gönderimsel anlam (referential meaning)’ aracılığı ile anlaşılabilir (Karabağ ve İşsever, 1995, s. 223).

Metinde bir ad ve bu ada gönderimde bulunan gönderim öğeleri eşgönderimlidir. Eşgönderim, metin içinde yer alan farklı deyişlerin metin dünyasındaki aynı varlık için kullanılmasıdır (Beaugrande ve Dressler, 1988, s. 97). Eşgönderimli öğelerin anlamsal yorumları aynıdır. Metinde gönderim ilişkisi kurabilen öğelere bakıldığında, adılar, en çok bilinen ve en işlevsel eşgönderim (coreference) öğeleridir. Harweg’e göre, metnin kuruluşunda başlıca işlev adılarca yürütülmektedir ve tümce ötesi dilsel ilişkileri sağlayan, bir dilsel anlatımı tümce düzeyinden metin düzeyine taşıyan öğeler adılardır (Göktürk, 1980, s. 26). Bir dilsel olguyu tümce düzeyinden metin düzeyine eşgöndergesel ilişkiler kullanarak taşımayı Halliday ve Hasan (1976) yineleme olgusuyla açıklar. Çeşitli göndergesel öğelerle yinelenen adın gösterdiği kavram, metinde sürekliliği sağlayarak metnin konusunu belirginleştirdiği gibi metnin tutarlılığını da sağlayacaktır. Bu bağlamda, Harweg, önerdiği ‘değiştirim’ kavramında adılların çağrışımsal ya da dizimsel ilişkiyle diğer sözcüklerle yer değiştirerek metin birliğini oluşturduklarına dikkat çekmiştir (Göktürk, 1980, s. 26). Türkçede kişi adılları (ben, sen, o, biz, siz, onlar), gösterme adılları (bu, su o, bunlar, şunlar, onlar) ve dönüşlü adıl (kendi) gönderim ögesi olarak kullanılabilirdiği gibi gösterme sıfatları (bu, şu, o), iyelik ekleri (Çiçeği soldu.), kişi ekleri (Geldim.), belirtme durumu (Vazoyu kırdım.), yer ve zaman belirteçleri (orası, burası; artık, sonra, gene, tekrar, bir daha vb.) de bu işlevi yerine getiren dilsel öğelerdir.

Bir metinde gönderim metin içi ve metin dışı olmak üzere iki türlü gerçekleşmektedir.

Anlamsal yorumunun yapılabileceği gönderimde bulunulan birim, metin içinde ise ‘iç gönderim (endophora/الإحالة الداخلية)’, metin-dışında yer alıyorsa bu tür gönderimler ‘dış gönderim (exophora/الإحالة الخارجية)’ olarak adlandırılır. Dış gönderim, metnin oluşturulması ve anlaşılması sürecinde etkin bir rol oynayabilmesine karşın metin içindeki çeşitli kesitler, ifadeler ve dilsel yapılar arasında ilişki kurmaya yönelik bir işlevi olmadığı gerekçesiyle metinsel bağdaşıklık ölçütü bağlamında ele alınmamaktadır. Bir roman ya da öyküde; yazarın, “Duyacaklarınıza inanamayacaksınız (Siz)” diyerek okura seslenerek okurla iletişim kurmayı amaçlaması sürecinde okura yönelik olarak 'siz' adını kullanması metin içinde bulunan herhangi bir ada gönderimde bulunmadığı için bir dış gönderimdir.

Aşağıda Sa'dallah Vennûs'un **الملك هو الملك "Kral Kraldır"** adlı eserinden yapılan bir alıntıyla metin dışı gönderim örneklendirilmiştir:

عرقوب: **والحرب بين المسموح والممنوع قديمة قدم البشرية، الدهماء، الرعاع، العامة، ولنا من الأسماء ما لا يحصى، لا نشيع من طلب المسموح (s. 7).**

"Arkûb: **Savaş**, serbest ile yasak arasında insalık tarihi kadar eskidir. Halk, yığımlar, âvâm. Bizde sayılamayacak kadar çok isim var. Serbestlik istemekten usanmayız."

Görüldüğü üzere yukarıdaki parçada **الحرب** "savaş" kelimesiyle metin dışı bir unsura işaret edilerek bağlama dayalı bağdaşıklık sağlanmıştır. Çünkü metin içerisinde belli bir "savaş"tan söz edilmemektedir. Ancak alıcı metin dışı gönderim yoluyla hangi savaştan söz edildiğini çıkarmaktadır. İç gönderim metnin kendisi ile ilgiliyken, dış gönderim metinle ilgili değildir. Metni açıklamak için metin dışındaki bir nesne, durum ya da kişiye gönderimde bulunur. Metin dışı gönderime yine yazarın aynı eserinden aşağıdaki parça ile örnek verilebilir.

السياف: **والعظام، الملوك، الأمراء، السادة، ولنا من الأسماء ما لا يحصى، لا نتعب من فرض الممنوع (s. 7).**

"es-Seyyâf: **Büyükler, krallar, emîrler, efendiler**. Bizde sayılamayacak kadar çok isim var. Yasak koymaktan yorulmayız."

Bu parçada "büyükler, krallar, prensler, efendiler" diye söz edilenler metin içerisinde yer almayan kişilerdir. Dolayısıyla bunların kim oldukları bilinmemektedir. Ancak alıcı bunu metin dışı çıkarsama yoluyla bilebilmektedir. Burada da yine metin dışı gönderim söz konusudur.

İç gönderimi oluşturan gönderim ögeleri ile gönderimde bulunulan ad öbeklerinin metin içinde birbirlerine göre konumları iki tür gönderimin ortaya çıkmasına yol açar, bunlar artgönderim ve öngönderimdir.

Artgönderim (Anaphora/الإحالة البعدية)

Genel metin içinde bir şey önce söylenip sonra aynı şeye gönderimde bulunulursa artgönderim olur. Artgönderim, metinsel bağdaşıklık ve izleksel gelişmeyi gerçekleştiren en önemli kullanımdır. Metinde gönderim ilişkisi kuran ögeler boş adılar, kişi adıları, gösterme adıları, gösterme sıfatları, dönüşlülük adıları, iyelik ekleri, belirtme durumu eki ve kişi ekleri olarak sayılabilir.

1980'lerden sonra dilbilgisi ve söylem çalışmaları gönderim-izleme dizgeleri üzerinde gelişmiş ve gönderim izleme dizgesi ile edimbilimsel ve söylemsel etkenler arasında güçlü bağlantılar olduğu ortaya çıkmıştır. Çeltek ve Oktar (2004) "Türkçe sözlü söylemde artgönderim örüntüleri" başlığı altında boş artgönderim ve adıyla yapılan artgönderimlerle yaptıkları çalışmada Givon'dan yaptıkları şu aktarmayla buna netlik getirmektedirler: "Konusallık ile artgönderim biçimi arasında karşılıklı ilişki söz konusu olduğunda yüksek konusallık sergileyen göndergeler ya adıyla ya da boş artgönderimle; düşük konusallık sergileyen göndergeler ise tam Ad Öbeği ile kodlanmaktadır." Söylem yapısı ile artgönderim biçimi arasındaki karşılıklı ilişkinin gösteriminde ise Fox'un Discourse Structure and Anaphora (1987) adlı eserinden yola çıkarak "aynı söylem dizisi ya da aynı söylem alanı içinde sözü edilen göndergeler ya adıl ya da boş artgönderim ile aksi durumlarda da tam ad öbeği ile kodlanmaktadır." açıklamasını yapmışlardır. Söylem, aşamalı biçimde düzenlenmiş önermeler dizisi olarak ele alındığından, söylemin aşamalı yapısı artgönderim seçimlerini belirleyici konumdadır, aynı zamanda da kullanılan artgönderim biçimi söylem örüntüsünü oluşturmaktadır. Burada artgönderimsel biçim ile söylem yapısı arasında karşılıklı bir zorunluluk vardır. Çeltek ve Oktar (2004, s. 1) bilişsel durum ile artgönderimsel biçim arasındaki ilişkiyi ise Chafe ve Kibrik'ten yaptıkları alıntıyla şöyle belirtmişlerdir: "Konuşucu, dinleyicinin belli bir göndergeye odaklandığını düşünüyorsa, o göndergeyi ya adıl ya da boş artgönderim kullanarak kodlamakta, dinleyicinin odaklanmadığını öngördüğü göndergeler için de tam Ad Öbeği kullanmayı yeğlemektedir." Çeltek ve Oktar (2004, s. 11) çalışmalarının sonunda "boş artgönderim örüntüleri çoğunlukla Sıralama ve Ekleme gibi yeni bilgi aktarmayan retorik yapılarla;

açık adılar ise çoğunlukla, Ayrıntılama ve Artalan gibi yeni bilgi aktaran retorik yapılarla kullanılmaktadır” sonucuna varmışlardır. Çeltek ve Oktar’ın yaptığı çalışmada, yalnızca boş artgönderim ve açık adıl ile yapılan artgönderimin söylemin aşamalı yapısı içinde yarattığı farklılıklar irdelenmiştir. Bu çalışmadan da anlaşılacağı gibi, metinde konunun yinelenerek konu bütünlüğünün sağlanmasında, söylem yapısını oluşturmada ve bilişsel durumların değerlendirilmesinde artgönderimin büyük oranda işlevi vardır. Bununla birlikte, metinde gönderimde bulunulan varlık ile gönderim arasında çok fazla ara verilmesi, gönderimde bulunulacak öge okuyucunun ya da dinleyicinin aktif bilgisi dışına çıkabileceğinden yanlış anlamalara, konudan sapmalara böylelikle de metnin metinsellik özelliklerinin kaybolmasına neden olabilir.

Konuyla ilgili olarak aşağıdaki örnekleri verebiliriz.

قال لي أبي إنني سأبقى في البيت لأنه سيذهب إلى خارج المدينة.

"**Babam** evde kalacağımı söyledi. Çünkü **o** şehir dışına çıkacak."

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü üzere *baba* kelimesi önce söylenmiş ve sonrasında gelen *o* zamiri ile *baba* kelimesine gönderimde bulunulmuştur.

يعتبر السكر هو المتهم الأول في حصول أمراض عدة؛ منها تسوس الأسنان والسكري والإصابة بالبدانة.

"Bazı **hastalıkların** ortaya çıkmasında şeker baş suçlu kabul edilmektedir. **Bunlar** dişlerin çürümesi, şeker ve obezitedir."

Yukarıdaki örneğe bakıldığında, **أمراض** "hastalıklar" kelimesinin yerini kendisinden sonra gelen **منها** "bunlar" kelimesinin aldığı görülmektedir.

يترنح سلمان فهذا دليل لسكره.

"Selman sallanıyor, **bu** da **onun sarhoşluğuna** bir delildir."

Yukarıdaki örnekte ise, hem zamir hem de işaret ismi birlikte kullanılarak artgönderime örnek teşkil etmiştir. Sa'dallah Vennûs'un eserlerinden artgönderime örnekler "zamirler" başlığı altında verilmiştir.

Öngönderim (Cataphora/الإحالة القبلية)

Metin içindeki herhangi bir kişi, durum ya da kavramın adıyla anılmadan önce, kimliksel ve anlamsal olarak yorumlanamayan bir şekilde belirtilmesi ve daha sonra adının verilmesiyle metinde daha önce yapılan gönderimin anlam kazanmasıdır. Metin oluşturmada artgönderimlerden daha az kullanılan öngönderimler anlamlandırmayı geciktirici özelliğindedir.

جاء إلى البيت وطرق الباب، فتحت الباب عائشة ورأت زوجها أحمد

"Eve geldi ve kapıyı çaldı, kapıyı Ayşe açtı ve eşi **Ahmet**'i gördü."

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere, eve gelip, kapıyı çalıp da kapı açılana kadar Ahmet'in kim olduğu bilinmemektedir. Gönderim ögesi olan üçüncü tekil kişi adlı "o", metinde gönderimde bulunulan "Ahmet"ten önce kullanılarak bir öngönderim ilişkisi sağlanmıştır. Sa'dallah Vennûs'un eserlerinden öngönderime örnekler "zamirler" başlığı altında verilmiştir.

Gönderimlerin metin içerisinde ve özellikle ikillik-çoğulluk, müzekkerlik-müenneslik vs. açılardan zengin olan Arap dilindeki tümcelerde kullanım yerleri açısından oldukça önem arz etmektedir. Arapça metinlerin anlamlandırılmasında gönderimlerin etkin bir fonksiyonu söz konusudur.

Gönderim Öğeleri

Araştırmacılar zamirleri, işaret isimlerini ve karşılaştırma edat ve sözcüklerini gönderim öğelerinin başta gelen unsurları olarak değerlendirmektedir (el-Fakî, (2000, s. 116; Hattâbî, 2006, s. 17). Arapçada başta zamirler ve işaret isimleri olmak üzere "bağlayıcı isimler" ve "belirlilik takısı" gönderim işlevi gören unsurlardır.

Zamirler (Pronouns/الضمائر)

Adıllarla/zamirlerle gerçekleştirilen gönderimin metinsel bağdaşıklık ve tutarlılık olgusunun gerçekleşmesinde önemli bir rolü bulunmaktadır. Adıllar özellikle metin içi gönderimde en yaygın kullanılan öğelerdir. Diğer yandan zamirlerin Amerikan İngilizcesinde metin dışı unsurlara yönelik gönderim işlevi de görülmüştür (de Beaugrande, 1998, s. 321):

(Kes şunu!)

(Stop it!)

(Unut gitsin onu!)

(Forget it!)

Zamirler, varlık (الوجودية) ve iyelik (الملكية) olarak üzere iki başlık altında değerlendirilebilmektedir (el-Vedâ'î, 2005, s. 151). Arapça gramer kitaplarında yaygın biçimde zamirler, "ayrı ve bitişik zamirler" diye ayrılır. Bitişik zamirlerin isme bitişenleri iyelik zamiri kategorisinde, fiile bitişen zamirlerin ise bir varlık ya da kişi kategorisinde değerlendirilmesi uygun olacaktır.

a) Varlık zamirleri: ben (أنا), sen (أنت), o (هو), biz (نحن) vb.

b) İyelik Zamirleri: mektubumuz (رسالتنا), onun kalemi (قلمه) vb.

Söylem çalışmalarında konuşmacı ve alıcıyı gösteren zamirlerin bir söylemin aşamalarının belirlenmesini kolaylaştırması ayrıca önemlidir.

Yine fiillerde kullanılan zamirlerin, dikkati metindeki eylemleri gerçekleştiren belirli öznelere yöneltmesi metnin bütünlüğünün daha kolay anlaşılması ve anlamlandırılması için önemli olmalıdır.

İyelik zamirlerinin yerine metinde varlık zamirlerinin ağırlıklı olması metnin devamlığını güçlendirmekte diğer yandan söylemin belirli bir muhatap ve zamanla sınırlandırılmasını zorlaştırmaktadır (el-Vedâ'î, 2005, s. 160).

Aşağıda Sa'dallah Vennûs'un **الفيل يا ملك الزمان "Fil, Ey Zamanın Kralı"** adlı eserinden yapılan bir alıntıda kendisinden önce gelen kelimenin yerini alan adıl kullanımı ile gerçekleştirilen **artgönderime** örnek gösterilmiştir.

الرجل ٣ : كان الأولاد يلعبون في الزقاق حين دخل عليهم الفيل (s. 10).

"Üçüncü adam: Fil **üzerlerine** geldiğinde **çocuklar** sokakta oynuyorlardı."

Yukarıdaki örnekte **عليهم** "üzerlerine" kelimesine bitişik **هم** "onlar" zamiri ile kendinden önce gelen **الأولاد** "çocuklar" kelimesine artgönderimde bulunulmuştur. Bu metni inceleyen bir Arapça öğrencisi **هم** "onlar" zamirini gördüğünde bunun bir artgönderim olduğunu anlayacak ve kendisinden önceki hangi kelimeye gittini zamirin özelliğinden yola çıkarak bulacaktır. Burada diğer metindilbilimsel ölçütlerde de olduğu gibi, artgönderim adıyla sistematik bir hale getirmeye çalışılan bu kuralı bilen metin çözümleyicisi metni daha kolay anlamlandıracak ve anlayacaktır.

Vennûs'un **الأيام المخمورة "Sarhoş Günler"** adlı eserinden yapılan aşağıdaki kesitte yine adıyla yapılmış bir artgönderim örneği görülmektedir.

المرأة: (لا مبالية، وفي صوتها بحة وخشونة) هل تبتهلين إلى الله، أن يعذبك، ويجعلك أيامك شقية؟
سنا: أبتهل إليه أن يحميني. إني امرأة متعبة، ولا أتحمل هذا الوجع (s. 6).

"Kadın: (Umursamaz, sesinde bir boğukluk ve sertlik) Sana azap etmesi ve günlerini mutsuz kılması için yalvarıyor musun **Allah'a**?

Sena: **O'na** beni koruması için yalvarıyorum. Ben yorgun bir kadını, bu acıya dayanamıyorum."

Yukarıdaki kesitin birinci bölümünde **تبتهلين إلى الله** "Allah'a yalvarıyorsun" tümcesindeki **الله** "Allah" kelimesine ikinci bölümde **أبتهل إليه** "**O'na** yalvarıyorum " cümlesindeki "o" adılı ile artgönderim yapılmıştır.

زبون ١ : أريد أن أعرف إلام سينتهي هذا الولد.

زبون ٢ : يمين بالله أحببته.

زبون ٣ : يفهم الحياة كأنه جربها أجيالا (s. 118).

"Birinci Müşteri: Bu **çocuğun** sonu ne olacak bilmek istiyorum.

İkinci Müşteri: Allah'a yemin olsun ki sevdim **onu**.

Üçüncü Müşteri: Sanki **o** asırlardır tecrübe etmiş gibi hayatı anlıyor.

Vennûs'un yukarıdaki **مغامرة رأس المملوك جابر "el-Memlûk Câbir'in Başının Serüveni"** adlı eserinden alıntılanan parçada, **الولد** "çocuk" kelimesine daha sonra gelen parçalarda koyu olarak belirtilmiş kelimelere bitişik adılar ile artgönderim yapılarak tümceler arası bağdaşıklık sağlanmıştır.

جابر : أكاد أعتقد أن سيدنا الوزير تقمصه عفريت .. قل لي .. هل نبت في رأسه قرنان، أم تدلى من فمه نابان (s. 89).

"Câbir: Neredeyse **efendimiz vezirin (onun)** içine şeytan girdiğine inanacağım... Söyle bana... **(onun)** kafasından iki boynuz çıktı mı ya da **(onun)** ağzından iki diş sarktı mı?"

المرأة الثانية : اضطراب الأحوال كالحريق لا يخفى دخانه (s. 75).

"İkinci kadın: Durumların karmaşası dumanı gizlenemeyen **yangın** gibidir."

Vennûs'un " **el-Memlûk Câbir'in Başının Serüveni** " adlı " **مغامرة رأس المملوك جابر** " adlı yukarıdaki eserinden yapılan bu alıntılarda da yine koyu olarak belirtilmiş kelimelerde görüldüğü gibi bitişik zamirlerle yapılan artgönderim eylemi söz konusudur.

الرجل ٢ : جئت تماما بعد وقوعه. سمعت صراخا يذبح القلب فركضت أسأل عن الحدث (s. 8).

"İkinci adam: Tamamen (**olay**) olduktan sonra geldim. Kalbi boğan bir çığlık duydum ve **olayı** sormak için koştum."

Vennûs'un " **Fil, Ey Zamanın Kralı** " **الفيل يا ملك الزمان** " adlı yukarıda eserinden yapılan alıntıda bir **öngönderim** örneği görülmektedir. "وقوعه" (onun) vuku bulması" kelimesindeki "ه" "onun" zamiri ile belirtilen ve öngönderme ile "الحدث" "olay" kelimesine bağlanarak bağdaşıklık oluşturulan örnekte vuku bulan şeyin ne olduğu önceden bilinmemektedir. Öngönderim konusu ile ilgili olarak tekrar bir hatırlatma yapmak gerekirse; metin içindeki herhangi bir kişi, durum ya da kavramın adıyla anılmadan önce, kimlikel ve anlamsal olarak yorumlanamayan bir şekilde belirtilmesi ve daha sonra adının verilmesiyle metinde daha önce yapılan gönderimin anlam kazanmasıdır. Metin oluşturmada artgönderimlerden daha az kullanılan öngönderimler anlamlandırmayı geciktirici özelliktedir. "Anlamlandırmayı geciktirme, kimi zaman metin üreticisinin metin türüne bağlı olarak kullanmayı yeğlediği bir stratejidir" (Uzun-Subaşı, 2003a, s. 31). Ancak bu gönderim türünde de önemsenmesi gereken nokta, metinde gönderim ögesi ile gönderme yapılan ad arasındaki uzaklığın belli sınırlar dışına taşmamasıdır.

يظهر في الشارع حارسان مدججان بالسلاح. يبدو أنهما يقومان بأعمال الدورية (s. 78).

"Caddede silahlı **iki muhafız** görünür. Anlaşıyorki (**onlar**) devriye geziyorlar."

يختفي الحارسان، فيتوقف الرجل الرابع. يتنهد الجميع بارتياح، وكأنهم خرجوا من محنة (s. 79).

"Muhafızlar gözden kaybolur ve dördüncü adam durur. **Herkes** rahat bir nefes alır sanki (**onlar**) bir beladan kurtulmuşlar gibi."

Vennûs'un " **el-Memlûk Câbir'in Başının Serüveni** " **مغامرة رأس المملوك جابر** " adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntılarda ise **أَنَّ** ve **كأنَّ** bağlaçlarına bitişik zamirler görülmektedir. Yine burada da artgönderim eylemi gerçekleştirilmiştir.

الوزير : سنوات كلها كالسنابل المباركة. سنزين البلاد كالعروس، ونقيم أفراحاً لم يعرف الناس لها (s. 16).

"Vezir: **Yıllar! Hepsi** de bereketli başaklar gibi. Ülkeyi bir gelin gibi süsleyeceğiz ve **eğlenceler** düzenleyeceğiz insanların (**onları**) daha önce görmedikleri."

الوزير : لا عكر الله لك مزاجا. لماذا لا تدخل إلى جواريك، وعندك منهن المئات. كل واحدة بديعة التكوين والجمال (s. 17).

"Vezir: Allah sağlığını bozmasın. Neden **haremine** girmiyorsun. **Onlardan (cariyelerden)** sende yüzlercesi var, herbiri eşsiz yaratılıştta ve güzellikte."

Vennûs'un **الملك هو الملك** "Kral Kraldır" adlı yukarıdaki eserinden yapılan alıntıda, koyu puntolarla belirtilmiş kelimelere bakıldığında, kendilerinden önce gelen isimlerin yerini almış olan zamirler ile artgönderim yapılarak metin bağdaşıklığının sağlandığı görülmektedir.

İşaret İsimleri (Demonstrative Nouns/الإشارة)

Gösterme/İşaret isimleri, önceki bilgi taşıyıcısı sözcük ve söz parçacıklarının tekrarını engellemek amacıyla yönelik gönderim gerçekleştirme görünümüdür. Böylelikle hem metinde bir kısaltma yapılmakta hem de yinelemeden kaçınılmış olunmaktadır.

حسن ويوسف ويونس دخلوا الإمتحان فهؤلاء الطلاب نجحوا

(Hasan, Yusuf ve Yunus sınava girdiler ve **bu** öğrenciler başarılı oldular.)

Örnekte görüldüğü üzere (هؤلاء) işaret ismiyle kendisinden önceki üç isme gönderim yapılmıştır.

Yer, zaman ve yön gösteren isimler gramer kitaplarında bahsi geçen işaret isimlerine ek olarak gönderim işlevi gören unsurlardır. Böyle olunca “bu (هذا), onlar (هؤلاء), şimdi (الآن), yarın (غداً), orada (هناك), doğuda (شرقاً), ön (الأمام), arka (الخلف) vb. sözcükler gönderim işlevi gören işaret isimleri olarak ele alınmaktadır (Ebu Delv, 2002, s. 36; ez-Zinâd, 1993, s. 116).

رجل 1 : الرجل قادم من حلب.

رجل 2 : أكنت هناك؟

الحلبي : إي وربّي الذي نجاني من هلاك (s. 4).

"Birinci adam: Adam **Halep**'ten geliyor.

İkinci adam: Sen **orada** mıydım?

Halepli: Evet ve beni helak olmaktan kurtaran Rabbim de benimleydi."

Sa'dallah Vennûs'un **منمنمات تاريخية** "**Tarihî Minyatürler**" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda yer bildiren **هناك** işaret isminin **حلب** kelimesine gönderimde bulunarak onun yerini aldığı görülmektedir.

Zamirlerle yapılan bir gönderimde, gönderilen tek sözcük ya da sözcük grubu iken işaret isimleriyle yapılan gönderimde tek sözcük ve sözcük grubu gönderilen olduğu gibi metnin bir tümcesi, paragrafı, kesiti hatta metnin tamamı, gönderilen olabilmektedir:

قَالَ اللهُ هَذَا يَوْمَ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (5/119).

"Allah şöyle diyecek: Bugün sözlerine sadık olanlar hakikate sadakatlerinin faydasını görecekler: sonsuza kadar kalacakları içinden ırmaklar akan has bahçeler onların olacak; Allah onlardan hoşnut, onlar da Allah'tan hoşnuttular. **Bu** büyük bir mazhariyettir."

Yukarıdaki ayette **ذلك** işaret isminin kendisinden önceki ayet metninin tamamına gönderimde bulunduğu görülmektedir.

الرجل الأول : ويأمرونا بالبيعة.

المجموعة : فنباع.

الرجل الثاني : ويأمرونا بالطاعة.

المجموعة : فنطيع.

المرأة الأولى : ذلك هو سر الأمان في هذا الزمان (s. 7).

"Birinci adam: Bize, biat etmeyi emrediyorlar.

Topluluk: Öyleyse biat ederiz.

İkinci adam: Bize, itaat etmeyi emrediyorlar.

Topluluk: Öyleyse itaat ederiz.

Birinci kadın : **Bu**, bu zamanda selametın sırrıdır."

Sa'dallah Vennûs'un **"el-Memlûk Câbir'in Başının Serüveni"** adlı eserinden alıntılanan yukarıdaki parçada ذلك işaret isminin kendisinden önceki bir olguya gönderimde bulunduğu görölmektedir. İşaret isimleri, zamirlerin gerçekleştirdiği gönderim işlevine benzer bir işlev gerçekleştirmekle birlikte tek bir varlığa ve nesneye gönderimde bulunmaktan ziyade bir olguya, olaya veya metne gönderimde bulunmaları açısından farklılık gösterirler.

منصور : (لاھتا) جابر بماذا تفكر؟

جابر : أفكر بأشياء یا منصور أشياء مثيرة یختلط فیها وهج الذهب وعطر زمرد وعلو المقام (إلى یاسر) أمأكد أنت سیدنا الوزير لن یرد طلبا لمن یحمل رسالته؟

یاسر : متأكد کوجودی یا حفیظ.. ربما كان مستعدا لأكثر من ذلك (s. 25).

"Mansûr: (Nefes nefese) Câbir ne düşünüyorsun?"

Câbir: Öyle şeyler ki Mansûr, içinde altının parıltısı, Zümrüd'ün kokusu ve yüksek makam gibi tahrik edici şeyleri düşünüyorum. (Yasir'e dönerek) Efendimiz Vezir! Siz onun mektubunu taşıyan kişinin talebini geri çevirmeyeceğinden emin misiniz?

Yasir: Varlığım gibi eminim. Ya Hafız! Belki de **bundan** daha fazlasına hazırdır."

Vennûs'un **"el-Memlûk Câbir'in Başının Serüveni"** adlı eserinden alıntı yapılan yukarıdaki parçada da yine ذلك işaret isminin kendisinden önceki bir olguya gönderimde bulunarak metin bağdaşıklığına katkıda bulunduğu görölmektedir.

عبد اللطیف : إذا كانوا یعرفون حقاً، فسیعجلون إذا بالصدام، وقد تكون تلك خطوتهم الأولى.
الوزير : الصدام لا... (ینشق ویعطس) لن یقامروا الآن عبد الله دقیق فی الحساب. وهو یعرف أن النتائج غیر مضمونة. (لحظة) خطوتهم التالية مکشوفة. سیحاولون قبل کل شيء الاتصال بحکام الولايات، وضمان الإمدادات، سیقدمون کل التنازلات التي یطلبها الولاية، سیمنحونهم الاستقلال إذا لزم الأمر مقابل أن یضمنوا وصول القوات أما قبل ذلك، فلن یقامروا بالصدام. سیکون أمامنا فترة من الترقب، والهدوء المحتقن (s. 27).

"Abdullatif: Eğer gerçekten bilselerdi, çarpışmak için acele ederler ve **bu** da onların ilk adımını olabilir.

Vezir: Çarpışma! Hayır... (Burnunu çeker ve hapşurur) Şu an riske girmezler, Abdullah ince eler sık dolur. Biliyor ki, sonuçlar garanti değil. (Bir an) Sonraki adımları belli. Herşeyden önce valilerle irtibat kurup destek bulmaya çalışacaklar. Valilerin isteyeceği her türlü tavizi verecekler. Kuvvetlerin ulaşmasını garanti etmeleri karşılığında gerekirse onlara bağımsızlık verecekler. **Bunlar** olmadan çarpışmayı göze almazlar. Önümüzde bir bekleme ve sıkıntılı bir sessizlik süresi olacak."

Yukarıdaki aynı eserden yapılan alıntıda ise yine koyu renkle belirtilmiş **ذلك** ve **تلك** işaret isimleri kendilerinden önceki olaya gönderimde bulunmaktadır.

الرجل الرابع : ما أجهله كثير، أسأل إن كان بينكم من يعرف سبب الخلاف أو توتر الأوضاع.

الرجل الأول : يسأل عن سبب الخلاف!

المرأة الأولى : وكيف يمكن أن نعرف لماذا يختلف السادة.

الرجل الثالث : وما علاقة أمثالنا في ذلك؟ (s. 16).

"Dördüncü adam: Ne kadar da cahil! Soruyorum, aranızda bilen var mı anlaşmazlığın ve durumun gerginliğinin nedenini?

Birinci adam: Anlaşmazlığın nedenini soruyor!

Birinci kadın: Efendilerin neden anlaşmazlığa düştüğünü nasıl bilebiliriz?

Üçüncü adam : Bizim gibilerin **bununla** ne ilgisi olur?"

Vennûs'un **مغامرة رأس المملوك جابر** "el-Memlûk Câbir'in Başının Serüveni" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda da yine **ذلك** işaret isminin kendisinden önceki bir olguya gönderim yoluyla işaret ettiği görülmektedir. Bu da metin bağdaşıklığına katkı sağlamaktadır.

جابر : (يتدافع صوته بفرح من وراء النافذة) زمرد لم يخطئ إحساسي إذن عرفت أنك تأتين. **تلك** هي العلامة فجأة التهاب رأسي، وانتفض كل ما في جسدي، فأيقنت أنك تأتين. وها أنت ذي بلحمك ودمك.. لم تفارقي خيالي يا زمرد. دائما معي في هذه الغرفة. أرى عينيك تضحيان العتمة. وجسدك ينتن حولي نضرا. حيا، معطرا أتصدقين أحيانا أحس عطرك ينفذ إلى مسامي فتأخذني رعشة كاللذة. ينتفض جسدي، ويرتعش كما لو كنت أحتويك.. ولكن بحق الله ارفعي النقاب.. (s.42).

"Câbir: (Sesi penceresinin arkasından neşeyle çıkar) Zümrüd, hislerim beni yanıltmadı öyleyse anladım ki geliyorsun. **Bu** da bir işaret ki, birden başım alevlendi, her yanım

titredi. Eminim ki geliyorsun. İşte kanlı canlı buradasın. Hayalimden hiç çıkmadın ey Zümrüd! Her zaman bu odada benimleydin. Karanlığı aydınlatan gözlerini görüyorum. Varlığın etrafımı ışıltılı ve canlı bir şekilde hoş kokusuyla sarmalıyor. İnanır mısın, bazen kokunun tenime sindiğini hissediyorum, bedenimi sarsan tatlı bir titreme alıyor beni, sanki içimdesin. Yine de Allah hakkı için kaldır peçeni!"

Vennûs'un **مغامرة رأس المملوك جابر** "el-Memlûk Câbir'in Başının Serüveni" adlı aynı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda ise **تلك** işaret ismi kullanılmıştır. Görüldüğü üzere burada da yine bu işaret ismi kendisinden önceki bir olaya/anlama gönderimde bulunmakta ve metin bağdaşıklığını sağlamaktadır.

زبون 1 : الشاي خفيف.

الخادم : هذا خفيف. والله مثل الدبس على كل هل تريد أن أبدله؟

زبون 1 : لا ماشي الحال (s. 2).

"Birinci Müşteri: Çay açık.

Garson: **Bu** mu açık? Vallahi pekmez gibi. Yine de değiştirmemi ister misin?

Birinci Müşteri: Hayır, sorun yok."

Yukarıdaki aynı eserden yapılan alıntıda ise bu sefer **هذا** işaret ismi kullanılmıştır. Burada kendisinden önce kullanılmış olan **الشاي** "çay" kelimesinin yerini alarak önceki kelimeye bir gönderim söz konusudur.

الدكتور : هذه مملكة العصاب والجنون. الرأس كله مريض، والقلب بجملته سقيم من أخصص القدم إلى الرأس لا صحة فيه. بل كلوم وحبط وجراح طرية لم تعصب، ولم تلين بدهن (s. 2).

"Doktor: **Bu**, bir delilik ve cinnet krallığı. Baş tamamen hasta, kalp bütünüyle bozuk. Hiçbir yerinde sağlık yok. Aksine her tarafı, sarılmamış ve yağ ile yumuşamamış taze yara, bere, kesik."

Vennûs'un **الاغتصاب** "Tecavüz" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda **هذه** işaret ismi kullanılmış ve burada metindışı gönderim yapılmak suretiyle bağdaşıklık sağlanmıştır. Hatırlanacağı üzere metindışı gönderimde, gönderimde bulunulan olay, olgu veya durum metin içinde yer almadığından dolayı, alıcının verilmek istenen anlamı bağlamdan çıkarması gerekecektir. Burada da işaret ismi aracılığıyla gönderimde bulunulmuştur.

الوزير: (باحترار) العامة! ومن يبالي بالعامة؟ لا هؤلاء لا يثيرون أية مخاوف، يكفي أن تلوح لهم بالعصا حتى يمحووا، وتبتلهم ظلمات بيوتهم (s. 27).

"Vezir: (Küçümseyerek) Halk! Halkı kim umursar? **Onlar** herhangi bir korku uyandıracak kimseler değildirler. Yok olmaları ve evlerine karanlığın çökmesi için onlara sopayı göstermek yeter."

Vennûs'un **"el-Memlûk Câbir'in Başının Serüveni"** adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda ise هؤلاء işaret ismi kullanılmış, bu da kendisinden önceki bir duruma işaret etmek suretiyle gönderimde bulunulmuş, bu şekilde metin bağdaşıklığı sağlanmıştır.

سعاد : ... هذا عرب نعير، وهذا عرب بني حارثة، وهذا عرب الشام، وهذا عرب مصر والقاهرة، وأولئك من عرب قحطان، وأولئك من عرب أفريقية (s. 61).

Suad: ... Bu Nuayr Arabı, bu Benî Hârise Arabı, bu Şam Arabı, bu Mısır ve Kahire Arabıdır. **Onlar** Kahtan Araplarındandır, **bunlar** da Afrika Araplarıdır."

Vennûs'un **"Tarihî Minyatürler"** adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda أولئك işaret isminin kendisinden önceki sözcüklerin yerine kullanılarak artgönderim işlevinin gerçekleştirildiği görülmektedir.

(الأسماء الموصولة/Conjunctive Nouns) Bağlayıcı İsimler

Metinsel bağdaşıklık bağlamında, Arapçada bağlayıcı isimleri tekil, ikil ve çoğul yapılarda görmek mümkündür.

جاء الرجلُ الذي سيذهبُ إلى أنقرة

"Ankara'ya gidecek adam geldi."

جاء اللذان رأيتهما

"(Kendilerini) gördüğüm iki kişi geldi."

{الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ} 2/121

"Kendilerine kitab verdiğimiz kimseler, onu gereği gibi okurlar. İşte bunlar ona inanırlar. Onu inkâr edenlere gelince, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir."

Yukarıdaki ayette yer alan الذين bağlayıcı ismi farklı bir yapıda karşımıza gelmektedir. Burada ism-i mevsulün fail durumunda kullanımı görülmektedir.

الحارس : المدعو حنظلة الحنظلي. هل أنت المتهم المسمى أعلاه، والذي نودي عليه الآن.

حنظلة : إني هو بالذات. وأقسم مجددا إني بريء (s. 12).

"Muhafız: Davalı Hanzala el-Hanzalî! Sen, ismi geçen ve şu anda da çağrılan zanlı mısın?

Hanzala: Ta kendisiyim. Tekrar yemin ederim ki, ben masumum."

Vennûs'un **رحلة حنظلة "Hanzala'nın Yolcuğu"** adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda bağlayıcı isminin ال "belirlilik takısı"nda olduğu gibi daha önceden okuyucu/dinleyici tarafından kim ve ne olduğu bilinen bir varlığa gönderimde bulunduğu görülmektedir. Bağlayıcı isimler zamirler ve işaret isimleri kadar olmasa da gönderim işlevini yerine getirdiği görülmektedir. Ayrıca burada koyu renkle belirtilmiş هو zamirinin de yine gönderim işlevini yerine getirdiğini görmekteyiz.

يدخل رجلان آخران وهما يتحدثان. جميع الذين يدخلون إنما يأتون من الجهة التي يتناها منها الضجيج (s. 2).

"Diğer iki adam konuşarak girer. Giren herkes, gürültünün kesildiği yönden gelirler."

Sa'dallah Vennûs'un **الفيل يا ملك الزمان "Fil, Ey Zamanın Kralı"** adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda, koyu punto ile belirtilmiş bağlayıcı isimlerin kullanıldığı görülmektedir. Bağlayıcı isimler adından da anlaşılacağı üzere kendisinden önceki ve sonraki tümceleri birbirine bağlayarak kendisinden sonra gelen cümleyle anlam kazanan yapılarıdır. Bu özelliklerinden dolayı bağlayıcı isimlerin, örnekte de yer aldığı gibi metin bağdaşıklığına katkıda bulunduğu görülmektedir.

الطبيبات اللاتي / اللاني / اللواتي يتخصّصنَ في الطبّ الطبيعيّ كثيراتُ

"Doğal tıpta uzmanlaşan (bayan) doktorlar çoktur."

نزل من ركب الحافلة

"Otobüse binen (binen kimse) indi."

عرفت ما عندك

"Yanımdakini tanıdım."

Yukarıdaki örneklerde de ما ve من bağlayıcı isimlerinin kullanımı görülmektedir. Örnekte de yer aldığı gibi bu ism-i mevsullerin de metinsel bağdaşıklık bağlamında işlevlerinden söz etmek mümkündür.

أداة التعريف -أل- (Definite Article) Belirlilik Takısı

Arapçadaki “belirlilik takısı” almış bazı isimlerin metinsel bağdaşıklık sağladığı görülmektedir. İbn Hişâm [ö. 761 h.] (2005/C.1, s. 61), “belirlilik takısı”nı üzerinde uzlaşılan bir ismi belirlemesi açısından “uzlaşımaya dayalı belirleyici” (عهديه) ve sözcüğün türüne işaret etmesi açısından “cins isim belirleyicisi” (جنسية) olmak üzere iki grupta değerlendirmiştir. Ayrıca Bilgin, belirlilik takısının “uzlaşımaya dayalı belirleyici” (عهديه) türünü, belirlediği ismin nasıl bilindiğine bağlı olarak; “metin bağlamıyla anlaşılın” (معهود ذكري), “dünya bilgisiyle anlaşılın” (معهود ذهني) ve “metin dışı bağlamla anlaşılın” (معهود حضوري) olmak üzere üçe ayırmıştır (Karataş, 2008, s. 79). Bilgin’in verdiği aşağıdaki örneklerde de konu anlaşılmaktadır:

{كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا * فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ} 73/6-15

(Firavun’a [bir] elçi gönderdiğimiz gibi ... ve Firavun elçiye isyan etti.)

{فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ} 24/35

(içinde bir kandil... o kandil ki sırça fanûs içindedir. O fanûs ki inci [gibi parıldayan bir yıldızdır sanki!])

Bu iki örneğe bakıldığında başında belirlilik takısı bulunan isimlerin belirsiz biçimlerinin metnin öncesinde yer aldığı görülür. İbn Hişâm böyle bir durumdaki belirli isimlerin zamir işlevi gördüğünü belirtmiştir. Burada metindilbilim ölçütlerinden metin içi öngönderim işlevi görmekte ve metinsel bağdaşıklık sağlamaktadır.

{لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ} 48/18

(O ağacın altında sana bağlılıklarını bildiren mü’minlerden Allah razı olmuştu.)

Bu örnekteki belirlilik takısıyla belirli الشَّجَرَةُ “ağaç” isminin hangi ağaç olduğu alıcının/okuyucunun önceki bilgisiyle anlayabileceği bir durumdur. Bu tür belirlilik olgusu, bir anlamda dünya bilgisine gönderimde bulunmaktadır. Ayrıca burada metindilbilim ilkelerinden olan metin dışı gönderimden de söz etmek mümkündür.

(Bu adam bana geldi)	(جاءني هذا الرجل)
(Ey adam)	(يا أيها الرجل)
(Dışarı çıktım birde ne göreyim arslan!)	(خرجت فإذا الأسد)
(Şimdi!)	(الآن)

Yukarıdaki örnekler ise metin dışı bağlamdan anlaşılabilen ya da dinleyicinin/okuyucunun zihninde o anda varolan başında belirlilik takısı bulunan sözcükleri içeren yapılardır.

الرجل 4 : ماذا تنتظر؟ طفل لئن العود يدوسه فيل ضخم كفيل الملك. يا لطيف.

الرجل 5 : (منضما إليهم) هذا الفيل! (s. 2).

"Dördüncü adam: Ne bekliyordun? Cılız bir çocuk, onu ezen kocaman **bir fil**, hem de kralın fili. Ya Latîf!

Beşinci adam: (Onlara katılarak) Bu **fil**!"

Sa'dallah Vennûs'un **الفيل يا ملك الزمان "Fil, Ey Zamanın Kralı"** adlı yapıtından alıntılanan yukarıdaki parçada **الفيل** "fil" isminin önce belirsiz biçimde geldiği, daha sonraki tümcede ise belirlilik takısı ile geldiği görülmektedir ve yine metin içi gönderim burada da söz konusudur.

İbn Hişâm belirlilik takısının "cins isim belirleyicisi" (جنسية) türüyle ilgili şu örnekleri vermiştir:

{وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا} 4/28

(İnsan zayıf yaratılmıştır.)

{إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ} 103/2

(Gerçek şu ki insan ziyandadır.)

Yukarıdaki örneklerde geçen **الإنسان** "insan" kelimesi genel anlamı ihtiva eden cins isim özelliğiyle karşımıza gelmektedir. Bu türle ilgili olarak herhangi bir gönderim ve bağdaşıklık işlevinden bahsetmek zordur. eş-Şâvuş (2001/C.2, s. 1029) belirlilik takısının "metin bağlamıyla anlaşılın" (معهود ذكرى) tipinin dışındaki metin bağdaşıklığı rollerinin bulunmadığına işaret etmiştir. Ancak metin bütünlüğü, tutarlılığı ve bağdaşıklığı için

mevcut dünya bilgisinin metin dışı bağlam/durumsal bağlamın önemi gözden kaçırılmamalıdır.

(يدخل رجل غريب رث الهيئة يكاد يتساقط من الإعياء، ومعه غلام يستنده، يلتف حولهما الناس.)

رجل 1 : الرجل قادم من حلب.

رجل 2 : أكنت هناك؟

الحلبي : إي وربي الذي نجاني من الهلاك (s. 4).

"(Yabancı **bir adam** girer, üstü başı perişan, neredeyse yorgunluktan yıkılacak ve beraberinde ona yaslanmış bir çocuk. İnsanlar o ikisinin etrafını sarar)

Birinci adam: **Adam** Halep'ten geliyor.

İkinci adam: Sen orada mıydın?

Halepli: Evet ve beni helak olmaktan kurtaran Rabbim de benimleydi."

Vennûs'un **منمنمات تاريخية** "**Tarihî Minyatürler**" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda koyu punto ile belirtilmiş الرجل "adam" sözcüğü önce metinde belirsiz olarak kullanılmış, daha sonra ال belirlik takısıyla birlikte kullanılarak kendisinden önce söz edilen sözcüğe gönderimde bulunulmuştur. Burada belirlik takısıyla metin bağdaşıklığı güçlendirilmiş olmaktadır.

ديوان في قلعة دمشق. نائب القلعة الأمير عز الدين آذار، ومعاونه شهاب الدين الزردكاش (s. 4).

"**Şam kalesinde** bir divan. **Kaleden** sorumlu kişi Emîr İzzeddin Âzdâr ve yardımcısı Şehabeddin ez-Zerdekaş."

Vennûs'un **منمنمات تاريخية** "**Tarihî Minyatürler**" adlı aynı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda koyu punto ile belirtilmiş القلعة "kale" sözcüğü, belirlik takısı ile belirli yapılarak kendisinden önceki قلعة دمشق "Şam Kalesi" sözcüğüne gönderimde bulunulmuştur. Burada da belirlik takısıyla yapılan belirlik işlevi ile metin örgüsü güçlendirilmiştir.

(الحذف/ Ellipsis) Eksiltili Anlatım

Eksiltili anlatım, metin içindeki bir olguyu anlam kaybına yol açmayacak şekilde ortadan kaldırarak yinelemedir. Eksiltilen metinsel öge, metnin anlaşılması sürecinde okur tarafından bağlam yoluyla çıkarımsal olarak tamamlanır. Örneğin; aşağıdaki cümlelerde parantez içinde gösterilen eksiltilmiş öğelerin yokluğu iletişim kopukluğuna neden olmamaktadır.

أ- هل ستذهب إلى المسرح؟

ب- نعم، سأذهب (إلى المسرح)

A- Tiyatroya gidecek misin?

B- Evet (tiyatroya) gideceğim.

أ- ماذا تريد من المشروبات؟

ب- عصير البرتقال.

A- İçeceklerden ne istersin?

B- Portakal suyu.

أ- كم سنة قضيت في الخارج؟

ب- سنتين.

A- Dışarıda kaç yıl geçirdin?

B- İki yıl.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere, eksiltilen bölümler birinci bölüm ile olan ilişkisinden dolayı doğru anlaşılmaktadır.

أنا بما عندي وأنت بما عندك راضٍ

"Ben elimdekinden sen de elindekinden hoşnutsun."

Yukarıdaki örnekte ise ilk bölümde olması gereken yüklem راضٍ eksiltilmiştir. Burada okuyucu bağlamı göz önüne alarak eksiltinin olduğu anlamı kendisi bağdaşıklık sürecinde tamamlayabilmektedir.

Anlaşıldığı üzere eksiltili cümle, tam bir cümle kurulabilmesi için gereken ana unsurları içermeyen cümledir. Eksiltili cümleler bazen cümleleri pratik gerekçelerle kısaltmak amacıyla, bazen de edebî amaçlarla kullanılırlar.

الوزير : (ببلاهة) وماذا سيجدون تحت شعر الرأس سوى القمل والبراغيث؟

جابر : قد يجدون الرسالة التي يفتشون عنها يا مولاي ..

الوزير : (مندهشاً.. تتوقف يده التي تبحث عن بعض النشوق..) الرسالة؟ (لحظة تلتقي فيها العيون وهي تبرق) أتعني.

جابر : نعم يا مولاي... (يلتفت حوله بحذر) أرجو ألا تكون حولنا أذان فضولية (s. 30).

"Vezir: (Saflıkla) Baştaki saçın altında bit ve pireden başka ne bulacaklar?"

Câbir: Aradıkları mektubu bulabilirler ey efendim.

Vezir: (Hayretle... Biraz enfiye arayan eli durur) **Mektup mu?** (Bir an bakışlar kesişir ve gözler parıldar) Öyle mi diyorsun?

Câbir: **Evet** efendim. (Dikkatle etrafına bakar) Etrafımızda gereksiz kulakların olmamasını dilerim."

Vennûs'un **مغامرة رأس المملوك جابر** "el-Memlûk Câbir'in Başının Serüveni" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda koyu punto ile belirtilmiş "mektup mu?" الرسالة؟ kelimesi tek başına kullanılarak soru cümlesinin yerini tutmuş, burada soru cümlesi zikredilmeden eksiltili anlatıma başvurulmuştur. Ayrıca cevap olarak sadece نعم "evet" denilmekle uzun yanıt verilmek yerine kısa yanıt verilerek eksiltili anlatım yapılmıştır. Eksiltili yapının anlaşılması metnin öncesiyle bağlantılı olduğundan metnin öncesiyle kurulan ilişki metin bağdaşıklığı sağlamaktadır.

الرجل ٤ : واختارت المصيبة بيت محمد الفهد دون سائر البيوت.

الرجل ٢ : اللهم ألهم قلبه الصبر وقوة الاحتمال.

الرجل ١ : وسط الزقاق، وأمام أعين الرجال، كيف يعقل ذلك!

الرجل ٤ : أتسأل!

الرجل ٥ : هذا الفيل! (s. 10).

"Dördüncü adam: Diğerleri dururken musibet Muhammed el-Fahd'ın evini seçti.

İkinci adam: Allah'ım kalbine sabır ve dayanma gücü ilham et!

Birinci adam: **Sokağın ortasında, adamların gözünün önünde** bunu nasıl akıl eder!

Dördüncü adam: **Bir de soruyor musun!**

Beşinci adam: **Bu fil!"**

Vennûs'un **الفيل يا ملك الزمان "Fil, Ey Zamanın Kralı"** adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda farklı eksilteli anlatım örnekleri görülmektedir. Koyu punto ile belirtilmiş cümlelerde eksilteli anlatım mevcuttur. Örneğin, **وسط الزقاق** "sokağın ortasında", **وأمام** "adamların gözünün önünde" denilerek cümle eksiltilmiş, ayrıca **ذلك** işaret ismi bir cümlenin yerini almış ve eksilteli anlatım yoluyla metin bağdaşıklığı güçlendirilmiştir. Ayrıca **أتسأل** "bir de soruyor musun" ve **هذا الفيل** "bu fil" diyerek burada uzun cümle kurmak yerine eksilteli yapı kullanılmıştır. Yani "bu bir fil, bunu nasıl akıl edebilir ki, bir de (bunu) soruyor musun!" anlamı hazf edilmiştir.

سناء : إن حلاوة لسانك تخيفني. ينبغي أن أمضي.

حبيب : (وهو يقبلها) لا تنسى أنني أنتظر.

سناء : (وهي تنتزع نفسها منه) حتماً لن أنسى.

حبيب : متى تأتيين؟

سناء : وهل أدري! (s. 34).

"Sena: Dilinin tatlılığı beni korkutuyor. Gitmem gerek.

Habîb: (Onu öperek) Seni beklediğimi unutma!

Sena: (Kendini ondan çekerek) Kesinlikle **unutmayacağım**.

Habîb: **Ne zaman gelirsin?**

Sena: **Nereden bileyim!"**

Vennûs'un **الأيام المخمورة "Sarhoş Günler"** adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda da koyu puntolarla belirtilmiş cümlelerin kısaltılarak verildiği görülmektedir. Bu cümleleri tam cümle şeklinde yazmak da mümkündür. Ancak burada eksilteli anlatım yapılarak metnin akıcılığı sağlanmış ve böylece metin bağdaşıklığına katkıda bulunulmuştur.

Değiştirim (Substitution/الاستبدال)

Metin içinde gerçekleşen bağdaşıklık araçlarından birisi olan değiştirim, söylemdeki/metindeki bir unsurun başka bir unsurla değiştirilmesi, yerine başka unsurun

kullanılmasıdır. Değiştirimin gönderimle arasındaki fark, gönderim anlam düzeyinde bir ilişki olarak kabul edilirken değiştirimin sözcükler ve sözcük grupları arasında yapılan biçimsel bir ilişki olduğudur (Hattâbî, 2006, s. 19).

A- Bir elma ister misin? - أ- هل تريد تفاحة؟

B- Evet, bir tane alayım. - ب- نعم، آخذ واحدة.

Örnekte görüldüğü gibi, "elma"nın yerini "bir" kelimesi almıştır. Burada ada dayalı bir değiştirim söz konusudur.

الأم: يا ولدي هل صرخت أنت؟

الولد: لا، ما فعلت.

Anne: Oğlum sen mi bağırdın?

Çocuk: Hayır ben yapmadım.

Yukarıdaki örnekte "yapmadım" eylemi ما فعلت "bağırdın" eyleminin yerini صرخت almıştır. Burada eyleme dayalı bir değiştirim söz konusudur.

أ- يجب عليك أن تذهب إلى المستشفى.

ب- أنت على حق، سأفعل كذلك.

A- Hastaneye gitmen gerekiyor.

B- Haklısın, öyle yapacağım.

Yukarıdaki örnekte ise "Hastaneye gitmen gerekiyor" يجب عليك أن تذهب إلى المستشفى tümcesi ve "öyle" sözcüğü arasında değiştirim yapılmıştır. Burada da tümceye dayalı değiştirim söz konusudur.

الرجل الثالث : عشت عمراً طويلاً ، يا ما رأيت سادة يعلون وآخرين يولون (s. 17).

"Üçüncü adam: Uzun bir ömür yaşadım. Yükselen **efendiler** ve gerisin geriye dönüp **gidenleri** gördüm."

Vennûs'un **مغامرة رأس المملوك جابر** "el-Memlûk Câbir'in Başının Serüveni" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda koyu punto ile belirtilmiş sözcük kendisinden önceki isimle değiştirim yapılarak metin bağdaşıklığı sağlanmıştır.

جابر : (هامسا في أذنه ، وعلى وجهه تتخايل ابتسامة الخبث).

لأن سيدنا الوزير لا يشبع من وصالها عندما يتكدر مزاجه. لو استمر الحال **كذلك** فستصبح شمس النهار سيدة كل شيء في هذا القصر (s. 8).

"Câbir: (Yüzünde pis bir gülümsemeyle kulağına fısıldayarak) Çünkü efendimiz Vezir canı sıkkın olduğunda onun gelmesine doymuyor. Eğer hal **böyle** devam ederse Şemsunnehar bu saraydaki herşeyin hanımefendisi olacak."

Vennûs'un yukarıdaki aynı eserinden yapılan bu alıntıda ise **كذلك** sözcüğü ile bir metin değiştirim yapılmış ve metin bağdaşıklığı sağlanmıştır.

زمرد : أشعر قلبي ينقبض، ويتقلص، كان من الأفضل ألا تزج نفسك في هذه القصة..
جابر : **أفعل ذلك** من أجلنا هل تريدین رجلاً بلا طموح وبلا قيمة كنت أظنك فخورة بي، ستزوجين رجلاً رفيع المقام ولديه ثروة، وسأعرف كيف أوظف هذه الثروة. الذكاء لا يتقضي.. وبالذكاء يستطيع المرء أن يصبح خليفة بغداد يا زمرد..(s. 43).

"Zümrüd: Kalbimin sıkıştığını ve daraldığını hissediyorum. Kendini bu hikâyeye sokmasan daha iyiydi.

Câbir: **Bunu bizim için yapıyorum.** İsteksiz vedeğersiz bir adam ister misin? Benimle gurur duyduğunu sanıyordum. Elinde serveti olan yüksek makam sahibi bir adamla evleneceksin ve ben bu serveti nasıl kullanacağımı bileceğim. Zekâ bende yok değil... Zekâ ile kişi Bağdat halifesi bile olabilir ey Zümrüd."

Yukarıdaki aynı eserden yapılan alıntıda da olduğu gibi koyu punto ile belirtilmiş **أفعل ذلك** cümlesinin bir eylem ya da olay yerine kullanılmasıyla değiştirim yapıldığı görülmektedir.

في قديم.. قديم الزمان، كانت وجوه البشر صافية، وعيونهم شفافة. الباطن لديهم هو الظاهر لا التواء ولا بغضاء ولا حسد، والحياة بسطية متناغمة تجري كالجدول العذب أو كالأغنية.. وذات يوم.. وصار اليوم تاريخاً وبدءاً. دب النشاز في حياة تلك الجماعة المتضاهرة. انشق عنها واحد من أفرادها. كان أقوى. كان أدهى، لا يهم، لكنه مزق أملاك الجماعة، واستأثر بالحصة الكبرى. انفصل عن الآخرين (s. 53).

"Eskiden... Eski zamanda, **insanların** yüzleri aydınlıktı, gözleri berraktı, içleri dışları birdi, sapkınlık, nefret, hasetlik yoktu. Hayat kolay ve ahenkli idi. Tatlı bir dere veya şarkı gibi akardı. Gün geldi... O günler tarih ve aynı zamanda bir başlangıç oldu. Birbirini sıkı sıkıya bağlı bu **toplumun** hayatındaki ahenk bozuldu. O toplumun fertlerinden biri

onlardan ayrıldı. Daha güçlüydü, daha zekiydi, umursamazdı. Öyle ki, toplumun mallarını parçalara ayırdı ve en büyük payı da kendine ayırdı. **Diğerlerinden** uzaklaştı."

Vennûs'un **الملك هو الملك** "Kral Kraldır" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda koyu punto ile belirtilmiş kelimelere bakıldığında, **البشر** "insanlar" adının daha sonra gelen tümce içerisinde **الجماعة** "toplum" adıyla yer değiştirdiği görülmektedir. Ayrıca **الآخرين** "diğerleri" sözcüğü de kendisinden önce gelen sözü edilen isimlerin yerine kullanılmıştır. Burada anlamsal olarak bir değişiklik söz konusu değildir. Değiştirim sözcüksel düzeyde olmuştur. Metin bağdaşıklığına katkıda bulunan değiştirim unsurları bu örnek metinde de yer almaktadır.

Bağlama (العطف)

Bağlama ile gerçekleştirilen bağdaşıklık görünümünde, söylemin oluşmasını sağlayan sözdizimsel ve anlambilimsel bir olgu olan bağlama (العطف) Arapça gramerinde önemli görülen bir konudur. Bağlama, metindeki uzak kesitlerin birbirine bağlanması ve okuyucu açısından kabul edilebilecek bir uyumun oluşmasını sağlamakla görevlidir.

Arap dilcileri bağlama konusunu “sözcüklerin sözcüklere”, “tümcelerin tümcelere” ve “olayların olaylara” bağlanması gibi çeşitli sınıflara ayırmışlardır. es-Sekkâkî, (ö.626/1228), bağlamayı gerektiren durumu, özne'nin (المسند إليه) ya da yüklem (المسند) özetle tafsilatlandırılması olarak açıklamıştır (el-Vedâ'î, 2005, s. 8-85):

جاء زيد وعمرو وخالد أو جاء زيدٌ فعمرٌ فخالِدٌ أو ثم خالدٌ أو جاء القوم حتى خالدٌ

(Zeyd, Amr ve Halid geldi ya da Zeyd geldi hemen sonra sırasıyla Amr ve Halid geldi ya da (Zeyd geldi daha sonra Amr, bir müddet sonra da Halid geldi.)

Sözcükleri birbirine bağlayarak işlevini yerine getiren bağlama aynı zamanda metin bütünlüğünün ve bağdaşıklığının oluşumunu sağlayan önemli yapılardan biridir.

Bilginler “bağlama” konusunu ele alırken aslında metnin yapısındaki anlam açılımlarına dikkat çekmektedirler:

{ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ 3/7 }

(Allah'tan başka kimse onun kesin anlamını bilemez. Bu yüzden bilgide derinleşenler şöyle derler: Biz ona inanırız.)

es-Suyûtî (1996, C. 2, s. 49) yukarıdaki ayetin وَالرَّاسِخُونَ ifadesiyle başlayan bölümünün öncesine atfedilme imkanına işaret etmektedir. Bu durumda tabii ki metin farklı bir anlam daha kazanmaktadır.

ليلى : ... ولها عينان وحشيتان و مكحولتان (s. 6).

"Leyla: ... Onun vahşi ve sürmeli gözleri var."

Vennûs'un الأيام المخمورة "Sarhoş Günler" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda, و "ve" bağlama/atıf harfi ile sözcüklerin birbirine bağlandığı görülmektedir.

الوزير... يجلس لحظة، ثم ينهض بعصبية فيدور في أرجاء القاعة وبحركة لا إرادية يمد شفته السفلى شعرة من شاربه يقضمها بأسنانه. ثم يتف (s. 26).

"Vezir: ... Bir an oturur sonra öfkeyle kalkar ve salonun dört bir yanını adımlar. İstemsiz bir hareketle alt dudakını uzatarak dişleriyle bıyığını çiğner ve sonra tükürür."

Vennûs'un مغامرة رأس المملوك جابر "el-Memlûk Câbir'in Başının Serüveni" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere ثم "sonra" atıf harfi ile bağlama görevi yerine getirilmiştir.

الخليفة : ومع هذا أريد أن تكون حساباتنا دقيقة. وضعنا لا يحتمل خطأ أو هفوة (s. 38).

"Halife: Bununla birlikte ince hesap yapmalıyız. Durumumuz bir hata veya yanlış kaldırmaz."

Aynı eserden yapılan yukarıdaki alıntıda da أو "veya" atıf harfi ile sözcükler birbirine bağlanarak bağlama yoluyla metin bağdaşıklığına katkıda bulunulmuştur.

فر العدو حتى قاندهم

"Komutanına varıncaya kadar düşman kaçtı."

Yukarıdaki örnekte ise حتى "-e kadar" atıf harfi ile bağlama işlevi yerine getirilmiştir.

كتب إليكم إما حسن وإما صالح

"Size ya Hasan ya Salih yazdı."

Yukarıdaki örnekte de إما "ya.." atıf harfinin bağlama işlevini yerine getirdiği görülmektedir.

خليل كاتب لا شاعر

"Halil yazardır, şair değil."

Yukarıdaki örnekte لا "değil" olumsuzluk edatı bağlama görevinde kullanılmıştır. Bağlama işlevi ile metin bağdaşıklığına katkıda bulunmaktadır.

رأيت سليما بل حسنا

"Selim'i gördüm, hayır Hasan'ı."

Yukarıdaki örnekte بل "aksine" atıf harfi yine bağlama işlevi ile karşımıza gelmektedir.

لا يحل رياء لكن اخلاص

"Riya helal olmaz, ancak ihlâs bunun aksinedir."

Yukarıdaki örnekte ise لكن "ancak" atıf harfinin bağlama işlevini yerine getirerek metin bağdaşıklığına katkıda bulunduğu görülmektedir.

Bağlantı Öğeleri (Conjunction/أدوات الربط)

Bağlantı öğeleri birbiriyle ilintili tümceler arasında anlamlı bağlar kurmakla okuyucuyu metnin bütününe doğru anlayabilmesi ve bütüncül bir bağdaşıklık olgusunu kavrayabilmesi açısından önemli unsurlardır.

Metin içi birimleri birbirine bağlayan bağlantı öğelerinden bağlaçlar, özellikle metin bağdaşıklığı ve tutarlılığı açısından önemli işlevlere sahiptir. Bağlaçlar, genellikle eş görevli ya da birbiriyle ilgili sözcükleri, sözcük gruplarını, özellikle cümleleri veya iki yargıyı birbirine bağlayarak aralarında anlam ve biçim açısından ilişkiler kuran ve söz içinde iki kavram veya düşünceyi bütünleştiren öğelerdir (Korkmaz, 2007, s. 32).

Halliday&Hasan (1976, s. 3-242)'a göre bağlantı öğeleri, ekleme, karşıtlık, sebep ve zaman bildiren öğeler olmak üzere dört ana başlık altında değerlendirilmektedir. Bir metinde ekleme; ve (و), örneğin (على سبيل المثال), demek istiyor/yani (يعنى), gibi (نحو) vb. edatlarla, karşıtlık; fakat (لكن), buna rağmen (على الرغم من ذلك), bununla beraber (مع هذا) vb. edatlarla oluşturulabilmektedir. Sebeplilik bağlantısı; bunun için (لذلك), böylelikle (هكذا), için (ف) vb. edatlarla, zaman bağlantısı ise sonra (ثم), son olarak, sonunda (أخيراً), akşam (في المساء) vb. edatlarla kurulabilmektedir. Burada değinilen "ve" (و), "için" (ف),

“sonra” (ثم), “fakat” (لكن) gibi ögeler Arapça dilbilgisinde özellikle “bağlama” (العطف) başlığı altında incelenmektedir.

ذهبت فاطمة إلى السوق ولكنها لم تشتتر أي شيء

"Fatma çarşıya gitti **fakat** hiçbir şey satın almadı."

كان ينزل المطر في الخارج لذلك لم تخرج المرأة من البيت

"Dışarıda yağmur yağıyordu, **bu yüzden** kadın evden dışarı çıkmadı."

سافر خالد إلى اليمن ثم أحمد

"Halid Yemen'e gitti, **sonra** da Ahmet."

إن الشارع مزدحم يعني فيه سيارات كثيرة

"Cadde kalabalık **yani** çok araba var."

Yukarıdaki örneklerde bağlantı ögelerinin çeşitli kullanımları görülmektedir. Bir metinde tümcelerin rastgele sıralanışı değil, tümceler arası anlamlı bağıntılarla oluşturulmuş tutarlı bir dilsel yapı söz konusudur.

الرجل 7 : على مدّ عمري رأيت كثيرا من الفيلة، لكل ملك فيله، ولكن حتى الآن لم أر كهذا الفيل
شراً وغطرسة (s. 13).

"Yedinci adam: Ömrüm boyunca birçok fil gördüm, her kralın bir fili vardır, **ancak** şu ana kadar böyle kötü ve kibirli bir fil görmedim."

Sa'dallah Vennûs'un **الفيل يا ملك الزمان** "Fil, Ey Zamanın Kralı" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda da bağlantı ögesi olarak **ولكن** "ancak" kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Burada yine tümceler arası anlamlı bir bağıntının oluşturularak metin bağdaşıklığının sağlanmış olduğundan söz etmek mümkündür.

Belirticiler (العلامة)

Metni bölümlere ayıran belirticiler (العلامة), olayın gelişim aşamalarına göre bulunabilir. Belirticiler için bağdaşıklık ilişkisi terimi de kullanılır. Metinler, kurgusu gereği belli bir sıralama içindedir. Bu sıralamada bir bağdaşıklık vardır ve aralarındaki ilişki de belirticilerle sağlanır (Günay, 2007, s. 104). Aşağıda konu ile ilgili örnekler verilmiştir.

من الآن فصاعداً لن أذهب إلى السينما

"Artık sinemaya gitmeyeceğim."

أولا نغسل أيدينا

"Öncelikle ellerimizi yıkayacağız."

كان الرجل فقيراً فالآن هو رجل غني

"Adam fakirdi, şimdi ise o zengin bir adam."

عزت : منذ قليل كنت تهددني، والآن ترشونني! (s. 15).

"İzzet: Daha dün kadar beni tehdit ediyordun, şimdi ise rüşvet veriyorsun!"

Sa'dallah Vennûs'un **"İşaretlerin Ritüelleri ve Dönüşümler"** طقوس الإشارات والتحويلات adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda ve الآن "şimdi" belirticisi ile iki tümce birbirinden ayrılmıştır ve aralarında anlamlı bir ilişkiden ve bağdaşıklıkta söz etmek mümkündür.

Karşıtlama İle Yapılan Bağdaşıklık

حرفوش : ألا تشعر بأي تحسن؟

حنظلة : بل ازداد حالي سوءاً (s. 22).

"Harfûş: Hiç güzel birşey hissetmiyor musun?"

Hanzala: Aksine durumum daha da kötüleşti."

Sa'dallah Vennûs'un **"Hanzala'nın Yolcuğu"** رحلة حنظلة adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda, بل "aksine" bağlacı iki tümce arasında karşıtlık oluşturarak bağlantı kurmaktadır. Böylece karşıtlık unsuruyla metin bağdaşıklığı sağlanmış olmaktadır.

حرفوش : (يقفز مصفقاً) بدأ يفهم.. بدأ يفهم..

حنظلة : أفهم.. أنا أفهم؟ بل هذه هي المشكلة (s. 50).

"Harfûş: (Ellerini çırparak zıplar) Anlamaya başladı... Anlamaya başladı..."

Hanzala: Anlıyorum... Anlıyor muyum? Aksine bu bir sorun."

Aynı eserden yapılan yukarıdaki alıntıda da yine بل "aksine" bağlacı ile iki tümce arasında anlamsal yönden karşıtlık oluşturulmuştur.

الرجل 3 : تقول مبالغتاً.. وكأنك لا تعيش في هذه المدينة.

زكريا : (يسيطر صوته على الضجيج) بل أعيش فيها.. (s. 8).

"Üçüncü adam: Abartılı konuşuyorsun... Sanki sen bu şehirde yaşamıyorsun.

Zekeriya: (Sesi gürültüyü bastırarak) **Bilakis** burada yaşıyorum."

Vennûs'un **الفيل يا ملك الزمان "Fil, Ey Zamanın Kralı"** adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda da بل "bilakis" bağlacı ile oluşturulan karşıtlık iletisi ile metin bağdaşıklığına katkıda bulunulmuştur.

الرجل الأول : لدى السادة دائماً أسباب كافية للخلاف أما نحن فلا ناقة لنا ولا جمل (s. 18).

"Birinci adam: Anlaşmazlığa düşmede efendilerin elinde daima yeterli sebepler vardır.

Bize gelince, at elin, it elin bize ne!"

Vennûs'un **مغامرة رأس المملوك جابر "el-Memlûk Câbir'in Başının Serüveni"** adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda أما "ise" bağlacı iki tümce arasında anlamsal yönden karşıtlık bildirmekte ve metin bağdaşıklığını güçlendirmektedir.

Nedensellik

الأم : اشرب فوجهك شاحب (يذعن إسحق مثل طفل، ويشرب الدواء) لن يأكل الحلوى إذا لم تهزي

خصرك (s. 32).

"Anne: İç! **Çünkü** yüzün sararmış (İshak bir çocuk gibi itaat eder ve ilacı içer). Şaklabanlık yapmazsan tatlıyı yemez."

Sa'dallah Vennûs'un **الاغتصاب "Tecavüz"** adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda "İç! Çünkü yüzün sararmış..." cümlesindeki ف "çünkü" bağlacı ile nedensellik ilişkisi kurularak metin bağdaşıklığına katkıda bulunulmuştur.

عرقوب : وزارتك! ما دام معلمي هو الملك، فلماذا لا أكون أنا الوزير؟

محمود : لأنه عرف أنك زائف. السجنان يطاردك الآن. فتعال نبدل ثيابنا قبل أن يحضر ويرانا (s. 34).

"Arkûb: Vezirliğiniz! Hocam kral olduğu sürece ben neden vezir olmayayım?

Mahmud: Çünkü o seni düzenbaz biri olarak biliyor. Gardiyan şimdi senin peşine düşer.

Hadi gel, gelip bizi görmeden kıyafetlerimizi değiştirelim."

الوزير : ... فلماذا تعرض شخصك السامي للاحتكاك بالزنخ والوسخ.
الملك : لأن ذلك يرفه عني أحيانا... (s. 6).

"Vezir: Zât-ı âliniz neden kokuşmuş ve kirli şeylere bulaştı.

Kral: **Çünkü** bu bazen beni eğlendiriyor..."

عزة : ولم التنكر؟

عبيد : لأننا مجبرون الآن على التنكر (s. 17).

"İzzet: Peki bu gizlenme neden?"

Abîd: **Çünkü** şu an gizlenmeye mecburuz."

Vennûs'un **الملك هو الملك** "Kral Kraldır" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntılarda ise "لأن" "çünkü" bağlacı ile tümceler arasında nedensellik ilişkisi kurularak metin bağdaşıklığı sağlanmış olmaktadır.

Eşzamanlılık

جمال الدين : ... فلما سأل وعرف مقالتي، غضب وأمر أن يضيق علي في سجنني... (s. 75).

"Cemaleddin: ... Sorup da söylediklerimi öğrendiği zaman öfkeleni ve hücremde bana baskı yapılması emrini verdi."

Sa'dallah Vennûs'un **منمنمات تاريخية** "Tarihî Minyatürler" adlı yapıtından yapılan yukarıdaki alıntıda **لما** "-dığı zaman" bağlacı tümceler arasında eşzamanlılık ilişkisi kurmaktadır. Metin bağdaşıklığı unsurlarından eşzamanlılık ilkesinin işlevi burada görülmektedir.

مؤرخ قديم : وفي جمادي الأولى وبينما أهل دمشق في أشد ما يكون من القتال والاجتهاد في بلدهم، قدم عليهم رجالان من أصحاب تيمور من تحت السور وصاحا من بعد. (s. 36).

"Eski Tarihçi: Cemaziyelevvel (Hicri takvimin beşinci ayı)'de, Şam halkı, memleketlerinde devam eden savaş ve sıkıntıların en şiddetli zamanını yaşarken, Timur'un adamlarından iki kişi sûrun altından çıkıp geldiler ve uzaktan bağırıldılar."

Vennûs'un **منمنمات تاريخية** "**Tarihî Minyatürler**" adlı aynı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda ise **بينما** "-iken" bağlacı ile eşzamanlılık işlevi gerçekleşmiş olmaktadır.

ياسر : لم يعد ذلك سرّاً... **عندما** علم بأمر الحراس وإغلاق المدينة احمر وجهه، وتدافعت من فمه الكلمات يا حفيظ، الغضب عدو الحذر (s. 24).

"Yasir: O bir sır değil... Muhafızların emrini ve şehrin kapatıldığını öğrendiğinde yüzü kıpkırmızı oldu ve kelimeler ağzından dökülürdü. Ya Hafız! Öfke aklın düşmanıdır."

Vennûs'un **مغامرة رأس المملوك جابر** "**el-Memlûk Câbir'in Başının Serüveni**" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda da **لما** ve **بينما** gibi **عندما** "-dığında" bağlacı da eşzamanlılık görevi ile karşımıza çıkmaktadır.

Öncelik ve Sonralık

السياف : دعوني أسأل قبل أن نبدأ. أنا سياف أم جلاذ (s. 2).

"es-Seyyâf: Başlamadan **önce** izin verin sorayım; ben bir kılıç ustası mıyım yoksa bir cellât mı?"

الملك : سنوافيها بعد أن ننهي هذه المقابلة (s. 32).

"Kral: Bu görüşmeyi bitirdikten **sonra** ona sürpriz yapacağız."

Sa'dallah Vennûs'un **الملك هو الملك** "**Kral Kraldır**" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntılarda **قبل** "önce" ve **بعد** "sonra" bağlaçları kullanılarak zamanlılık bağıntısı ile metin bağdaşıklığı sağlanmaktadır.

سأسافر بعدما يسافر أخي

درس أولاً وذهب بعدئذ إلى السينما

نأكل الطعام قبلما نخرج

وصل حسن أولاً ثم حضر بعده علي

"Kardeşim gittikten **sonra** gideceğim.

Önce dersini yaptı, ondan **sonra** sinemaya gitti.

Çıkmadan **önce** yemek yeriz.

Önce Hasan ulaştı, **sonra** Ali geldi."

Yukarıdaki örneklerde de yine çeşitli zaman edatlarının kullanımı görülmektedir.

Koşul

جابر : معنى ذلك أننا نرتفع مرتبة إذا علا مقام سيدنا الوزير، يعلو أيضاً مقام مماليكه (s. 12).

"Câbir: Bunun anlamı şudur ki; eğer efendimiz Vezir'in makamı yükselir **ise** biz de mertebeye yükseliriz. Aynı zamanda tebası da yükselir."

الرجل الثالث: ... في هذا الوقت الخبز أهم شيء إذا توفر في بيتك ضمنت نصف السلامة.

المرأة الأولى : ووراءنا أطفال سيصرخون إن لم يجدوا لقمة الخبز (s. 13).

"Üçüncü adam: ... Bu zamanda ekmek en önemli şey, **eğer** evine getirebiliyorsan huzurun yarısını sağlamış olursun.

Birinci kadın: Bir lokma ekmek bulamazlarsa **şayet**, feryadı basacak çocuklar var arkamızda."

Sa'dallah Vennûs'un **مغامرة رأس المملوك جابر "el-Memlûk Câbir'in Başının Serüveni"** adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntılarda görüldüğü üzere **"eğer"** ve **"şayet"** bağlaçları ile tümceler arasında koşul ilişkisi kurulduğu görülmektedir. Böylece koşul ilişkisine bağlı olarak metin bağdaşıklığı sağlanmış olmaktadır.

Örnekleme

عرقوب : ونحن نحلم لكل واحد حلمه، يلزمه مثل ظله (ينادي) أحلام.. احلموا جميعاً. الأحلام

مسموح بها (s. 2).

"Arkûb: Hayal ediyoruz. Herkesin bir hayali var gölgesi **gibi** kendisini takip eden. (Yüksek sesle seslenir) Hayaller... Hep birlikte hayal kurun! Hayaller serbest."

أم عزة : (تساعدها ابنتها على النهوض) يا ملك الزمان.. من كان مثلنا لا يستطيع إلا أن يبكي على

حاله، ويشكو من زمنه (s. 31).

"İzzet'in Annesi: (Kızı kalkmasına yardım eder) Ey zamanın kralı! Haline ağlamaktan ve içinde bulunduğu zamana kahretmekten başka elinden birşey gelmeyen bizim **gibi** kim vardır?"

Sa'dallah Vennûs'un **الملك هو الملك** "**Kral Kraldır**" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntılarda koyu punto ile işaretlenmiş sözcüklerle yapılan örnekleme yoluyla metin bağdaşıklığı desteklenmektedir.

Özlüksel Bağdaşıklık (الاتساق المعجمي)

Halliday&Hasan (1976, s. 274-292), sözlüksel bağdaşık konusunu önce yineleme (reiteration) ve eş dizimlilik (collocation) olmak üzere iki başlık altında ele almış sonra bu kavramları kendi içlerinde incelemiştir. Bir metinde sözlüksel bağdaşıklığın çokluğu doğrudan metinsel bağdaşıklığı etkileyeceği düşünülmektedir. Sözcükler arasında bir bağ kurulabilmesi bir metnin bağdaşıklığını artırırken az sayıda sözcük arasında bağ kurulması metnin bağdaşıklık olgusunu zayıflatacaktır (eş-Şâvuş, 2001, s. 143).

Yineleme (Reiteration/التكرار)

Halliday&Hasan'a göre yineleme, sözcüğün aynen tekrarı, eş veya yakın anlamlı sözcük kullanımı, üst anlamlı ve genel anlamlı sözcük kullanımıyla gerçekleşmektedir.

Bir sözcüğün metin içerisinde aynen tekrar edilmesine örnek;

تعرفت على هذا الرجل في العطلة، لذلك الرجل بنت، اسم بنت الرجل ليلى

Bu **adaml**a tatilde tanıştım. O **adamın** bir kızı var. **Adamın** kızının adı Leyla.

Metnin bir yerinde geçen bir sözcüğün örnekte görüldüğü gibi aynen tekrar edilmesi ile, okuyucu üzerinde toplu/birikmiş (accumulative/التراكمي) etki oluşturduğu vurgulanmıştır (de Beaugrande, 1998, s. 303).

Yineleme konusuna bir başka örnek de pekiştirme (التأكيد)'dir. Örnek:

{ فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا } 94/5-6

Elbette her **güçl**kle bir **kolaylık** vardır. **Şüphesiz** her **güçl**kle bir **kolaylık!**

Örnekte de görüldüğü gibi burada tümce tekrarı söz konusudur. Her sözcük ayrı değerlendirilecek olursa hem sözcük tekrarı hem harf hem de bağlaç/edat tekrarının bulunduğu dikkat çeker.

Yineleme, eş veya yakın anlamlı sözcüklerin kullanılmasıyla da gerçekleştirilmektedir.

Örnek:

لقد فهمنا أن حبه قوي فلن ينتهي شغفه بها أبداً

Aşkının güçlü olduğunu anladık; ona olan **sevdası** hiç bitmeyecek.

Örnekte görüldüğü gibi metinde eş anlamlı diyebileceğimiz iki sözcüğün kullanılmasıyla bağdaşıklık oluşturulmaya çalışılmıştır.

Sözcüklerin üstanlam ya da altanlam ilişkisi içinde oldukları sözcüklerle tekrar edilmeleriyle de metinlerde bağdaşıklık sağlanmaktadır. Örnek:

أحب الفواكه كثيرا، كانت الفراولة كثيرة في الأسواق بهذه السنة

Meyveleri çok severim. Bu sene ne kadar çok **çilek** vardı pazarlarda!

Birinci tümcede üstterim olan ‘meyve’ terimi ikinci tümcede altterimi olan ‘çilek’ sözcüğüyle yinelenerek metin içinde bir anlam bütünlüğü sağlanmıştır.

Yineleme genel kavramların kullanılmasıyla da yapılabilir. Örneğin;

إن الخياط في حيتنا ماهر جدا، هذا الرجل يقدر على كل شيء

Bizim mahellenin **terzisi** çok maharetlidir. **Adam** her söküğü dikiyor.

Yukarıdaki birinci cümlede "terzi" ikinci cümledeki "adam" genel kavramının içinde değerlendirilmiştir.

الرجل 4 : ماذا تنتظر؟ طفل لين العود يدوسه فيل ضخم كفيل الملك. يا لطيف..

الرجل 5 : (منضما إليهم) هذا الفيل! (s. 2).

"Dördüncü adam: Ne bekliyordun? Cılız bir çocuk, onu ezen kocaman **bir fil**, hem de kralın fili. Ya Latîf!

Beşinci adam: (Onlara katılarak) Bu **fil**!"

Sa'dallah Vennûs'un **الفيل يا ملك الزمان "Fil, Ey Zamanın Kralı"** adlı yapıtından yapılan yukarıdaki alıntıda aynı sözcüğün yinelenmesi ile sözlüksel bağdaşıklık gerçekleştirilmiştir.

عبد القادر : نعم.. نعم.. اكرهيني.

سناء : إنك جلف.. إنك وحش.. إنك رهيب..

عبد القادر : نعم.. إني جلف، وإني وحش، وإني رهيب.

سناء : خاصمتك..

عبد القادر : (يخور، بصوت لاهت ومنتقطع) وأنا أصالحك.. أصالحك.. أصالحك (s. 23).

"Abdulkadir: Evet... Evet... Kötüle beni!

Sena: **Sen kabasın... Sen vahşisin... Sen korkunçsun...**

Abdulkadir: Evet... **Ben kabayım... Ben vahşiyim... Ben korkuncum...**

Sena: Küstüm sana...

Abdulkadir: (Bitkin düşer, nefes nefese ve kesik kesik bir sesle) Ben **seninle barışırım...**

Seninle barışırım... Seninle barışırım."

Vennûs'un **الأيام المخمورة "Sarhoş Günler"** adlı eserinden yukarıda yapılan alıntıda görüldüğü üzere birden fazla şekilde sözcük ve sözcük grubunun tekrarı yapılmıştır. Bu tarz yineleme ile tümceler arası ilişkiler kuvvetlendirilmiştir.

سرحان : (عيناه زائعتان، والعرق يغطي وجهه، الذي يتفكك) ستأتي الأيام، وستكتشف أنك تعرفت على رجل..

(لا يسيطر على حالته، فيضع يده على فمه، وينهض مسرعا خارج الغرفة) (s. 28).

"Sirhan: (Gözleri baygın, allak bullak olmuş yüzü terle kaplı) Gün gelecek ve sen bir adam tanıdığımı anlayacaksın (ki o adam...)

(**Durumunu** kontrol edemez, elini ağzına koyar ve odadan çıkmak üzere acele kalkar)."

Yine yukarıdaki aynı eserden yapılan alıntıda daha önce bir durumdan bahseden tümcenin yerine **حالته** "durumunu" gibi genel anlamlı bir sözcüğün kullanılmasıyla bağdaşıklık gerçekleştirilmiştir.

آزدار : وأنت يا شيخ اجمع العلماء وادعُ الناس إلى المصابرة والجهاد.

التاذلي : اتكل علي في هذا الأمر (s. 7).

"Âzdâr: Sen ey ihtiyar! Âlimleri topla! İnsanları sabra ve gayrete davet et!

et-Tâzelî: Bu işte bana güven!

الحلبي : لم أسأل أحداً عن أغنياء البلد إلا ذكر اسمك.

دلامة : وفيم يهكم هذا الأمر؟ (s. 17).

Halepli: Memleketin zenginleri hakkında kime sorduysam senin adını söyledim.

Dülâme: Bu **durum** seni neden ilgilendiriyor?"

Vennûs'un **منمنمات تاريخية** "**Tarihî Minyatürler**" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntılarda ise genel anlam taşıyan الأمر "iş, durum" sözcüğü kendisinden önceki tümcenin bir daha tekrar edilmesine gerek kalmadan söz konusu tümcenin yerini almıştır.

وفي ثاني عشرة يوم الخميس، استقر القاضي نور الدين بن مكي الدميري قاضي قضاة المالكية عوضاً عن القاضي ولي الدين عبد الرحمن بن خلدون على مال وعد به. وفي سلخه انحصر السلطان من قاضي قضاة المالكي ابن مكي الدميري فعزله وأعاد ابن خلدون المالكي (s. 2).

"12'si Perşembe günü **Malikî kadılar kadısı Kadı Nureddin b. Mekkî ed-Dumeyrî**, Kadı Veliyüddin Abdurrahman **b. Haldûn** yerine, kendisine vadedilen bir mal hakkında hüküm verdi. Onun yokluğunda Sultan, **Malikî kadılar kadısı İbn-i Mekkî ed-Dumeyrî**'ye karşı mesafeli durdu. Sonra onu görevden aldı ve **İbn-i Haldûn** el-Malikî'yi görevine yeniden getirdi."

Vennûs'un **منمنمات تاريخية** "**Tarihî Minyatürler**" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda koyu punto ile işaretlenmiş sözcük grubu tekrarı dikkat çekmektedir.

خديجة : يا ابن عمي.. أعيد وأكرر. فصّل وأنا ألبس (s. 8).

"Hatice: Ey amcamın oğlu! **Tekrar ediyorum ve yineliyorum**. Git ben giyiniyorum."

Vennûs'un **منمنمات تاريخية** "**Tarihî Minyatürler**" adlı aynı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda ise eş anlamlı kelime tekrarı ile sözlüksel bağdaşıklık gerçekleştirilmiştir.

Eşdizimsel Örüntüleme (Collocation/المصاحبة)

Metinde konu bütünlüğünü sağlayan diğer bir yöntem de, eşdizimsel örüntüleme veya eşdizimlilik olarak tanımlanan ve aynı bağlamda aynı kavram alanından sözcükleri

kullanarak bağlantılar yapmaktır. "Söylem konusu geliştikçe daha önce kullanılan sözcükler daha sonra kullanılacaklar için uygun bir bağlam oluştururlar." (Oktar, 1997, s. 164). Örneğin; bıçak-keskin, ağaç-bahçe, öğrenci-ders, hasta-hastalık-doktor, yağmur-bulut gibi aynı bağlam içinde kullanılan sözcük öbekleri birbirini izleyen tümceler arasında bağdaşıklığı artırarak metnin küçük ölçekli yapısında bir anlam zinciri oluşturabilmektedirler. Aşağıdaki örnekte Necip Fazıl Kısakürek'in "Zehir" adlı şiirinde 'asır... hafta... saat... saniye... yokluk... varlık...' sözcük zinciri kullanılarak bağdaşık bir metin elde edilmiştir.

Çocukken haftalar bana asırdı;

Derken saat oldu, derken saniye...

İlk düşünce, beni yokluk ısırdı:

Sonum yokluk olsa bu varlık niye?

"Eşdizimsel örüntüleme taşıyan sözcükler, bir anlamda, bireylerin zihinlerinde olaylar, durumlar, yerler, kişiler ve nesnelere için oluşturdukları şemalara yönelik göstergeler durumundadır." (Uzun-Subaşı, 2006, s. 700).

زكريا : ... نحن نحب الفيل يا ملك الزمان. مثلكم نحبه ونرعاه. تبهجنا نزهاته في المدينة. وتسرننا

رؤياه (s. 38).

"Zekeriya: ... Biz fili **seviyoruz** ey zamanın kralı! Onu sizin gibi **seviyor** ve **gözetiyoruz**. Onun şehirde **gezmesi** ve onu **görmek** bizi **mutlu** ediyor."

Sa'dallah Vennûs'un **الفيل يا ملك الزمان** "Fil, Ey Zamanın Kralı" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda koyu punto ile belirtilmiş aynı bağlamda kullanılan sözcüklerin eşdizimlilik oluşturarak metin bağdaşıklığına katkıda bulunduğu görülmektedir.

Eşdizimlilik, sadece aynı bağlamda kullanılmalarından dolayı ilişkilendirilen sözcüklerin yarattığı bağlantıları kapsar. Diğer bir deyişle, aynı konuları işleyen metinlerde bir arada kullanılma eğilimi gösteren sözcüklerin, birbiriyle eşdizimsel bir ilişki içinde oldukları ifade edilmektedir. Aslında eşdizimsel sözcüklerin arasında kullanıldıkları metnin konusuyla bağdaştırılmalarının dışında herhangi bir sistematik ilişki yoktur. Örneğin, vahşetin tartışıldığı bir metinde yok etme ve savaş sözcüklerinin bir arada kullanılma sıklığı söz konusu metnin eşdizimsel bağdaşıklığına katkıda bulunmaktadır (Stotsky, 1983, s. 436).

جابر : ماذا تعنين؟ لم أسمعك مرة تتحدثين بهذه الجدية، أعرف صوتك **يفنح** مرحاً.. والكلمات تنزلق بين شفتيك **لاهية مثيرة**. ماذا هناك؟ (s. 43).

"Câbir: Ne demek istiyorsun? Ben seni bir kere bile böyle **ciddi** konuşurken duymadım. Biliyorum ki sesin **cilveli** ve **neşelidir**. Kelimeler ağzından **eğlenceli** ve **etkileyici** bir şekilde dökülür. Ne oldu?"

Sa'dallah Vennûs'un **مغامرة رأس المملوك جابر "el-Memlûk Câbir'in Başının Serüveni"** adlı yapıtından yapılan yukarıdaki alıntıda da koyu punto ile işaretlenmiş sözcüklerin aynı bağlam içerisinde eşdizimlilik oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca sözcükler arasında zıt anlamlı kavramların da kullanılarak eşdizimliliğin gerçekleştirildiği dikkat çekicidir.

أصوات : ... - **تأثوا** يا جماعة.

- **على مهلكم**.

زكريا : **سكوت**.. **سنجرب من جديد**.

أصوات : **مرة أخرى!** (s. 30).

"Sesler: ... - **Sakin olun** ey cemaat!

- **Yavaş olun!**

Zekeriya: **Sessizlik! Yeniden** deneyeceğiz.

Sesler: **Bir daha!"**

Vennûs'un **الفيل يا ملك الزمان "Fil, Ey Zamanın Kralı"** adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda ise yine koyu punto ile belirtilmiş aynı bağlamda yer alan sözcükler eşdizimlilik oluşturarak metin bağdaşıklığına katkıda bulunmaktadır.

ياسر : لا أدري إذا كان يوم **الحشر** أم لا، لكني أكاد لا أصدّق أنني خرجت من الديوان بسلام.

(يمسح العرق عن جبينه) **شعرت روعي تنخطف من جسدي** (s. 23).

"Yasir: **Mahşer** günü müydü yoksa değil miydi anlamadım. Öyle ki divandan sağsalim çıktığıma neredeyse inanmayacağım. (Alnındaki teri siler) **Ruhumun bedenimden ayrıldığımı** hissettim."

ياسر : يبدو أنهم اتخذوا قرارات خطيرة. فمع طلوع النهار خرج **الحراس** من القصر يحملون **عتادهم**

وكانهم يمضون إلى الحرب. **اخترقوا** الشوارع فأرهبوا الناس، ثم **انتشروا** على أبواب

المدينة (s. 23).

"Yasir: Tehlikeli kararlar aldıkları görülüyor. Gündoğumu ile birlikte **muhafızlar silahlarını** yüklenmiş bir şekilde saraydan çıktılar. Sanki **savaşa** gidiyorlar. Caddeleri **yarıp geçtiler**, insanları korkuttular, sonra şehrin kapılarına dağıldılar."

Vennûs'un **مغامرة رأس المملوك جابر** "el-Memlûk Câbir'in Başının Serüveni" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntılarda koyu punto ile belirtilmiş sözcükler arasında bağlam bakımından aynı çerçevede farklı kavramların olduğu görülmektedir.

عزت : يا سلام.. يا سلام. أنس وطرب و غرام (s. 13).

"İzzet: Ya **Selam**... Ya **Selam**... **Sevinç, neşe** ve **aşk**."

Vennûs'un **طقوس الإشارات والتحويلات** "İşaretlerin Ritüelleri ve Dönüşümler" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda ise bir durum ile ilgili aynı bağlam içerisinde birbirine yakın anlamlı kelimelerin kullanıldığı görülmektedir.

Karşılaştırma (Comparison/المقارنة)

زاهد : سنبقى منزويين في هذه الحكاية كما هو حالنا في الحياة (s. 13).

"Zahid: Hayattaki **halimiz gibi** bu hikâyede de **yalnız** kalacağız."

Sa'dallah Vennûs'un **الملك هو الملك** "Kral Kraldır" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda iki durum arasında bir karşılaştırmadan söz edilebilir. Gerçek hayat ile hikâye arasındaki "münzevi" durum karşılaştırması yapılmıştır. **كما هو** "olduğu gibi/nasıl ise" bağlacı burada iki durum arasında karşılaştırma ögesi olarak kullanılmıştır. Araştırmalar metin içinde başvurulan karşılaştırmaların metnin bağdaşıklık yönünü kuvvetlendirdiğini ortaya koymaktadır.

زكريا : (إلى الرجل الثالث) أنت مثلاً. ألا تبالي لو فقدت واحداً من أولادك؟

الرجل ٣ : (مرتبگًا) لا أبالي! من قال ذلك. لهم عيني وروحي. (مترددًا) لكن..

الرجل ٧ : أي رجل لا يبالي بفقدان أولاده؟

الرجل ١١ : اللهم سوى الكافرين (s. 23).

"Zekeriya: (Üçüncü adama hitaben) **Örneğin sen!** Evlatlarından birini kaybetse **umursamaz mısın?**

Üçüncü adam: (Şaşkınlıkla) **Umursamaz mıyım!** Bunu kim diyebilir. Onlar benim gözüm ve canım. (Tereddütle) Fakat...

Yedinci adam: **Hangi kişi** evlatlarının kaybolmasını umursamaz?

On birinci adam: Allah'ım! **Kâfirler dışında."**

Vennûs'un **الفيل يا ملك الزمان** "**Fil, Ey Zamanın Kralı**" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda ise açık biçimde tümceler arasında karşılaştırma yapıldığı görülmektedir. Son tümcede de görüldüğü üzere **سوي** "hariç/...den başka" karşılaştırma ögesi olarak kullanılmış ve metin bağdaşıklığına katkıda bulunulmuştur.

الرجل ٤ : ماذا تنتظر؟ **طفل** **لين** **العود** **يدوسه** **فيل** **ضخم** **كفيل** **الملك** . **يا لطيف**..

الرجل ٥ : **(منضمًا إليهم)** **هذا الفيل!** (s. 9).

"Dördüncü adam: Ne bekliyordun? **Cılız bir çocuk**, onu ezen **kocaman bir fil**, hem de kralın fili. Ya Latîf!

Beşinci adam: (Onlara katılarak) **Bu fil!"**

Vennûs'un yukarıdaki aynı eserinden yapılan bu örnekte ise, çocuk ve onun zayıf yapılı olması ile fil ve filin büyüklüğü arasında bir karşılaştırma yapılmıştır.

Tutarlılık (Coherence/الانسجام)

Metin içinde her ne kadar birbirlerine bağlı olsalar, birbirlerini bütünleseler de, bağdaşıklık ve tutarlılık olguları düzey açısından birbirinden farklıdır. Bağdaşıklık metnin yüzeyinde, dilsel öğeler aracılığıyla görülebildiği halde, tutarlılık derin yapıda oluşan anlamlar arasındaki mantıksal bağlantıdır ve tutarlılığı gösteren belirli dilsel öğeler bulunmamaktadır.

Bağdaşıklık metnin dilbilgisel yanı sıra ilgili iken, tutarlılık kabul edilebilirlik durumu ile ilintilidir. Metnin bütünlüğünü ele alır. Bir metnin tutarlılığını değerlendirmede öncelikle metnin konusunun belirlenmesi gerekir. Anlatımın mantık kurallarına uyması, duygusal ve düşünsel çelişkiler taşıması, konudan sapılmaması tutarlılıkla ilgilidir. Tutarlılık, metin oluşturabilme özelliği bakımından metin parçaları arasında mantıksal düzen ve bağlantıya

dayanır. Bunun için ise bağdaşıklık'a ihtiyaç duyar. Yani, metin parçaları arasında dilbilgisel ilişkilerin bulunması gereği vardır (Aksan,1999, s. 150).

Bir metnin tutarlı olması için her yeni bilginin daha öncekilerle bağıntılı olması ve önceki bilgilere katkı yapması gerekir. Ayrıca her yeni tümce ya da paragrafın var olan bilgilere bağlı olarak yeni bir bilgi vermesi beklenir. Bu da metnin bir bütün içerisinde ele alınabilmesine ve kabul edilebilirliğine imkân sağlayacaktır.

Tutarlılık, büyük ölçüde metin türlerine bağlıdır. Her türün kendine özgü, içkin yapısal özellikleri vardır ve “belli bir türle ilişkilendirildiğinde tutarlı görünen bir tümce dizisi, başka bir türle ilişkilendirildiğinde tutarsız sayılabilir, ya da başka çeşit bir tutarlılık gösterebilir” (Maingueneau 2000, s. 210). Örneğin, yazınsal bir metin için tutarlı olan bir yapı, yazınsal olmayan bir metinde tutarsız sayılabilir. Bu nedenle tutarlılık ölçütü aranırken, metnin türüne bağlı özelliklere dikkat edilmeli ve yorumlar bu özellikler doğrultusunda yapılmalıdır.

Metin, bütün yanları ile birbiriyle tutarlı olan dizgesel bir biçimin düzenlenişi olarak değerlendirilebilir. Tutarlılık (الانسجام), bağdaşıklık (الاتساق) kavramı üzerine geliştirilebilecek bir betimlemedir. Bağıntısal olarak ele alınan bir metinde tutarlılık ortaya konulabilir. Bir metni bağıntı açısından incelemek, onun tümcelerinin ve paragraflarının sıralanışını ve çizgiselliğini ortaya koymak demektir. Bir metni tutarlılığı bakımından incelemek, üstyapı olarak genel metin çerçevesinde, metnin tümünü anlamsal olarak değerlendirmek demektir. Bağdaşıklık metnin dilbilisel yanıyla ilgili iken, tutarlılık kabul edilebilirlik durumu ile ilintilidir. Tümcelerın sıralanışını ve aralarındaki ilişkileri ele almak, bağıntısal bir inceleme; genel olarak metnin bütünlüğünü ele almak ise tutarlılıkla ilgili bir değerlendirmedir. Metin içi bilgilerden destek alan metinsel tutarlılık, metnin amacı üzerine edimsel varsayımlar oluşturmaya katkı sağlar (Günay, 2007, s. 116).

Tutarlılık, bir söylemdeki tümce ve sözcelerin anlamlarını birbirine bağlayan ilişkiler bütünüdür. Bu ilişki ve bağlantılar ise alıcı ve bağlam göz önünde tutularak oluşturulmaktadır (el-Fakî, 2000/C.1, s. 94). Tutarlılık da bağdaşıklık gibi bir metni metin olmayan başka bir yapıdan ayıran bir özelliğe sahiptir (eş-Şâvuş, 2001/C.1, s. 111).

Sa'd Maslûh ise tutarlılık kavramını, kavramların diziliş biçiminde beliren anlam devamlılığı ve kavramlar arası bağıntı olarak açıklamaktadır. Metindeki temel düşüncenin gelişmesini sağlayan tümceler dizisinin bulunması anlam devamlılığı olarak ifade edilmektedir (el-Fakî, 2000/C.1, s. 94). Bu anlamın ise metnin varsaydığı/istediği anlam

olduğu belirtilmiştir. Anlamın devamlılığını gözlemek ise metnin sunduğu kastedilen anlama ulaşmak için gerekli süreçlerin başında gelmektedir (Ebu Ğazâla&Hamad, 1999, s. 120; de Beaugrande&Dressler, 1981, s. 84).

Metnin tutarlılığının nasıl gerçekleştiği, okuyucuya sunulan bir mesajın nasıl ve tutarlı bir şekilde aktarılabilirdiği ve alıcının karşısındaki tümceyi doğru algılaması önemlidir. Bununla ilgili olarak çeşitli çalışmalar yapılmış ve tutarlılık ölçütleri ortaya konmuştur. de Beaugrande (1998, s. 103), tutarlılık olgusunda üç noktaya işaret etmektedir:

a) Mantıksal unsurlar: nedensellik, genelleme, özelleştirme gibi

b) Olayların, işlerin, konu ve durumların düzenlenişiyle ilgili bilgiler

c) Metnin insani deneyimle tutarlılığının olması ya da metnin yeni sunduğu bilgiyle mevcut dünya bilgisinin etkileşimini desteklemesi.

Metnin tutarlı olması, öğelerin çizgisel gelişimi içinde izlek, kişi, yer ya da olay bakımından yinelenmesi ve temel bir izlek çerçevesinde gelişmesi gerekmektedir. Olguların yeniden ele alınması, metin tutarlılığı açısından yineleme kuralı ile açıklanır. Adıl, değiştirmece, dolaylama, yineleme için kullanılan temel sözcük adları ve sözcük öbeklerini oluşturur. Metinde kişi, olay, durum gibi konuların farklı biçimde yinelenmesi, önceden kullanılan ya da sonradan kullanılacak metin içi öğelere gönderimde bulunması anlatımı zenginleştirir. Bu, okuyucunun metinde geçen şeyleri anlamasını ve kişi, olay ya da durum arasında ilişki kurmasını sağlar.

Bir metnin tutarlı olması, her yeni bilginin öncekilerle ilintili, bağıntılı olması ve önceki bilgilere katkı yapması ile gerçekleşir.

Metnin tutarlı olması için iyi bir düzenleme biçimi olmalıdır. Verilen bilgi, belirli bir düzenlemeyle alıcıya aktarılmalıdır. Verilen bilgiler kadar aktarma ve düzenleme biçimi de önemlidir. Metne yerleştirilecek betimlemeler metinden ayrı olmamalı, tersine metinle doğrudan ilişkili ve yerli yerinde olmalıdır.

Bir metnin tutarlı olması, söylenmek istenilen herşeyi anlatabilmek için gerekli olan şeylerin söylenmesi ile olur. Kuşkusuz eksilteli yapıyla ya da sezdirim yoluyla da anlatımlar yapılabilir. Okuyucuyu etkilemek için kullanılan bu tür yapılar çok iyi kurulmalıdır. Okuyucunun fark edemeyeceği eksilteli bir yapı, metinde gereksiz bir bilgi durumuna dönüşebilir.

Bir metnin tutarlı olması, anlamsal olarak da tutarlı olmasını gerektirir. Başta söylenilen bir şey metnin sonunda tam karşıtı bir duruma dönüşmüşse burada anlamsal olarak tutarsızlık vardır. Kuşkusuz bir kahraman, başta savunduğu bir düşünceyi, anlatı boyunca yaşadığı olaylara bağlı olarak sonra savunmayabilir ya da tam karşıtı bir durumu savunabilir. Bu, bilinçli bir kurma işidir. Ama

tutarlılık açısından, metinde karşıt düşünceler bir arada olmamalıdır. Anlatı içinde bakış açısı, anlatıcı tipi ya da zaman değişebilir. Bütün bu bilinçli yapılan değişimlere rağmen her anlatı kendi içinde anlamsal ve mantıksal tutarlılık içinde olmalıdır (Günay, 2007, s. 119-121).

Metnin Konusu (موضوع النص)

Metnin konusundan kasıt metnin ana düşüncesidir. Metnin bölümleri ve tümceleri arasındaki bağıntılardan doğan bütünsel anlamın metnin konusu olduğunu söylemek mümkündür. Tümce ötesi çalışmalarda tek başlarına tümcelerin anlamları üzerinde durmak uygun görülmemekte hatta parçadan bütüne gidilmesi de eleştirilmektedir. Bir metin parçasının anlamının metnin büyük yapısı ışığında belirlenmesinin önemine değinilmekte ve çözülemeye metnin büyük yapısından başlanması gerektiği vurgulanmaktadır (Fadl, 1996, s. 254). Aslında tümce, tümce dizileri ve söylem konuları bir etkileşim içindedir. Büyük yapı ayrı ayrı bu konuların belirginleşmesini sağlamakta ve metnin bütünsel anlamının tespit edilmesini sağlamaktadır. Ayrıca söylemin her kesitinin büyük yapısından bahsedilebilmektedir. Bunlar bir araya gelerek “söylemin asıl büyük yapısı”nı meydana getirmektedir. Dolayısıyla söylemde birden fazla metin konusu olabileceğine dikkat çekilmiştir (Van Dijk, 2000, s. 183-198).

Her metnin bir ana konusu vardır. Olaylar ve alt konular ana konu etrafında biçimlenir. Okuyucunun ana konuyu tespiti ise çoğunlukla alt konuları bir araya getirip metni tamamladıktan sonra olmaktadır. (el-Vedâ‘î, 2005, s. 181).

Brown&Yule (1983, s. 58-126) tutarlılık ilkeleri çerçevesinde görülecek üç konu üzerinde durmuşlardır. Bunlar sırasıyla şöyledir (Hattâbî, 2006, s. 56-59):

a) Bağlama dayalı yorumlama (Local interpretation/التأويل المحلي): Bu ilkeyle metnin anlaşılmasında metni çevreleyen dil dışı unsurların önemi vurgulanmıştır. Alıcının kendince varmak istediği bir yorumu yapabilmek için gereğinden fazla geniş bir bağlam çizmek yerine yapılacak herhangi bir yorumun söylemde değinilen bilgilerle örtüşmesi ve tutarlı olması gerekmektedir.

b) Benzerlik (Analogy/التشابه): Benzerlik ilkesiyle, okuyucunun yüz yüze geldiği bir söyleme, önceki benzer söylemlerden edindiği deneyim çerçevesinde yaklaşma eğilimi göstermesine işaret edilmektedir. Dolayısıyla okuyucu önceki deneyimlerinden yola çıkarak bir beklentiye girmekte ve genelleştirme yoluna başvurmaktadır.

c) Amaçlılık-izlek (Theme/التغريض): Bu ilkeyle de söylemin bir odak noktasının olduğu ve söylemin kesitlerinin bu nokta etrafında şekillendiği belirtilmektedir. Söylemin merkezi söylemin adı, ilk tümce vb. olabilmektedir. Amaçlılık başka bir ifadeyle bir izleğin sürdürülmesi, tekrar, adılların kullanımı vb. yollarla yapılmaktadır.

Bir Metindeki Olayların Sırası (ترتيب الخطاب)

Bir metin birimindeki olayların belli bir düzen içinde olması beklenir. Her olayın bir sonraki olayın meydana gelmesine sebep teşkil etmesi ve önceki olayın sonucu olması metindeki olayların bağıntılı olmalarını güçlendirmektedir (Hattâbî, 2006, s. 38; Van Dijk, 2000, s. 1-150).

Metindeki Anlamsal ve Mantıksal İlişkilerin Belirlenmesi

Tutarlılık, metindeki mantıksal bağlantılar olarak değerlendirilmektedir. Petöfi, bağdaşıklık bir metnin sözel yapısının inşasında öne çıkarken tutarlılığın sözel yapılarla ulaşılabilen kavramsal alandaki tüm ilişkilere gönderimde bulunduğu görüşündedir (Uzun, 1995, s. 111). Uzun (1995) “Orhon Yazıtlarının Metinsel Yapısı“ isimli çalışmasında metnin tutarlılık yapısını altı başlık altında incelemiştir:

- a) Özelleştirme Bağlantısı
- b) Neden-Sonuç Bağlantısı
- c) Neden Bağlantısı
- d) Zaman Bağlantısı
- e) Karşılaştırma Bağlantısı
- f) Karşıtlık Bağlantısı

Aslında bağdaşıklık ve tutarlılık birbirlerinden koparılması güç, iç içe geçmiş iki kavramdır. Bazı araştırmacılar tutarlılık konusunu bağdaşıklık içinde ele almışlar ve bağdaşıklığın metinde kurduğu biçimsel bağlantılar kadar metnin anlam ilişkilerini de düzenlediği görüşünden yola çıkmışlardır. Dolayısıyla “karşıtlık, karşılaştırma ve zaman gibi bağlantılar bağdaşıklık başlığı altında ele alınmıştır. Metin bağdaşıklığı konusunun tutarlılık konusuna nisbeten daha yapısal ve biçimsel olduğu dikkate alınırsa bağdaşıklık

başlığı altında ele alınan bazı konular, tutarlılık çerçevesinde metnin anlam ilişkilerinin belirlenmesi için tekrar değerlendirilmesi uygun olabilecektir.

Metin tutarlılığının aşağıda belirtilen bağıntılar doğrultusunda gerçekleştiği söylenebilir:

Sebeplilik Bağıntısı (علاقة التعليل)

Bir metinde iki ya da daha fazla olayın birinin diğerine sebep olarak gösterilerek bağlanmasıdır.

كان الجو حارا جدا لذلك لم تخرج عائشة من البيت

"Hava çok sıcaktı, **bu yüzden** Ayşe evden dışarı çıkmadı."

زكريا : ... لاحظنا أن الفيل دائما وحيد لا ينال حظه من الهناءة والسرور. الوحدة موحشة يا ملك الزمان. لذلك فكرنا أن نأتي نحن الرعية فنطالب بتزويج الفيل كي تخف وحدته، وينجب لنا عشرات الأفيال. مئات الأفيال. آلاف الأفيال. كي تمتلئ المدينة بالفيلة (s. 38).

"Zekeriya: ... Görüyoruz ki fil daima tek başına. Neşe ve sevinçten yana şansı olmadı. Tek olmak yalnız olmaktır ey zamanın kralı! **Bu yüzden** kullarınız olarak biz, yalnızlığını gidermek için, gelip filin evlendirilmesini talep etmeyi düşündük. Böylece bize onlarca, yüzlerce, binlerce fil doğurur, şehir fillerle dolar."

Sa'dallah Vennûs'un **الفيل يا ملك الزمان** "Fil, Ey Zamanın Kralı" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda "bu yüzden" bağlacı ile iki tümce arasında sebeplilik bağıntısının kurulduğu görülmektedir.

Açıklama Bağıntısı (علاقة التفسير)

Metin koyucu, tümceler, sözcükler arasında açıklayıcı ve açıklanan bağıntısı kurarak tutarlılığı sağlamaktadır (el-Vedâ'î, 2005, s. 205).

لن أذهب اليوم إلى المدرسة لأنني مريض

Bugün okula gitmeyeceğim, **çünkü** hastayım.

الحلبي : ونحن أيضا جائعان. منذ يومين لم نأكل شيئا (s. 4).

"Halepli: Aynı zamanda biz açız. İki gündür birşey yemedik."

Sa'dallah Vennûs'un **منمنمات تاريخية** "**Tarihî Minyatürler**" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda ikinci tümce birinci tümcenin açıklayıcısı olarak gelmiştir.

مروان : كأنك غاضبة.

خديجة : بل تعبت من التردد والجدل. منذ الفجر ونحن نعدّب أنفسنا (s. 7).

"Mervan: Sanki sinirli gibisin.

Hatice: Aksine, aynı şeylerden ve çekişmekten yorulduğum. Sabahtan beri kendimize işkence ediyoruz."

Vennûs'un aynı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda da yine metindeki karakterin "sinirli veya yorgun olma" durumunun nedeninin bir sonraki tümcede açıklamasının geldiği görülmektedir.

Özetleme ve Ayrıntılı Anlatım Bağıntısı (علاقة الإجمال والتفصيل)

Özetlenerek işlenen bir parçanın başka yerde ayrıntılı ele alınmasıyla bu iki taraf arasında bir bağıntının oluşması sağlanır.

زكريا : (الصوت عنيف وساخط) ما هذا؟ حالة لا تطاق، ولا تحتمل. (يلتفت إليه الجميع بخشية وحذر) ألا يكفيننا ما نحن فيه. فقر وعذاب؟

الرجل ١١ : مظالم وأعمال سخرة.

الرجل ٢ : الله يبصر...

زكريا : أوبنة..

الرجل ١٢ : مجاعات..

زكريا : ضرائب تفوق كسبنا الهزيل (s.15).

"Zekeriya: (Sert ve öfkeli bir sesle) Bu nedir? Dayanılmaz ve tahammül edilemez bir durum. (Herkes kaygıyla ve dikkatle ona bakar) Yetmiyor mu içinde bulunduğumuz **fakirlik** ve **azap**?"

On birinci adam: **Zulümler ve karşılığı olmayan zorunlu işler.**

İkinci Adam: Allah görüyor...

Zekeriya: **Hastalıklar...**

On ikinci adam: **Açlıklar...**

Zekeriya: **Komik kazancımızın üzerinde vergiler."**

Sa'dallah Vennûs'un **الفيل يا ملك الزمان** "Fil, Ey Zamanın Kralı" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda koyu punto ile belirtilmiş sözcük ve tümcelerin, "içinde bulunulan dayanılmaz ve tahammül edilemez durum" olarak başta özet olarak verilen konunun ayrıntılı şekilde anlatımı görülmektedir. Burada özetleme ve ayrıntılı anlatım bağıntısı ile metin tutarlılığı güçlendirilmiştir.

Özelleştirme ve Genelleştirme Bağıntısı (علاقة العموم والخصوص)

Metinde özelleştirme ve genelleştirme konusu, gönderim ve zaman gibi çeşitli düzeylerde yapılabilmektedir. Metnin bir kısmının metnin başka bir bölüm ya da tümcesiyle özelleştirilip genelleştirilerek metin kendi içinde bağlantılı hale gelmekte ve tutarlılık özelliği kazanmaktadır.

الأراجوز : كيف نبذو؟

الصبية : ما هذه المسخرة؟

الأراجوز : هذه طرابيش من أجل الرواية التي نحضرها.

الصبية : ولماذا الطرابيش؟

الأراجوز : لأن أبطال الرواية وقورون. والناس الوقورون لا يرتدون إلا الطرابيش (s. 17).

"Karagöz: Nasıl görünüyoruz?

Kız çocuğu: Nedir bu maskaralık?

Karagöz: Bunlar hazırladığımız hikâye için fesler.

Kız çocuğu: Neden fes?

Karagöz: **Çünkü hikâyenin kahramanları vakur kişilerdir. Vakur insanlar yalnızca fes takarlar."**

Sa'dallah Vennûs'un **الأيام المخمورة** "Sarhoş Günler" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda koyu punto ile belirtilmiş tümcelere bakıldığında, "hikâyenin kahramanları" ifadesiyle özelleştirme, "vakur insanlar" ifadesiyle de anlatımda genelleştirme yapılmıştır.

Bu tür bir özelleştirme ve genelleştirme bağıntısı ile de metin tutarlılığına katkıda bulunulmuş olmaktadır.

Karşılaştırma Bağıntısı (علاقة المقارنة)

İki durumun birbiriyle karşılaştırılmasıyla iki olay ve kavram arasında bir bağıntı oluşmakta ve alıcının bu iki durum arasındaki ilişkiden hareket ederek metnin esas amacına yönelik bir anlam bütünlüğü oluşturması sağlanmaktadır.

الصبيّة : دعني من الوقار والمتوقرين. الطراطير أليق من هذه الطرابيش (s. 17).

"Kız çocuğu: Vakardan da vakarlılardan da bana ne! Kùlahlar bu feslerden **daha münasip.**"

Sa'dallah Vennûs'un الأيام المخمورة "Sarhoş Günler" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda أليق من "...den daha münasip" ifadesiyle kendisinden önceki ve sonraki sözcükler arasında karşılaştırma yapılmıştır.

Tutarlılık Görünümleri

Tutarlılık görünümleri yukarıda değinilen tutarlılık bağıntılarının bir tamamlayıcısı niteliğini taşımaktadır. Aslında bu konular birbirleri ile içiçe geçmiş durumdadır. Konunun daha kolay anlaşılabilmesi bakımından bu tür maddelemeler ayrı başlıklar altında tasnif edilmiştir. Bahse konu tutarlılık görünümleri aşağıdaki başlıklar çerçevesinde ele alınabilir.

Yineleme

Yineleme konusu bağdaşıklık alt başlığı altında da yer almaktadır. Bir metnin bağdaşıklık ve tutarlılık görünümleri birbirinden ayrılmaz ve birbirini tamamlar niteliktedir. Metnin tutarlılığını sağlayan görünümlerden biri de yineleme olgusudur. Bundan dolayı tutarlılık görünümleri içerisinde de yineleme konusuna değinmek doğru olacaktır.

Olguların yeniden ele alınması, metin tutarlılığı açısından yineleme kuralı ile açıklanır.

عرقوب : والحرب بين المسموح والممنوع قديمة قدم البشرية. الدهماء. الرعاع. العامة. ولنا من الأسماء ما لا يحصى، لا نشبع من طلب المسموح.

السياف : والعظام. الملوك. الأمراء. السادة. ولنا من الأسماء ما لا يحصى لانتعب من فرض
الممنوع.

عرقوب : نحن نشد.

السياف : نحن نشد.

عرقوب : وخلال قرون و قرون هم يشدون، ونحن.. (يتوقف، يرخى يديه علامة عدم الشد) لن أطيل
الشرح. المهم.. استقرت أخيرا بلادنا الميمونة على الحكمة القديمة المأمونة. المسموح على

قدر الممنوع.

السياف: تمام.. المسموح على قدر الممنوع. وفي التوازن السلامة والأمان.

عرقوب : أن نتخيل!

السياف: مسموح.

عرقوب : أن نتوهم!

السياف : مسموح.

عرقوب : أن نحلم!

السياف : مسموح.. ولكن حذار..

عرقوب : أن يتحول الخيال إلى واقع.

السياف : ممنوع.

عرقوب : أو يتحول الوهم إلى شغب.

السياف : ممنوع.

عرقوب : أو تتحد الأحلام، وتتحول إلى أفعال.

السياف : ممنوع (s. 7-8).

"Arkûb: **Savaş**, serbest ile yasak arasında insalık tarihi kadar eskidir. Halk, yığımlar, âvâm.
Bizde sayılamayacak kadar çok isim var. Serbestlik istemekten usanmayız.

es-Seyyâf: **Büyükler, krallar, emîrler, efendiler**. Bizde sayılamayacak kadar çok isim
var. Yasak koymaktan yorulmayız.

Arkûb: **Güçleniyoruz**.

es-Seyyâf: **Güçleniyoruz**.

Arkûb: Asırlar asırlar boyunca **onlar güçleniyorlar ve biz...** (Durur ve rahatlayarak elini gevşetir) Uzatmayacağım. Önemli olan... Sonunda bereketli ülkemiz eski, güvenilir bilgeliğine ulaştı. **Ne kadar yasak, o kadar serbestlik.**

es-Seyyâf: Tamam... **Ne kadar yasak, o kadar serbestlik**, dengede olursa selamet ve huzur olur.

Arkûb: **Hayal kurmamız!**

es-Seyyâf: **Serbest.**

Arkûb: **Kuruntuya kapılmamız!**

es-Seyyâf: **Serbest.**

Arkûb: **Düshlere dalmamız!**

es-Seyyâf: **Serbest... Fakat dikkat!**

Arkûb: **Hayalin gerçeğe dönüşmesi!**

es-Seyyâf: **Yasak.**

Arkûb: **Ya da kuruntunun fitneye dönüşmesi!**

es-Seyyâf: **Yasak.**

Arkûb: **Ya da hayallerin birleşip gerçeğe dönüşmesi!**

es-Seyyâf: **Yasak."**

السياف : في الحيلة السلامة. ومن الحيلة أن نذكر.

عرقوب : كيلا يغفل المرء، ويسرح الفكر. نتوقف لحظة ونذكر.

السياف : المملكة خيالية.

عرقوب : والحكاية وهمية.

عرقوب : ونحن نحلم..

السياف : والأحلام كلها فردية.

عرقوب : (قافزا) وهم، وخیالات، وحلم.. (s. 61).

"es-Seyyâf: Tedbirde selamet vardır. Hatırlamamız da tedbirdendir.

Arkûb: İnsan bir an gaflete düşer ve düşünce gider. O an durup hatırlarız.

es-Seyyâf: **Krallık hayalîdir.**

Arkûb: **Ve hikâye kuruntudur.**

Arkûb: **Ve biz hülyalara dalarız.**

es-Seyyâf: **Bütün düşler kişiseldir.**

Arkûb: (Zıplayarak) **Kuruntu, hayaller ve rüya..."**

Sa'dallah Vennûs'un **الملك هو الملك "Kral Kraldır"** adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntılarda birçok sözcük ve tümce tekrarının yapıldığı görülmektedir. Söz konusu parçada aynı kelime ve tümce tekrarı olduğu gibi anlam bakımından aynı kavramları içeren yinelemelerin de olduğu dikkat çekicidir. Bu yinelemeler metnin tutarlılığını güçlendirmektedir.

Betimleyici Anlatım

Betimlemelerin iyi bir düzenlemeyle metne yerleştirilmesi metnin tutarlılığına katkıda bulunacaktır. Metinde yer alacak betimlemeler öncelikle metin konusu ile uyum içerisinde olmalı, çelişik yapıda olmamalıdır.

زبون ١ : فنجان شاي ثقيل وناره.

الخدم : حاضر.

تنتهي أغنية، وتبدأ أغنية أخرى.. الضوضاء تنتشر في المقهى. كلام وأحاديث جانبية وقرقرة نراجيل وسعلات جافة.. وأحيانا نسمع بعض الحوارات الجانبية التي تعلق فوق الأغنية... (s. 6).

"Birinci Müşteri: Demli ve sıcak bir çay.

Garson: Başüstüne.

Bir şarkı biter, bir şarkı başlar. Gürültü kahvehaneyi kaplar. Karşılıklı sohbetler, başbaşa dedikodular, nargile fokurtuları ve kuru öksürükler... Zaman zaman şarkıyı bastıran bazı karşılıklı diyalogları işitiriz."

Sa'dallah Vennûs'un **مغامرة رأس المملوك جابر "el-Memlûk Câbir'in Başının Serüveni"** adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda bir kahvehane ortamının tasviri görülmektedir. Kahvehane ortamındaki bir müşteri "demli ve sıcak bir çay" ister. Bu durumu destekler

biçimde kahvehane ortamı betimlenmektedir. Metindeki bu betimleyici anlatım ile metnin tutarlılığı desteklenmiştir.

Anlamsal Uyum

Metinde tümceler arası anlamsal uyum metnin tutarlılığı açısından vazgeçilmez bir unsurdur. Metin içinde yer alan betimlemeler, yinelemeler, yeni eklenen bilgiler metnin bir bütün olarak anlamını bozmayacak biçimde düzenlenmelidir. Yani anlam bütünlüğünü bozacak kurgu ve oluşumlardan kaçınılmalıdır.

الرجل ٣ : أقسم أنه لم يبق لجسمه شكل. كتلة ممعوسة من اللحم والدم. اللهم أبعد عني البلى. يدور رأسي كلما تصورت منظره، لملموه من الزقاق كما تلمّ البيضة المكسورة.

الرجل ٢ : يا ويل أمه!

الرجل ٣ : رأيتم إلى البيضة حين تسقط على الأرض؟ والله هكذا كان جسمه. كمّية من الدم والأمعاء متناثرة على أرض الزقاق.

(يدخل رجل خامس)

الرجل ٤ : ماذا تنتظر؟ طفل لين العود يدوسه فيل ضخم كفيل الملك. يا لطيف.. (s. 9).

"Üçüncü adam: Yemin ederim ki, vücudundan geriye birşey kalmadı. Ezilmiş et ve kan yığını... Allah'ım belayı benden uzak eyle! Ne zaman o manzarayı hayal etsem başım dönüyor. **Kırık yumurtayı toplar gibi** onu sokaktan topladılar.

İkinci adam: Vah annesine!

Üçüncü adam: **Yumurtayı yere düştüğü zaman gördünüz mü? Vallahi onun bedeni de öyleydi. Sokağa saçılmış kan ve bağırsak yığını.**

(Beşinci adam girer)

Dördüncü adam: Ne bekliyordun ki? Cılız bir çocuk, onu ezen kocaman bir fil, hem de kralın fili. Ya Latîf!"

Sa'dallah Vennûs'un **الفيل يا ملك الزمان "Fil, Ey Zamanın Kralı"** adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda bir filin bir çocuğu sokak ortasında ezmesinden ve çocuğun aldığı şekilden bahsedilirken kırılan yumurta örneği verilmiştir. Burada anlamsal bir uyumsuzluk görülmemektedir. Aksine yapılan benzetme uyumludur. Bu benzetme de metin tutarlılığına katkıda bulunmaktadır.

Tümcelerarası Bağını

Bir metnin tutarlılığında, her yeni bilginin öncekilerle bağıntılı, ilintili olması gerekir. Ayrıca yeni bilgiler kendinden önceki anlatıma ve konu örüntüsüne katkıda bulunmalıdır. Zengin bir anlatım da olsa metinde tümceler arasında anlam bakımından bir birlik ve bütünlüğün olması gerekir.

أم عزة : أدام الله مولانا ووزيره!

الملك : أحرزني أيتها المرأة أن ينقلب عليكم الحظ. ولا شيء يثير اكتنابي مثل انقلاب الحظ على بعض رعيتي. فهو سبب الحسد والشقاق وبداية الحمق والبغضاء. ما أنا إلا فرد من الرعية، وأعرف جيدا مرارة الذي يخونه الحظ. يصبح حاقدا لا يعجبه العجب. ولا يرى إلا النواقص والعيب. لن أغضب منك أيتها المرأة. فأنا أعرف أن المرارة تعمي البصيرة. ولكن دعيني أسأل. هل جئت لتقول لي.. إن هذا العرش باطل، وإني ملك باطل، وإن الدولة كلها باطل في باطل. أم عزة: ليقطع الله لساني أن خطر في بالي.

الملك : يا امرأة.. من يخطب للملك في الجامع، ويصلي داعيا له؟

أم عزة: الإمام وخلفه الناس.

الملك : وإذا كان الذي يخطب للملك، ويصلي له فاسد الأخلاق والذمة، فهذا يعني أن الملك قد يكون باطلا لا يستحق عرشا أو بيعة. وأن صلوات الناس خلفه كلها باطلة. أم عزة: (يبدو عليها الرعب) معاذ الله أن أفكر.

الملك : ولكن تلك هي النتيجة المنطقية إذا كان داعية الملك باطلا، وقاضيه باطلا، وبيعة الناس باطلة. فإن العرش أيضا باطل، والذي يجلس على العرش باطل، والناموس الذي يحكم البلاد والعباد باطل. هل جئت أيتها المرأة لتقول لي هذا؟ (s. 96-97).

"İzzet'in annesi: Allah efendimize ve vezirine ömür versin.

Kral: **Şansın aleyhinize dönmesi beni üzdü** ey kadın! **Halkımdan** bazılarının **şansının kötüye gitmesi** kadar **kederimi artıran** birşey yoktur. Zira o, **haset** ve **ayrılık** doğurur, **öfke** ve **kinin** de başlangıcıdır. Ben ancak **halktan** bir ferdim. **Şansın ihanet ettiği** kişinin **acısını** iyi bilirim. O kişi hiçbir şeyi umursamayan kindar biri olur. Sadece **eksikleri** ve **kusuru** görür. Sana kızmayacağım **ey kadın** ve bilirim ki **acı** gözü kör eder. Fakat bırak da sorayım; **bana bu tahtın yalan olduğunu, benim beyhude bir kral olduğumu ve bu devletin tamamen yalan içinde yalan olduğunu söylemeye mi geldin?**

İzzet'in annesi: **Dilim tutulsun ki aklıma gelmedi.**

Kral: Ey kadın! Camide **kralın adına kim hutbe okur ve onun için dua ederek kim namaz kılar?**

İzzet'in annesi: **İmam ve arkasındaki insanlar.**

Kral: **Kral adına hutbe okuyan ve namaz kılan kötü ahlaklı ve vicdanı bozuk biri ise bu da şu anlama gelir ki; kral tahtı ve itaati haketmeyen ve hükmü olmayan bir kraldır. Arkasındaki insanların namazları da tamamıyla geçersizdir.**

İzzet'in annesi: (Yüzünde korku belirir) **Allah beni öyle düşünmekten esirgesin!**

Kral: Bu da mantıklı bir neticedir şayet **kralın davası batılsa, yargısı batılsa, insanların itaati batılsa... Taht da yalan, üzerinde oturan da... Ülkeyi ve kulları yöneten kanunlar da yalan... Bunu söylemeye mi geldin sen ey kadın?"**

Sa'dallah Vennûs'un **الملك هو الملك** "Kral Kraldır" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda tümcelerarası bağıntıyı gerçekleştiren sözcük ve sözcük gruplarının tekrarı dikkat çekicidir. Yukarıdaki örnek metnin tamamına bakıldığında, aynı konu üzerinde farklı tümce çeşitlemeleri de olsa tümcelerarası bağıntının güçlü oluşu bütünlüğü ve metnin tutarlılığını sağlamaktadır.

المرأتان ١ و ٢ : (معاً، بصوت فارغ) نعم.. فيل الملك.

الرجل ٦ : لا حول ولا قوة إلا بالله العلي العظيم. سيدفونونه بلا غسل.

المرأة ٣ : (مولولة) يا ضناني..

الرجل ٣ : وهل بقي منه ما يغسل!

الرجل ٤ : يا سيدي. طفل كهذا لا يخشى على طهارته.

الرجل ٥ : المهم طهارة الروح لا الجسد.

المرأة ٢ : كقطفة الياسمين. لم يتجاوز السابعة من عمره.

المرأة ١ : ولم يبصر من الدنيا شيئا.

المرأة ٣ : (تعلو ولولتها) آه.. يا لوعة الأمهات.

الطفلة : أمي.. سيجملونه في النعش مثل عمّتي.

المرأة ١ : حماك الله من كل شرّ. ما ذكّر بها الآن!

(يدخل عدد آخر من الرجال والنساء، ويتسع الاجتماع)

الطفلة : ولكن النعش كبير.

الرجل ٥ : يا حسرتي.. النعش للكبار والصغار على السواء..

المرأة ٣ : (تعلو ولولتها) لا أمان. لا أمان على شيء.

الرجل ٣ : كفى ولولة يا امرأة..

الرجل ٧ : على مدّ عمري رأيت كثيرا من الفيلة، لكل ملك فيله، ولكن حتى الآن لم أر كهذا

الفيل شرًا وخطرة (s. 12-13).

"Birinci ve ikinci kadın: (Birlikte ve cılız bir sesle) Evet... **Kralın fili.**

Altıncı adam: Güç ve kuvvet yalnızca yüce ve büyük olan Allah'ın yardımıyla elde edilir. Onu **yıkamadan** gömecekler.

Üçüncü kadın: **(Feryat ederek) Vah zavallım!**

Üçüncü adam: **Yıkanacak** neyi kalmış ki!

Dördüncü adam: Efendim böyle bir çocuğun **temizliğinden** şüphe edilmez.

Beşinci adam: Önemli olan **ruh temizliğidir, beden temizliği değil.**

İkinci kadın: **Tıpkı koparılmış bir yasemin gibi. Yaşı yediyi geçmemiş.**

Birinci kadın: **Dünyada birşey görmedi.**

Üçüncü kadın: **(Feryadı yükselir) Ah anaların acısı!**

Kız çocuğu: Anne, onu halam gibi **tabutta** taşıyacaklar.

Birinci kadın: Allah seni her kötülükten korusun! Şimdi onu hatırlatma!

(Başka adamlar ve kadınlar girer ve kalabalık büyür)

Kız çocuğu: Fakat **tabut** büyük.

Beşinci adam: Ne yazık! İster **büyükler, ister küçükler için olsun tabut** ayındır.

Üçüncü kadın: **(Feryadı yükselerek) Huzur yok, hiçbir şeyde huzur yok.**

Üçüncü adam: Kes **velveleyi** ey kadın!

Yedinci adam: Ömrüm boyunca birçok **fil** gördüm, her **kralın bir fili** vardır, ancak şu ana kadar böyle **kötü ve kibirli bir fil** görmedim."

Vennûs'un **الفيل يا ملك الزمان "Fil, Ey Zamanın Kralı"** adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda da yine aynı konu çerçevesinde birbiri ile ilintili farklı tümceler kullanılmakla birlikte tümcelerarası güçlü bağıntılar yoluyla metin bütünlüğü sağlanmıştır.

Gereksiz Söylemden Kaçınma

Bir metnin tutarlılığından söz edebilmek için o metinde gereksiz sözcük ve sözcük gruplarını kullanmaktan kaçınmak gerekir. Söylenmek istenilen şeyler için gerektiği kadar söylem gerçekleştirilmelidir. Bunu sağlamada eksiltili anlatıma da başvurulduğu görülmektedir.

عزة : أنت وحدك يا أبي!

أبو عزة : بل مع الأعداء يا ابنتي.

عزة : أبي!

أبو عزة : لا تطلبي مني أن أشفق عليهم. سأنتف لحاهم، وأمزق جلودهم.

عزة: أرجوك أن تصغي إلي.

أبو عزة : دعيني أشفي غليلي. لولا هم لكنت الآن درة في قصر أمير.

عزة : (منفجرة) لا أريد قصرا أو أميرا. لا أريد خدما أو حشما. لا أريد شيئا (s. 39-40).

"İzzet: Yalnız mısın baba?

İzzet'in babası: Aksine, düşmanlarla beraberim kızım.

İzzet: Baba!

İzzet'in babası: Benden onlara şefkat göstermemi isteme! Sakallarını yollacağım, derilerini parçalayacağım.

İzzet: Lütfen dinle beni!

İzzet'in babası: Bırak da öcümü alayım. Eğer onlar olmasaydı ben şimdi emîrin sarayında bir inciydim.

İzzet: (Birden parlayarak) Ne saray istiyorum ne de emîr, ne hizmetçi ne de nedimeler! Hiçbir şey istemiyorum."

Sa'dallah Vennûs'un **الملك هو الملك "Kral Kraldır"** adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda sade bir anlatımla birlikte eksiltitili yapıya da başvurulmuş ve gereksiz söylemlerden kaçınılmıştır. Bu da metin tutarlılığına katkıda bulunan bir durumdur.

الرجل ٣ : (متنهدا) تعرفون طبعًا.

الرجلان ٢ و ٤ : (معًا) نعرف يا سيدي نعرف.

الرجل ٣ : فيل الملك.

الرجل ٥، والمرأة ٢ : (بصوت واحد تقريبا) آه.. هذا الفيل..

(فترة تتراءى فيها الرهبة والجزع)

الطفلة : أمي.. ولماذا داسه الفيل؟

المرأة ١ : من يعرف يا ابنتي! نصيبه.

المرأة ٢ : أجارنا الله. أجارنا الله. تأتي الأم لتنادي ابنها فتلمّ جثته من الطريق.

الرجل ٢ : مصيبة تنهد لها الجبال.

الطفلة : ألن يعاقبوه!

المرأة ١ : يعاقبون من؟

الطفلة : الفيل..

(الجميع يهزون رؤوسهم)

الرجلان ٤ و ٥ : (ببأس) يعاقبونه!

الرجل ٢ : ومن يستطيع أن يعاقب فيل الملك! (s. 11-12).

"Üçüncü adam: (İç çekerek) Tabi ki biliyorsunuz.

İkinci ve dördüncü adam: (Bir ağızdan) Biliyoruz efendim biliyoruz.

Üçüncü adam: Kralın fili.

Beşinci adam ve ikinci kadın: (Neredeyse bir ağızdan) Ah! Bu fil.

(Bir an yüzlerde korku ve endişe belirir)

Kız çocuğu: Anne... Fil onu niçin ezdi?

Birinci kadın: Kim bilir kızım, bu onun kaderi.

İkinci kadın: Allah yardımcımız olsun. Allah yardımcımız olsun. Anne oğlunu çağırma gelir fakat yoldan oğlunun cesedini toplar.

İkinci adam: Dağları titreten bir musibet.

Kız çocuğu: Onu cezalandırmayacaklar mı?

Birinci kadın: Kimi cezalandırırsınlar?

Kız çocuğu: Fili...

(Herkes başını sallar)

Dördüncü ve beşinci adam: (Üzüntüyle) Onu cezalandırmak mı!

İkinci adam: Kralın filini kim cezalandırabilir."

Vennûs'un **الفيل يا ملك الزمان** "**Fil, Ey Zamanın Kralı**" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda da yine sade bir yapıda eksiltili anlatıma başvurulduğu görülmektedir. Buradaki eksiltili anlatım, konuda geçen olayın trajik olmasından kaynaklanmaktadır. Olaydaki kahramanlar üzüntülü olduğundan dolayı konuşmayı kısa kesmekte ve gereksiz söylemlerden kaçınmaktadırlar. Burada metnin tutarlı olması için sade olması gerekir gibi bir yanlış anlaşılma olmamalıdır. Bir metin zengin anlatımlı, yoğun betimlemelerden oluşan edebî bir metin de olabilir. Önemli olan anlatılacak şeyler için olaylar örgüsüne uygun gerektiği kadar söylem oluşturmaktır.

Aşağıda metindilbilim ölçütlerinden kabul edilen ve alıcıya yönelik ölçütler olarak değerlendirilen diğer maddelere de kısaca değinilecektir.

Amaçlılık (Intentionality/القصدية)

Metin üreticisinin metni yazmak için belirlediği amacı bağdaşık ve tutarlı bütünler oluşturmak suretiyle bir plan doğrultusunda işlemesi ile ilgilidir. Örneğin bilgi vermek ya da belli bir plan doğrultusunda bir hedefe ulaşmak vb. gibi amaçlarla yazarın uygun dilsel öğeleri biçimlendirmesi beklenir.

Kabul Edilebilirlik (Acceptability/القبولية)

Metnin yazılma amacının içerikle örtüşmesi, ayrıca metin alıcısının kendisine sunulan metni tutarlı ve bağdaşık görüp görmemesiyle ve aynı zamanda metinle kendisi arasında bir bağ kurup kurmamasıyla ilgilidir.

Bilgilendiricilik/Bilgisellik (Informative/الإعلامية)

Alıcı açısından metnin sunduğu verilerin bilgi değeriyle ilgilidir. Metinde alıcı için en az bir yeni bilginin yer alması bilgilendiricilik değerini yükseltir. Metin yeni bilgiler sunuyorsa bilgilendiriciliği yüksektir. Aynı zamanda bilgilendiricilik düzeyi, bazı bilgilerin alıcının sezgisine bırakılmasıyla ilgilidir. Örneğin:

نادينا قبل أن نبدأ الحفر، وإلا فلن نستطيع بعد ذلك.

a. "Hafriyata başlamadan seslendik, yoksa bundan sonra yapamayacaksınız!"

نادينا قبل أن نبدأ الحفر، فهناك خط تلفوني تحت الأرض، فإذا قطعناه فاستفقد الخدمة التلفونية، وقد تحدث مشكلة كهربائية فعندئذ لن تقدر على الاتصال تلفونيا لمعالجة هذه المشكلة.

b. "Hafriyata başlamadan seslendik, orda yerin altında telefon hattı var. Onu kestiğimizde telefon hizmeti duracak ve bir elektrik sorunu olabilir. O zaman bu sorunu çözmek için telefon edemeyeceksin."

(a) sözcüsü alıcıyı çıkarımda bulunmaya sevk ettiği için (b) sözcüsüne göre daha bilgilendirici kabul edilmiştir (Karataş, 2008, s. 50).

Duruma Uygunluk/Durumsallık (Situationality/الموقفية)

Metnin anlamsal içeriğinin metinde anlatılan olayların durumuna uygun olmasını sağlayan etkenlerle ilgilidir.

تمهل... على الطريق السلحفاة

"yavaşla... yolda kaplumbağa var"

Yukarıdaki örneğe bakıldığında metinden duruma göre hareket edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

زكريا : يمص دمننا المزرق. والحالة من يوم إلى يوم تسوء.

الرجل ٧ : وهل بقي في عروقنا دم؟

الرجل ٢ : الله يبصر..

الرجل ٥ : الصبر مفتاح الفرج.

زكريا : وإلام نصبر! (s. 18).

"Zekeriya: Mavi kanımızı emiyor. Durum günden güne kötüye gidiyor.

Yedinci adam: Damarlarımızda kan kaldı mı?

İkinci adam: Allah görüyor.

Beşinci adam: **Sabır kurtuluşun anahtarıdır.**

Zekeriya: Nereye kadar sabredeceğiz?"

Sa'dallah Vennûs'un **الفيل يا ملك الزمان** "Fil, Ey Zamanın Kralı" eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda koyu punto ile belirtilmiş "sabır kurtuluşun anahtarıdır" tümcesinin kullanımı durumsallığa örnek teşkil etmektedir. Burada alıcının duruma uygun bir şekilde bu tümceden doğru anlamı çıkarması beklenir.

(المستوى التأويلي للخطاب) Metni/Söylemi Yorumlama Düzeyi

Bir metni yorumlama düzeyinden kastedilenin metni edebî eleştiri çerçevesinde ele almak demek olduğu söylenebilir. Okuyucu kendi ihtiyaç ve beklentileri ve bakış açısıyla metne yönelir ve kendine göre anlam çıkarımlarında bulunabilir. Bu aşamada yapılabilecek en önemli işlemlerden metnin başka metinlerle olan ilişkisini belirlemeye yönelik çalışmalardır. Bir metnin başka metinlerle ilişkisi metinlerarasılık kavramı içerisinde ele alınmaktadır.

(التناص) Metinlerarasılık (Intertextuality)

Bir metnin başka metinlerle olan ilişkisiyle ilgilidir (Hasaneyn, 2005, s. 226-233). Metnin kurucu ilkeleri olarak değerlendirilen ölçütler metnin küçük ve büyük yapısıyla, metin üretici ve alıcısıyla, bağlamla, metin türleri ve incelenen metnin diğer metinlerle kurduğu

bağla ilgilidir. Bu ölçütlerden birinin bulunmamasının metnin iletişim değerinin düşmesine neden olacağı belirtilmiştir.

Beaugrande&Dressler (1981, s. 11) kurucu ilkelere (constitutive principles) ek olarak düzenleyici ilkeler (regulative principles) adı altında metinsel iletişimi kontrol eden üç ilkeye yer vermiştir:

a) Verimlilik (Efficiency/الجدوة): İletişime katılanların en az çaba ile en çok geri dönüt alabilmeleriyle ilgilidir.

b) Etkililik (Effectiveness/الفعالية): Metin üreticisinin hedefi doğrultusunda alıcıda/okuyucuda güçlü etki bırakmasıyla ilgilidir.

c) Uygunluk (Appropriateness/الملاءمة): Durumun gereklerinin metinsellik ölçütleriyle uygun düşmesidir (Ebu Ğazâla&Hamad, 1999, s. 12).

Hiç bir metin tek başına bir anlam taşımaz; diğer metinlerle kurduğu açık ya da gizli ilişkilere göre bir anlam ya da değer kazanır. Her üretilen metin kendinden önce üretilmiş metinlerin biçemlerinden, izleklerinden etkilenir ve onlarla etkileşim içindedir (Melikoğlu, 2004, s. 74).

Metinlerarası ilişkiler kavramını ilk kez 1966'da M. Bakhtine'dan esinlenerek J. Kristeva kullanmıştır ve şöyle tanımlamıştır: "Her metin bir alıntılar mozaiği olarak okunur, her metin bir başka metne dönüşür, bir başka metni içine alır." Pek çok metin, açık ve kapalı bir biçimde başka metinlere göndermede bulunmaktadır. Her anlatı bir kültür içinde yer almakta, bu nedenle yalnız yaşadığımız dünyanın dil dışı gerçekliklerine değil, aynı zamanda kendisinden önceki yazılı ve sözlü öteki metinlere de gönderimde bulunmaktadır (Kıran, 2003, s. 303; 'Azzâm, 2001, s. 9). Kristeva'nın ortaya attığı ve 1960'lı yılların sonlarından başlayarak her yazınsal çözümlemenin artık zorunlu bir aşaması olarak görülen metinlerarasını, iki ya da daha çok metin arasında alışveriş, bir tür konuşma ya da söyleşim biçimi olarak anlamak mümkündür. Başka bir ifade ile metinlerarasılık bir yeniden yazma işlemi olarak değerlendirilebilmektedir (Aktulum, 2007, s. 17). Edebiyat başkalarının sözleriyle dolu bir dünyada gelişirken metin de eski ve çağdaş metinlerin yeni bir üslupta tekrar sunumuyla ortaya çıkmaktadır ('Azzâm, 2001, s. 9).

Metinlerarasılık kavramına, her metnin kendinden önce yazılmış öteki metinlerin arasında yer aldığı, hiçbir metnin eski metinlerden tümüyle bağımsız olamayacağı düşüncesi temel

teşkil etmektedir. Bu nedenle her metin aynı zamanda bir metinlerarasılık özelliği taşımaktadır. La Bruyère'nin belirttiği gibi “her şey daha önce söylenmiştir”, “yedi bin yıldır insanlar vardılar ve düşünmektedirler” Bu açıdan yazının sürekli aynı içeriğin yinelenmesinden öte bir şey olmadığı görülmektedir (Aktulum, 2007, s. 17).

Metinlerarası Yöntemler

Metinlerarası yöntemlerin en önemlisi, ortak birliktelik ilişkisidir. Ortak birliktelik ilişkisi üç şekilde gerçekleşmektedir:

a) Alıntı ve Gönderge: Metinlerarası ilişkilerin karşımıza çıkan en somut biçimi alıntı ve göndergedir. Jakobson alıntıyı “bir sözce içinde sözce, bir ileti içinde ileti, bir sözce üzerinde sözce” olarak tanımlamaktadır. Alıntı “genellikle ileri sürülen bir görüşü açıklamak ya da desteklemek için bir yazardan, ünlü bir kişiden alınan parça”dır. Alıntı konusunda kapsamlı çalışma yapan Antoine Compagnon'a göre ise “her yazı bir yapıştırma ve açıklama, alıntı ve yorumdur” (Aktulum, 2007, s. 94). En temel işlevi yetke'ye ek olarak alıntının anlamsal ve izleksel yönden destek işlevi gibi başka işlevler gördüğü belirtilmektedir. Gönderge, yapının başlığını ya da yazarın adını anmakla yetinmekte ve bir metinden alıntı yapılmadan okuru doğrudan bir metne yönlendirmektedir.

b) Gizli Alıntı-Aşırma: Gizli alıntı bir parçanın yazarın adı belirtilmeden veya bazı yazım işaretleri ile ayırım yapılmadan yapılan alıntıdır.

c) Anıştırma: “Bir şeyi doğrudan anmadan belirtme” olarak tanımlanmaktadır. Anıştırma örtülü söylemle eş anlamlı görülmektedir. Anıştırma bir tür kapalı-anlatım, kapalısezdirim yoludur (Aktulum, 2007, s. 93-116).

Metinlerarası ilişkilerin taklitten uzak ve estetik bir niteliğe sahip olabileceği Klasik Türk Edebiyatında da varlığı hissedilen bir tutumdur. Şeyh Galip'in Hüsn-ü Aşk adlı mesnevisinin sonundaki şu meşhur “Esrârını Mesnevîden aldım/Çaldımsa mîrî mâlî çaldım” beyti de edebiyatta metinlerarası ilişkilerin her zaman taklit/intihal olarak değerlendirilemeyeceğini vurgular niteliktedir (Karataş, 2011, s. 87).

الحكواتي : يا سادة يا كرام.. قال الرّاوي وهو الديناري رحمه الله تعالى..

الزبائن : آمين..

- والله تستحق روحه الرحمة.

- حكايات الديناري حبل لا ينقطع.

الحكواتي : قال الراوي، كان في قديم الزمان وسالف العصر والأوان خليفة في بغداد يدعى شعبان المقتدر بالله وله وزير يقال له محمد العلّمي. وكان العصر كالبحر الهائج لا يستقر على وضع. والناس فيه يبدون وكأنهم في التيه. يبيتون على حال، وستيقظون على حال. تعبوا من كثرة ما شهدوا من تقلبات، وما تعاقب عليهم من أحداث. تنفجر من حولهم الأوضاع فلا يعرفون لماذا انفجرت، ثم تهدأ حيناً من الزمن فلا يعرفون لماذا هدأت. يتفرجون على ما يجري، لكنهم لا يتدخلون فيما يجري.. مع الأيام اعتقدوا أنهم اكتشفوا سرّ الأمان في مثل هذه الأزمان، ففتنوا بما اكتشفوا، ورتّبوا حياتهم على أساس ما اعتقدوه أسلم الطرق إلى الأمان (s. 6).

"Öykücü: Ey efendiler, ey büyükler! **Râvî (nakleden) der ki -ki o ed-Dinarî'dir- Allah rahmet eylesin...**

Müşteriler: Âmin.

- Vallahi onun ruhu merhameti hakediyor.

- **ed-Dinarî'nin** anlatımı güçlüdür.

Öykücü: **Râvî şöyle anlatır**; zamanın behrinde Bağdat'ta el-Muktedir Billah adında bir halife ve onun Muhammed el-Alkami adında bir veziri vardı. O devir, durmak bilmeyen coşkun bir deniz ve içindeki insanlar da yollarını şaşırılmış gibilerdi. Bir hal üzere yatar, bir hal üzere kalkarlardı. Bitmek bilmeyen olaylardan yorgun düşmüşlerdi. Etraflarında sebebini anlayamadıkları olaylar patlak veriyor ve bir zaman sonra bir şekilde ortalık duruluyordu. Olanları izliyorlar ancak müdahale edemiyorlardı. Zamanla birlikte böyle dönemlerde huzurun sırrını keşfettiklerini zannettiler, keşfettiklerine inandılar ve hayatlarını, huzura götüren en güvenilir yol olduğuna inandıkları esas üzerine inşa ettiler."

Sa'dallah Vennûs'un **مغامرة رأس المملوك جابر "el-Memlûk Câbir'in Başının Serüveni"** adlı eserinden seçilen yukarıdaki parçada, Râvî (nakleden) ed-Dinarî'den bir alıntının yapılarak metin içerisine yerleştirildiği görülmektedir. Bahse konu alıntı metinlerarası ilişkiye uygun bir örnek teşkil etmektedir.

الدكتور : أين سعد الله ونوس؟

سعد الله : ها أنذا...

الدكتور : بلغنا الذروة، واكتملت هذه الشخصية المسرحية التي سميتها أبراهام منوحين، فمن أين

استقيت ملامحها؟

سعد الله : في البدء كانت أمنية، ولكن مواقف وشهادات بعض اليهود الشجعان أكدت لي أنها ممكنة.

الدكتور : وإذن فأنت تؤمن بأن وجود أمثالي محتمل..

سعد الله : بل مؤكد. إذا لم يوجد أمثالك يصبح التاريخ أفقا مظلما.

الدكتور : لعلك تفرط في الثقة (s. 104).

"Doktor: Sa'dallah Vennûs nerede?"

Sa'dallah: İşte buradayım.

Doktor: Zirveye ulaştık. Abraham Manuhan olarak adlandırdığın tiyatro karakterini tamamladım. Peki, onun özelliklerini nereden esinlendin?

Sa'dallah: Başta bu bir temenni idi. Fakat bazı cesur Yahudilerin tutum ve tanıklıkları bunun mümkün olacağına beni ikna etti.

Doktor: Öyleyse sen benim gibilerin var olabileceğine inanıyorsun.

Sa'dallah: Bilakis eminim. Eğer senin gibiler olmasa tarih karanlık bir ufuktan ibaret olurdu.

Doktor: Belki de bana fazla güveniyorsun."

Vennûs'un الإغصاب "Tecavüz" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda ise metinlerarası yöntemlerden göndergeye örnek verilmiştir. Bilindiği üzere gönderge, yapıtın başlığını ya da yazarın adını anmakla gerçekleştirilmektedir. Vennûs'un kendi ismi ve kendi tiyatro yazarlığı şahsiyetini bahsi geçen tiyatro oyununda bizzat kullandığı görülmektedir. Bu durum da metinlerarasılıkta gönderge işlevine güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Metni/Söylemi Anlamlama Süreci

Bir metnin anlamlama süreci öncelikle o metnin okunması ve anlaşılmasıyla başlar. Okuma, basılı veya yazılı metinleri duyu organlarımız vasıtasıyla algılayıp bunları anlamlandırıp yorumlama işidir. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere okumada üç unsur bulunmaktadır. Bunlardan birincisi "yazılı veya basılı metin", ikincisi "duyu organlarıyla bu metinlerin algılanması" ve üçüncüsü ise "okunan metinlerin anlamlandırılması ve yorumlanmasıdır."

Bir metni açıklamak birçok yöntemle yapılabilmektedir. Her şeyden önce metnin okunup dilsel düzeyde anlaşılması gereklidir. Aynı zamanda metnin yazarının kim olduğu, metnin nerde, ne zaman, nasıl ve niçin yazıldığı gibi metin dışı bilgilerin edinilmesi ve metnin kendi yazıldığı toplumsal ve tarihsel bağlamının saptanması metnin daha iyi anlaşılmasında kuşkusuz yararlı olacaktır. İkinci olarak bir metnin anlam oluşum aşamalarını ortaya koymaya yönelik daha ayrıntılı bir okuma öne çıkar. Son olarak ise metnin yorumlanması ve metinlerarası ilişkilerinin tespitine yönelik çalışma yapılır. Betimleme, çözümlenme ve yorumlamadan oluşan üç aşamalı okuma edimine bağlı olarak metni çözümlenmede üç yapıdan söz edilmektedir (Günay, 2003, s. 54-55).

Metnin/söylemin yapısı, gramer, anlambilim ve edimbilim verilerinden oluşan bütüncül bir yaklaşıma ihtiyaç duyan karmaşık yapıdır (Buhayrî, 1997, s. 125). Araştırmacılar, metni genellikle küçük yapı ve büyük yapı olmak üzere iki grupta ele almıştır. Günay (2003, s. 188), metinlerarasılık kavramını ve metin tiplerini dahil ederek üçüncü olarak yorumlama işlevini yüklediği üst yapı kavramına değinmektedir. Üst yapı kavramıyla diğer araştırmacılar da (batılı çalışmalar da dâhil) karşılaşmamıştır. Ancak A. J. Greimas'ın göstergelerin temel anlamsal yapılarındaki eklemlenişi üzerinde durduğu "Sémantique Structurale" adlı çalışmasında anlamlamanın temel yapıları, dil yetisi ve söylem ilişkisi, anlambirimlerin eklemlenişi, söylemlerin işleyişi, anlam evreninin düzenlenişi anlambilimsel betimleme yöntemleri vb. kavramlar üzerinde durmuştur (Rifat, 1998a, s. 173). Greimas'ın özellikle "anlamlamanın temel yapıları" kavramından esinlenerek bir "anlamlama süreci"nden (anlamın üretiliş süreci) bahsedilmesi daha anlaşılır görünmektedir.

Bu bağlamda metnin betimlemesinin, çözümlenmesinin ve yorumlamasının yapıldığı metni/söylemi anlamlamanın üç aşamasından bahsedilebilir:

Metni/Söylemi Betimleme

Bu aşama metnin küçük yapısı olarak değerlendirilebilmektedir. Bu yapı çerçevesinde metnin betimlemesi yapılmaktadır. Betimlemekle kastedilen metnin dilsel bağlamda ele alınıp tümce içi ve tümceler arası düzenlemelerin incelenmesidir. Betimleme aşaması, çözümleme ve yorumlama aşamalarında gerçekleştirilecek işlemlere dilsel temel oluşturmak için metnin nesnel gözleme süreci olarak değerlendirilebilir (Günay, 2003s, s. 55).

Metni/Söylemi Çözümleme

Bu aşama metnin bütünlüğüne yönelik yapılacak bir inceleme olmalıdır. Metnin işleyiş biçimi, yazarın amacının nasıl gerçekleştiği, metnin mantıksal yapısı, metnin temel düşüncesinin ve alt konularının nasıl kurgulandığı bu aşamada oldukça öne çıkmaktadır (Günay, 2003, s. 93). Öte yandan metindeki olayların, önermelerin düzenlenişi ve alt konuların temel konu/izlek ile olan bağlantısının nasıl kurulduğunun belirlenmesi metnin mantıksal çözümlemesinin bir parçası olarak görülmektedir (Van Dijk, 2000, s. 82). Metin çözümlemesinde metnin amacının belirlenmesi, metnin yazarı, metindeki anlatıcı gibi metin içi ve metin dışı gönderen ve gönderilen kişi ve varlıkların tespiti ve metnin bakış açısının ortaya konması yararlı olacaktır. Aynı zamanda metin türüne bağlı incelemenin yine bu bölümde yapılması uygun olacaktır.

Metni/Söylemi Yorumlama

Üçüncü ve son aşamada ise metinlerin başka metinlerle olan kurduğu ilişkiler üzerinde durulduğu gibi birinci ve ikinci aşama çalışmalarından yararlanarak genel sonuçlar çıkarmak, varsayımlarda bulunmak bu aşamada yapılabilmektedir. Yine bu aşamada metin inceleyicinin metinde geçen olayları kendi dönemindeki bilgilere, değerlere ve kendisinden getirdiği toplumsal ve kültürel birikimlere ve dönemin koşullarına göre değerlendirmeye özen göstermesi ayrıca önemlidir (Günay, 2003, s. 189). Metni/söylemi yorumlama başlığına daha önce değinilmiş ve yorumlama işlevinde başlıca ele alınacak konunun metinlerarasılık görevi olduğuna dikkat çekilmiştir. Daha önce metinlerarasılık konusuna değinilmişti.

Metnin Yapısı

Her sanat yapıtı, dolayısıyla yazımsal ürün, görünür kıldığı ve ortaya koyduğu şeyin bir alıcı tarafından anlamlandırılması ile işlevini tamamlamış olur. Bu sebeple herşeyden önce metni okumak ve genel bir bağlam içinde neden söz edildiğini bilmekle işe başlanmalıdır. Metnin ilk okunması, onu dil bakımından anlamaya dayalıdır. Öncelikle metnin dilsel düzeyde anlaşılması gerekir. Okuma öncesinde ve sonrasında yapılacak şu tür bilgilenme, okuyucuya kolaylık sağlar: Metnin yazarı kim? Metin ne zaman, nerede, nasıl ve niçin yazıldı? Metnin başlığı ile metin arasında ne tür bir ilişki var? Bu tür bilgiler ilk okuma ile birlikte üzerinde düşünülmesi gereken temel yaklaşımlardır. Yine metin türü ya da tipi ile ilgili genel bilgilere sahip olmak da incelenecek metin için önemlidir. Metnin yapısı, tür, tip ve ton bakımından ne tür özellikler gösteriyor? İncelenecek metin, içinde bulunduğu düşünülen metin tipinin ya da türünün tüm özelliklerini gösteriyor mu? Bir metnin yazımsal işlevleri üzerinde okuyucuları yoğunlaştırmak için, onu belirli bir yöntemle incelemek, daha ayrıntılı olarak okumak, yani anlam oluşum aşamalarını ortaya koymak gerekir. Ayrıntılı bir okuma için en keskin yol üç aşamalı bir okuma edimi ile yapılabilir: Betimlemek, çözümlmek ve yorumlamak. Betimleme, tümcelerarası ilişkileri ortaya koymaktır. Birinci okuma ile metni dilsel olarak anlama ve tümcelerarası ilişkileri belirleme aşamasıdır. Çözümleme ise, metnin anlam oluşumunu ortaya koyma, onu eyleyenler, anlatı izlencesi, anlatısal yapı, izleğin belirlenmesi, metinde kullanılan simgeleştirmelerin anlamlandırılması gibi yüzeysel ve derin yapı bakımından okuma aşamasını belirtir. Yorumlamaya gelince, betimlemesi yapılan bir metinden yola çıkılarak; toplumsal, yazımsal, tarihsel ve başka genel kabul gören ölçütlere göre metni değerlendirmektir. Çözümlmek, metnin bütünlüğü içindeki parça-bütün ilişkileri bağlamında yapılabilir, ancak yorumlamak daha geniş boyuttaki bir incelemeyi zorunlu kılar (Günay, 2007, s. 65-67).

Dilbilimsel yönden ve metin kuramları açısından metni çözümlmede üç yapıdan söz edilir:

- 1- Küçük yapı.
- 2- Büyük yapı.
- 3- Üst yapı.

Küçük Yapı

Tümceler arası düzenlemeyi temel alır. Bağıntı, tekrar, artgönderim ve öngönderimler, eksilteli yapı, eylem zamanı, tümceler arası bağıntı öğeleri, metnin belirtecileri, çıkarsamalar gibi durumlar, metnin küçük yapısına yönelik incelemelerde ele alınır.

Büyük Yapı

Cümlelerden yola çıkarak metnin bütünlüğünü temel alır. Büyük yapı özellikleri bakımından ve bunların içerdiği bağdaşıklık ve tutarlılık ilkeleri etrafında sonuca ulaştırılır. Ayrıca bunların dışında metnin bir takım anlatım teknikleri açısından ele alınması da mümkündür.

Üst Yapı

Her türlü metnin (destansı, özyaşamöyküsel, öğretici, dramatik, mektup vs.) sahip olduğu temel özelliklerle ilgili durumları belirtir. Yalnızca metin bağlamı ile yetinilmeyen yorumlama işi de üstyapı ile ilgilidir.

Anlatısal Metin İncelemesi

Bu tür metinlerde yazarın duyguları, düşünceleri, ilkeleri, bakış açısı, önyargıları ve geçmiş deneyimleri konusunda bir bilgi verilmesi söz konusudur. Bu metin türünde bir olgu, bir olay ya da bir öykü olayın kahramanlarının, birbirleriyle ilintili olayların belli bir zaman ve uzam içerisinde oturtulmasıyla belirlenmiş bir anlatma düzeni izlenerek anlatılır.

Anlatı

Anlatı, bir olayın yeniden sunumu (Kıran, 2003, s. 61), bir olay örgüsünün, anlatıcı tarafından belirli bir bakış açısı ve belirli bir zaman kesiti içinde ve belirli bir sıralama düzeniyle anlatılmasıdır (Günay, 2003, s. 118).

Anlatının Genel Yapısı

Olay örgüsü, kahraman/lar, zaman, mekan, bakış açısı ve anlatıcı bir anlatı metnin önemli unsurlarıdır (Çetişli, 2004, s. 58-88). Ayrıca anlatılarda betimlemelerin önemi göz ardı edilemez. Bu betimlemeler açıklayıcı, anımsatıcı ve çözümleyici rolleri olan kurguyu güçlendirici unsurlardır. Her anlatının bir ‘bilgilendirme’ işlevi de vardır. Göndergesi gerçek dünyadan alınmış olan yaşam öyküsü, röportaj ve raporlar gibi metin türlerinin bilgilendirici işlevleri de vardır.

Anlatıda, yaşanan her türlü hareketi kapsayıcı olarak algılanan olay kavramı aslında birçok küçük olayların art arda gelmesinden oluşan bir zincir oluşturmasıdır. Dolayısıyla olay örgüsü dediğimizde küçük oluşlar zincirini kastederiz.

Zaman

Anlatı incelemelerinde, farklı zaman kavramları dikkat çekmektedir. Bir anlatının üretimi, yayınlanması ve okunması gerçek (dış) zaman çerçevesinde görülürken, olayların geçtiği, yaşandığı zaman öykü zamanı ve anlatıcının tanık olduğu ve öyküyü anlattığı süre, öyküleme zamanı kurmaca zaman çerçevesinde ele alınmaktadır (Günay, 2003, s. 137-138; Kıran, 2003, s. 161-169):

- a) Olay (öykü) zamanı (زمان القصة): Bir anlatıdaki olay örgülerinin içinde bulunduğu zaman olayın geçtiği zamandır.
- b) Anlatma Zamanı (زمان الخطاب): Anlatıdaki olayların, anlatıcı tarafından görülüp anlaşılıp okuyucuya aktarmak için anlatıcının anlatısında başvurduğu zaman, anlatma süresinde geçen zaman, söylemin zamanıdır (Yaktîn, 2005, s. 89).

Mekân

Mekân/Uzam, anlatıdaki olayların sahnesidir. Uzamı oluşturan öğeler karşılıklı bir ilişki ve bağımlılık içinde olmalarından dolayı uzam bir ilişkiler dizgesi olarak tanımlanabilmektedir (Kıran, 2003, s. 193).

Bakış Açısı ve Anlatıcı

Anlatıcı: Anlatıyı alıcıya ileten kişidir.

Yazar ile anlatıcı, okuyucu ile anlatılan ayrı kişilerdir. Yazar ve okur gerçek dünyaya ait kişiler iken anlatıcı ve anlatılan, dil içinde gerçekleşen ve metin bağlamında var olan kişilerdir (Günay, 2003, s. 122). Diğer yandan bazı anlatılarda, yazar ve anlatıcının, örtüştüğü, birbirine karıştığı durumlar rahatlıkla görülmektedir (Kıran, 2003, s. 95-98).

Bakış Açısı (Odaklayım): Anlatıdaki olayların okuyucuya kimin gözünden ve ağzından ulaştığı sorusuyla ilgili bir kavramdır (Aytür, 1977, s. 17). Anlatıcı ve metin arasındaki ilişkilere bağlı olarak başlıca bakış açıları şunlardır:

a) Sıfır odaklayım (Hâkim bakış açılı üçüncü tekil ya da tanrısal bakış açısı): Anlatıcı, anlatı dünyasının kesin hâkimi/tanrısı durumunda olup yaşanmış yaşanacak olayları, kahramanların iç dünyalarını çok iyi bilir. Aynı zamanda olayların dışındadır. Anlatıcı kendisinden "ben" diye söz etmez, hep 3. tekil kişi adılı "o"yu kullanır. Olay örgüsüyle anlatıcı arasındaki dıştan bakıştan kaynaklanan bir mesafe olur. Sıfır odaklayıma sahip bir anlatıcı zaman zaman özetleme ve ayrıntılı anlatıma başvurabilir, olayların gidişatını yönlendirebilir.

يبدأ الشخصوص بالانقسام إلى مجموعتين. زاهد ينظم عرقوب وأبو عزة وأم عزة وعزة في مجموعة،
وعبيد ينظم الملك، والوزير، والسياف ومقدم الأمن، وميمون في مجموعة ثانية تقف في مواجهة
الأولى (s. 6).

"Karakterler iki gruba ayrılır. Zahid; Arkûb, İzzet'in babası, İzzet'in annesi ve İzzet'i bir grupta sahneye koyar. Abîd ise; kral, vezir, es-Seyyâf, güvenlikçi ve Meymûn'u ilk karşılaşma için bekleyen ikinci grupta sahneye koyar."

Sıfır odaklayıma örnek olması açısından, Sa'dallah Vennûs'un **الملك هو الملك "Kral Kraldır"** adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda, olay örgüsüyle anlatıcı arasındaki dıştan bakıştan kaynaklanan bir mesafe söz konusudur. Anlatıcı olayların dışındadır, olayları dışarıdan bir gözle anlatmaktadır. Ayrıca anlatıcı olaylar ile ilgili herşeyi bilir, herşeye hâkimdir.

b) İç odaklayım (Kahraman bakış açılı birinci tekil anlatıcı): Anlatıcı anlatının kahramanları arasındadır. Anlatıya içerden bakış söz konusudur ve olay örgüsü ile anlatıcı arasındaki mesafe oldukça daralmıştır. Olay örgüsüne öznel ve kendi algılama becerilerinin verdiği imkân kadar olayları bilebilecektir. Anlatıcı, sanki kahramanın

kimliğine bürünmüş gibi, kişinin, yani kahramanın düşündüğü, hissettiği ve yaptığı şeyleri anlatır. İç odaklayım dış odaklayıma göre daha öznelir.

ينظر أحمد إلى العفق، ويرى طائرة تحلق إلى المغيب. فيتفكر أنه في تلك الطائرة مسافر إلى بلاد مجهولة فيها السعادة.

"Ahmet ufka bakar, giderek gözden kaybolan bir uçak görür ve kendisini o uçağın içerisinde, mutluluğun var olduğu meçhul bir diyara giderken hayal eder."

Yukarıdaki parçada, anlatıcı olayda yer alan kahramanın gözünden olayları anlatmaktadır. Burada anlatıcı olaydaki kahramanın gördüklerini, hissettiklerini ve düşüncelerini anlatmaktadır. Bahse konu parça iç odaklayım bakış açısına tipik bir örnek teşkil etmektedir.

c) Dış odaklayım (Gözlemci bakış açısı, ben ve o): Bu bakış açılı anlatıcı, bir tanık ya da gözlemci durumundadır. Olayları sadece gözlemler ve tarafsız bir gözle okuyucuya anlatır. Olay örgüsünü algılama becerisi öncekilere göre daha kısıtlıdır. Anlatı, iç odaklayıma göre daha nesnelir.

تسود ضجة الأغنية فترة يبدو فيها الحاضرون وكأنهم يصغون باستمتاع. تظل الرؤوس تتقارب في أحاديث جانبية (7. s).

"Şarkının gürültüsü bir süre ortama hâkim olur. Orada bulunanlar müziği zevkle dinliyor gibidirler. Karşılıklı sohbet için başlar birbirine yaklaşır."

Sa'dallah Vennûs'un **مغامرة رأس المملوك جابر** "el-Memlûk Câbir'in Başının Serüveni" adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntıda anlatıcının nesnel bir gözle olayları anlattığı görülmektedir.

d) Çoğulcu bakış açısı ve anlatıcıları: Ya yukarıda değinilen iki veya daha fazla bakış açısını aynı anlatı da kullanılmasıyla olur ya da anlatıcının olay örgüsünde yer alan kahramanlardan bazılarının bakış açılarına başvurmasıyla olur. Çoğulcu bakış açısında, anlatıcının bakış açısıyla anlatının kahramanların bakış açıları arasında kinaye mesafesi (ironical distance) diye adlandırılan mesafe söz konusudur (Çetişli, 2004, s. 84-88 ve Günay, 2003, s. 124-126).

BÖLÜM 3

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç

Arapça Öğretiminde Metindilbilim Ölçütleri Işığında Metin İncelemesi "Sa'dallah Vennûs'un Tiyatro Eserleri Üzerinde Bir Uygulama" konulu çalışmanın vardığı sonuçlar şöyle özetlenebilir:

Arapça eğitiminin niteliksel gelişimine katkıda bulunma çabasını oluşturan bu çalışmada karmaşık bir alan gibi görülebilen metindilbilim ve metindilbilim ölçütlerinin daha anlaşılır ve uygulanabilir bir düzeyde ele alanabileceği, bu bağlamda, anlaşılabilirliği ve pratikliği sağlamak amacıyla metindilbilim ilkelerinin örnek metinler üzerinden daha sade ve belirgin bir biçimde işlenebileceği gösterilmiştir.

Çeşitli metin türlerinde uygulanabilen metindilbilim ölçütlerinin, dilbilgisel açıdan zengin bir dil olan Arapça metinler üzerinde de verimli bir şekilde uygulanabilirliği ve bu uygulamalarla birlikte olumlu sonuçlar alınabileceği görülmüştür.

Çalışmada, metindilbilim ölçütleri ışığında örnek metinler üzerinde yapılan incelemelerde, metindilbilim ilkelerinin kazandırmış olduğu bakış açısıyla söz konusu metinleri anlama, kavrama ve anlamlandırma aşamalarında daha hızlı, kapsayıcı ve dolayısıyla daha sağlıklı bir sonuca ulaşılabileceği görülmüştür. Çünkü metindilbilim ölçütlerinin kazandırmış olduğu görüş açısıyla metinleri inceleyen alıcı, dilsel öğeler arasındaki bağlantılara, tümceler arasındaki uyum ve bütünlüğe daha çok dikkat etmektedir.

Metindilbilimsel ölçütlerin ele alınarak üzerinde uygulandığı örnek metinler olarak Suriyeli tiyatro yazarı Sa'dallah Vennûs'un tiyatro eserlerinin seçilmesi, zengin dilsel öğeleri, metin türlerini, çeşitli kalıpları ve cümle yapılarını içerisinde barındırması

sebebiyle metindilbilim ilkelerinin daha belirgin ve verimli bir şekilde ortaya konabileceği sonucunu bize sağlamıştır.

Yabancı dil eğitimine farklı bir bakış açısı getiren ve eğitim sürecini daha ilgi çekici bir düzeye ulaştırabilen tiyatro unsurunun, bu çalışmada da örnek metinler üzerinde yapılan incelemeler sırasında görüldüğü üzere, çözümleme sürecini daha kolay ve eğlenceli bir duruma getirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü Arapça bir metni çözümlmeye çalışan öğrenciler genellikle yoğun dilbisel öğelerin arasında boğulduklarından yakınmaktadırlar. Üzerinde çözümleme yapılacak metinler tiyatro metinleri olduğunda çözümleme yapan kişi bakış açısını gramer yapılarına yoğunlaştırmak yerine özellikle metnin konusuna odaklanarak anlatılan hikâyeyi anlamaya çalışmaktadır. Genellikle yapı itibarıyla tiyatro metinleri alıcıyı içine çekebilen özelliktedir. Metinde anlatılan konuya odaklanan ve zihni gramer yapılarından ziyade anlatıdaki olaylarla meşgul olan kişi çözümleme sürecini daha kolay geçirebilmekte ve tümcelerarası bağlantıları daha hızlı bir şekilde kavrayabilmektedir. Bu çalışmada, Vennûs'un tiyatro metinleri üzerinde yapılan incelemelerin de bizi bahsedilen bu olumlu sonuçlara ulaştırdığı görülmüştür.

Sonuç olarak, metindilbilimin öngördüğü ilke ve yaklaşımların Arapça öğretiminin uygulamalarla ilgili düzenlemelerinde ölçü olarak alınmasının bilinçli ve nitelikli bir eğitim sürecini sonuç vereceği anlaşılmaktadır.

Öneriler

Yabancı dil olarak Arapça öğretiminde metin düzeyinde çalışmalar önemli bir alanı kapsamaktadır. Bu bağlamda Arapça metinleri çözümleme sürecine yeni bir bakış açısı getirecek, metni anlama ve anlamlandırma çabasına sistematik bir çalışma prensibi kazandırarak bu süreci daha etkin bir sonuca ulaştırabilecek olan metindilbilim ölçütlerinden faydalanılmalıdır.

Yabancı dil öğrenimi ve öğretiminin kalitesini artıracak olan metindilbilim konusu, Arap dili eğitiminin verildiği lise, lisans ve lisansüstü düzeylerde ders müfredatına dâhil edilerek öğretmen ve öğrencilerle tanıştırılmalıdır.

Ders olarak okutulacak metindilbilim ilke ve yaklaşımlarının, eğitim aşamalarına uygun yöntemlerle içerikleri hazırlanmalıdır. Burada öğrencilerin alma düzeyleri göz önüne alınmalıdır. Örneğin lise düzeyindeki öğrencilere uygulanacak metin çözümlenmeleri

derslerinde metindilbilim ölçütleri daha sade bir biçimde planlanarak ele alınmalı, ileri düzeydeki öğrenciler için ise daha fazla konuya değinilmelidir.

Üzerinde çalışılacak metinler alıcıların seviyelerine uygun olacak şekilde öykü, roman, tiyatro, gazete, dergi vb. gibi hazır metinlerden alınabilir ya da metindilbilim ölçütlerini belirgin bir şekilde gösterecek metinler kurgulanabilir.

Arapça öğretiminde farklı metin türlerine yönelik uygulama çalışmalarında metinlerin metinsellik özellikleri belirleyici olmalı, seçilecek veya kurgulanacak metinsel uygulamalar bu özellik temelinde gerçekleştirilmelidir. Böylece dilsel görünümlerin ve dilbilgisel öğelerin metin bağlamındaki işlevleri de vurgulanabilecektir.

Arapça öğretim sürecinde öğrenciler için metin türlerinin yapısal ve işlevsel özellikleri yönündeki farkındalıklarını geliştirici etkinlikler düzenlenmelidir. Bu özellikleri içeren bir Arapça öğretim sürecini gerçekleştirebilmek için Arapça öğretmeni yetiştiren programlarda da öğretmen adaylarının metindilbilim kapsamında metin farkındalıklarını geliştirici, metin bilinci ve metin türlerinin özellikleri konusundaki bilgilerini geliştirmeye ve metin çözümlene yetisini kazandırmaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Eğitimde tiyatro unsurunun kullanılmasının okuma, yazma, konuşma ve dinleme gibi temel dil becerilerine katkısı bilinmektedir. Eğitimin her aşamasında kullanılabilen tiyatro metinlerinden metindilbilimsel incelemelerde de istifade edilmesi metin çözümlene sürecine olumlu katkıda bulunacaktır. Bu bağlamda, metindilbilim yaklaşımlarının üzerinde gösterileceği Arapça tiyatro metinlerinin seçiminde -bu çalışmada da bir parça gösterilmeye çalışıldığı gibi- Sa'dallah Vennûs'un eserlerine de başvurulabilir.

KAYNAKLAR

- ‘Azzâm, M. (2001). *en-Nassu’l-Ğâ’ib*. Dimeşk: İttihâdu’l-Kuttâbi’l-‘Arab.
- ‘İvad, Omer Muhammed Ebu Hareme. (2002). *Nahvu’n-Nass, Dirâsetun Tatbikiyye “Sûratu’l-Bakara Numûzecen”*. Utrûhatu’d-Doktûra. İrbid: Câmî’atu’l-Yermûk.
- Akçataş, A. (2001). *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu Romanı Üzerine Bir Metin Dil Bilim İncelemesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Aksan, D. (1980). "Dilde Yerlileştirme Üzerine II": *Genel Dilbilim Dergisi*. Ankara.
- Aksan, D. (1991). "Anlambilim, İlgili Alanlar ve Türkçe". *Dilbilim ve Türkçe*. Ankara: Dil Derneği.
- Aksan, D. (1993). "Anadili Eğitimi", VII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri, 13-14 Mayıs, DTCF, Ankara.
- Aksan, D. (1999). *Anlambilim-Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin.
- Aksan, D. (2007). *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*. TDK, Ankara.
- Aksan, M., Aksan, Y. (1991), "Metin Kavramı ve Tanımları", *Dilbilim Araştırmaları*. Ankara, s. 90-104.
- Aktaş, Ş., Osman G. (2003). *Yazılı ve Sözlü Anlatım Kompozisyon Sanatı*. Ankara: Akçağ.
- Aktulum, K. (2007). *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Öteki.
- Akyol, H. (2007). *İlköğretimde Türkçe Öğretimi*. Ankara: Pegem.
- Akyol, H. (2011). *Yeni Programa Uygun Türkçe Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Pegem.
- Altunkaya, F. (1987). *Cohesion in Turkish: A survey of cohesive devices in prose*

- literature*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Turkey.
- Arapça Dershanesi. (2014). 02 Temmuz 2014 tarihinde <http://www.arapcadersanesi.com/k-ATIF-HARFLERI-hurufu-l-atif> sayfasından erişilmiştir.
- Arslan, Derya vd. (2008). “*Türkçe Öğretiminin İlkeleri ve Türkçe Öğretim Programı*” *Etkinliklerle Türkçe Öğretimi*. Bursa: Ekin.
- Aytür, Ü. (1977). *Henry James ve Roman Sanatı*. Ankara: Dil veTarih-Coğrafya Fak. Yay.
- Bhatia, V. K. (2004). *Worlds of Written Discourse*, Continuum, London&N.Y.
- Birch, D. (1996). *Language, Literature and Critical Practice*, Routledge, London.
- Brinker, K. (1988). *Linguistische Textanalyse: Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden*. 2. Baskı. Berlin: Erich Schmidt.
- Brown, G., Y. George. (1983). *Discourse Analysis*. Cambridge University Press.
- Buhayrî, S. H. (1997). ‘*İlmu Luğati*’-n-Nass: *el-Mefâhîm ve el-İtticâhât*. Beyrût: Mektebetu Lubnân Nâşirûn.
- Bulut, A. (2002). *Çeviride Dil ve Metin*. İstanbul Üniversitesi Yayın No: 4332, HAYEF Yayın No:2.
- Calp, M. (2005). *Özel Öğretim Alanı Olarak Türkçe Öğretimi*. Konya: Eğitim.
- Chen, X. H. (1997). *Contrastive analysis of Textual Coherence of American and Chinese college Students’ Written Expositions*. Ph.D. Thesis. New Jersey: The State University of New Jersey.
- Coşkun, E. (2005). *İlköğretim Öğrencilerinin Öyküleyici Anlatımlarında Bağdaşıklık, Tutarlılık ve Metin Elementleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Cutting, J. (2002). *Pragmatics and Discourse, A source book for students*, Routledge English Language Introductions.
- Çakır, C. (2004). *Bağlam*. Felsefe Ansiklopedisi. C. 2. (Ed. Ahmet Cevizci). İstanbul: Etik.
- Çalışlar, A. (1995). *Tiyatro Ansiklopedisi*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Çeltek, A., Oktar L. (2004). ‘*Türkçe Sözlü Söylemde Artgönderim Örüntüleri*’, Dilbilim

Araştırmaları. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Çetişli, İ. (2004). *Metin Tahlillerine Giriş/2, Hikâye-Roman-Tiyatro*. Ankara: Akçağ.

Çevirme, H. (1999). *Murathan Mungan'ın Hikâyelerinin Kültür Yapılarının Değerlendirilmesi ve Greimas Göstergebilim Metoduna Göre Yapısal Özelliklerinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi. 20 Mart 2014 tarihinde http://turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/irem_onursal_turkce_metinler_bagdasiklik_tutarlilik.pdf sayfasından erişilmiştir.

de Beaugrande, R. (1985). “*Text Linguistics in Discourse Studies*”, Handbook of Discourse Analysis, Volume I, Disciplines of Discourse, Ed: A. Van Dijk, Academic Press.

de Beaugrande, R. (1991). “*Toward a Science of Text and Discourse*”, New Foundations for a Science of text and Discourse in the Series Advances in Discourse Processes, Ablex Publishing Corporation, Norwood, New Jersey.

de Beaugrande, R. A. (1997). “*Textlinguistik: Zu neuen Ufern*”. Antos/Titz.

de Beaugrande, R. (1998). *en-Nassu ve'l-Hitâbu ve'l-İcrâ'*. (İngilizceden Arapçaya Çev. Temmâm HASSÂN). (et-Tab'atu'l-Ulâ). el-Kâhire: 'Âlemu'l-Kutub.

de Beaugrande, R. A., Dressler, W. U. (1981). *Introduction to Text Linguistics*. Longman, London.

de Beaugrande, R. A., Dressler, W. U. (1988). *Introduction to Textlinguistics*, Fourth edition, Longman, London.

Deliveli, K. vd. (2008). “*Konuşma*” *Etkinliklerle Türkçe Öğretimi*. Bursa: Ekin.

Demircan, Ö. (1990). *Yabancı-Dil Öğretim Yöntemleri*. İstanbul: Elif.

Demirel, Ö. (1999). *İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi*. İstanbul: MEB.

Derszamani.Net Eğitim Platformu. (2013). 03 Aralık 2013 tarihinde <http://www.derszamani.net/anlatimda-tutarlilik-butunluk-nedir-ornekleri.html> sayfasından erişilmiştir.

Dilidüzgün, Ş. (2008). *Türkçe Öğretiminde Metindilbilimsel Bağlamda Uygulamalı bir Yaklaşım*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler

Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı.

- Doğan, G. (1996). *'Söylemin Yorumlanması', Söylem Üzerine*. Ankara: Hitit.
- Ebu Delv, Ahmed Muhammed Zîb. (2002). *Tahlîlu'l-Hitâbi'l-Cedelî fi'l-Kur'ân. Dirâsetun fi Lisâniyyâti'n-Nass*. Utrûhatu'd-Doktûra. İrbid: Câmi'atu'l-Yermûk.
- Ebu Ğazâla, İ., Hamad, 'A. H. (1999). *Medhal ilâ 'İlmi Luğati'n-Nass: Tatbîkât li-Nazariyye Robert de Beaugrande ve Wolfgang Dressler*. (et-Tab'atu's-Sâniye). el-Hey'etu'l-Mısriyye el-'Âmme li'l-Kitâb.
- el-Batal, M. M. Adel. (1985). *The Cohesive Role of Connectives in Modern Expository Arabic Text*. Ph.D Thesis. The University of Michigan.
- el-Câhiz, Ebu Osmân Amr b. Bahr. (2006). *el-Beyân ve't-Tebyîn*. C.1-3. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye.
- el-Cerrâh, 'Abdu'l-Mehdi Hêşim Huseyn. (2002). *el-Hitâb ve Eseruhu fi Binâi Nahvi'n-Nass, Tatbîkun 'ala'l-Mu'allakâti's-Seb'a*. Utrûhatu'd-Doktûra. İrbid: Câmi'atu'l-Yermûk.
- el-Curcânî, A. (2004). *Delâ'ilu'l-Î'câz*. Yay. M. Mahmûd Şâkir. El-Kâhire: Mektebetu'l-Hâncî.
- el-Fâhûrî, H. (1986). *el-Câmi' fi Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî, el-Edebu'l-Hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Cîl.
- el-Fakî, S. İ. (2000). *'İlmu'l-Luğati'n-Nassî Beyne'n-Nazariyye ve't-Tatbîk, Dirâsatun Tatbikiyye 'ala's-Suveri'l-Mekkiyye*. C. 1-2. el-Kâhire: Dâr Kibâ'.
- el-Merâĝî, M. A. (2004). *'Ulûmu'l-Belâĝa, el-Beyân ve'l-Ma'ânî ve'l-Bedî'*. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye.
- el-Vedâ'î, 'İsa Cevâd Fadl Muhammed. (2005). *et-Temâsuku'n-Nassî, Dirâsatun Tatbikiyye fi Nehci'l-Belâĝa*. Utrûhatu'd-Doktûra. 'Ammân: el-Câmi'atu'l-Urduniyye.
- Enkvist, N. E. (1978). *"Coherence, Pseudo-Cohorence and Non-Coherence."* In: Jan-Ola Östman, ed., *Cohesion and Semantics* (= Publications of the Research Institute of the Abo Akademi Foundation 41).
- Er, R. (1990). *Modern Mısır Tiyatrosu (I)*. A.Ü. *DTCF Dergisi*, C. XXXIII, Sayı: 1-2.
- Ergül Keskin, A. (2011). *Sa'dallah Vennûs ve Tiyatroları*. Erzurum: Fenomen.

- er-Râî, 'Alî. (1979). *el-Mesrah fi'l-Vatani'l-'Arabî*. Kuveyt: 'Âlemu'l-Ma'rife.
- er-Râzî, Muhammed Fahru'd-Dîn İbnu'l-'Allâme Diyâ'u'd-Dîn Omer (ts.) *Tefsiru'l-Kebîr ve Mefâtîhu'l-Ğayb*. Beyrût: Dâru'l-Fikr.
- Esed, M. (2002). *Kur'ân Mesajı*, Meal-Tefsir. Çev. Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret.
- Esslin, M. (1999). *Absürd Tiyatro*. Ankara: Dost.
- es-Suyûtî, Celâlu'd-Dîn Abdu'r-Rahmân. (1996). *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*. C. 1-2. (Tah. Se'îd el-Mendûb). Lubnân: Daru'l-Fikr.
- eş-Şâvuş, M. (2001). *Usûl Tahlîli'l-Hitâb fi'n-Nazariyyeti'n-Nahviyyeti'l-'Arabiyye*. C. 1-2. Tûnus: el-Mu'essesetu'l-'Arabiyye li't-Tevzî'.
- ez-Zemahşerî, Mahmûd İbn 'Omer. (ts.). *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.
- ez-Zerkeşî, Bedru'd-Dîn Muhammed b. Abdullah. (1977). *Burhan fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*. C. 1-4. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- ez-Zinâd, el-Ezher (1993). *Nesîcu'n-Nass*. ed-Dâru'l-Beyzâ: el-Merkezu's-Sâkâfiyyu'l-'Arabî.
- Fadl, S. (1996). *Belâğatu'l-Hitâb ve 'İlmu'l-Nass*. el-Kâhire: eş-Şeriketu'l-Mısriyyetu'l-'Âlemiyye li'l-Neşr.
- Fox, B. (1987) *Discourse Structure and Anaphora*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Gee, J. P. (1999). *An Introduction to Discourse Analysis*, Routledge.
- Gemalmaz, E. (2010). *"Türkçenin Dünü, Bugünü ve Yarını" Türkçenin Derin Yapısı*. Ankara: Belen.
- Georgakopoulou, A., Goutsos, D. (2003). *Discourse Analysis: An introduction*. Edinburgh Uni. Press, Edinburgh.
- Göktepe, H. (1996). *Cohesive Devices in Reading*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Göktürk, A. (1980). *Okuma Uğraşı*. 2. Bası, İstanbul: Çağdaş.
- Greimas, A. J. (1977). *Göstergebilim*. (bkz. Rifat, 1998b,

s. 298-303).

Greimas, A. J. (1984). *İtalo Calvino'nun "Kitaplarımdan Birini Nasıl Yazdım" Başlıklı Metni İçin Önsöz*. (bkz. Rifat, 1998b, s. 304-307).

Güler, İ. (2004). *Modern Mısır Tiyatrosu ve Teyfik el-Hakîm*. Bursa: Rehber.

Günay, V. D. (2003). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multilingual.

Günay, V. D. (2007). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multilingual.

Güneş, F. (2007). *Türkçe Öğretimi ve Zihinsel Yapılandırma*. Ankara: Nobel.

Halîl, İ. M. (1990). *es-Siyâk ve Eseruhu fi'd-Dersi'l-Luğavî*. Utrûhatu'd-Doktûra. 'Ammân: el-Câmi'atu'l-Urduniyye.

Halliday, M. A. K., & Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. New York: Longman Group UK Limited.

Halliday, M. A. K. (1977). "Text as Semantic Choice in Social Contexts", *Grammars and Descriptions*, Haz.: Teun A. Van Dijk ve János S. Petöfi, de Gruyter, Berlin and New York.

Hasaneyn, S. S. (2005). *ed-Delâlatu ve en-Nahv*. (et-Tab'atu'l-Ûlâ). Mektebetu'l-Âdâb.

Hassân, T. (2001). *el-Luğa el-'Arabiyya: Ma'nâhâ ve Mebnâhâ*. ed-Dâru'l-Beyzâ: Dâru's-Sakâfa.

Hattâbî, M. (2006). *Lisâniyyât en-Nass: Medhal ilâ İnsicâmi'l-Hitâb*. (et-Tab'atu's-Sâniye). ed-Dâru'l-Beyzâ: el-Merkezu's-Sâkâfuyyu'l-'Arabî.

Hesapçioğlu, M. (2011). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Nobel.

İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdullah Cemâlu'd-Dîn b. Yûsuf b. Ahmed İbn Abdullah. (2005). *Muğnî'l-Lebîb 'an Kutubi'l-E'ârîb*. C. 1-2. (Tah. Muhammed Muhyi'd-Dîn ABDU'L-HAMÎD). Beyrût: el-Mektebutu'l-'Asriyye.

İşler, E. (2001). *Çokanlamlılık, Anlam Daralması ve Kur'an'ın Türkçe Çevirilerinde Yapılan Yanlışlar*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fak. Kur'an ve Dil- Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu 17-18 Mayıs 2001, s. 385-397. Erzurum.

İşsever, S. (1995). *Türkçe Metinlerdeki Bağlantı Ögelerinin Metinbilim ve Kullanımbilim Açısından İşlevleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Kabaklı, A. (2002). *Türk Edebiyatı*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı.
- Karabağ, S., İşsever, S. (1995). *Edinim Sürecinde Bağdaşıklık*, IX. Dilbilim Kurultayı Bildirileri, İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Karal, Ord. Prof. Dr. E. Z. (1994). “*Osmanlı Tarihinde Türk Dili Sorunu (Tarih Açısından Bir Açıklama)*”, *Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karaman, H. ve diğ. (haz.) (2007). *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Karataş, T. (2011). *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul.
- Karataş, Y. (2008). *Metindilbilim ve Yabancı Dil Olarak Arapça Öğretimi. Türkiye’de Yabancı Dil Eğitimi Ulusal Kongresi Bildirileri*. 22-23 Kasım 2007. s. 554-561. Ankara: Gazi Eğitim Fakültesi.
- Karataş, Y. (2008). *Metin İncelemesinde Söylembilim Yöntemi “Binbir Gece Masalları Üzerinde Bir Uygulama”*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Keçik, İ. ve Uzun-Subaşı, L. (2003). “*Sözlü ve Yazılı Anlatım Üzerine*”, *Türkçe Sözlü ve Yazılı Anlatım*. Ed.: Canan İleri, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1293, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 715, Eskişehir.
- Khalîfât, S. (2004). *The Logical&Linguistic Analysis Methodology in The Arab Islamic Thought (Theory&Application)* Volume 1. Amman: University of Jordan.
- Kıran, Z. (2001). *Dilbilime Giriş (Dilbilgisinden Dilbilime)*. Yayına Hazırlayan: Ayşe (Eziler) Kıran, Ankara: Seçkin.
- Kıran, A. E. ve Kıran Z. (2003). *Yazınsal Okuma Süreçleri*. Ankara: Seçkin.
- Kocaman, A. vd. (1996a). “*Dilbilim Söylemi*”, *Söylem Üzerine*. Ankara: Hitit.
- Kocaman, A. (1996). *Edimbilim Üzerine. Dilbilim Araştırmaları*. Ankara: Bizim Büro.
- Korkmaz, Z. (2007). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Krashen, S. D. and D. Terrell, T. D. (1983). *The natural approach: Language acquisition in the classroom*. Hayward, CA: Alemany Press. 7. pp.
- Kress, G. (1985). ‘*Ideological Structures in Discourse*’, *Handbook of Discourse Analysis*.

- Ed.: A. Van Dijk Volume 4, Discourse Analysis in Society, Academic Press.
- Linke, A., Nussbaumer, M., Portmann, P. R., (1991; 1994.2). *Studienbuch Linguistik*. Tübingen: Niemeyer [RGL 121].
- Maingueneau, D. (2000). *Eléments de linguistique pour le texte littéraire*. (3. basım). Paris: Nathan.
- Melikoğlu, E. (2004). “Metinlerarasılık ve Çokseslilik”, *Disiplinlerarası Ortam ve Yöntem Sorunları*. (Ed. Nedret Öztokat), İstanbul: Multilingual.
- Mendoza, G. (1998). *A New Outlook to The Reading Texts Used in State Senior Schools in Turkey in Terms of “Cohesion”*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mustafa Köksal, Başlıca Tiyatro Terimleri Nelerdir. (2013). 12 Kasım 2013 tarihinde <http://www.mustafakoksal.com/tyatro-terimleri> sayfasından erişilmiştir.
- Necm, Muhammed Yûsuf. (1967). *el-Mesrahiyye fi'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadis 1847-1914*. Beyrut: Dâru's-Sekâfe
- Nejad, F. G. D. (2002). Evaluating The Reading Activities on The Basis of Cohesion and Suggesting Activities Reflecting Textual Unity for “A Preparatory English Course Book One and Two” Used by The Ministry of Educaiton and Training of Iran. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Oktar, L. (1997). “Çevreye İlişkin Haber Metinlerinin Eşdizimsel Örüntüleme”, XI. Dilbilim Kurultayı: Bildiriler. ODTÜ. s.163-179.
- Okurowski, M. E. (1986). *Textual Cohesion in Modern Standard Chinese*. Ph.D. Thesis. Georgetown University, Washington.s
- Oralış, M., Ozil, Ş (1992), “Metindilbilimsel Yaklaşımla Yazınsal Bir Metni Çözümleme Denemesi”. Dilbilim Araştırmaları, Ankara.
- Özbay, Murat. (2011). *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri II*. Ankara: Öncü.
- Pakkan, G. (1991). *a Text Linguistic Approach to the Analysis of Turkish Literary Narratives with Emphases on Coherence*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Parlak, H. (2009). *Kutadgu Bilig'in Metindilbilimsel Yapısı*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış doktora tezi), Ankara.

- Ramadan, S. M. (2003). *Cohesion in Written Works of The Twelfth Grade Students of Literary and Scientific Streams at State Secondary Schools in Jordan*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Rifat, M. (1998a). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 1. Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler*. İstanbul: YKY.
- Ruhi, Ş. (1996). *'Söylem ve Birey', Söylem Üzerine*. Ankara: Hitit.
- Said, H. A. A., (1988). *The Cohesive Role of Reference, Substitution and Ellipsis in Two Genres of Modern Literary Arabic*. Ph.D. Thesis. Texas A&M University.
- Saraç, M. A. Y. (2007). *Klasik Edebiyat Bilgisi, Belâgat*. İstanbul: 3F.
- Savran, N. (1997). *Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinin Kültür Yapılarının Değerlendirilmesi ve Greimas Göstergebilim Metoduna Göre Yapısal Özelliklerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Sayın, Ş. (1999). *Metinlerle Söyleşi*. İstanbul: Multilingual.
- Sibeveyh, 'Amr b. 'Osmân b. Kanber. (2004). *el-Kitâb*. C. 1-5. (Tah. Abdu's-Selam Muhammed HARUN). el-Kâhire: Mektebetu'l-Hancî.
- Sirâceddîn, Muhammed. (2006). *Fennu'l-Mesrahiyye ve Si'atuhû fi'l-Edebi'l-'Arabî*. C. 3. Dirâsâtu'l-Câmi'ati'l-İslâmiyyeti'l-'Âlemiyye Chittagong, Bangladeş.
- Stotsky, S. (1993). *Types of lexical cohesion in expository writing: College composition and communication*.
- Şenöz- Ayata, C. (2003). *Almanca ve Türkçede Metin Türü Olarak Yazın Eleştirisi*. İstanbul: Mavibulut.
- Şenöz-Ayata, C. (2005). *Dilbilim/Metindilbilim ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual.
- Şenöz-Ayata, C. (2011). *Vielheit und Einheit der Germanistik weltweit" XII. Kongress der Internationalen Vereinigung für Germanistik (IVG) - Warschau, 30. Juli - 07. August 2010. Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi - Studien zur deutschen Sprache und Literatur*. Cilt 1, Sayı 25 : 99-101.
- Şimşek, T. (2005). *Teoriden Uygulamaya Okul Tiyatrosu*. Konya: Suna.
- Şimşek, T. (2011). *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker.

- Tantâvî, M. S. (1990). *Mu‘cemu ‘Îrâbi Elfâzi ‘l-Kur‘âni ‘l-Kerîm*. Dâru’l-Fıkh.
- Taş, H., Karakuş, E. (2007). *Türkçe Öğretiminde Tiyatro ve Uygulamalar*. Ankara: Maya Akademi.
- TDK Türkçe Sözlük. (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Tiyatro.Net. (2014). 05 Mayıs 2014 tarihinde http://www.tiyatro.net/sayfa/33/absurd_tiyatro.html sayfasından erişilmiştir.
- Turkish Studies, Academic Journal. (2014). 15 Nisan 2014 tarihinde http://www.turkishstudies.net/Makaleler/411501950_48_AltunbayM%C3%BCzeyyen_S-747-760.pdf sayfasından erişilmiştir.
- TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark. (2013). 27 Ekim 2013 tarihinde <http://www.journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/almandili/article/view/10339/9578> sayfasından erişilmiştir.
- Türkçe Genel Bilgi ve Başvuru Sitesi. (2014). 08 Ocak 2014 tarihinde http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/tyatronun_tarih%C3%A7esi sayfasından erişilmiştir.
- Uluslararası Arapça Yarışmaları. (2013). 13 Aralık 2013 tarihinde <http://www.arapcayarismalari.org.tr/2012/neden-arapca-yarismasi> sayfasından erişilmiştir.
- Uzun, L. S. (1995). *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı*. Ankara: Simurg.
- Uzun, L. S. (2003a). “*Metin Üretimi*”, *Türkçe Sözlü ve Yazılı Anlatım*. Ed.: Canan İleri, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1293, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 715, Eskisehir.
- Uzun, L. S. (2006). “*Öğrencilerin Yazılı Anlatım Sürecindeki Metinleştirme Sorunları*”, II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi. s.693-701.
- Üçok, N. (2004). *Genel Dilbilim*. İstanbul: Multilingual.
- Ülkü, G. (1984). *Cohesive Devices in Reading Comprehension*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ülkü, G. (1992). *A Textual Analysis of News in the Turkish Press*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Ünver, M. (1996). *Kur'ân'ı Anlamada Siyâkın Rolü*. Ankara: Sidre.
- van Dijk, T. A. (1977). *Text and Context, Exploration in the Semantics and Pragmatics of Discourse*. Longman, London and New York.
- van Dijk, T. A. (1980). *Macrostructures- An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse, Interaction, and Cognition*. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, New Jersey.
- van Dijk, T. A. (1981). "Discourse Studies and Education", Applied Linguistics Volume II.
- van Dijk, T. A. (1988). *News as Discourse*. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, Hillsdale, New Jersey, Hove and London.
- van Dijk, T. A. (2000). *en-Nassu ve es-Siyâk. İstiksâ'u-l-Bahs fi el-Hitâbi'd-Dalâlî ve et-Tedâvulî*. İngilizceden Arapçaya Çev. Abdu'l-Kâdir Kanini. Beyrut: Afrîkiyya eş-Şark.
- Vardar, B. (1968). *Dilbilim Sorunları*. İstanbul: Yeni İnsan.
- Vennûs, S. (1990). *el-İğtisâb*. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Âdâb.
- Vennûs, S. (1990). *Rihletu Hanzala*. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Âdâb.
- Vennûs, S. (1996). *Munemnemât Târîhiyye*. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Âdâb.
- Vennûs, S. (1997). *el-Eyyâmu'l-Mahmûre*. Şam-Suriye: Dâru'l-Ahâlî.
- Vennûs, S. (2002). *el-Melik Huve'l-Melik*. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Âdâb.
- Vennûs, S. (2005). *Tukûsu'l-İşârât ve't-Tahavvulât*. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Âdâb.
- Vennûs, S. (2010). *el-Fîl Yâ Melike'z-Zemân*. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Âdâb.
- Vennûs, S. (2010). *Muğâmeratu Re'si'l-Memlûk Câbir*. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Âdâb.
- Vikipedi Özgür Ansiklopedi. (2013). 22 Eylül 2013 tarihinde <http://tr.wikipedia.org/wiki/Tiyatro> sayfasından erişilmiştir.
- Vikipedi Özgür Ansiklopedi. (2014). 16 Şubat 2014 tarihinde http://tr.wikipedia.org/wiki/Bertolt_Brecht sayfasından erişilmiştir.
- Vikipedi Özgür Ansiklopedi. (2014). 05 Mart 2014 tarihinde http://tr.wikipedia.org/wiki/Epik_tiyatro sayfasından erişilmiştir.

- Yaktîn, S. (2005). *Tahlîlu'l-Hitâbi'r-Rivâi (ez-Zemân- es-Serd-et-Teb'îr)*. Beyrût: el-Merkezu's-Sekâfiyyu'l-'Arabî.
- Yalçın, A., Aytaş, G. (2002). *Tiyatro ve Canlandırma Sahneleme Bilgileri*. Ankara: Akçağ.
- Yıldırım, F. (2007). *Le texte de théâtre dans l'enseignement du Français langue étrangère [Fransızcanın yabancı dil olarak öğretilmesinde tiyatro metinleri]*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Yıldız, C. (2010). *Yeni Öğretim Programına Göre Kuramdan Uygulamaya Türkçe Öğretimi*. Ankara: Pegem.
- Zerey, Ö. G. (2008). *Impact of theater production on elt students' foreign language speaking anxiety [Tiyatro uygulamasının öğrencilerin yabancı dil konuşma kaygısı üzerindeki etkisi]*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hatay.
- Zeyrek, D. (1990). *An Analysis of The Textual Pattern of The Turkish Folktale*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Zeyrek, D. (1996). "Söylem ve Toplum", *Söylem Üzerine*. Ed.: Ahmet Kocaman. Ankara: Hitit.

EKLER

TERİMLER DİZİNİ

Terimler dizini hazırlanırken konu alanı çerçevesinde düzenlenmiş olan Karataş (2008)'in derlediği terimler dizini tablosu örnek alınmış, söz konusu tabloya Arapça terimlerin Türkçe okunuşları eklenmiştir.

Açıklayıcı	Appositive	البدل، التبیین والترجمة	el-Bedel, et-Tebyîn ve't-Terceme
Açıklayıcı bağlama	Explanatory apposition	عطف البيان	'Atfu'l-Beyân
Açıklama	-	علم البيان	'İlmu'l-Beyân
Alımlama	Reception	التلقي	et-Telakkî
Amaçlılık	Intentionality	القصدية	el-Kasdiyye
Anlatı	Narrative	السرد - خطاب الحكاية - القصة	es-Serd, Hitâbul-Hikâye el-Kıssa
Anlatı metni	Narrative text	النص القصصي	en-Nassu'l-Kasasî
Anlatı/m	Narration	السرد - الحكي	es-Serd, el-Haky
Art Gönderim	Cataphoric Reference	الإحالة البعدية	el-İhâletu'l-Ba'diyye

Bağdaşıklık, uyumluluk, bağlaşıklık	Cohesion	الاتساق، التماسك، السبك، التضام	el-İttisâk, et-Temâsük, es-Sebk, et-Tedâm
Bağımsal Dilbilgisi	Dependency Grammar	قواعد التبعية	Kavâ'idu't- Tebe'iyye
Bağlam	Context	السياق	es-Siyâk
Bağlama	-	العطف، الوصل	el-'Atf, el-Vasl
Bağlamsal Sözdizim	-	علم المعاني	'İlmu'l-Ma'ânî
Bağlantı öğeleri	Conjunctions	أدوات الربط	Edevâtu'r-Rabt
Belirlilik takısı	Definite article	أداة التعريف	Edâtu't-Ta'rîf
Bişimbilim	Morphology	الصرف، علم الصرف	es-Sarf, 'İlmu's-Sarf
Bildirme kipi	Indicative	الخبر - صيغة الخبر	el-Haber, Sîgatu'l-Haber
Bilgilendiricilik	Informativity	الإعلامية	el-İ'lâmiyye
Büyük Yapı	Macro structure, Global Structure	البنية الكبرى	el-Binyetu'l-Kübrâ
Çıkarım	Inference/ Deduction	استنباط - استخراج	İstinbât, İstihrâc
Değiştirim	Substitution	الاستبدال	el-İstibdâl
Deyişbilim, Biçembilim	Stylistics	الأسلوبية	el-Uslûbiyye
Dilbilgisel Ulam	Categorial Grammar	المقولة النحوية	el-Makûletu'n- Nahviyye

Dizimsel Bağntı (yatay bağntı)	Syntagmatic Relation	العلاقة العفوية	el-'Alâkatu'l- Ufkiyye
Dizisel Bağntı	Paradigmatic Relation	العلاقة الرأسية، العنصر الاستبدالي	el-'Alâkatu'r- Re'siyye, el- 'Unsuru'l-İstibdâlî
Duruma uygunluk	Situationality	الموقفية	el-Mevkîfiyye
Edimbilim	Pragmatics	التداولية - علم المقامية	et-Tedâvuliyye, 'İlmu'l-Mukâbele
Eksiltili anlatım	Ellipsis	الحذف	el-Hazf
Eş dizimlilik	Collocation	المصاحبة - التضام- المناسبة	el-Musâhabe, et-Tedâm, el-Münâsebe
Gönderim	Reference	الإحالة	el-İhâle
Hikâye/Öykü	Story	القصة - الحكاية	el-Kıssa, el-Hikâye
Kabul edilebilirlik	Acceptability	القبولية	el-Kabûliyye
Kanıtlayıcı Metin	Argumentative text	النص الجدلي	en-Nassu'l-Cedelî
Konu	Theme	الموضوع المؤثر - المبتدأ	el-Mevdû'u'l Müessir, el-Mübteda
Konu	Topic	المحور، الموضوع، المعهد	el-Mihver, el-Mevdû', el-Ma'hûd
Küçük yapı	Micro structure	البنية الصغرى	el-Binyetu's-Suğrâ

Masal	Tale-Story	الحكاية - الأسطورة	el-Hikâye, el-Ustûra
Metin Dışı Gönderim	Exophoric Reference	الإحالة المقامية	el-Îhâletu'l- Makâmiyye
Metin İçi Gönderim	Endophoric Reference	الإحالة النصية	el-Îhâletu'n- Nassiyye
Metindilbilim	Textlinguistics	لسانيات النص، لغويات النص، نحو النص، علم لغة النص، علم اللغة النصية	Lisâniyâtu'n-Nass, Luġaviyâtu'n-Nass, Nahvu'n-Nass, 'Ilmu Luġati'n-Nass 'Ilmu'l-Luġati'n- Nassiyye
Metinlerarasılık	Intertextuality	التناص	et-Tenâss
Metinsellik	Textuality	النصية، النصانية	en-Nassiyye, en-Nassâniyye
Odak	Focus	البؤرة	el-Bu'ra
Öğretici Metin	Didactic text	النص التعليمي	en-Nassu't-Ta'limî
Ön Gönderim	Anaphoric Reference	الإحالة القبلية	el-Îhâletu'l- Kabliyye
Ses Uyumu Bağdaşıklığı, Eş seslilik/Eş adlılık	Homonym	الجناس	el-Cinâs
Söylem	Discourse	الخطاب	el-Hitâb
Söylem Çözümlemesi	Discourse Analysis	تحليل الخطاب، التحليل الخطابي	Tahlîlu'l-Hitâb Et-Tahlîlu'l-Hitâbî
Söylembilim	-	علم الخطاب	'Ilmu'l-Hitâb

Söz edim, Söz eylem	Speech act	الحدث الكلامي - الأفعال الكلامية	el-Hadesu'l-Kelâmî el-Ef'âlu'l- Kelâmiyye
Sözbilim	Rhetoric	البلاغة - الخطابة	el-Belâğat, el-Hitâbet
Sözce	Utterance- statement	القول - المنطوق الغوي - العبارة - الملفوظ	El-Kavl, el-Mantûku'l- Luğavî, el-'İbâra, el-Melfûz
Sözceleme	Enunciation	التلفظ	et-Telaffuz
Sözcükler Arasındaki Ses ve Anlam Bağdaşıklığı	-	علم البديع	'İlmu'l-Bedî'
Sözcüksel bağdaşıklık	Lexical cohesion	الاتساق المعجمي	el-İttisâku'l- Mu'cemî
Sözdizim, (tümce bilim)	Syntax	النحو، التركيب	en-Nahv, et-Terkîb
Tasarlama kipi	Optative	الإنشاء - صيغة الإنشاء	el-İnşâ, Sîgatu'l- İnşâ
Tekrar	Reiteration- repetition- recurrence	التكرير - التكرار - البناء	et-Tekrîr, et-Tekrar, el-Bina
Tutarlılık, bağdaşıklık	Coherence	الانسجام - الحبك - الاتساق - الالتحام - التلاحم - التقارن	el-İnsicâm, el-Habk, el-İttisâk, el- İltihâm, et- Telâhum, et- Tekârun